

**HARSÁNYI KÁLMÁN**  
**A KRISTÁLYNÉZŐK**

**REGÉNY**

BUDAPEST, 1914  
TOLDI LAJOS KÖNYVKERESKEDŐ KIADÁSA

---

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

---

Elektronikus változat:  
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017  
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.  
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya  
ISBN 978-963-417-119-5 (online)  
MEK-15343

## ELŐSZÓ-FÉLE.

Teoria-alkotás vágya nélkül, arról van némi mondanivalóm, a mit a modern regényírás magától értetődő föltételein kívül magam elé szabtam.

Az életből, a világból, a gondolatok és érzések végtelen tömegéből ki-ki annyit ért meg, a mennyi kifejletten, fejledezőben, vagy csirában, benne magában is megvan. Azért nevezzük az értő és érző felsőbbrendű embert - némi hiúskodó túlzással - mikrokozmosznak. Mert valósággal *az egész világ kicsiben* csupán az a lélek lehetne, a melyben az összes emberi érzések egyaránt kifejlődhetnek, s a mely magába tudná ölelni a legszélsőségesebben ellentmondó gondolatokat is. Olyasvalakié, a ki - mondjuk - Krisztus tanítását teljesen át tudná érezni, de ugyanúgy át tudná érezni az Antikrisztusét, - mondjuk - De Sade marquisét is. A megértésnek és átérésnek ekkora foka azonban valóságos emberi lélekben elképzelhetetlen, mert végletes abnormitás, mert túl van már az ember természet-megszabta ideáltípusán. Még a legfelsőbbrendű ember is csak relatív értelemben mikrokozmosz, vagyis egyszerűen csak bő tartalmú én, a kiből - alkotni vágyó ösztön sugallatára, s tudatos érlelések után, - akár egész én-rajok nyüzsgöhetnek ki, mint a hogyan, teszem föl, a legfelsőbb rendűek egyikéből: Balzacból kinyüzsgöttek.

Az én-egyének illetén termelése, vagyis a bennünk meglévő csirák kifejlesztése a szülő-én méhén kívül, az agyvelő legtelevényebb földjén: a képzeletben történik. (Cserepekben, üvegházban, ha jobban esik úgy mondani, hiszen a természettel szemben minden emberi „teremtés” cserepekben, üvegházban megy végbe.)

Maga a regényírás vágya, úgy vélem, akkor kezd bennünk ébredezni, mikor már körülfognak a magunk-teremtette alakok, a kicsiny csirákból fölsarjasztottak, a félig fejlettből teljessé növeltek, vagy az egészükben véres-gyökeresen kitépettek: a mi napról napra, évről-évre folytatott éber álmaink eleven, hús-vér egyénekké érett ködgomolyagai.

Körülfognak és mi megkezdjük az értékelést, válogatást. A különálló egyének első sorba kerülnek, a változatok a hátuk mögé, vagy sehová.

Rendületlen meggyőződésem lévén az embereknek minden tekintetben való teljes és tökéletes örök egyenlőtlensége: mindenk fölött azt kell e magam-teremtette lelkekben megvizsgálnom, mennyire különböznek a látószögek. Mert emberek között ez az elképzelhető legnagyobb különbség, s mert minden embernek elsősorban *látószöge a sorsa*.

Kísérletezem velük. Együgyűnek látszó optikai játékkal teszem őket próbára. Sarkammal, mint siheder fiúk, nagy átmérőjű kört vonok a földön, bekötözöm a szóhoz még nem jutott, de bennem már élő-eleven teremtések szemét, s egymástól megfelelő távolságra odaállítom valamennyit a pontosan megvont kör vonalára. Azután szerzek valahonnan néhány görbe kályhakürtő darabot, a melyekből - egyre megy, mit: dinnyét, tököt, Yorick-koponyát, vagy footballt használva alattuk pontnak, - öles kérdőjelet formálhatok. Ezt a rögtönzött kérdőjelet fölállítom a kör középpontjába, leoldom a szemekről a köteléket és megkérdem attól, a ki pontosan szemben áll az én kályhakürtő-csinálmányommal: mi az, a mit a kör közepén lát? - „Kérdőjel!” - fogja mondani, rendületlen határozottsággal. Azután megkérdem azt, a ki emettől kilencven foknyira áll, tehát profilban, egyenes vonalban látja tákolmányomat: mi az, a mit ő lát? - „Felkiáltójel!” - fogja mondani ugyanolyan rendületlen határozottsággal. És ha kívánom, mind a ketten esküvel, becsületszóval erősítik meg, a mit mondtak. Mert igazat mondtak mind a ketten; olyan igazat, hogy öltre mennek érte... Óceán-meder is kevés volna annak a véghetetlen sok könnynek, vérnek befogadására, mely *ilyen* igazságokért folyt, folyik és folyni fog a valóságban örökké.

Ez a groteszk optikai játék kísérletemben akkor fordul komolyra, mikor alakjaimat az étellel, a világgal, az örök kérdőjelekkel állítom szembe.

Bámulom és irígylem azt a regényíró, a ki egyszerre tudja hős-jelöltjeit a kivetítésre vállalt korképbe belerebbenteni, mert egységes-készet ad egyetlen műben, a melyhez nekem egész sorozat - egymástól független - regény-darabra lesz szükségem. Ha ebben az egyben tudtam volna kifejezni mind azt, a mit kifejezni akarok: most végképp letenném a tollat, vagy egészen másfelé irányítanám; mert író-ösztönöm és a fejlődésbe vetett hitem egyaránt ellene mond minden maga-megismétlésnek. De ebben a műben még csak elindultam, nem jártam körül a kört, az ahány-annyiféle látószög képviselőiből alkotottat. Tíz, húsz, nem tudom hány kötet regény kellene ahhoz, hogy körüljárjam, s megírjam azt, a minek megírására vállalkoztam: a kort, a melyben élek, s élni fogok.

Alakjaim, - az életből, vagyis *az életnek bennem folyó képéből* kiszakítottak s kifejlesztettek - már élnek, s múlttal mögöttük, jövővel maguk előtt, várják a sort. Sok közöttük vezetésre méltó, sok csak a háttérben föl-fölbukkanó; de bármilyenek legyenek is, lelkük, jellemük és sorsuknak főtitka: a látásuk szöge már meghatározott. Belesodortam és bele fogom őket sodorni a velem élő, velem változó kor áradatába, örvényeibe, holt vizeibe. Olyanokba, - esztendőök múltán, - a milyenekre most még nem is számíthatok. Tegyék majd, a mit tenniük kell, éljék színes, vagy fakó, nagyszerű, vagy kicsínyes életüket, bonyolódjanak össze, terpeszkedjenek végig az egyik regényen, villanjanak át a másikon, s hulljanak ki majd valamelyikből elintézetten.

„A kristálynézők”, ez a regény, regény-darab, vagy minek nevezzem, csak egy ember sorsát intézi el, nem valamennyiét, a ki benne szerepel. És a korképet is jóformán csak egy látószögon keresztül mutatja. Hiba ez? Lehet. De akár hiba, akár nem, bizonyos, hogy ellenkezője abszurdum volna. Mert ez a történet, - nem állandó írásmodort jelentve, hanem szükség-szerűen, - tizenkét nap alatt játszódik le. Teljes lehetetlenség, vagy egyszerűen csak mese-mondás volna tehát ezen a tizenkét napon belül minden alakjának sorsát kikerekíteni, s lélekrajzát teljesen befejezni.

Hogy egy-egy későbbi regényben ki jut majd közülük, vagy a még színre sem kerültekből szóhoz és ha hozzájut, milyenhez jut: azt ismét játék dönti el. Ezúttal a hangok rejtelmes világából való: a Chladni-féle hang-alakzatokkal való kísérlet.

Választott miliómet érc-lemezzel szimbolizálom, még csak elgondoltan élő alakjaimat pedig homokszemekkel. Ezeket a homokszemeket kiborítom - gyűszűből, ha tetszik, - arra az érc-lemezre. Rendszertelenül, egy kis halomba. A rendezést azután rábízom egy örök törvényre. Hegedűvonót húzok végig a vékony érc-lemez élén, a lemez hangot ad és csoda történik, régen megfejtett, diák-mulattató laboratóriumi csoda: a homokszemek parányi halma megbomlik, megindul, s rendszeres, szabályos alakzatokba illeszkedik. A szemecskék pergő táncban vonulnak keresztül-kasul egymáson, míg mindenik a maga helyére nem ér, s el nem készül a rajz. Ez a rajz a mű alaprajza. Minden szem a lemezen marad, a melynek ottmaradtát a vonóval kicsalt hang megköveteli, a többi fölösleges, s lehull. Visszakerül a gyűszűbe, hogy más lemezen, más hangra, - az előbbi alakzat homokszemecskéivel együtt, - ismét megtizedelten: más figurákká igazodják. És szélre kerül a ki középen volt, főhelyre, a kinek az előbbi lemezen szerep sem jutott és így tovább...

Ez a játék pedig akkor fordul komolyra, ha a vonó azzal is számot vet, a mit későbbre tervez. Azért mondom ezt, nehogy valami *izmust* sejtsenek jelszavamnak, a melyet következő regényeimben mással, s ismét mással kellene fölcserélniök, míg csak be nem fejeződik a talán évtizedekig készülő egész. Le az izmusokkal, ha igazán meg akarunk érteni valamit a világból! Vagy a mi egyre megy: markoljuk föl rendre valamennyit. Az *izmus*, bármi szó járul elébe, a körülbelül egy látószögű látások gyűjtő-műszava. Egy-egy pont mind azon a körön, a melyről szóltam, s a melyen körüljárni: megértés, vagy megkísérlése a megértésnek...

Budapest, 1914 március havában.

Harsányi Kálmán.

TÖRTÉNT 1913 JANUÁR 13-24.

## I.

Nem sokat törődött azzal, hogy dilettáns zenebolondnak nézik majd, a ki tüntetni készül a tudományával, magával vitte a Máté Passió egész zongora-kivonatát a Vigadóba. Ott álldogált vele az előcsarnokban, egy pillér tövében és a zeneköltők örök fejedelmének neve kikandikált hóna alól a címlapon. Az a négy betű, a melyből - kegyeletes, megtisztelő szándékkal - Liszt Ferenc olyan komoly zenei szójátékot csinált. B-A-C-H. A témák kifogyhatatlan bőségszaruja még a nevét is odaajándékozta témául az utókornak.

Balogh Fábián odaadó, mély bensőséggel hódolt az alkotó művészek emez egyik legnagyobbikának, s érezte, hogy van valami izlés ellen való vétség hódolatának illetően rikító kinyilvánításában. De kezének egy önkéntelen legyintése elárulta, hogy már fölmerülésekor elhessegeti magától e kicsinyes gondolatot. Ez a legyintés-féle kézmozdulat különben igen gyakori volt nála. Valamelyik orvos-ismerőse nagyfokú idegesség kétségtelen jelét látta benne. Ő maga azonban mélyebben járt az okfejtésben; tudta, hogy ez a lépten-nyomon megisméltódó gesztus csak az ő kettős énjének szüntelen párbeszédeit fejezi be, vagy vágja ketté. Azokat a vitákat és hangtalan szócsatákat, a melyeket énjének két folyton hadakozó fele vív: a dolgok színét és a dolgok visszáját látó. Az az ujjai hegyével a levegőbe írt lélektani hieroglif többnyire pozitív és negatív érveinek kiegyenlítődsét jelentette nála. Szavakra sohasem igyekezett lefordítani ezt a gesztust. Tudta, hogy egészen híven nem fejezheti ki szó. De ha lefordította volna, úgy csak ilyenféle szavakkal írhatta volna körül: - „minek? - ejh, nem mindegy, akárhogyan is van? - megtörtént, hát meg kellett történnie! - úgy is mindegy!” Ezzel a parányi mozdulattal lesöpört agya sakkasztóljáról minden figurát. És mikor már lesöpörte, mindig olyasfélét gondolt: szeretnék nevetni rajta, de nem tudok. Valósággal pedig csakugyan nevetett olyankor. De nem tudta, hogy nevet. Ebben már ő tévedett, ugyanúgy, mint a keze mozdulatán meghökkent orvos. S erre már csak ő maga mondta belső, igaz meggyőződéssel, hogy galvanikus rángás.

Erre az estére várva várt már régen. És valami különös jóérzéssel töltötte el, hogy - sok hosszú esztendei távollét után - éppen ezen a napon került vissza Budapestre. Budapestre, ebbe a szerinte inkább más világvárosok plakátragasztóival és nagydobosaival, mint az ország magvetőivel és aratóival együttérző különös gyarmatvárosába tízféle ellentmondó kultúrának és álkultúrának. Ismerte jól. Szerette is, de csalódottan, keserűn. Most, hét év után, csak ujdonsült téglái és friss rombolásai voltak előtte merőben újak, a lelke nem, mert azt odaadó gonddal tanulmányozta abban a kis vidéki zugban is. Hírlapjaiból, irodalmi szenzációiból, szerteröppent szállóigéiből, vagy a hogyan ő maga szokta mondogatni mindezekről együttesen: a virágporából. Budapestet óriás virágnak látta, a melynek szakadatlanul sarjadó, folyton új meg új nyurga porzóiról szanaszét sodorja a szél a virágport. Szívós erejű, csodálatosan életerős spórák milliárdjait, a melyek minden bibét meglátogatnak, elcsábítanak és megtermékenyítenek az országban. Természettudományos analógiát keresett e jelenséghez, de nem talált. Hanem a valóságot mégis tisztán látta és tényeket vizsgálva állapította meg, hogy ez egyetlen óriás virág hány őseredeti magyar virágot alakít át előbb variációvá, majd egészen új fajjá, szálló, lebegő porával. Tanulmányt is készült írni erről a jelenségről. De még addig sem jutott vele, hogy toll után nyúlt volna. Magányosan folytatott párbeszédeiben óriás hadoszlopokban vonultak föl az érvei, hogy egyrészt milyen üdvös, másrészt milyen káros volna mindezt megírni. És mivel pro és kontra egyenlő erőket vonultatott föl: még mielőtt tollhoz nyúlhatott volna, elintézte az egészséget egy kézlegyintéssel. És nevetett hozzá. De nem tudta, hogy nevet.

Most is Budapest lelkét nézegette a ruhatár előtt nyüzsgő emberáradatban. Mintha az agyában élő kész kép apró darabokra tört volna, s lábon járó mozaikkockák sűrögtek-forogtak volna

körülötte. Mosolyogva állapította meg, hogy e kissé torz, tragikomikus kép egyharmadát össze tudta volna állítani a gyalog érkezett belépő-palástos hivatalnoknékből, az udvarhölgyeknek öltözött kiskokottokból, a nagykokottokat mímelő tisztességes asszonyokból, a milliárdosi göggel hömpölygő börzeügynöknékből, meg mindezek férfi-kísérőiből, a kiknek kellelten, vagy gyanusan elégedett képe, redőkkel fölbarázdolt, vagy hájasan mosolygó ábrázata egyaránt bele látszott törödni, hogy az ide belépő asszony ragyogni köteles. Bizonyos, hogy Balogh Fábián körülakhatta volna a mozaik-képét mogyorónyi nagyságú hamis gyémántokkal. És az is bizonyos, hogy a kocsibejáró körül több volt a suhogó selyemköpeny, mint a fogat és a ruhatár előtt több a hermelin, mint a lakáj.

Szeme meg-megakadt a lorgnonnal, gukkerrel fölfegyverkezett jámbor anyákon is, a kik mindenek fölött a szóló-énekesek profilját óhajtották közelebből megszemlélni, hogy legyen valami mondanivalójuk, ha másnap netalán nyilatkozniok kell e ritka művészi eseményről. Leányaikon meglátszott, hogy ma lelkiismeretesebben vergődtek a praeludiumok és fúgák dallamhálójában, mint máskor és most igen boldogok, hogy fehérben, rózsaszínben vannak.

Az egymást üdvözlők, ismerkedők, otthoniasan mozgók, otthoniasan mozogni akarók, nagy-képi előkészítők, kommentátorok, dallamfütyörészők, motivum-specialisták, magántudósok, zeneakadémikusok, őszinte műsortanulmányozók, a műsortanulmányozókat őszintén megvető céhbéliek, a karénekesek lámpalázás hozzátartozói, a gyermekkórus hangos öcscs-serege, az elegánsan közönyösek és a fölizgultat játszó már kezdték odafönn megtölteni a termet. Balogh Fábiánt igen érdekelte a közönség. Addig nézelődött, míg jóformán egészen ki nem ürült körülötte a csarnok. Már csak egy-két szomorú csodabogár, egy-két zongoratanítónő konyult ex-zseni, egy-két röstellkedő szellemi arisztokrata-csemete surrant föl mellette a karzatra. Ezeket is megmosolyogta, s maga is utánuk ment.

Fönn a karzaton már nem akart nézelődni. Érezte, hogy igen eltelt csúfolódó, kicsinylő gondolatokkal, s ideje volna megtisztulnia tőlük, nehogy zökkenővel jusson a földöntúli szférákba.

Megkereste tekintetével azt a helyet az orgona tájékán, a hol húsz vagy huszonöt évvel ezelőtt mint kisdíák énekelt a Máté Passió utolsó budapesti előadásakor, a gyermekkórusban. Visszaszálltak a gondolatai első nagy lelki élményéhez, a mikor könnyes szemekkel, elfacsarodott szívvel, valami megmagyarázhatatlan riadt szomorúsággal érezte, először életében, hogy végtelenül kicsi és bár részt vesz, nem a maga akaratából vesz részt végtelenül nagy dolgokban. Úgy érezte, hogy a föltornyosuló hanghullámok óceánokon keresztül sodorják a vágató fekete felhőkig, s a fekete felhőkön túl a ragyogó égboltig. És hogy sírnia kell. És hogy fázik. És hogy dióhéj csupán, a melyet az összeroppanás határpillanatában dédelgetve cirógat meg egy reneteg marok. És hogy mindent másnak lát, mint eddig. És hogy tisztul, de fájdalommal szakadoznak le róla a tisztátalanságok. Elgondolta, hogy milyen megviselő, milyen túlságosan is rásúlyosodó gyötrelmes gyönyörűség volt az akkor az ő zsenge gyermeklelkének. És megremegett a gondolatra, hogy most az ő mindenre megedzett férfilelkével is szenvedni fog.

A két zenekar már elhelyezkedett, az énekkarak fölálltak, az orgonaművész a regisztereit igazgatta, a gyermekeket vállon fogva sorakoztatta helyükre az ő külön fiók-karmesterük, a magán énekesek bevonultak, a karmester megjelent. A közönség elcsöndesedett. Pedig még folyt a hangolás, mely a suttagó beszélgetést rendesen hangosabbá fokozza. De még a hangolás is másként folyt le ma, mint egyébkor. A hegedűk briliáns futampróbái, a fúvóhangszerek fölfelé kapaszkodó cikornyái, lefelé kúsó öblögetései mind elmaradtak. Ma nem volt szükség virtuózkodásra, csak művészetre. Az a háromszázegynéhány ember a dobogón ma technikai nehézségek nélkül készült megbirkózni a minden művészetben legnehezebb föladattal: a magasztosan egyszerűvel.

A vezénylő pálca föl villant és néhány másodpercnyi halálos csönd után megkezdődött az Úr kinszenvedése a legnagyobb szerű emberi nyelven, a hangok nyelvén elmondva. És bekövetkezett, a mitől Balogh Fábíán annyira tartott: zökkenővel jutott bele. Már a bevezetés első ütemei elfacsarták a szívét. Az ezzel a névvel nevezett megfoghatatlant is, meg a fizikait is. Az első kórus berobbanásakor összegubbaszkodott, belebújt a kottáiba, szerette volna valami egészen idegen gondolathoz terelni az érzéseit, hogy lebírja valahogyan feltoluló zokogását és azon tépelődött, hogyan fog két hosszú órán keresztül tülekedni remegő álla idegeivel, ziháló melle fölcsuklásaival és azzal az elzárni nem tudott acélos kis izomzilippel, mely a szeme sarkában minden áron föl akart pattanni, hogy utat nyisson a könnyeinek.

Néhány nyugalmasabb ütem lecsillapította kissé. Úgy érezte, hogy hirtelen megerősödik. Főlegyenesedett és egész lelkével figyelt. A második kórus fölzúgása azután hirtelen újra összeroppantotta, s elképzelni sem tudta hogyan, de érezte, hogy néma jajszókat kell kiáltania valami visszhangos nagy ürességbe a lelke mélyén és hogy ezt nem bírhatja soká, mert belészakad. Nagyon elgyötörte ez a többször is váltakozó megkeményedés és ellágyulás; az utolsóig megfeszült benne minden ellenálló akarat, míg föl nem zengett a gyermekkar üde, ezüstös szava, mely azután végképp elvette minden erejét. Megadta magát és nem röstellte többé sem mások, sem önmaga előtt, hogy a könnyei egymás után peregnek végig az arcán.

A bevezetésnek vége szakadt, de hol van még a többi, hogy bírja ki végig?

A recitativónál bántotta kissé, hogy olyan szabatosan jut füléhez az Evangelista minden szava. Szerette az evangélium minden szavát, de most nem akart semmi szót, csak zenét, mert tisztábban érezte ki az igazi örök Krisztust a muzsikából, mint a szavakból. Most Bach volt az igazi tolmács. Az evangélistának elevenből írott malasztá, írott malasztból zeneszöveggé kopott szava csak gügyögött mellette.

A korálist mintha az egész emberiség énekelte volna. Vagy inkább csak az emberiség java. Közöttük ő is. Két alakban. Átszellemült gyermekarcával, meg a mostanival.

A következő korálistnál megsokasodott ez a két arc. És egyre nőtt a sokasága. Könnyein keresztül már csak ezt a képet látta. És most már egyedül csak ő énekelt, de százszorosan, ezerszeresen, milliószorosan, két különvált tömegben. Egykori gyermekarca azonosan sokszorozódott monstre-karrá az orgona tövében. Van Eyck híres oltárképén ilyen egyik az éneklő angyalarcok, melyeket az azonagy átszellemülés közös vonása varázsol egyformákká. És ott is a végtelenségig folytatódna soruk, ha el nem vágná az obligát keret.

Balogh Fábíán látományának nem volt kerete. Magát a Végtelent látta. A Végtelent, betöltve önmagával.

Férfiarcának megszámlálhatatlan mása is olyan egyformának látszott eleinte abban a látásban, mint a gyermeké. Hanem azután egyszerre csak megbomlott e sok egyforma arc nyugalma. Gondolatok, emlékek, átélt gyönyörök és fájdalmak kezdtek színes és sötét ködgomolyagokban átsuhanni fölöttük. És ő látta, hogyan lélekzi be egyikük ezt, másikuk azt, s hogyan változik el utána. Az egyetlen arc töméntelenné lett és most homályos ködfátyolon keresztül előtte lebegett az egész élete, végigírva arcának sok ezer változatán. „Mennyi seb, mennyi ború, istenem, mennyi ború, mennyi seb!” Ezt ettől kapta, ezt amattól, ezt önmagától, azt mindenkitől, azt senkitől és mégis vérzik, az nem vérzik, nem is látható, boncoló-kés sem tudná kimutatni és mégis van...

A zene folyt, hullámozott, hömpölygött, dagadt, tornyosult, az egekig vágott föl körülötte; vitte, sodorta magával és ő emlékeinek úszó szalmaszálai után kapkodott. Mind kisiklott a kezéből, de kíváncsian merültek föl a szeme előtt újak meg újak, véresen-elázottan, összecsapzottan, szétzilálhatatlan csomókban. Azután kezdtek átalakulni. Megnőttek, átformálódtak és egy özöntől söpört otthon úszó romjaivá lettek. Majd emberformát öltöttek magukra és



könyörögtek neki, átkozták, segítségért kiáltottak hozzá, belékapaszkodtak, vitték magukkal, lenyomták a víz alá, fogukat verték belé és a szívébe haraptak.

Följajdult. Föl kellett jaidulnia.

Szomszédai riadtan tekintettek rá, de intett nekik, hogy hagyják békén, már elmúlt, nincs rosszul, csak kerülgette valami.

Az a valami nem csak kerülgette, de meg is fogta már. Hallotta a zenét, de nem tudta, mit hall. Már váltakozva muzsikált neki Bach, meg az élete sorsa. Nem tudta különválasztani őket, egygyé forrt bódult agyában mind a kettő és már nem emelte följebb, csak gyötörte. Némi enyhülést hozott neki a karok elcsöndesedése és egy magányos oboj-szólam. Ebben az obojban egyvalaki beszélt hozzá, s bár ez az egyvalaki volt a legfájdalmasabb sebe, legalább pillanatokra megmenekült a többitől. Csak ne tért volna vissza annyiszor az a síró, panaszos oboj! Talán nem is tért vissza annyiszor, mint a mennyiszor ő hallotta.

Már rövid időre sem tudott visszazökkenni többé a tiszta zenei élvezetbe. Csak ült, gondolataiba süppedten, sebeiben vájkálva, míg meg nem váltotta lázas gyötrődésétől a szünet. A tapsok, meg a rákövetkező zsidongás. Akkor felocsúdott.

Első gondolata az volt, hogy hazamegy, de nem tudott fölállni. És elgondolta, hogy azt a sok szívébe törött tövist ő a maga erejéből úgy sem tudná kihuzigálni, hátha jobb, ha - tüzet tüzzel! - rábízta ezt is a legfölségesebb harmóniákra. Elhatározta, hogy végighallgatja az egész Passiót. Maradt.

Tétova tekintete végigsiklott a termen, de nem tudott sehoh sem megpihenni. Szomszédai megjegyzéseit csak félfüllel hallotta, de ez éppen elég volt arra, hogy messzire sodorja attól a világtól, a melyben az imént még annyit szenvedett. A jobbról-balról fölkapott szavak, éretlen bírálatok, cinikus hetvenkedések az ő mindig tágra nyílt lelki szemei előtt kezdték a dolgokat visszájukra fordítani. Bosszankodva vette észre, hogy nagy elernyedtségében éppen ez a mindennek fonákra fordulása erősíti meg.

- Hát engem összezúz, legázol minden, a mi nagy? Hát nekem tehetetlenül kell a könnyeimbe fúlnom, mikor fölmerül előttem a legnagyobbszerű világ? És akkor kapok erőre, mikor a legkicsinyesebb világ penészgombáit pillantom meg? Az imént még megmoccanni sem tudtam és most ökölbe szorul a kezem, a miért egy nagyképű buta fickó itt körülöttem beszaladgálja összes ismerőseit: vajjon észrevették-e, hogy ezt meg ezt a tételt kihagyták. Miért dühöngök én most ennek az együgyű majomnak a hencegésén? Miért érzem én magamat most olyan erősnek, hogy százával tudnám ezeket a szajkókat kihajigálni az ablakon? Hát szabad nekem ilyesmin fölingerülnöm? Szabad egyáltalán tudomásul vennem? Mikor a San Pietro in Vincoli-ban Mózes előtt álltam, csak gügyögtem és dadogtam, sápadoztam és remegtem; de mikor egy ilyen sihederrel kerülök szembe, csak úgy árad belőlem a szó és vagdalkozom, mint egy megháborodott bravó. Hát nem kicsinyesség ez? Hát lehet emberi lélek még kicsinyesebb? Hát van a kicsinyességnek még utálnivalóbb foka?

Ingerülten pattant föl a helyéről és föl-alá kezdett járkálni a folyosón. Azután a párkányhoz lépett, félig öntudatlanul vállon fogott valakit, valósággal odább tette és ő könyökölt ki a helyén. Az a szerencsétlen, estilapja mellől fölriasztott férfiú nagyot nézett, de nem mert neki szólni. Túlságosan erélyes ellenfélnek ítélte, s elsompolygott. Ő neki magának félperc mulva már fogalma sem volt róla, hogy más valaki helyét foglalja el, s leült.

Mikor egyszerre látott sok embert maga előtt, mindig úgy érezte, hogy ürességbe bámul. Most is úgy volt vele. Nem szenvedhette tömegben az embert. Tudta, hogy csödületeikben a kivételesen nagyobbabszabásúakat - az ő embereit - majdnem minden esetben maguk alá gyűrik a silányak. Tudta, hogy a tömeg-ítélet mindig a silányak szájaíze szerint alakul. De annyira

remegett most attól, hogy újra megrohanják lázas látomásai, hogy mégis belémerült abba a megvetett tömegbe. Elhatározta, hogy szemelgetni fog belőle. Kikeres magának egy-egy jelentősebb arcot és megpihen rajta a tekintetével.

Előbb a könnyes szeműek között keresgélt. Többet talált, mint gondolta volna. Meghódolt nekik és szerette őket.

Azután a száraz-szeműekre került a sor. Meglepetten állapította meg, hogy ezek között többségben vannak a nők. Amabban a férfiak vezettek.

- Miért van ez így? Nem tudnak a nők egész lélekkel kiszabadulni a fizikai világból? Végképp nincsen, vagy csak igen kis fokban van meg bennük az a képesség, mely a férfit minden gondolataival és érzéseivel egyetemben oly könnyen kapcsolja abszolút dolgokhoz? Vagy azért kell így lennie, mert csupán azt a tragédiát érzik át, a melynek bármily halovány kis mását ők maguk már átélték? Jézus tragédiája tiszta férfitragédia, mit élhettek volna át ők ebből?

Észre sem vette, hogy mind ezt egy ragyogó, vidám leányarcra tapadva gondolja el. Egészen öntudatlanul és mégis egyedül csak azért, hogy megmagyarázza és kimentse azt a napsugaras derűt, mely az után a rettenetes zenetragédia után is végig tudott ömleni azon az üde, egészséges, hamvas-piros arcon. Hirtelen az egész női nemet egyetlen típusba foglalta össze és ennek a típusnak, ennek a matematikai középátlóságnak összes sajátosságai mind természetes okokkal magyarázták meg neki, hogy nincsen azon semmi megütődni való, a miért az a fiatal leányarc még csak el sem borult azon, a mi az ő férfilelkét a világűr fekete éjszakájában mártogatta meg. Így természetes, így kell lennie, gondolta. Vannak alkalmak, a hol a kölcsön visszatérül, s viszont a férfi nem képes megérteni, miért kellene megilletődnie, s a nő érez olyasvalamit, mint most ő. Az a leány, a kinek tiszta, redőtlen homloka alól olyan eleven tűzzel lobog a világba egy fekete szempár, nem azt hallotta, a mit ő. Persze, hogy nem azt! A mi a zenében abszolút volt, azt nem érthette föl és a mit a maga fiatal énjéből adott hozzá, az maga volt a reális szép valóság, a tavasz. Hogyan kerülhetett volna hát ugyanoda, a hová ő jutott?

Lehúnyta szemét és szétködlött előtte a leány. Azután újra kialakult a képe és lehúnyt szemmel is világosan állott előtte, csak hogy más helyzetben, kissé oldalt fordulva. Akkor ismert rá. Fölpillantott, összevetette az eredetit az emlékezetében elraktározott képpel, s csak azon bámult, miért nem ismerte föl azonnal az imént. Pataky Laura volt, a máról-holnapra országos hírűvé lett szobrász, a kinek első nagyjobb szabású munkája - egy merészen elnagyolt márványcsoport - még esetlen reprodukciójával is elragadta tavaly, valamelyik művészeti folyóiratban. A reprodukciót kíméletlenül kinyírta a füzetből s besorozta a fiatalok mappájába, a hová csak azok műveit rakosgatta, a kiktől várt valamit. Építést vagy rombolást, előretörést vagy tilalomfás gáncsoskodást, jót vagy rosszat, de hatást. Hatást mindnyájunkra. Ebbe a mappába csak az eredetiek kerültek. A vezérek, előljárók, úttörők, vagy egészen egyedülállók. A követők nem érdekelték. Még annyi jelentőséget sem tulajdonított nekik, mint azok, a kiket követtek. Írótól, művésztől mindenekfölött eredetiséget követelt.

E mellé a kinyírt reprodukció mellé odatette akkor az új képfaragó legjobbnak sejtett arcképét is, a melyet valamely más folyóiratból metszett ki hozzá. Régi szokása volt ez. Minden íróval, minden festővel, szobrászsal, zeneművészszel megtette, a kit ebbe a mappába vagy az ugyanezt a célt szolgáló könyvespolcára készült besorozni. Mindig megkívánta, hogy maga előtt lássa az eleven híján legalább arca mását annak, a kinek az írását, képét, szobrát, zeneművét valamelyes okból méltónak ítélte alaposabb tanulmányozásra. Ez volt lélekkutató módszerének egyik legfőbb segédeszköze. Ez az egybevetése az arcra írott szövegnek a papirosra róttal, vászonra, falra festettel, kőbe vésettél, vagy a levegőébe széthullámmzóval. Sok álságnak, sok finom maszknak, sok titkos szépítőszernak, sok elmímelt idegen vonásnak, sok hősiesen rejte-

getett élesfogú spártai rókának jutott nyomára általa. Viszont az is megesett, hogy több nemes vonást fedezett föl így, mint a mennyit akár a mű, akár az arckép külön elárulhatott volna.

Pataky Laurával nem foglalkozott valami különösen sokat, - azóta meg éppen semmit, - hanem azt megállapította róla már akkor, hogy egész tehetsége nyers, s bármily diadallal kezdte is meg a pályafutását, ez még csak a kezdet kezdete. De minden esetre sokra viheti, ha... Itt elakadt, s csak nagysokára, hosszas gondolkodás után fejezte be, s akkor is érezte, mily tökéletlenül: - ha elmélyül. Ez nagyon általános valami, de nem tudta nevével nevezni, mi az, a mi ebből a művészeleányból mindenekfölött hiányzik és a mi nélkül nem az, a mi ekkora tehetséggel, s ily korai technikai készséggel lehetne. Csak azt érezte, öntudatlanul, hogy ő benne magában túlon túl bőségesen megvan, a minék abban a márványcsoportban annyira érzik a hiánya. Szívesen ráruházta volna. Rá, vagy bárki másra, a kit valamire tartott. A tékozló hajlama megvolt hozzá. Szellemi kincseivel mindig úgy bánt, mint teli csűrös gazda a polyvával. Odaadta boldognak, boldogtalannak; s ha nem volt kinek: szanaszét szórta a magányos órák futó szegénylegényei között, hadd vigyenek vissza valamit az örökkévalóságba abból, a mi itt a kutyának sem kell.

A zenészek és énekesek visszaszállingóztak, elhelyezkedtek, s az irgalmas karmester, a ki a kiszabott tíz perc szünet helyett huszat engedett pihenésre a leggyönyörűsebb szenvedéstől elgyötört közönségnek, ismét ott állott a vezérkönyve előtt.

Fábián eléggé nyugodt volt már. Lecsillapodott; csaknem kipihente az izgalmaikat. Hanem azért mégis olyanforma érzéssel nézett szembe az elkövetkezendő órával, mint hímoroszlánnal a vadász, a kinek még csak most szűnt meg remegni a keze, melylyel a nőstényt, borzalmas tusában, leterítette. Vajjon ez a tusa is olyan kockázatos lesz? Ebben is olyan nehezen, olyan halálra kimerülten fog felülkerekedni? Bízott magában, s az először fölcsendülő alt-ária, meg a rákövetkező kar csak még jobban megerősítették bizalmában. Kivetkőzött minden felfogható érzésből, gondolatból, s egészen a felfoghatatlanba merült.

Egyre távolabb és távolabb került a földtől, önmagától, mindentől, a mi konkrét valóság. És ez végzetlenül jól esett neki. Szemrehányásokat tett önmagának, hogy nem adta át magát mindjárt ilyen tökéletes-tisztán annak a fölséges, magasztos, abszolút muzsikának, a minőnek most hallja ezt a lényegében az előbbivel azonegy zenét. Valami boldogság-féle érzés kezdett melegen át meg átömleni rajta. És minden új téma, minden új motívum egy-egy új kalóriát lopott ahhoz a melegséghez. Mintha valami roppant glória felé közeledett volna a sugárénál gyorsabb repüléssel. És mintha ez a glória nagyobb, forróbb, fényesebb lett volna, mint a nap, mintha maga a napok napja lett volna, maga az Isten. Kezdte egyre nehezebben elviselni a folyton fokozódó forróságot, a fényt, a nagyságot. Érezte, hogy pörkölődik, vakul, zsugorodik, azután megfordul valahol abban az elképzelhetetlen magasságban és zuhanni kezd vissza a földre, sajgó, égett sebekkel, fejjel lefelé.

Megbukott. Az a nagyság is leverte, a melyet abszolútnak, rajta egészen kívülállónak érzett.

- Hát engem minden nagyság lever? - gyöttrődött magában. - Egyik sem tud fölemelni? Ez rettenetes! - És kétségbeesetten forgolódott a helyén.

Hirtelen eszébe jutott Pataky Laura. Vajjon hogyan változott el az a redőtlen arc erre a tortúrára? Vonaglik, vagy még mindig mosolyog? Rátalált, végigvizsgálta és elbámult. Komolyság ült rajta, de ragyogott mégis. Mintha egy kissé át is szellemült volna. És mintha a helyett, hogy erejét vennék, inkább táplálnák azok a nagyszerű harmóniák és többé, szebbé, nemesebbé formálná lelkét az a fölfelé áradó muzsika.

- Ezt a leányt nem veri le a nagyság, ezt emeli! És nem emeli odáig, hogy mégis leverhesse. Miért? Tudatosan fegyelmezi magát? Vagy csak az idegei jók? Milyen jó volna ebbe a lélekbe mélyen belelátni! Nekem, a ki ezer lelket figyeltem, elemeztem és bontogattam már szét és

még sem tudtam egyetlen egyet sem a fenekéig belátni. A magamét sem. Pedig folyton darabolom, vágom, jó mikrométernek is becsületére váló finom hártyparányokat szeletelek belőle: úgy teszem nagyító alá. És még sem látom jól, mi folyik benne, mégis egyre érnek a meglepetések. A szemem rossz, vagy a nagyítóm? Kevés annak az anyagtalán matériának ekkora mikroszkóp, vagy túlságosan is sok? Vagy nem is lett volna szabad sohasem nagyítóval igyekeznem a lelkemhez férni? Ha én ezt a leány-lelket annyit láthatnám, mint a magamét, sohasem nézném másként, mint pusztá szemmel. De megtűrném-e vajjon, hogy ő is pusztá szemmel lássa az enyémet, mikor annyira megszoktam már, hogy agyafúrt lencse-rendszerek mögül vizsgálgassam? Ha megtűrném, nem azt érezném-e, hogy csalok? És ha úgy mutatnám meg neki, mint a hogyan én látom: nem riadna-e meg tőle? De hát baj volna az? Fájna az nekem? Megsanyargatna? Miért? Mi csatolhatna engem ahhoz a leányhoz? Szép, üde arca? Régesrégén túl vagyok én azon, hogy testi szépségek másként is megejtsenek, mint esztétikai gyönyörűséggel! A művészete? Hidegen bírálom, s még nem látom akkorán, hogy az egész lelkemmel hozzá tudnék tapadni. A lelke, a melyből még csak sejtek valamit, Isten tudja jól-e? Vagy az a probléma, a mely úgy izgatott az imént és a mely a magam problémájának egyenes megfordítottja? Bolondság! Akkora, a mekkora csak tőlem telhetik. És mégis, milyen jó volna - talán csak más híján - abba a lélekbe belelátani; s milyen jó volna - talán csak más híján - neki a magamét megmutatni! Milyen jó volna. És milyen szép volna ebből is meg amabból is felmarkolni egy-egy marék fehérséget, összeelegyíteni a kettőt, hógolyóvá gyúrni, azután felgördíteni szűz hegycsúcsokra az ő lelkében, legördíteni havas szakadékokba az enyémben és mikor már lavinává nőtt: óriás fehér hótömbben mutatni ki a világnak: ez kettőnk lelke! Sár is volt bennünk meg hó is, de mi a kettő közül csak a szűz, fehér havat bocsátottuk ki titkos tömlőcéből, azért vagyunk most olyan tiszták, fehérek, ragyogók... Ez már delirium! Kezdek megőrülni! Csak ez a muzsika ne volna! Mi közöm hozzá? Már leütött, belenyugodtam, már nem is voltam itt, mit akar még velem? Jaj, mi készül most?

Pilátus szava csendült föl a recitativóban:

- Melyik legyen a kettő közül, a kit elbocsássak néktek?

És a roppant kórus a váratlan égzengésnél szivetdermesztőbb fortisszimóban lökte ki hozzá a leghátborzongatóbb disszonanciát, mely valaha lelkekre lesujtott:

- Barabás!

Fábián nem hitt a fülének. Azt hitte, csak az ő lelkében szakadt meg valami és az dermesztette meg. Föllapozta a partitúrát, ott van-e csakugyan az a szörnyű fölkiáltás. Ott volt. Néhány fekete pont az egész. Iskolásan: szűkített heteshangzat.

Rámeredt a fölnyitott lapra, azután egészen öntudatlanul ceruzát vont elő a zsebéből és írni kezdett a kottasorok közé:

„Ez a rettentő disszonancia megölné azt, a ki a maga életének egyetlen szóvá tömörített tragédiáját hallaná ki belőle. Jó, hogy ez a tragédia isteni tragédia, jó, hogy nem emberi és jó, hogy az én tragédiám sokkal silányabb, semmint egyetlen szóval volna kifejezhető. Hogy miért írom ezt le, magam sem tudom. Talán csak azért, mert az írás mindig párbeszéd egy néma féllal és engem már végképp elgyötört az az ezer monológnyi magánbeszéd, mely két végzetetlen hosszú óra óta önmagukba soha vissza nem térő köröket ír az agyvelőm körül. Ez a láthatatlan háló egyre sűrűbb, egyre szűkebb és egyre jobban szorít. Anyagtalán, fölfedezhetetlen, egészen olyan, mint bármi más, a mi nincs. És mégis van. Fogadni mernék, hogy ha valami Shrenck-Notzing-féle spiritiszta lefotografálna most: nyoma lenne ennek a láthatatlan sugárfonadéknak a lemezen. Jó, hogy kezembe került a ceruza, jó, hogy előttem van a papiros, jó, hogy írok, jó, hogy

beszélek valakihez, mert ez a gondolat megint ezer új vívódó magánbeszéd csiráját hintené el bennem, s még sűrűbbé szövődnék a hálóm. Milyen jó, hogy ezeknek a szavaknak nem kell körben száguldozniuk, mert valahová készülnek, valakihez mennek! Hová? Kihez? Bizonyára olyasvalakihez, a ki egy betűt sem ért meg majd az egészből. Vagy mindenesztül félreérti az egészet. Itt fogom hagyni a széken, s valaki majd rátalál. Az lesz a legjobb. De nem a legszebb. A legszebb az volna, ha átdobhatnám abba a páholyba, a melyben az a leány ül és mindjárt meg is látnám, milyen arckifejezéssel olvassa el. Most, azonnal, addig, míg ezek a gyötrően rengeteg karok zengenek alattunk, felettünk, bennünk. De hát az élet minden ilyen nagyszerű ösztön-cselekedetet letilt. Azzal tiltja le, hogy örültségnek bélyegzi, s a cselekvőn kívül mindenkivel kinevetteti. Maga is nevetne, kedves művész, ha megtenném. És azt nem szeretném. Már a mosolyt is sokallani kezdtem az arcán ezen a nekem olyan kínszenvedés estén, míg meg nem értettem, úgy a hogy. Csak félig-meddig, mert teljesen csak azt érti meg az ember, a mi az ő tulajdona is; a mosolygást intéző idegszálakat pedig régen kilopták belőlem, így hát nem érthetem át egészen, a mire magam képtelen vagyok. Sok minden szépre vagyok én képtelen és ez olykor ijesztően fáj nekem. Például: építeni végképp nem tudok. Rombolni már jobban, bár mindig akaratlanul. Eltemetkezni a romok alá azonban talán egyedül csak én tudok igazán. Ma láttam magát életemben először, szemtől-szembe, elevenen. És hét esztendő óta ma éreztem át először egész nagyságában, mekkorát vétett ellenem az a Shylocknál ügyesebb Shylock, a ki vérrel együtt alkudta ki és vágta ki mellemből a font húst. Nincsen arra elképzelhető lehetőség, hogy én valaha még szerelemmel szeretni tudjak. Az én csalódásom több volt, mint csalódás. Az rémület volt és iszony. Szél ütött szíven és a bénaságom éppen azt a kamarát tette örökre fölfeszíthetlenné, a melybe mindenki más a nőit költözteti és a melybe maga diadalkapun keresztül vonulhatott volna ma be, Laura. Milyen bolondság ezt megírni, milyen butául becsületes bolondság! De hát én most nem azt írom le, a mit kigondoltam, hanem a mit gondolok és az mindig butául becsületes. Valaki tetszhalottá dermesztett engem, koporsóba tett és ez a zene most, mint egy felhőkig szökő gejzir, fölsodort koporsóstul a magasságba. És a forró, zubogó víztölcsér tetején úgy megtáncoltatott, mint tojáshéjat a céllövő bódék játék-szökőkútja. Azután földhöz csapott, egyenesen maga elé és most itt vagyok, magam sem tudom miért. Talán csak azért, hogy ízzé-porrá tört koporsóm szilánkjai közül maga felé nyujtsam a kezem. Hogy megszorítsa. Hogy megszorítsam vele a magáét. Vagy hogy a tenyerembe lépjen, ha leszáll valahonnan, vagy fölhág valamire. Vagy hogy derékon kapjam és olyan világokba vonszoljam magammal, a milyenekről még csak nem is álmodott és a melyekben én annyi külön életet élek. A valóságos világban csak tengődöm és lézengek, ügyefogyottan, lázadozva, keserűn, egyedül. Nagyon egyedül. Sokkal magányosabban, mintha sohasem lett volna senkim, vagy mintha lett volna valaha igazán valakim. Bocsássa meg nekem ezt a tébolyodott írást, lázam van. Magához fogom juttatni, de nem írom alá. Ismerjen rám, ha találkozunk valaha. Ennek a milliós városnak értékes ember-anyaga oly csekély és én hét esztendei magambasúlyedés után annyira szomjazom az értékes embert, hogy elképzelni sem tudom, hogyan kerülhetnék el egymást. Találkozni fogunk!”

Nyolc lapot írt tele. Kitépte a könyvből és összehajtogatta. Fölállt és kifelé készülődött. Fogalma sem volt róla, hogy a karmester már az utolsó ütemeket dirigálja. Még a lejárához sem ért, mikor fölzúgott a taps. Nem vett benne részt. Nem is hallotta talán. Csak ment kifelé. Nem nézett sem jobbra, sem balra, nem érdekelte semmi, csak az írása, a melyről már azt sem tudta, mi. Csak azt tudta, hogy írás. Csak azt, hogy írt, hogy írni tudott. Hogy végre, annyi hiábavaló kísérlet után most nem állt el a lélekzete, nem hullott le a karja és nem kellett zokogó sírással megkezdett írására borulnia.

Valami nagy fölszabadulás-féle érzés töltötte el. Hét esztendő óta egyetlen egyszer sem tudott két összefüggő mondatot leírni. Ha írni kezdett, csak gépiesen, öntudatlanul kezdhette, mert mihelyt tudatára ébredt annak, hogy toll van a kezében és papiros van előtte: abban a pillanatban fölmerült előtte egy szörnyű látomás, egy rettenetes vízió, a melylyel megbirkózni lehetetlenség volt, s a mely kérlelhetetlen következetességgel szítta magához szivéből a vért, fejéből a velőt. Egy halom papirospernye, meg egy átlótt fejű gyerek. A pernye egész élete munkájának eredménye volt. Minden írása, minden gondolata, egész lelke, egész tudása romokban, erőszakosan, visszavonhatatlanul megsemmisítve. Az átlótt fejű gyermek pedig a fia. Egy háromesztendős csöpp jószág, a kinek halántékából, szőke fürtök mögül szivárgott a vér és a ki úgy haldoklott, mint a felnőttek: birkózva a halállal, belekapaszkodva az elgördülő élet küllőibe, kínosan, nehezen, öntudatosan. Minden egyes alkalommal tisztán elolvasott néhány mondatot a pernyehalom fehér betűsoraiból és minden egyes alkalommal végignézte a fia haldoklását. Tökéletesen úgy, mint akkor, a valóságban. Bámulatos tisztán látta a vízióját. Látomása és az átélt valóság között nem volt semmi különbség. Csak azt látta homályosan és egyre homályosabban, a ki ezt a kettős gyilkolást elkövette. Talán azért, mert akkor a valóságban sem világította be a lámpafény, talán azért, mert határtalan iszonyodása minden áron ki akarta küszöbölni a halottai közül. Csak a ruhájából látott valamit. Egy csipkés, sárga bársony-zuhatagot, a mint a pamlagról a szőnyegre borul.

Ez a kényszerképzet, a mely írószerszám és papiros látásakor mindig úr lett fölötte, s mindig legyűrte, ma nem merült föl előtte, mialatt azt a nyolc kottalapot teleírta. Kinek köszönheti ezt? Bachnak vagy Laurának? Vagy mind a kettőnek? Mindegy, akárkinek, köszöni. Hálás, meleg szívvel köszöni.

A kifelé tóduló tömeg magával sodorta. Eszébe sem jutott, hogy Laura után kutasson közöttük. Pedig már kezdett újra megtelítődni képével a lelke. De arra igazán nem volt kíváncsi, hogyan készülődik föl és hogyan igazgatja kalapját a ruhatár előtti tükrök valamelyikében. Ebben a környezetben már nem óhajtotta viszontlátni. Maradjon csak meg az emlékezetében úgy, a hogy ott a teremben látta, addig is, míg kezét foghat vele, valahol. Mert hogy csak-ugyan találkozni fognak, azt érezte, tudta. Olyan indokolhatatlan határozottsággal, mint a milyennel olykor lehetetlennek látszó dolgokat szoktunk előre megérezni. Találkozni fognak. Talán már holnap, talán holnapután. Mindegy, hogy mikor. Csak az nem mindegy, hogyan.

A legelső kávéházban elkérte a lakásjegyzéket és a nélkül, hogy leült volna hozzá, borítékba tette és megcímezte a levelet. Bélyeget is kért rá. Azután elment. Nem fogyasztott semmit. Kint az utcán már két piros levélgyűjtő-szekrény mellett is elhaladt, mikor messziről, elsőül, észrevette a harmadikat. Sietve tartott felé, hanem egyszerre csak lassulni kezdett a járása, majd megállt, hosszan eltűnődött, legyintett a kezével és áttért az utca túlsó oldalára. Nem dobtá be. Szerette volna még egyszer végiggondolni a tartalmát, de nem jutott belőle eszébe egyetlen szó sem, azon a kettőn kívül, hogy „találkozni fogunk!” Így hát csak ezt a kettőt hajtogatta. Úgy rémlett előtte, mintha ez a két szó kötélle fonódott volna és ő most húszszor-harmincszor körülcsóválná a feje fölött, mint pányvát a csikós és hurkot vetne belőle vágató, vakmerő remény-paripákra. Egyszer ezt fogta meg vele, egyszer azt. Rendre valamennyit. De rendre ki is szabadult valamennyi. Az utolsó még a pányváját is maga után vonszolta. És akkor egyedül maradt egy nagy, sivatag pusztán, kezében a levelével. Hátha még sem fognak találkozni? Vagy a mi még keservebb leszen: hátha találkoznak és találkozásukkor hűvös dér-eső fog hullani azokból a színes ködgomolyagokból, a melyek most ragyogva vonulnak el fölöttük? Hátha az a leány végképp nem neki való? S hátha ez az ő utolsó váratlan föllángolása már csak a kilobbanó mécsé?

Mikor ezt elgondolta, már a Margit-hídon csatangolt. Átment a Budáról érkezők oldalára, a párkányra könyökölt és onnan bámulta a Dunának lámpafény-gyöngyökkel körülrakosgatott vizét, mely onnan szemlélve nappal szőke folyam, este fekete tó.

- Mi lenne most, ha én ezt a levelet beledobnám ebbe a fekete tóba? Elkáromkodná magát a Végzet, hogy elrontottam a dolgát, vagy lekiáltana hozzám nyugalmas, hajthatatlan szóval: „Egyre megy, fiam, minden út odavezet, ahová én akarom?” - Persze, hogy minden út odavezet! Hát én akartam idejönni? Nem ő terelt ide és nem ő ösztökél most tovább? Gyerünk!

A Rózsadomb serpentin-útján egy lélek sem járt, kívüle. Ismeretlen volt előtte jóformán az egész villanegyed, találomra tévedt erre vagy arra, de tudta, hogy oda kerül, a hová kerülnie kell. Egyszerre szembe jutott az Áldás-utcai jelzőtáblával. Most már csak a házra kell rátalálnia. A számot már elfelejtette. Leolvasta egy lámpa tövében a borítékról. Éppen az előtt a ház előtt, a melybe címezve volt. A vasrács mögül kikandikált a zöldre mázolt levelesláda. Rajta Pataky Laura neve. Beledobta a levelét.

- A valóságos világban nekem minden lépésem tévedés. Én csak a látomásos világokban járok-kelek biztosan, hibázhatatlanul. Valóságos világ, szeretném, ha most az egyszer nem csúfolná meg! De nagyon gyanus nekem, hogy olyan készségesen idevezetett az ösztönöm!

Mikor fölpillantott, gyér világosságban, mely csak a jól lefüggönyözött szomszéd szobából szűrődhetett át oda, mozgó árnyképet látott a falon, a nagy műteremablakon át. Egy vetkeződő nő árnyképét. Hirtelen megfordult és útnak eredt. Tíz perc múlva már újra a hídon járt, Pest felé.

Otthon kimerülten roskadt az ágyára. Aznap déltől fogva nem is evett. De ezt még akkor sem fogta volna föl tragikusan, ha észrevette volna. Megszokta, hogy az egyetlen valaki, a kitől élvezeteire fedezetet kérhet: Messer Gaster, a gyomra. Elalvása előtt az volt utolsó gondolata:  
- Találkozni fogunk, de már is itt a kilátás kínos, nyugtalan napokra.

## II.

Ezek a kínos, nyugtalan napok, úgy látszik, nem készültek mindjárt másnaptól fogva lelkére nehezedni, mert frissen, csodamód kipihenten, csaknem vidáman ébredt.

- Hét esztendeig olyan megszakítatlanul egyetlen ború volt az egem, mintha roppant ólombura lett volna fölöttem. Tegnap ezt az ólomszínű boltot fekete felhők lepték el, villámok hasogatták, robajok remegtették, s egy halovány, végtelenül halovány szivárvány szelte ketté. És ma már mintha tele volna szórva apró azúrfoltokkal, a melyeken át-átragyog a nap. Áldassanak ezek a parányi türkiszkövek, olvadjanak meg és folyjanak össze kék tavakká!

Egész napja ládák kicsomagolásában, rendezgetésben, apró szükséges holmik beszerzésében telt el. Délután már helyén állott minden. Csak két Munch-litográfia ejtette gondolkozóba, s nem tudta magát rászáni, hogy fölaggassa őket a falra. Hét esztendőn keresztül függtek az ágya fölött. Olykor órákig is elálldogált előttük, s ezer meg ezer érzést és gondolatot csempésztett vaskos hullámvonalaik közé, de ma megborzasztották. A „Halottas szoba” nem nyűtte-tépte éppen kibírhatatlanul az idegeit, hanem a másikat, „Az egész természetén átható kiáltás”-t, a melyen egy halálra rémült alak csapja két tenyerét a fülére, hogy ne hallja az üvöltő jajszót, azt nem tudta elviselni.

- Menjenek nyugalomba. Eleget szolgálták az ólomszínű borút. Sötét, nyirkos, dohos falakra valók és az én ágyam fölött most mintha táncolna még egy megkésett napsugár.

És belenyomta mind a kettőt egy halom lim-lom közé, a padlásra szánt ládába. Föl is vitette mindjárt. Azután elgondolkozva járkált föl-alá a lakásában.

Szerette a magányos sétákra való tágas szobákat, azért bérelt műtermet. Holmija nem volt túlságosan sok, drága sem, de nem akadt közöttük gyári portéka. Egységes bútorzatról annyira nem lehetett szó, hogy még két azonegy kézből kikerült darab sem akadt az egész lakásban. Ahány, annyiféle. Szét is hullottak volna, mihelyt tulajdonost cserélnek; ő volt az, a ki otthonná fogta össze a széthúzókat. Ő volt a központ és kapocs, vele összefüggött mindenik. És ő mindenikkel. Még gyermekkori emlék is akadt közöttük. Egy lábas óra, a melyet tíz esztendősen korábban összetörve, romokban kapott játékszerűl a nagyanyjától. És a melyen addig fűrt, faragott és mesterkedett, míg helyre nem állította teljesen. Most is járt.

- Életemben egyetlen egyszer tudtam romokból újraépíteni valamit, - gondolta magában, - annak is huszonöt éve már!

Hat óra tájban sétára indult. Embereket akart látni. Itt, Budapesten, mégis csak van legalább minden századik arcon valami látnivaló. Akadhat; tegnap is akadt. A homo sapiens tucat-típusának oly unos-untalan-egy minden variációja és ő annyira eltelet már velük, hogy meg sem akadt többé rajtuk a szeme. Úgy siklott el mellettük, mint tengeri ragadozó az üvegtestű medúzák között. Keresztül nézett rajtuk, nem látott semmit, azt hitte: egyedül van. Itt Budapesten remélt valamit a felsőbbrendűektől. A honnan idekerült, ott ő maga volt az egyetlen felsőbbrendű. Itt többen lesznek, sokan, s megannyi más, megannyi egy-egy változat. De milyen más változatok, mint hét évvel ezelőtt, a mikor búcsút vett tőlük! Ez a hét év Budapest fórumán két embertípust cserélt ki. Az álszerényt a túlságosan is hivalkodóval. Most az akkori alsó úszik felül, a nagyhangú, élelmesebb, de szemfényvesztéssel dolgozó és cinikus. Erre számított, ezt tudta, azért úgy érezte, hogy nem érhetik túlságosan nagy meglepetések. Legfeljebb egy kis bosszúság, egy kis aggodalom, egy kis keserűség.



Egy körúti kávéház ablakán rákopogott valaki belülről. A „szervusz öregem!” keresztül hangzott az üvegen és Fábián egy rég elfeledett kávéházi cimbora pufók arcába nézett. Sebők Sándor volt, az ujságíró. Nagy vörös kezeivel hadonázva hivogatta befelé.

- Miért ne mennék be, - gondolta magában Fábián, - ez legalább ötletes fickó. Vajjon mivé vedlett azóta és melyik rétegben úszkál?

Csak bent vette észre, hogy Sebők Sándornak egész társasága van és egy nagy sarokasztalt ülnek körül. Egyikük már távozóban, föltett kalappal, télikabátban, sorra kezét fogott velük. Ráismert. Megvolt mappájában az arcképe. Sajnálta, hogy elment. Szerette volna hallani az eleven szavát. Alig szorított Sebőkkel kezét, egy nyurga legény már is udvariasan följánlotta helyét:

- Méltóztassék talán ide; én már megszoktam, hogy uraságod az én ülésedet foglalja el.

- Hát te vagy a tegnapi ember? - csengett a mindig hangos Sebők baritonja. - Keleti K. Jenő barátunk éppen az imént mondta el az esetet.

Fábián előtt igen halványan derengett az „eset”. Hanem az arcra emlékezett. Lehetetlen is lett volna ezt a különös kos-profil elfelejtenie.

- De honnan az ördögből szimatoltad te ki, hogy ezzel a fiúval gorombán kell bánni? Ha finoman kezeled, nyakadra ül és ő gorombáskodik. A „Futár” jeles képzőművészeti kritikusa, a „Hetén a művészet ellen” vagy mi a csoda című festőcsoport legfőbb támasza és talpköve igen kemény legény, mihelyt nálánál puhábbakkal kerül szembe.

- Például a legpuhábbal, a közönséggel! - hangzott egy közbeszólás.

- Sajnálom és röstellem, ha...

- Szót sem érdemel, kérem; nekem igazán mindegy volt, hol ülök, nem vagyok zeneértő.

- Hát akkor miért ment oda?

- Kénytelenségéből. Zenekritikusunk az egyetlen ember a szerkesztőségben, a ki a délszláv nyelveket érti. Őt aznap este lefoglalták a balkáni lapok a háborúval, a szófiai hangulattal, meg a békekötés reményeivel. Kritikus: kritikus. Engem küldtek helyette.

- De hiszen azt mondtad, hogy a karzaton ültél! - szólalt meg valaki a társaságból.

- Parancsolsz egy finom egyiptomi cigarettát? Abból az ötvenből való, a melyet a jegycserére ráfizettek. Eredeti jegyem a földszintre szólt. De igazán mindegy volt nekem, hol szenvedem át tegnap este azt a végnélküli ósdi zenebonát, - „fölséges, magasztos mestermű”, olvashatták a cikkemben, - fő, hogy az egyiptomi üzletet nyelvbe ütöttem. A karzati smokkok között is elszórakoztam valahogy.

Fábián legszívesebben már is hátat fordított volna az egész társaságnak. De valami ott marasztotta. Vajjon csakugyan ez a cinikus hang a mai Budapest hangja? Egészen úgy van minden, mint a hogyan a főváros nyomtatott sorokká sűrűsödött eleven szavából ott az alföldi óriás falu porában kiolvasta?

- Édes öregem, - szólalt meg újra Sebők, - zavarban vagyok. Szeretnék bemutatni ezeknek a csemetéknek, törzsökös fáknak és lombtalan póznáknak, de ha megfeszítenek sem jut eszembe a neved. Nagy ideje már, hogy utoljára...

- Balogh Fábián a neved.

- Igen, igen, Fábián! Kedves, jó Fábiánkám!... De.... de mintha nem Balogh lett volna akkor a neved! Persze, hogy nem! Tudom is már...

- Ne mondd ki! Ez a nevem, törvényesen. Balogh Fábián. Itt a névjegyem.
- Változtatott név és mégis gh-val írja? - érdeklődött valaki.
- Ipszilont adtam azért a h-ért, nyugodjék bele.
- Oh én hülye! - tört ki Sebőkéből a bosszuság. - Hogy én ezt elfelejthettem! Az a rettentő tragédia! Pedig én tudtam meg talán legelőször. Kőnyomatostnál voltam akkoriban, ott is voltam a helyszínén. Szegény Fábián, szegény - Balogh Fábián! - És két tenyere közé fogva szorongatta a kezét. - De honnan csöppentél most egyszerre ide?
- Vidékről.
- Vidékről, te? Vérbeli budapesti voltál!
- Most is az vagyok.
- És még mindig olyan lelkesen?
- Egy bizonyos határig.
- Hol van az a határ?
- Talán ott, a hol az argot kezdődik.
- Akkor meg fogsz engem gyűlölni. De majd vigyázok. És te azóta vidéken voltál eltemetve?
- Igen.
- Persze kötetekkel jössz? Mázsás kéziratcsomókkal...
- Egyetlen teleírt papirosszelet nélkül.
- Lehetetlen! Hogy kettőnk közül belőlem vált volna író és te maradtál volna félbe? Lehetetlen!
- De ha egyszer úgy van!
- Egészen beletemetkeztél a - a fájdalmadba? Akkor mirőlunk sem tudsz semmit. Mennyi változás, mennyi helycsere! Szemesnek áll a világ. Ha van benned egy szikra élelmesség, most játszva érvényesülhetsz.
- Ha már eltemetkezést mondtál, megmaradok a hasonlatodnál. Rést vágattam a sírboltomon és azon át hullott rám minden nap a ti betűvé tompult szavatok, nyomdafestékké száradt véretek, sírástok, kacagástok, az egész hűhós, lármás tülekedés, a mely ebben a városban folyik. Mindent tudok. Tőletek, magatoktól. Csak ellenőrizni szándékozom a megfigyeléseimet.
- Hát kezd el az ellenőrző szemlét mindjárt minálunk. Bemutatom neked ezt az egész díszes társaságot. Az, a ki éppen akkor távozott el, a mikor te jöttél és a ki a mi „szervusz kedves mester!” köszöntésünkre oly utólérhetetlen bájjal mondta „jó estét, fiúk!” és oly utólérhetetlen göggel gondolta magában „szervusztok nyavalyások!”, az Csáky Vidor, a mindentudó. Vas-következetességgel hinti egy nagy napilap közönségének szemébe a mindennapi adag port. Mindenről ír, de legszívesebben a semmit variálja.
- Tudományos alapon!
- Rengeteg készültségével - másoknak!
- Csevegő formában! - hangzottak a közbeszólások.
- Igen, csevegő formában. Csevegő formában hurcol vérpadra jámbor ötletkéket, leszelt fejüket lenyeli és mázsás csepü-tömegeket huzigál ki utána a szájából.
- Elsőrendű szó-bűvész!

- Csak egyetemes konyító!
- Az összes lógiák és izmusok tudora!
- Minden lében szakértelemmel kanál!
- Az univerzum összes tudományos szócáinak és nyálkáinak generálzaffta higítója!
- Zseni-extraktummá kögült Übermensch!
- Szóval: Csáky Vidor, a csákyvidrizmus megalapítója.

Fábián némán hallgatta végig ezt a szóáradatot. Még csak el sem mosolyodott.

Sebők Sándor megkérdezte tőle:

- Ismered?
- Hogyne!
- S mi a véleményed róla?
- Ki nem állhatom, de többre becsülöm, mint a barátai.

Sebők Sándor elnevette magát.

- Jó, gyerünk tovább! A ki eltávozott, elhunytak tekintendő. Szabadon mondhatjuk ki róla véleményünket. Ez pusztán irodalomtörténeti mérlegelés. Mondjuk: időelőtti. A jelenlévőkről, az élőkről, csak jót, vagy semmit. Tehát kezdjük fejénél a halat. Az, a kivel tegnap a Vigadóban olyan melegen összebarátkoztatok, a kinek ma is a helyén ülsz és a kiről jóformán mindent elmondtam már, zárt társaságunk egyetlen zsidó tagja, még vagy nyolc-tíz hitsorsosát kivéve, a kik közül kettő jelen is van. Az egyik, mint tudod, én vagyok. A másik pedig az a simára borotváltsága mellett is pelyhesállú fickó, a ki az egész kávéház egyetlen kényelmes karosszékében terpeszkedik. Apja, anyja, minden egyenes és oldalági rokonsága legalább tízezer éve református, de mi mégis kénytelenek vagyunk magunk közé számítani, mert fajunk minden kiválóságát fokozott mértékben egyesíti magában. Siklóssy Zoltán, a költő. Csupán csak érvényesülési talentuma van, hanem az azután van! Itt is érvényesül. Mint látod, ő elnököl. Egyszer megkésett az a jó lélek, a ki a legőszebb közöttünk, s ez a kétpredikátumos kölyök - a ki most olyan természetes cinizmussal nevet a szemembe, - kizsákmányolta ezt az öt percnyi késést. Azóta ő az elnökünk. És pártfogónk. A szerkesztőségek berkeiben már-már mindenható. Pusztán érvényesülési talentumának miatta, melyet szemtül-szembe, füle hallatára, mégis röstellenék egyszerűen a nevére nevezni. A mi azt illeti, zsebrevágná, mert mindent zsebrevág azoktól, a kikre szüksége van. Rám pedig van. Még van. Az, a kire már egyáltalán nincs többé szüksége, az, a ki tavaly fölfedezte és közibénk hozta: volt elnökünk, az általa trónjafosztott agg fejedelem, most ott ül az asztal túlsó végén és idemosolyog. Bácskai László a neve. Alul borostás, felül tükörsima feje: - mint bizonyára tudod, - lírát takar.

- Szóval: lírai takarmány! - kapott az elszóláson Siklóssy Zoltán.

- Azok számára, a kik maguk nem hajlandók az ihlet virágait egyenesen a szent természet öléből személyesen lelegetni!

- Ez gyönyörű volt! Bravó, Muki!

- Csönd! - harsogott Sebők Sándor, - még sok a bemutatni való. Szellemes közbeszólóm, Porszász Muki, egyedül áll a maga nemében. Az egész világirodalomban nincs példa az ő esetére. Műfordításból él. Hogyan, miként, megfoghatatlan titok, de így van. Soha egyebet nem csinál, csak verseket fordít. Ada Negrit és Morris Rosenfeldet, Swinburnet és Rimbaudt, Dehmelt, Marinettit és Gustavo Adolfo Becquert. Mindent, a mit akarsz. Még azt is, a mit nem akarsz. Sőt többnyire azt és mégis megél. Büszkéek vagyunk rá. Valóságos diadala ő a föl-

lendült magyar kultúrának, mely immár a leghálátlanabb szellemi munkát is csengő aranyakkal honorálja. Mindezt azért mondtam most szokásom ellenére szavalva, mert így oldalvást odasandítva is világosan látom, mit tervez e magasztos pillanatban a vadonatúj magyar kultúrának eme büszkesége. Ir. Alkot. Hatni próbál és gyarapítását reméli annak, a mije nincs.

Porszász Muki csakugyan írt. Ceruzával, az asztal márványlapjára, kissé oldalt hajolva, egyenesen Fábián elébe. Mikor elkészült vele, mellé tette a ceruzát és némán rámutatott, hogy olvassa el.

Ennyi volt az egész:

„Kedves Fábián! Fityingtelenségem egyszerűen mesés. Légy szíves ebből kifolyólag öt kroncsit a tenyerembe sinkófálni. Tisztelő barátod, Muki.”

Fábián aláírkantotta:

„Kedves Muki! Fityingjeim túlszaporodásába vetett hited helytelen megfigyelésen alapul. Ebből kifolyólag nevezett öt koronának tenyeredbe való sinkófálása a ma érvényben lévő logikai törvények értelmében képtelenség. Kuszipajtásod, B. F.”

Sebők Sándor türelemmel várt, míg ez a táviratváltás befejeződik.

- Na, készen vagytok? - kérdezte, mikor Fábián udvariasan visszaadta a ceruzát, s Porszász Muki elborult képpel törülgette le a márványról az ő nyolc-soros kis tragikomédiáját. - Akkor hát folytassuk! Az az energikus tekintetű *szépemba*, a ki sötét sörényével, a mély elgondolkozás illuzióját keltő hatalmas homlokával, bikaerejű nyakával olyan megbecsülhetetlen modellje lehetne Rodinnek, vagy Mestrovicsnak, e helyett az óránként biztos öt koronát jövedelmező foglalkozás helyett a filozófiát választotta. Ritkán szólal meg, de ha megszólal: éktelen zagyvaságokat locsog össze-vissza. Elméletét még nem tudtuk kihüvelyezni. De gyakorlati módszerével már tisztában vagyunk. A filozófia szélesre taposott országútjait szándékozik az ő külön gyalogcsapásaiként föltüntetni. Nevét elhallgatom. Még a világnak sem mutatkozott be, hát mi a csodának kellene neked bemutatnom! Egyébiránt Bálint Jánosnak hívják. Szomszédja, vele ellentétben, már tizennégy ízben mutatkozott be a világnak, s máig sem tud róla senki. Én magam is csak halványan emlékezem rá. Egy sötét, borús novemberi estén közel voltam hozzá, hogy fölვágjam egyik kötetét. Hanem azután meggondoltam a dolgot. Ő különben nem hibás. Ő mindig öklömnyi betűkkel dörögte nevét a könyvei címlapján, mindig ugyanúgy, mindig ugyanazt ismételve, de az az istenverte publikum süket és nem hallotta meg. Nyisd ki a füledet jól, Fábiánkám és raktározd el az emlékezetedbe, ha tudod: Gáspár Adorján, a költő, novellista és drámaíró. Minden, csak nem kritikus. Ez a baja! Ha életében csak egyetlen egyszer négyelt volna föl egy igazi tehetséget és ültetett volna trónra egy paprikajancsit, most ünnepelnék és régen petőfista, kiscaludysta volna, ha ugyan nem akadémikus. Igaz, akadémikusunk is van: Vas Móni, a félelmetes szinikritikus, a ki oly hevesen sürgeti a dallamos beszédet a Nemzeti Színházban, Dob-utcai zsargón-alapon. Tavaly, vagy két évvel ezelőtt tett pótérettségét a kereskedelmi akadémián. Kár, hogy nincs itt. Mint sejtethed, a nyolcak-tízek közül való. Tulajdonképpen, mint jelen nem lévőt, mint ideiglenes halottat, jogom volna ízekre szétszedni, de nincs miért, kóc belül az egész ember. De meg nem is illenék elterelnem figyelmedet az élőkről. Még két jeles férfiú ül az asztalunknál, a kiket örök kár volna meg nem ismerned. Mint arcukról is leolvashatod, alig várják már, hogy sorra kerüljenek. Hegedűs Zsiga, ez a naiv lélek, szentül hiszi, hogy én csak tréfából csúfolódom. Pedig olykor szinte hallom, hogyan pattan egyet csorbuló borotvám, mikor csontig vágtam vele. Ezt az ártatlan jó lelket nem is volna szívem fölkoncolni, hiszen a légynek sem vét, örökké csak tanul. Mások nagy kvalitásai fölkellették benne a versengés vágyát és most vas-szorgalommal lángészszé igyekszik kiképezni magát. Adjon az isten neki hozzá kitartást és türelmet.

- Megvan benne mind a kettő, - szólalt meg Siklóssy Zoltán, - és ezt nem győzöm eléggé csodálni. Én az ő helyében inkább szántani mennék...

- Én is azt teszem, - vágott vissza Hegedűs Zsiga, - és az ekém olyan kincseket vet föl rögös utaimon, a minőket te, ha beléjük botlanál sem vehetnél észre, mert nincs hozzá szemed!

- ...türelmed és kitartásod...

- És ha véletlenül olykor könyv is akad a zsebedben, az egész bizonyosan Siklóssy Zoltántól való, a világegyetem egyetlen írójától, a kit szívesen olvasol. Ide nézz, mi van itt! Egész tornyot rakhatnék ki a zsebemből. Itt van Diderotból egy kötet; itt van a Fajok Eredete; itt van egy kis angol zsebszótár; nesze Dante, nesze egy zene-elmélet, nesze Max Stirner, nesze a Vedânta! Tudsz te ezekről? Hallottad valaha csak a hírüket is? Pillants beléjük, mind csupa jegyzet! Mind az én jegyzetem! Gyorsírással, ha keskeny a lapszél.

- A Vedânta? Ki olvassa ma a Vedântát? Mi közünk nekünk a skandináv mitológiához?

- Na látjátok? Hát nem összecseréli az Eddával? Hatvan fölséges upanizádót egy naív népköltési gyűjteménnyel! Jele, hogy egyikről sincs fogalma sem. Siklóssy, a nagy Siklóssy!...

- Ne csúfolódj, Zsiga, nem értesz te ahhoz, te csak tanulj!

- Tanulj Zsiga, zseni lesz belőled!

- Zsiga, maradj a Vedântánál!

- Vissza, komondorok! - hangzott tekintélyesen Sebők Sándor szava. - Bármily gyámoltalan is a mi Zsiga barátunk, egy-egy vaskos kötetrel mégis fejbevághat benneteket, ha nagyon kapkodtok a lábikrája után. S az igazi főkutyák, a véredek, a vezércsaholók ma nincsenek is itt, a kiket csakugyan nem ártana olykor valami vaskos fóliánssal egy-egy negyedóra agyonverni. Mert végképp agyonverhetetlen csak egy akad e mellett az asztal mellett. Ez a mi Boromisza Lehel barátunk. Ez a keszeg, csupa csont és bőr halványarc már tíz éve haldoklik szakadatlanul a Szemlében, a Figyelőben, az Előretörésben, a Nemzeti Ujságban, a Futárban, az Új Renaissanceban, a Világszemlében, a Magyar Tollban, harminckilenc Naplóban, hetvenhárom Közlönyben és kétszázhuszonhét Értesítőben, mindenütt és mindig, Budapesten és vidéken, havonta, kéthetenként, minden vasárnap, kétszer egy héten, minden páros napon, minden páratlanon és naponta. Nem számítva a külön esti és rendkívüli kiadásokat. Az a sok százezer vers, a melyet ez a haldoklási hosszúságrekordra pályázó bőségsszaru szanaszét szórt az országban: egyetlen egy témát variál. Az ő szertelen nagyságát, a melyet mi, buta publikum, hülye prózafirkászok és agyalágyult műbírák, nem tudunk idején észrevenni. Én számtalanszor kértem, hogy csak egyszer, egyetlen egyszer, kivételesen, pusztán az én kedvemért, négyszemközt, titokban, írjon valami mást. Bármit! Nem bánom, alkalmi ódát Greguss Ágosthoz, Édes Gergelyhez, Petrőczy Kata Szidóniához, hozzám, hozzád, hozzá, egy nipphez, egy perditához, a szemüvegéhez, csak ne önmagához. Nem tette meg. Hajthatatlan maradt. És igaza volt! Siklóssy Zoltánon kívül neki van legismertebb neve közülünk. Meghallották a szavát, elhittek valami keveset belőle és most becsülik, emlegetik, felolvasásokra hívják, sőt már követni is kezdik. Különösen az önképző körökben. Összes műveinek jubiláris kiadását 1953-ban szándékozik személyesen sajtó alá rendezni, „Összes Agóniáim” cím alatt, hatszáz kötetben.

Fábiánt eleinte érdekelte, később leplezetlenül untatta, most már bosszantani kezdte ez a töméntelen sok szó. Hogy mindig csak csúfolódás, soha más, azt természetesnek találta, el volt rá készülve; de ekkora áradatban és ilyen mosolygó rosszmájúsággal már kikezdte az idegeit. Egyszer-egyszer közel volt hozzá, hogy öklével az asztalra csapjon és egy stentori „elég legyen!”-nel hunyászkodtassa meg a nekivadult szellemeskedőket.

Erőt vett magán és másfelé terelte a figyelmét. Az utolsó ízetlenkedéseket már nem is hallotta. A vele szemben ülő fiatal embert nézegette, a ki egész este egyetlen szót sem szólt, szemmel láthatóan csak udvariasságból nevetett és most mélyen elmerült a könyvmoly Vedântájába. Félszemmel látta, mikor szerényen elkérte, áhitatosan lapozgatta, azután feszült figyelemmel olvasta. Negyedóra óta nem fordított lapot. Igen elakadhatott valahol. Fábián még találgatta is, hol merülhetett belé olyan mélyen. Egészen az elején van, - gondolta, - úgy látszik, a Rigvéda valamelyik upanizádján akadt fön.

- Ki ez a fiatal ember, velem szemközt? - kérdezte. - Ez az egyetlen, a kit még nem ismerek.

- Én sem. Csak annyit tudok róla, mint a mennyi az arcára van írva. Hogy igen rosszul érzi magát közöttünk, s szeretne már menni, de nem akarja megbántani Bácskait, a ki idehozta. Láttam a tükörből, meddig noszogatta, míg nagy kelleetlenül, végre átlépte a küszöböt. Ma van itt először. Igen éretlennek látszik.

- Hogy hívják? Nem tudod?

- Valami Tamás. Vidéky, vagy Divéky.

Fábián megszólította.

- Milyen mélyen elmerült abba a rejtelmes könyvbe! Ugyan melyik upanizádót olvassa?

A fiatal ember fölrezzent. Szorongva nézett Fábián arcába, vajjon nem csúfolódní kezd-e. A tekintete megnyugtatta.

- Magam sem tudom, melyik, s ha tudnám is, csak üres címet mondanék. Ma van először a kezemben, s még tájékozódni sem tudok benne. Pedig sokat gondolkoztam már felőle; csak úgy vaktában, persze: milyen lehet, hogy olyan rajongó lelkesedéssel beszél róla Schopenhauer.

- Szereti Schopenhauert?

- Az előadását szeretem. A ragyogó szellemét. A művészetét. A mit mond, sokszor idegenül érint. Csaknem olyan idegenül, mintha nagy ellenlábásának, az éppen ő általa kipellengérezett Hegelnek valamelyik művét olvasnám. De ahogyan mondja, az mindig elragad. Minden német nehézkesség fölolvad a stílusában.

- És gondolja mégis, hogy ez a sok évezredes könyv a legbecsesebb emberi alkotások közül való?

- Egyáltalán nem alakult még ki róla véleményem. Egyelőre olyan idegen nekem az a néhány gondolat, a melyet most hevenyén átfutottam, mintha a miénktől egészen elütő lelkekből fakadt volna. Egészen más szellemi világ tükröződhetik ebben a könyvben, a melyet bizonyára igen nehéz volna megismernem, mert úgy veszem észre, még alapfogalmait sem vagyok képes megérteni.

- És ezt ilyen nyíltan meri bevallani? - kiáltott föl Sebők, és összecsapta a kezét. - Hiszen akkor maga a holdbéli ember, a ki örökké társtalanul fog közöttünk járni, a ki mindig a rövidebbet fogja húzni, a ki előtt soha senki le nem veszi majd a kalapját! Kérdezze meg csak ezt az asztalt, ki mit szól például Bolyai „Appendix”-éhez. Habozás nélkül fog rá válaszolni mind. Az egyik, hogy számárság. A másik, hogy a legunalmasabb dolog, a mit valaha olvasott. A harmadik, hogy régen túlhaladott álláspontokat véd és támad. A többi meg, hogy Bolyai igen szimpatikus neki, de még nagyon fiatal, meg hogy az egész könyv csupa szószátyárkodás, meg hogy Bernhardt Shawtól lopta hozzá a helyzeteket, meg, hogy kár volt annyira elsietnie a dolgot azzal a díjjal, a melyet írók helyett matematikusok számára alapított. Sőt talán olyan is akadna, a ki leszidná a kávést, miért nem tart zongorát, hogy itt mielőttünk - prima vista - lejátszhassa, mint multkor Beregiéknél. Lássá, kérem, én nekik adok igazat!

Mindenről legyen az embernek véleménye. Mindegy, hogy milyen, csak védje meg, ha már kimondta. Én például határozottan elítélem a négy dimenziós geometriát. Egyszerűen nem kell nekem. Se testem, se lelkem nem kívánja. Beérem holtomig a három dimenzióssal. És ezt az állításomat megvédem. Körmőmszakadtáig. Csak egyet kötök ki: ne legyen jelen matematikus. Utálom a fajtáját!

- Én szeretem őket. Szemben ők jutnak el az igazi, a fegyelmezett fantázia netovábbjáig, - mondta inkább Fábiánnak, mint neki Divéky Tamás.

- Mit ért fegyelmezett fantázia alatt? - vallatta egyre melegebb érdeklődéssel Fábián.

- Valami olyast, a mi bármily magasra szálljon is, mindig beléhorgonyozódik a valóságba, akár földi realitás legyen az a valóság, akár abszolút igazság, vagy abszolút igazságnak vélt axióma.

- Különös szóval élt az imént: beléhorgonyozódik...

- Igen, mert akarva-akaratlanul is képben látom a dolgot. A fegyelmezetlen képzeletű lélek szabadjára eresztett léggömb, mely sohasem tudja, merre fogják sodorni a szelek és hol fog leszállani. A másik, a fegyelmezett, afféle ballon captif, mely, bármily magasra száll is, oda száll, a hová akar, s oda tér vissza, a honnan kiindult.

- A korlátlanul csapongókat nem szereti?

- Nem. Éppen annyira nem, mint a minden fantázia nélkül valókat. A szertelen képzeletű agyvelőkben patológus elváltozásokat sejtek, a képzelet nélkül szűkölködőket pedig a legalsóbbrendű embereknek látom.

- S a fegyelmezett képzeletűekben, a ballon captifokban?

- A nagy elméket; s ha igen magasra szállnak, s röptükben nem kötél, hanem egy láthatatlan húr köti őket a földhöz, szóval, ha jól kormányozott aeroplánon járnak: akkor a zsenit.

- Ne vegyen tőlem rossz néven egy kérdést, kedves barátom: hány éves ön?

- Huszonhárom.

- Ir?

Divéky Tamás mélyen elpirult. Fábián meleg szívvel gyönyörködött ebben az elpirulásban. A szépségek egyik legszebbjét látta abban, mikor egy fiatal arc hamvát pirosra gyújtja a szemérmes önérzet.

- Már látom, hogy ír és látom, hogy a fiókjának ír.

- Még nem jelent meg semmim.

- Nem próbálkozott soha lapoknál?

- Nem. Mindig attól tartok, hogy elsietném a dolgomat.

- És az olyan nagy baj volna?

- A legnagyobb, a mit magamra nézve elképzelhetek. Az egész életem kockára tévése.

- Milyen nagyratörő! De hát miért nem bízik a dolgaiban?

- Mindig szerelmes vagyok beléjük, mikor írom, mikor még alighogy megírtam őket. De mindig nagy fogyatkozásokat látok bennük később.... Még nem tudok eléggé rostálni.... Jobb, ha várok.

- Verseket ír, ugye?

- Többnyire. De mást is...

- Megbocsát nekem, ha élek az idősebb jogával és még egy kissé faggatom?

- Kérem...

- Bogaram ez! Mindent és mindenkit faggatnom kell, a mi, vagy a ki hirtelen férközött hozzám. Minden ösztönszerű vonzódásban mély, nagy igazságot sejtek, de... Emberi gyarlóság!... Nem veszi rossz néven?... Olyan esetlenek néha az ilyen kérdések... Minek látja például Komjáthy Jenőt? Már a mi a képzeletét illeti?

Tamást zavarták kissé ezek a szavak, de ismét megnyugtatta Fábián szelid, meleg tekintete, s elfogadta tőle, a mit mástól aligha fogadott volna el. Halkabban, de kereken válaszolt neki.

- Elszabadult léggömbnek, mely még légkörünkből is kivág és a világűrben csatangol. Égig érő növénynek, a melynek gyökere a felhőkben van, nem a földön, nem a mi szivünkben.

- Arany Jánost?

- Ballon captifnak, elszakíthatatlan kötélén.

- Petőfit?

- Valakinek, a ki még a felhőkön is gyalog tud járni, a ki mindenütt...

- Az isten szerelmére! - fakadt ki Sebők Sándor, - elég legyen már ebből az elemi iskolai vizsgáztatásból! Hát azért fogadtalak én hét esztendő után olyan szeretettel, azért ragyogtam ma a te tiszteletedre úgy, mint még soha, hogy te ezzel a hátulgombolós multszázadbeli diákkal itt egy kéttagú önképzőkört alapíts?

Fábián arcát előntötte a láng. Kitért belőle a fojtogatott indulat. A szomszéd asztalok bóbiskolói mind fölriadoztak, mikor fölugrott és harsogni kezdett a szava.

- Hát a keserves kínját minden cinikus pojácának, nekem már meg sem szabad látnom az értékes embert? Hát a felszínen úszó szemét fog megakadályozni engem abban, hogy gyöngy után halásszak? Hát belőletek olvassam én ki, hogy érdemes megmaradni ebben az országban? Belőletek, a kik a gyávaság minden hetvenkedésével hazudjátok csúffá a tiszteletreméltót és röhögtek a pellengérrevalók diadalán? Akiknek minden szépnek, minden nemesnek láttára csak az epéjük dagadozik, s csak tehetetlen dühük nő? A kiknek minden szavából az emberi ösztönök legállatibbjá: a marás vágya ordít ki? Kit nem martok ti meg, ha mosolygó szájjal egymást így marjátok? Ha ölné az a nyál, mely fogaitok nyomán olykor saját húsothozba fröccsen, mikor maró ösztönök elé nem hajt idegen zsákmányt a véletlen, vagy a kígyóigézet: elpusztulnátok valamennyien! De a ti nyálatok nem méreg, csak métely. Nem öl, csak fertőz. Nem terít le, csak megront. Nem fektet sírba, csak bepiszkol... Nekem vasvértem van, az én páncélomba beletörök a fogatok, hanem ezt a fiút, ezt az egyetlen valakit, a ki rajtam kívül feszengve ült a szemétdombotokon, nem engedem megmételtyezni, megfertőzni, megrontani, bepiszkolni, ezt elviszem közületek!

Sebők Sándornak lángvörös lett az arca és egyre csapkodta tenyerével az asztalt, de nem tudott szóhoz jutni; ezzel a hanggal még az ő zengő baritonja sem tudott volna megbirkózni.

- Jőjjön, édes fiam!

Fábián odadobott egy kétkoronást a pincérnek, fölrántotta a kabátját, maga segítette föl Tamásét és kivonszolta a kávéházból. Nem köszönt senkinek, csak Bácskai Lászlóval tett kivételt, a kit régtől fogva becsült.



Odakint föllélekzettek mind a ketten. De jó ideig nem szólalt meg egyikük sem. Addig, a míg egészen el nem tűnt belőlük a túlfülledtségnek az az érzése, mely fizikailag is, lelkileg is csak lassan párologott el belőlük a fagyos januári szélben. Fábián szólalt meg először. Nem is akart megszólalni, csak úgy önkéntelenül tört ki belőle az, a min tünődött:

- És ez a réteg úszik felül, ez a réteg!

- Milyen csüggedt szomorúsággal mondja ezt!

- Csodálkozik rajta? Hát lehet ma más a magyar, mint csüggedt, vagy nekikeseredett?

- Lehet; ha kevésbé sötét a látása, mint az öné.

- Milyen?

- Erős!

- Ma?

- Éppen ma kell annak lennie! Atlasznak, a ki tartja a világot.

- A halálraítélt világokat még az Atlaszok sem tarthatják sokáig.

- Azokat nem, de a válságokban vajúdotkat igen. És a mi világunk, ez a parányi kis magyar glóbus, csak válságokban vajúdik, halálra ítélve nincs. Csak tartani kell, csak tartani!

- Meddig? Addig, a míg magát Atlaszt is el nem lepi a penész? Mert nem rázkódtatások ölik ezt az országot, édes fiam, csak a penész, mely gyökeréig áterjeszti gyáva cinizmussal, ezzel a legsilányabb mételylyel, mely ellep és kikezd mindent; beférkőzik az erősnek indult szivekbe és addig fertőzi, marja, rágja a titánok ízületeit, míg össze nem csuklik a térdük és maguk is erőtlennül, gyáván, cinikusan, meg nem adják magukat a sorsnak.

- Oh nem, higgye el, nem vagyunk még ennyire! Kell, hogy legyenek ebben az országban arany szívek, gyémánt agyvelők és acél ízületek, a melyeket hiába támad ez az éppen a tehetetlen gyöngeségre csábító erejénél fogva oly veszedelmes kórság. Szívek, a melyek kemény állhatatossággal mossák leköpött bálványaikat, bepiskolt eszményeiket és fürdenek meg nemes illuzióikban; agyvelők, a melyeket nem téveszthet meg a lárma, a nagydob, a csinnadratta, a tudatosan csaló káprázat, a csillogó hamispénz és a szent cégérek alatt árult dib-dáb portéka; ízületek, a melyek keményen feszülnek meg és nem csuklanak térdre, mikor fölvonul a zászlós-dobos álkultúra hadserege. Vannak, vannak! Kell, hogy legyenek!

- Egy már egészen bizonyosan van! - mondta szíve egész melegével Fábián. - De egy nem elég, néhány sem, mert elvész, vagy meddő marad! Mérhetetlenül sok illúzióknak kellene teremnie ebben az országban most, mikor olyan vigasztalanul sivár a jelene! De hol vannak ezek az illúziók? Hol vannak ezek az arany szívek, gyémánt agyvelők, acél ízületek?

- Én tudom, hogy vannak. Néhányáról azt is tudom, hogy hol. Az én nagyszívú új barátomnak közöttük van a helye. Engedje meg, hogy közibük vigyem.

- Soha sehová sem mehetnék szívesebben! Menjünk, menjünk, most, azonnal, míg erős vagyok, míg össze nem csuklanak a térdeim. Míg el nem tévedek ebben az égisz-érő penész-erdőben, a melyben már övig gázolom a fertőt.

- Thoroczkai Aladárnál, a festőnél gyűlik össze holnap egy kis társaság, oda hívom.

- Holnap? Csak holnap? Hogy vergődöm én akkor végig ezt az éjszakát? Bízok a szemében, bízok az ítéletében? Csakugyan olyanok közé visz, mint a milyenek közé szeretne vinni?

- Már annyira szeretem önt, hogy ha csalna is a szemem, csalna az ítéletem, az ösztönöm nem csalhatna meg.

- Kik lesznek ott?

- Többnyire festők. De írók is. Művészek, gondolkozók, a nagy összetartozást érzők. A nem-cinikusok rendjéből valók.

Fábián szíven hirtelen átvillant egy fényes, forró sugár. Nem volt ideje meggondolni, a kérdés már kiszaladt a száján:

- Laura is ott lesz?

- Ha Pataky Laurát gondolja, a szobrászt, úgy minden bizonynyal. Ő mindig ott van, mikor együtt vagyunk.

Divéky Tamás különösnek találta kissé ezt a kérdést. Hanem azután az ő nagy, értő szemével pontosan leolvasta és lefordította magában a szavak nyelvére mind azt, a mit Fábián messze kalandozó tekintete mondott. És mély, meleg szomorúság ömlött el az arcán. De nem szólt semmit. Jó ideig mentek némán egymás mellett. Végre is Fábián szólalt meg.

- Együtt megyünk, ugye? Értem jön, vagy én menjek önért?

- Külön kell mennünk. Elgondolhatja, mennyire rosszul esik ez nekem, de köt már az ígéret, hogy valakit odakísérek.

- Nőt?

- Igen.

- Asszonyt? Leányt?

- Asszonyt. Függetlent. Egyedülállót. Nem férjest.

Fábián megszorította a kezét.

- Ezért is elpirul, mint a tolláért? Mind a kettőtől sokat várok, mind a kettőt meg akarom ismerni. Elképzelhetetlen, hogy tollában megcsalódjam.

- Én inkább a másikat tartom elképzelhetetlennek.

- Adja Isten, hogy mindkettőnknek igaza legyen. Hány órakor mennek?

- Hatkor.

- Ha bíznam az asszonyi pontosságban, azt mondanám, ott leszek hat óra után egy perccel. Ennyi elég volna, hogy bejelentsen. De mondjunk inkább fél hetet.

- Jó.

- És hová készül most?

- Haza. Már itthon is vagyok. Jó ideje itt állunk már a kapu előtt. Legszívesebben én kísérném most haza, hiszen oly sok még a mondanivalóm, de édesanyám vár.

- Meg az íróasztala is várja, azt se várokoztassa meg soha. A fiókjait, a rostáját, a mérlegét, a fajsúlymérőjét, minden ellenőrző készségét, mely szakadatlanul ítélkezik: mi kerüljön a szentélyek szentélyébe, mi csak a fiókba, mi a papírkosárba. Ugye mindig várja az íróasztala?

- Mindig. Mint bizonyára önt is.

- Engem?...

Elharapta, a mit még mondani akart. Csak a kezét nyujtotta. És a két kéz soká maradt összekulcsolódva. Azután hirtelen keményen megszorította egymást és elvált, hogy kalapot emeljen.

- Vizontlátásra holnap, méltóbb környezetben.

- Vizontlátásra, édes fiam.

### III.

Másnap még az ebédjét is felhozatta, hogy emberek közé ne kelljen mennie. Még mindig tartó ingerültsége elhitette vele, hogy a Tamás-említett kis társaság csak oázis a cinikus lelkek e sivatagában, s ha most kimerészkedik, fulladozni fog. Félt a „fölszínen úszó réteg” változataitól, mely csak ingerelni, keseríteni tudta. Félt még a lehetőségétől is annak, hogy a szomszédos asztalok mellől, zsidongó egyvelegben, ugyanaz a tónus fog bele-belekarmolni a fülébe, a melyik tegnap a kávéházban olyan indulatos szavakra ragadta. Eszébe jutott Sebők Sándor társasága és ökölbe szorult a keze.

- Hogy teli van velük ez a tízféléképpen is felemás város! Ezekkel a mosolygó epékkel, ezekkel a gyávaságból hősködő szájakkal, ezekkel a belépfenezett hegyű könyökökkel! Hol bujkálnak az én kis Tamásom emberei, hogy a Sebők Sándoroké meg Siklóssy Zoltánoké minden szó, minden főhely, minden elismerés? Nincs korbácsuk? Vagy csak nagyon úri és túlságosan is élhetetlen az az értékesebb elem, mely félrevonul, mikor az erkölcsi koldusok csürhéje cigánykerekezik végig a palotáin?

Érezte, hogy mennél tovább rágódik ezen a kérdésen, annál ingerültebb lesz, s végre is belelovagol a gyűlölet keserű tengerébe. És azt nem akarta, mert tudta, hogy a gyűlölet szavát veszi, elnémitja, s képtelenné teszi a megértésre és megértetésre. Ma este pedig mindkettőre szüksége lesz. Teljes jelenlétre, megfeszített figyelemre, mert élesen kell látnia, mélyen kutatnia, hogy új barátja embereiről, főképp Lauráról tiszta képet alkothasson magának. Thoroczkai Aladárt régtől fogva tisztelte, becsülte, de keveset tudott róla. A mit felőle itt-ott olvasott, mindig a megnemértés zagyva körülírásaival keringett körülötte, éreztetve, hogy valami, hogy kiválóság, de azt nem, hogy miféle, mert maga a cikk írója sem volt vele tisztában. És hét esztendő óta csak silány reprodukciókból ismerte meg - úgy a hogy - újabb műveit, a lelke, a színei, az anyagban való kifejeződése nélkül. Ma meg fogja ismerni. Örült neki.

Hirtelen el kellett magát nevetnie. Olyan önkéntelenül és olyan őszintén, mint a gyermeknek. Eszébe jutott, hogy Tamás elfeledte útbaigazítani és ő most azt sem tudja, hová ígérkezett fél hétre.

- Meg van írva, hogy mégis csak be kell fordulnom valamelyik kávéházba. A legveszedelmesebb helyre, mely számomra elképzelhető. Minden tipikusan cinikus ötlet, nyegleség, szójáték, vicc, tolvajszó és új szállóige gyűjtőcsatornájába, melynek piszkos-zöld levében, ha csak két percig tart is, míg megkeresem azt a lakáscímet, bizonyára meg fog mártogatni a körülöttem ülők serege, vagy ha üres a terem, hát a pincérek, meg a kasszírnő. És ha azok sem szólalnak meg, ha megállják, hogy némák maradjanak, akkor is látni fogom, hogy nyakig vannak abban a piszkos-zöld lében. És ha mosolyognak: piszkos-zöld lesz a mosolyuk. És ha sírnak: piszkos-zöld lesz a könnyük. Epefacsarék!... Hát gyerünk! Még novicius vagyok. Lehet, hogy beleszokom. Lehet, hogy később még mulatok is rajta. Lehet, hogy valamikor magam is jobbra-balra köpködök. Minden szent szóra egy-egy sercintést. Hányan kezdhették így! Még most százezreknél csak divat vagy sport. De ha egy egész nemzet sajátságává válik, akkor itt az utolsó óra.

A mint kilépett a lépcsőházba, szemébe tünt a szomszéd műterem ajtaja, s rajta a névjegy: „Urvári-Unger Fülöp, festőművész.” Ismeretlen volt előtte a név, mert sem eredetiben, sem reprodukcióban nem látott még tőle semmit, s képek látása nélkül nem olvasott festőről, bármennyit zengedeztek is róla a lapok. Még a nevüket sem jegyezte meg.

- Ebben a lakásban egy ember lakik, a kávéházakban fél Budapest; - gondolta, - kevésbé kockázatos, ha itt kereskedem; ez is megmondhatja, hol lakik Thoroczkai. - Becsöngetett.

Halk sikoltás hallatszott belülről, s közvetlen utána nyers, darabos férfihang.

- Mit visítazol, mint a malac, a kit ölnek? Hát nem száz ember látott már meztelenül? Állat!

Fábián megfordult és sietve indult lefelé a lépcsőn. Hanem az ajtó nyílt már és egy fekete orosz-inges, hórihorgas, roppant állkapcsaival és fitos babszem-orrával szörnyű furcsán ható alak visszaintette óriás palettájával.

- Tessék csak visszasétálni, ha már megzavart! Mi tetszik?

- Sajnálom, hogy megzavartam. Hallom, hölgyvendége van.

- Fenét hölgy, egy buta modell! Mi tetszik?

- Kérdezni óhajtottam volna valamit, de ilyen hangra nincs már kérdeznivalóm.

- Ne törődjék a hangommal, nem szedhetem kottára, én beszélek a gégémmel, nem okarinázom. Mi tetszik?

Fábián felfortyant.

- Nem tetszik semmi. Megjegyzem, hogy a palettája sem tetszik, a melylyel úgy hadonázik, mert nincsen a világon olyan malachit hátterű smaragd-csendélet, a melyhez ez a rengeteg sok vad zöld fölösleges ne volna.

- Hát miért nem mondtad mindjárt, hogy te is csak olyan goromba fráter vagy, mint én? Így már megértjük egymást. Szervusz, öregem! Kerülj beljebb.

Fábián nem tudta, bosszankodjék-e, vagy nevéssen ezen a hirtelen fordulaton. Ha nem lett volna olyan hihetetlenül hórihorgas a legény, ha nem lett volna arcánál fogva is eleven karrikatúra, talán bosszankodva fordított volna neki hátat. De így annyira látta benne a komikumot, hogy nevetnie kellett. A festő betessékelte.

A kis előszoba csak úgy tarkállott a vásznaktól. Bent a műteremben még valaki ült. Kis köpcös ember, innen a harmincon, de már egészen kopasz. A modell a spanyolfal mögé menekült.

- Ez itt az én Hudy barátom, a ki most jött meg Párisból... a Café Clunyból, - kezdte meg a bemutatást Urvári-Unger, - ez meg egy goromba pokróc, a kivel lehet beszélni. A malac pedig, a melyik visített, ott gubbaszkodik a spanyolfal mögött. A búbja, meg a lábafeje kilátszik. Foglalj helyet, öregem és vágd ki: mi kell.

- Thoroczkai Aladár lakása címét szeretném megtudni.

- Azét a vén baromét?

- Nem! Thoroczkai Aladár vén barom címére nem vagyok kíváncsi. Én Thoroczkai Aladár festőt keresem, a tiszteletreméltó mestert.

- Együtt laknak mind a ketten a Rózsadombon, a Bimbó-utcában. Az egyik festő, a másik suszter.

- Az „egyik” alatt a vén barmot kell érteni! - magyarázta mohó készséggel a kopasz emberke és szaporán hunyorgott hozzá folytonosan ide-odajáró vízszínű szemével.

Fábián nyugodt maradt. A borus harag, mely tegnap óta úgy befellegette a homlokát, erősen oszladozott. El kellett magát nevetnie. Mint mikor ellenállhatatlanul kacagtató ártatlan paródiák elevenednek meg az ember előtt. Hangosan gondolkozott:

- Ha nem volnátok oly végtelenül groteszk figurák, most alighanem szétütnék közöttetek. De így nincs miért, igazán nincs miért.

- Szóval utálod Thoroczkait, - fordult Urvári-Unger felé, - mint a hogy bizonyára mindenkit utálsz, a ki nagyra vitte a mesterségében: a te mesterségedben.

- Azt éppen nem mondhatnám, mert nagyrebecsülöm például Erényit, Kisst, Nagyot, pedig ezek mind nagyra vitték.

- Kik ezek?

- A követőim! Én járok elől a lobogóval!

- Vagy úgy?

Fábián végigjártatta tekintetét a lobogó rikító foszlányain, a melylyel ez a nagy férfiú követőket tudott maga után vonzani. Be volt velük borítva a fal. Még egy-egy vászon-óriás is akadt közöttük. Egy szerényen meghúzódó kisebb képen akadt meg a tekintete.

- Azt az ülő aktot is te festetted volna?

- Igen, még Colarossinál, Párisban. Kezdetleges, iskolai munka. Kell? Olcsón adom.

- Köszönöm. Föltűnt a kompozíciója. És az a két pleinair?

- Nagybányai tévelygésem gyümölcsei közül való.

- Sok értékes ígéret lappang bennük. Nagyrebecsülöm a természetet jól látó szemet, ha nem mindenestül adja vissza, a mit lát. Ez a két kép határozottan jobb dolog. Egyebet nem festettél?

Urvári rábámult.

- Legalább hatvanat láthatsz a falakon fölraggatva!

- Szóval összesen három képet festettél, s azokat is még növendék korodban.

- Hát ezek mik, ha nem képek?

- Azt már igazán nem tudom. Talán valami berúgott mázolólegény víziói.

A festő föl pattant.

- Csak csöndesen! - csillapította Fábián. - Magad mondtad, hogy szereted a goromba frátereket, hát most csak állj elibe. Megjegyzem, hogy én őszintén, igaz meggyőződéssel vagyok goromba, a mikor az vagyok, a művészet szent nevében. Ember még nem nézett nagyobb utálattal vásznat, mint a milyennel most én nézem például azt az össze-visszacsavart szederjes izomcsomót, a mely, úgy látszik, eleven emberi testet, mi több: női formákat akar láttatni. Hogy nem a térben láttatja, nem volna baj; de miért nem láttatja síkban akkor? Miért így is, meg úgy is, helyesebben: így sem, úgy sem? Miféle világ ez? A két és fél dimenziós? És ha már hazudja a színeit, miért nem hazudja következetesen? Ha ennek a zöldnek akkora értéket tulajdonítasz itt az előtérben, vagy minek nevezem e mázolmány alsó szélét, hogyan tulajdoníthatsz neki ugyanakkorát a háttérbeli hegyoldalón? És miért kellett ennek a nőnek a máját olyan határozott félujjnyi körvonalakban feltüntetned? És miért ismétlődik meg ez a máj még egyszer a bal lábikráján? Miért szabályos ötszög a melle? És miért készül rácsurogni ennek a fának a lombja, mely a közepén olyan, mintha puffadt, könnyű párna volna, a szélein pedig, mint a dagasztó-tekenő szélén nehézkesen kicsorduló tészta?

- Mekkora értetlenség! - kiáltott fel a kis köpcös.

- Tulajdonképpen nem is vagy te goromba, csak nem értesz ehhez a mesterséghez.

- De bizony ért! - hallatszott a spanyolfal mögül. - Ez az első teremtett lélek kívülem, a ki meg merte neked szemtül-szembe mondani, a mit minden épeszű, józan ember gondol felőled.

- Mi köze van egy forradalmárnak a józanokhoz! - kiáltott fel még hangosabban a kis köpcös.  
- Füttyülünk a józanokra! Persze, ebben a barbár országban közneveltség minden új kapu!  
Azért mondom én neked és mondom újra meg újra, gyere Párisba...

- A Café Clunybe? A félbemaradt gyülelevész szerencsevadászok Tout-Paris-jába?

- Fenét a Café Clunybe, a Salonba! Ott csinálhatnál csak igazán forradalmat ezzel a nagyszerű kollekcióval!

- Beérem azzal is, a mit itt csináltam, s csinállok.

- Ez forradalom egy pohár vízben. Ez semmi. Magyarország Balkán, Budapest falu, a melynek műértői még a csikóbőrös kulacsoknál tartanak. Gyere Párisba!

- Éhen is vesznénk! - szólalt meg újra a modell és valami asztalterítőt használva palástnak, kibújt a spanyolfal mögül. - Mint a hogy majd éhen veszünk azzal a szegény Markó Tutyuval, a kiben pedig több volt a talentum, mint a ti egész bandátokban. Még szerencse, hogy hegedülni tudott. Kávéházról kávéházra jártunk. És én többet kerestem félig meztelenül, mint egész pucéron.

Urvári-Unger lebutázta, de a leány nem sokat törődött vele, s hol szorosan összefogva, hol szabadon bocsátva a palástját, föl-alá járkált a műteremben.

- Hát ötszögű az én mellem, mi? Hát penészes az én hasam, mi? Hát Roquefort-sajt vagyok én, mi?

- Olyan vagy éppen, mint az igen tisztelt vendég úr. Fogalmad sincs róla, hogyan avatkozik bele a tested színeibe a természet: a gyep, a lomb, az atmoszféra.

- Hát tudod, mi volt a gyep, Hudy? Ez a zöld pokróc itt, ni! A lomb meg ez a függöny, az atmoszféra pedig a pipafüst. Itt hencseregtem, ezen a díványon. A hegyeket csak úgy mögém képzeltek. Csak azt nem értem, miért kellettem én, ha semmi más nem kellett, a mi ezen a képen van.

- Te persze most azt hiszed, - fordult Fábián felé a kis pocakos ember, - hogy ez a neki-iramodott kelep a te malmadra hajtja a vizet. Nagy tévedés, öregem, nagy tévedés! Keveset láttál még a világból, nem ismered Párist, nem ismerheted úgy, mint én, a ki hónapokig éltem odakünn, nem tudod, minő nagy dolgok forrnak Európa szívében. Azért nem érted s nem is értheted meg, micsoda óriás lendülettel vitte odább a neo-post impresszionizmust minálunk ez a bakszászból magyarba oltott zseniális égimeszelő.

- Az izmusok oly gyorsan váltakoznak újabban minálunk, - válaszolta hidegen Fábián, - hogy gyors egymásutánjuk inkább szakadatlan bukfacezésnek látszik, mint haladásnak. A haladáshoz erő kell, biztos tudás és fölséges nyugalom, nem bohóckodások; mély elmerülések, nem handabanda; igazságkutató ösztön, nem szemfényvesztő szándék. És hit, nem puffogó frázisok!

- Szóval a mi nagy forradalmi vezérünk minden alkotása üres handabandázás neked. Hát ide nézz! Ennek a lecsepült képnek, a melyről te annyi rosszat sütöttél ki és a mely akkora port vert föl az őszszel a sajtóban, ennek a mázolmánynak, a hogyan te nevezed: négy előtanulmánya van. Négy! Itt vannak, megnézheted őket! Ezek is ki voltak állítva. Nem egy műértő állott meg előttük csodálattal, mert ezeken oldódtak meg olyan új problémák, a milyenekről te még csak nem is álmodol.

- Mind a négy utólagosan készült! - vágott közbe a leány. - Eszünk ágában sem lett volna előtanulmányokat csinálni, ha az az utálatos Keleti nem beszél rá, hogy az ilyen meg olyan üdvös lesz, hogy feltűnést fog kelteni, hogy gondolkodóba fogja ejteni a kételkedőket, hogy jó vásárt csinálhatunk velük.

Fábián nevető kedvén kezdett felülkerekedni az undor. És még meg is növekedett benne, hogy később valami szánakozó megvetéssé váljék, mikor Urvári-Unger félrevonta és halkán beszélt hozzá, hogy a másik kettő meg ne hallja.

- Öregem, neked sokkal jobb a szemed, semmint érdemes volna négyszemközt is komédiáznom előtted. Nem vagyok én sem goromba fráter, sem korszakalkotó zseni. Egyszerűen csak enni akarok, mert túlságosan is sokat koplaltam már sihederkorom óta. Rájöttem, azaz hogy rávezettek, hogy úri szerénységgel és becsületes munkával még akkor sem vergődhetném föl ebben a városban, ha kétakkora volna is a tehetségem, mint a mekkora valósággal. Itt ordítani kell. És fejtetőre állított cégért kell a boltunk fölé akasztani. Csak kikiáltó legyen hozzá, s egy-két apostol, a ki megváltást emleget. Ismered Keleti K. Jenőt, a Futár kritikusat? A nevét legalább bizonyára hallottad. Ő a kikiáltóm. Az apostolaim pedig négy-öt gyüge semmiházi, a kik életük végéig sem vitték volna annyira, mint én már Colarossinál és a kik engem őszintén követnek, mert engem igen könnyű követni. Csak a merészségből kell hozzá arcátlanul sok, meg holmi ügyeskedésekből egy parányi. Te persze most nem érted, hogyan mondhatom én el mindezt neked. De mindjárt megérted. Bevallom neked, hogy még attól a róka Keleti K. Jenőtől sem tanultam annyit, mint tőled, most, ez alatt a félóra alatt. Néhány odavetett szavaddal akaratlanul is olyan útmutatást adtál az imént nekem, hogy vétek volna javamra nem fordítanom az érvényesülés egyetlen igaz útján: a meghökkentőn. Engedd meg, hogy a lobogóm szövegén a te bölcs szavaid alapján változtassak egyetmást. Azt mondtad az imént, hogy az én képem se nem két, se nem három dimenziós világ. Én ezzel a mondással odább viszem a forradalmamat, s fejemet teszem rá, hogy nagyképű gondolkozók is meg fognak hökkenni tőle. Programmszerűen fogom ezt a két dimenziót egyszerre követelni, mivelhogy - hangoztatom majd Keleti K. Jenőn, a szócsövemen keresztül, - ez az egyedüli mód, a melylyel a modern ember látása tökéletesen kifejezhető.

Fábián elképedt. Szólni akart, de a festő nem engedte szóhoz jutni.

- Tudom, hogy előntött most a harag, de ez nem változtat a dolgon, az ötlet tőled eredt, s én élek vele, mert - enni akarok!

Fábián fölkészülő kitöréseit visszanyomta ez az utolsó mondás. Olyanforma érzése volt, mintha megbotráncozva egy ép, egészséges koldus mű-sántaságán: tantuszt dobott volna a kalapjába és az most, aranynak hazudva a talmit, rézpénzre készülne beváltani a tudatlan vásáros nép között; de a vásáros nép mind pirospozsgás, egészséges, jóllakott, az épkézláb-koldus szeme körül pedig ott vöröslenek az éhinség karikái.

Lecsüggedt a feje és kezdett belezavarodni a gondolataiba.

- Tudom, hogy szomszédom vagy, - folytatta a festő, - azt is tudom: ki vagy, mert minden bútordarabot megnéztem, a melyet tegnapelőtt hozzád cipeltek. És én, a ki rongy emberek segítségével élek semmi-emberekből, meg tudom becsülni az értékes embert. Engedd meg, hogy följánljam neked azt a három képet, a mely - annyira a mennyire - megnyerte tetszésedet. Jól esnék nekem, ha hozzád kerülnének.

- Köszönöm.

- Ez elutasítás!

- Nem szeretem az ajándékokat.

- Jó, belenyugszom. Abba is belenyugszom, hogy már menni készülsz, pedig jól esnék még egyetmást elmondanom. De egyvalamibe nem tudnék belenyugodni...

Fábián kérdő arccal tekintett rá, mikor elhallgatott.

- Ha átmennél az utca túlsó oldalára, mikor én kalaplevéve közeledem feléd.

A modell, a ki bájos, furcsa arcocskáján igyekezett megőrizni a közöny látszatát, föl-alá jártában el-ellesett egy-egy szót a halkán folytatott beszélgetésből. Hirtelen megállt a kis pocakos ember előtt.

- Mintha most látnék életemben először igazi férfit, Hudy! - mondta neki, le nem véve Fábiánról a tekintetét.

- Miért, te kis szajkó?

- Mert nem az, a mi ti vagytok, nagy szajkók! Mert ha egyet lép, finom és nesztelen a lépése, de érzik rajta, hogy megdöngene alatta a föld, ha akarná. Ti alattatok csak a padló nyekereg, akár finomaknak, akár erőseknek akartok látszani.

- De nagyon lebecsülsz bennünket egyszerre, Lidi!

- Mondom, hogy ma látok életemben először férfit!

Fábián nem válaszolt a festő szavaira. Kezet nyujtott neki, de nem szorította meg a kezét. Sorra elbúcsúzott mindhármuktól, s kifelé indult.

A modell visszahívta.

- Csak egy pillanatra!

Állig beburkolózott az imént még erre-arra libegő ágyterítő palástba, s vigyázva, nehogy kilássék valami ragyogó, fehér meztelenségéből: mély, udvari meghajlással bókolt előtte, mosolyogva, puhán, alázatosan.

- Mes bien humbles respects à Votre Majesté!

Fábián alig vette észre. Sietve ment kifelé és felsóhajtott, mikor becsukódott mögötte az ajtó. Lehorgasztott fejjel lépdelt lefelé a lépcsőn, mélyen elgondolkozva a szegénységről, a szegénység bűneiről. A cifra rongyokba burkolt kicsiny kultúrák garasairól és az ezekért tülekedő nyomorultakról, a kik csepüt esznek, tüzes vasat rágnak, fejtetőre állnak, mindent elkövetnek, hogy magukra vonják a figyelmet. És mikor már magukra vonták, minden garasért, minden elismerő szóért készek egy-egy csillogó cotillion-éremrendet tűzni az elismerő kabátjára, ezzel az egy szónyi hízelgő szöveggel: „kultúrember”. A többit pedig, a szűkmarkúakat, az ingyen mulatókat, a cotillion-éremrendre nem vágyakozókat becsmérítő szavakkal szidalmazták, odább taszigálják, puffogó szavakat sütögető revolverrel ijesztgetik. És ha nagy-elvétve akad egy-egy sápadt, szomorú ember, a ki csöndben, némán, lábujjhegyen vonul át a cirkuszon, a melyet ő még templomnak hisz és valami láthatatlan bőségszaruból virágcsodákat záporoz az oltárra, a mely előtt a bohóckomédia folyik, azt megcsúfolják, megcsúfoltatják, s ha csak nincs félelmetesen fenyegető ökle: lámpavasra kívánják s meg is lincseltetik. A még jobban gyűlölők, a még nyomorultabbak, a végképp lealjasodottak nem csinálnak belőle még vértanut sem. Egyszerűen nem veszik észre, s nem engedik, hogy észrevétessek. Hagyják, hadd végezze a maga virágos istentiszteletét egyedül, észrevétlenül. Az a fő, hogy a virágai még frissen kerüljenek a szemetesládába. Minden bukfenc, minden szaltomortálé, minden bakugrás közben elsikkad egy-egy rózsa. És végre elfogy. Nincs sehol. A sápadt, szomorú ember még egyszer eljön. Eljön még harmadszor, negyedszer is, egyre sápadtabban, egyre szomorúbban. Azután egyszer csak elmarad, nem jön többet. Minek jöjjön, ha nem hallgatja meg az a bálvány, a melynek hódolt, ha nem kell neki az ő virágos áldozata!

Nem tudta merre jár, csak ment. Olykor el-elnézelődött, hogy másfelé próbálja terelni a gondolatait. Végigmért tekintetével egy-egy épületet és csüggedten mosolygott rá.

- Milyen szegénység és mennyi hazudozás! Sehol egy tenyérnyi márvány, csak téglá, nemesen kő, s nemes kőnek hazudott vakolat. Az a lehetetlen kupola meg éppen bádogból van, csak kőszínűre mázolták és bekockázták. Ez az oszlop vakolt téglakürtő, az a fríz gipszönt-



vény, az a mozaik festve van, az a szobor imitáció. Erkély alig akad, terraszcsofómán sehol; oszlopos tornácnak híre-hamva sincs, a falak dísztelenek, szürkék, sívárak, vagy tucatholmi-val agyoncifrázottak. Mekkora szegénység és milyen mindenáron leplezni akart szegénység! Pedig a formák itt-ott újak, meglepők, olykor tetszetősek is! Csak az anyag silány, csak az ékesség hamis...

- Ha csak kék vászonra telnék, nem redingot-t szabátnék belőle, hanem munkás-zubbonyt. Ez a két ház itt egymás mellett mintha földhözragadt házaspár volna, a melynek nem volt elég lelkiereje félredobni a fényes bálra való meghívót. A férj frakkot csináltatott darócszövetből, az asszony uszályos ruhát perkálból, hattyúprémet csirke tollból, csokordísz papirosból. Mire jó ez? Ki gyönyörködik ebben? Ki követeli? Ki biztatja rá a jámborokat? Vagy összefügg minden és ez csak változat egyetlen témához, mint a hogy változat volt az a sok gyalog érkezett báli ruhás asszony a Vigadóban, ál-zseni a kávéházban, meg az a forradalmár mázó, a ki leleplezve kegyelemért koldult? Milyen szomorú város! Istenem, milyen szomorú ez a hangos, cécós, duhaj, hetvenkedő, ezeréves-ujdonsült világváros!

Eszébe jutott a nagy pernyehalom és abban az ő legféltebb kézírata, a kétkötetes „Budapest lelke”. Mennyi keserű szeretet izzott abban a könyvben! De a nagy, keserű izzás fölött, - akkor, hét évvel ezelőtt, - még ott táncolt minden parazon a halovány reménység kék lángocskája: hogy ez a mindig újra meg újra lerombolt, kifosztott, mindenéből kifogatott város egyszer valamikor mégis csak gyönyörűnek indul. Gyönyörűnek és valami egészen egyedülvalónak; olyannak, a milyenné csak ez az egyetlen város válhatik a világon: Kelet és Nyugat között lebegőnek, ezeregyéjszakásnak és mégis kultúrálnak; gazdagnak, de nem hivalkodónak, mintha végesvéig csupa úr lagná, csupa keleti-nyugati úr, csupa magyar úr. Hogy megnövelt benne ezzel álhitével mindent, a mi valóban szép és hogy mentegette a rútságait! Most? Már nem látta a táncoló kék lángocskákat, csak a sötéten izzó parazsat. Csak az ő keserű nagy szeretetét, a reménytelent, a hit nélkül valót.

- Ez a város nem fejlett azóta, csak nőtt. És nem a törzse nőtt, csak a vadhajításai. A törzse sorvad, a törzsét öli a beléplántált idegen érzések és gondolatok élődi serege. Ez a város hitetlen, kozmopolita, ez a város nem szereti önmagát, nem szereti a földet, a melyen áll, ez a város, úgy, a mint van, kikívánkozik ebből az országból, mert idegen, mert minden második lelket kifelé húz belőle a vágy, az ösztön, a rokonérzés. Befelé: semmi. Ez a város mindig az Igét véli hallani, valahányszor valami zaj van a határokon túl. És ha befelé néz, a Tisza-Duna közé, akkor csak nevet, csúfolódik és becsmérel. Ez a város kiszakadóban van innen. Ennek az országnak kiszakadóban van a szive! És ha még csak kiszakadna! De mikor szanaszét futnak belőle az erek, az erekben romlott vér, s a romlott vérben gonosz gondolat-baktériumok! Ki lehet valaha heverni ekkora fertőzést?... Mi volt ennek a nemzetnek minden vérontásos, belháborús, tízfelé szakadásos létfentartó küzdelme ahhoz a minden képzeletet felülmúló erőfeszítéshez képest, a melyre most volna szüksége, hogy ennek a bomlasztó fertőzésnek ellent álljon? Lehetséges ez egyáltalán? Vagy már nincs melegség? Már csak az agóniát fogjuk végignézni?... Talán még a tetem felbomlását is megérjük. És végigkísérhetjük majd az egész kémiai folyamatot, hogyan állnak össze új vegyületekké az elemei. A biológiai, hogyan nyüzsögnek ki belőle új rajok, a melyek mást akarnak, mást hisznek, mást gondolnak, mint mi. A melyek belekergetik ezt az egész ezeréves multat a ködös, borús mitológiába és bennünket megtagadva kezdenek új életet...

- Agyrém, agyrém! - kiáltott föl hangos kétségbeeséssel. Hangját visszaverte az oszlopcsarnok, a mely alatt elhaladt. Az Országházának oszlopcsarnoka. Fölpillantott, körültekintett és a lámpafényes Dunán állt meg a tekintete. Nézte, nézte és szeretett volna nem hinni abban, a mi a szívet hasogatta. Szerette volna magával elhítenni, hogy fekete üveget tart a szeme elé, de úgy érezte, hogy nincs a szeme előtt semmi.

- Most, most kellenél nekem, csillogó, kicsi kristályom, most szeretnék fölbed könyökölni!

Végigtapogatta a zsebeit, meggyőződött róla, hogy nála van, a mit keres s már körülnézett, merre is juthatna leghamarább haza, mikor hirtelen eszébe ötlött, hogy hová is indult tulajdonképpen. Hat óra mult, már oda sem érhet a kitűzött időre. Sietve haladt tovább a parton, át az üres telkeken, a Margit-híd felé.

A hídon most sem tudott ellentállani a csábításnak, megint átment a túlsó oldalra, s talán ugyanazon a helyen, a melyen tegnapelőtt: a párkányra könyökölt. Az aranyporos fekete víz, a két part ködbevesző kék árnyékai hosszan elgyönyörködtették és úgy érezte, hogy mindig ide fog zarándokolni, valahányszor előnti a keserűség, mert ez a gyönyörű kép megnyugtatja, lecsillapítja, álmodozásra készíti és eloszlatja szívéből a fekete ködöt.

- Ez a város bárki lánya; minden csöpp vére bomlasztó méreg, hanem az arca gyönyörű. Ez a csillogó, tündéri tó Budapest arca. És ez vonz, mint minden szépség, bármi legyen is mögötte.

Nehezen vált meg tőle. A hídon túl, a Rózsadomb szerpentin-útja felé tartott. Minden kanyarulatánál meg-megállt és körülnézett. Embert alig látott, csak a házakat nézegette, meg magát az utat. A pazar új villákat, meg az otffeledett régi viskókat. A villákat értékelő szemmel fürkészte, a házikókat régi barátsággal köszöntötte.

Hirtelen, a magányosan szállingózva bandukolók között, siető párocskán akadt meg a szeme. Tizenöt-húsz lépésnyire lehettek tőle és ugyancsak győzték a kapaszkodót. Vidáman mentek, nagyokat kacagva, egymáshoz simulva, összebujva. A mint a következő lámpa alatt elhaladtak, fölismerte a férfiben Divéky Tamást. Mellette, csak egy pillanatra, fölcsillant a nő aranszőke haja. A bokáig érő prémes bunda egészen elfödte az alakját, de ringó járásáról, puha mozdulatairól, még így is kiértzett mögüle a karcsún elomló termet, a fiatalos ruganyosság, a mi, ha nem nagyon fiatal már az asszony, csak túláradó életkedvvel lehet ennyire leányos.

- Hát ez az én kis új barátom asszonya? A ki hevíti, hajtja, ösztökéli? Milyen vidám! Ez megbecsülhetetlen kincs, mert a fiú túlságosan is komoly, s ezek nélkül a kacagó összebujások nélkül könnyen szárazzá szikkadna. Kacagni kell! Minden kacagás pördít egyet a rostán, a melybe lelkünk új kincseit válogatatlanul bedobáljuk. Minden pördítéskor kihull belőle, a mi csak nagyképű s megtisztul a portól, a mi mélyen, igazán komoly. És milyen puhán simul hozzá! Milyen odaadón, milyen sóváran, milyen vágyakozón! Ez is kincs! A nagy lelki életet élőknel talán a kincsek kincse. Ezer kétségük, ezer önmagukban való vergődő kételkedésük közepette mindennél pozitívabb bizonyága annak, hogy királyok. A zseni mindig trónkövetelő. Mekkora kincs annak egy királynő, a ki nem engedi, hogy csábító kurtizánok az érzékein át ahhoz a szívhez férközzenek, a melybe ő lelki utakon csöppent, de a melyből, levetett palástján, meztelenül, ő maga kúszik bizsergő idegszálak között minden kis titkos zugba, a hol a gyönyör vágya szunnyadozik. A ki minden tud lenni: hetéra is, pajtás is, barát is, királynő is, alattvaló is, az egész ország, az egész föld; királya egész lelki életének talapzata, a hol lecsapolhat a szívéből mindent, a mi nem éteri, hogy annál magasabbra szállhasson szellemi birodalmában. Esetleg nem is egyedül, hanem vele, a királynővel, a kire akkor újra fölkerül a palást, meg a korona és aki királya kedvéért még éteri is tud lenni, ha akar. Vajjon ült már ez a ringó, lenge, tapadó asszony azon a kettős aeroplán-trónuson? Vagy csak a földet, a mosolygó földi paradicsomot jelenti Tamásnak? Ki tudja! Talán kiérzem belőlük ott, ha szembe kerülünk.

Utánuk nézett, de már egészen beléveszték a homályba. Hamarosan meg is feledkezett róluk, egy-egy új épület előtt. Benézett a kertjeikbe is, s ha valami biztatót sejtett, még a mellékutcákba is befordult. Meg-megállt, bólogatott, örült, bosszankodott, vitatkozott a kövekkel, a melyek láthatatlan pallérokat képviseltek körülötte. Fintorogva kopogtatott meg egy-egy

olajmázos ízléstelen bádog-urnát s meg-megsimogatott örömében egy-egy ragyogó, eozinos csempét.

Mintha nem is holt dolgok között járt volna. Beszélt velük, s hallotta, mit mondanak. Hallotta, hogyan köszönik meg a lelkes elismerést, hogyan utasítják vissza becsméréseit, hogyan mentegetőznek, védekeznek, sorolják föl az enyhítő körülményeket, vagy hogyan rivallnak rá hegyes, hetvenkedő hangon, pökhendi lekicsínnyel, szemébe röhögve, cinikusan. Egy hírhedt milliomos villája előtt közel volt hozzá, hogy újra belegubancolódják azokba a feketén elnyúló hosszú kérdőjelekbe, a melyek, mint a hinár, tekergőztek erre-arra a lelke fenekén. Erőt vett magán, nem nézett többé sem jobbra, sem balra, csak ment.

A Bimbó-utcában, közvetlen előtte surrant ki egy kapun valaki. Fölrezzent és utána nézett. Divéky Tamás asszonya volt. Fölsimerte, bár most is alig látott belőle valamit. Ugyanaz a kalap, ugyanaz a bunda, ugyanaz a szőkén fölcillanó haj, csak a járása nem volt ugyanaz. Most nem ringott olyan acél-rúgós bokákon, mint az imént. Inkább támo­lygó volt, meg-megcsukló, bár gyors, szinte menekülő. És nem volt leányos, sem fiatal, sem kívánatos.

- Mi történt ezek között? - tünődött magában. - Ki ez a kaméleon-asszony, a ki félórával ezelőtt még mintha rózsza-ágyak között lejtett volna hódoló táncot Priapusnak és most olyan, mintha egyenesen a Dunának tartana? Vagy csak én képzelődöm és félrevezet a homály, a bő préme­k és fantáziámnak az a sín-összevisszasága, a melynek váltói fölött már nem vagyok az a korlátlan úr, a ki valamikor voltam? Lehet. De az én balsejtelmeim ritkán csalnak és most végignyilallt rajtam valami. Valami rossz, valami borús, valami balságos, valami nagyon kegyetlen. Ejh, hát még ilyesmi is meg tud engem gyötörni? Hogy elernyedtek már az idegeim!

Idegenek jöttek és befordultak a kapun, a mely előtt megállott. Tudta, hogy célnál van, de még mindig a távozó után nézett. A sarkon eltűnt előle és akkor mintha valami nagy tehertől könnyebbült volna meg a lelke. Befordult ő is a kapun. A műterem-ablak fényes négyszöge megvilágította a hozzávezető utat.

## IV.

Benn az előszobában Tamással, meg a háziasszonnyal került szembe. Tamáson télikabát volt és kalap. Látszott rajta, hogy menni akart, de maradnia kellett. Thoroczkainé mintha megnyugtató igyekezett volna, de a kínos meglepődés neki magának is visszatükröződött az arcán. Hanem azért a bemutatás után mosolygó szívességgel nyújtott Fábiánnak kezét.

- Mi már ismerjük valamennyien. Ez a kis poéta kitünően érti, hogyan kell, tömeg-jelenettel a háttérben, egyetlen ember arcképét megfesteni. Az önét olyan szeretettel festette meg, hogy már is befolyásolt mindnyájunkat, azért nehogy egyszerűen csak túlzott házigazdái szíves-ségre magyarázza, ha az én temperamentumos uram odabenn meg találja ölelni.

- Én már megelőztem őt ezzel az öleléssel, mikor először álltam egy nagyon szomorú, nagyon áhítatos, mélyen szimbólikus vászna előtt. Annak már több, mint hét esztendeje. Azóta ismerem önt is, nagyságos asszony. Rajta van azon a képen. És Thoroczkai Aladár is kitünően érti, hogyan kell, tömeg-jelenettel a háttérben, egyetlen valakinek az arcképét szeretettel megfesteni.

Thoroczkainé arcáról egészen eltűntek már a kínos megütközés nyomai. Rámosolygott Fábiánra és sok melegség volt a mosolyában.

- Jöjjön hát közibénk. És hozza be Tamást is. Én előre megyek; az imént érkezettekkel még szót sem válthattam.

Fábián átfogta a maga elé révedező fiatal ember két karját és mélyen a szemébe nézett.

- Mi történt önnel, édes fiam?

- Elment.

- Kicsoda?

- Júlia.

Fábiánt e név hallatára mintha tüzes kővel dobták volna szívére. Elállt a lélegzete. Érezte, hogy nem tud uralkodni az arcán és hálát adott a mindenképp intezőjének, hogy Tamás tekintete messze kalandozik az övéből. Visszaidézte képzeletében az imént látott nőt mindkét alakjában: a tapadó szerelmesében is, meg a menekülőében is. Azután földidézett egy másik Júliát, ugyanolyan prémes bundát vetett rá, mint a minőt amaz viselt és elindította Tamás mellett. Képzeletének rendkívül erős megjelenítő ereje volt. Mindig a csalódásig valóságos képeket vetített maga elé. Előtte mentek: Tamás, meg a *másik*; követte őket a szemével és egész testében megremegett egy-egy mozdulatra, mely azonos volt a szerpentin-úton látott asszonyéval. Elhaladtak újra az utcai lámpás alatt és - kezdett különbözni a két asszony: a víziós, meg a valóságos, de nem tudta, miben.

Hirtelen megvilágosodott előtte valami, s mohón, szorongva kérdezte:

- Szőke az ön Júliája?

Tamás sehogy sem találta helyénvalónak ezt a kérdést, s kissé kelleetlenül válaszolt rá.

- Szőke.

Fábián föllélekzett.

- Akkor ő volt az, a kivel a kapu előtt találkoztam. Miért ment el?

- Rosszul lett. Hogyan, miért, el sem képzelhetem. Kedvvel jött, vágyott ide, az egész úton gyerekeskedtünk, s úgy rontott be ide is, mint egy kis iskolás leány, kacagva, vidáman, pirosan. Élénken vett részt a társalgásban, s ő mulatott legjobban az elbeszélésemen, mikor elmondtam odabent a mi tegnapi históriánkat. Azután egyszerre csak hátrahanyatlott a feje, fehér lett még a szájaszéle is, alig tudtuk életrehozni. Alig ocsúdott föl, már is menni akart. Menni, minden áron. És nem engedte, hogy hazakísérjem, hiába erősködtem. Azt mondta, oka van rá, s holnap mindent megmagyaráz.

Fábián eltűnődött. Még egy-két kérdés kívánczolt ki belőle, de visszafojtotta. Mindenikre ő maga felelt meg. Egyetlen szóval, de megnyugtatóval. Azzal, hogy: szőke.

Odabent már várták őket, be kellett menniök. Fábián előre bocsátotta Tamást.

Mikor feltárult az ajtó, még mielőtt becsukta volna maga után, néhány szőnyi beszélgetés ütötte meg a fülét:

- Úgy látszik, a betegességig ideges.

- Nem tudom kitől, úgy hallottam, egyhuzamban két évet töltött szanatóriumban. Régen. Évekkel ezelőtt.

Thoroczkai elébe ment és az ő különös, heves melegségével szorította meg a kezét. Tiszta, ragyogó gyermekszeme őszinte örömmel mosolygott rá bozontos, szürke szemöldöke alól.

- Essünk túl a formaságokon. A mi szemünkben igazán csak üres formaságokról lehet szó, mert Tamás elvégezte már a bemutatást. De ön idegenek közé csöppent, szüksége van némi tájékozódásra.

- Ellenkezőleg. Jóformán csupa ismerőst látok magam előtt. Igaz, hogy egyoldalú ez a sok ismeretség, de kölcsönösség nélkül is lehet nagybecsülni embereket. Magányosan éltem, röghöz kötötten. Hanem azért láttam és figyeltem. Mint valami pályáőr a magányos bakterházból, láttam elrobogni magam előtt minden vonatot, a nélkül, hogy valaha magam is végigszágulhattam volna a síneken. Mindegyikről tudtam, honnan érkezik, hová indult, merre tart, mit visz, mekkora sebességgel győzi, van-e valami hiba a kerekek vagy a tengely körül, megroppanhat-e útközben, melyik állomáson szakítják ketté majd a váltók és hogyan kölcsönzi oda és veszi kölcsön egyik-másik kocsiját a nagy találkozó pályaudvarokon. És mekkora volt az örömöm, mikor a távolba vesző sínekre bámulva megláttam egy-egy halványan felcsillanó új lámpa-szempárt, még mielőtt figyelmeztetett volna rá a felhívó harangjel! Hogyan találgattam, milyen értékekkel megrakottan fog előttem elrobogni, erős-e, kitartó-e, s vissza fog-e térni újra meg újra! És milyen ujjongó örömmel lobogtattam előtte az én kis piros zászlómat, mikor végesvégig minden építőköves, szenes, vassal megrakott, emelődarukat szállító kocsi-ról ugyanazt a felírást olvastam le: a magyar kultúrának!

- Ha csak egyetlen vonat megsejtette volna, milyen lélekkel nézi az a pályáőr, bizonyára megállott volna előtte, hogy ne csak elsuhanni lássa maga előtt a portékáit...

- És rosszul tette volna az a vonat. Mindent a végső állomásnak, mert még mindig igen nagy ott a szegénység.

- Szegénynek látja a mi kultúránkat?

- Nagyon szegénynek, mert még mindig büszkélkedik az ál-értékeivel.

- De vannak igaz értékei is! Most birkózik az arany a talmival.

- A talmi keményebb! Mindig leveri az aranyat. Az aranyról csak nagy idő multán derül ki, micsoda. Mikorra kiviláglik, hogy nem fog rajta rozsdával, penészszel, az idő.

Valaki közeledett feléjük. Fábián ráismert Thoroczkai elválhatatlan művészbarátjára.

- Takáts Sándor, ugye? Takáts Sándorék férfi-fele, a ki a felesége nélkül nem számítja magát külön egésznek. Csak a Browning-pár, meg a két Goncourt-fivér tudott művészi értelemben is ennyire egygyé forni.

Takáts Sándornak rajtuk függött a szeme és egyre közelebb került az ő sajátos, somfordáló járásával. Fábiánnak eszébe jutott a tengerészek különös, tétova járása, mikor partra kerülnek. De ez a járás még különösebb volt; csak az aviatikusoké lehet ilyenféle, a kik a végtelen tér keresztül-kasul szeléséhez szoktak. Ismerte jól. Benne látta a grafikus-fantázia netovábbját.

- Nekem most hét esztendőn át kell hidat vernem az ön mai énjéhez, - mondta neki, mikor kezét szorítottak, - mert hét évi magányosságomba alig jutott el hozzám valami öntől. Különös, hogy a mi mégis elhatott: többnyire külföldi művészeti lapok révén jutott hozzám. Magyar lapokban csak nagy elvétve tudtam egy-egy rajzát fölfedezni.

- Csodálkozik rajta? - kérdezte minden keserűség nélkül Takáts Sándor. - A hol Keleti K. Jenő emberei állják el a kaput, oda nekem nem lehet belépésem.

- És ez nem keseríti?

- Nem.

- Nekünk igen erős a hitünk, édes barátom, - szólalt meg Thoroczkai, - nekünk nem sürgős a halhatatlanság.

Együtt mentek végig hárman a társaság szétszórt kis csoportjain. Fábián ráismert az ország első freskófestő-asszonyára, a ki neves szociológussal tanakodott valami tervezett új intézmény fölött. Nevén szólította mind a kettőt. De nem elegendett bele a beszélgetésbe, mert érezte, hogy két szembenálló „igazság” közé egy harmadikat kellene vinnie: a magáét, a régen kiforrottat, s ma csak ismerkedni akart, nem hadakozni.

A műterem egyik sarkában néhány nő és három fiatalember hevesen vitatkozott a feminizmus kérdéseiről. Egy szikár, csontos, érdeshangú asszony egyre-másra vonultatta föl az ütegeit, s ugyancsak élestöltésű érv-sortüzekkel küzdött a nők teljes egyenjogúsításáért. Két férfi vele tartott, s az asszonyok is, egy kivételével. Ez az egy, - a kit grófnőnek szólítottak, és a ki a rózsadombi festőcsoport egyik tagjának volt a felesége, - lány, ezüstös felkacagásokkal állt elébe a golyózápornak. Mennél keményebbre vált túlhanról a tüzelés, annál lágyabb, annál szelidebb hangon érvelt a maga álláspontja mellett. Mintha az a finoman ide-oda-járó kis kéz mind röptében fogta volna föl a férfinemre irányzott gránátokat, s vidáman, szinte pajkos kedvvel gurította volna vissza. Férje, a ki hercegnek is elmehetett volna fölényesen nyugodt eleganciájával, némán gyönyörködött ebben a heves szócsatában. Átértette, hogy minden nagyképű általánosítás mellett is tulajdonképpen róla van szó. Róla, meg annak a szikár, csontos, érdeshangú asszonynak a férjéről, a ki egy sor írás nélkül tűnt el még tavaly, valahová külföldre.

Fábián maga sem tudta hogyan, beléelegyedett a vitába. Végképp nem volt ehhez a témához hangulata, vitához ma egyáltalán nem; és nem is igen latolgatta, mit mond, de az a lány, ezüstös hang a pártjára hódította s kezdte előle elfogdosni a golyókat. Az ő markából természetesen nem kerültek vissza olyan ártatlan gurulással az ellenfélhez. A csontos asszony ugyancsak nekihevílt. Fábián is belemelegedett, s nemsokára az az érzése volt, mintha a lelkében élő női eszményképet védené meg a nő torzképe ellen, a mi viszont a csontos asszony lelkében élt eszménykép gyanánt. Tulajdonképpen mindketten a nő jogát védték. Az érdes hangú asszony utópiai társadalmi értelemben, Fábián pedig abban az értelemben, a melyet a természettudomány, meg a poézis karöltve alkotott meg. Ebben a levegőben, szóval is, tettel is, inkább Fábiánnak adtak igazat, azért nemsokára magára maradt a csontos amazon és duzzogó csoportja.

Fábián is visszavonult az elszállingózókkal. A mint megfordult, egyenesen Laurára esett a tekintete; a szomszédos szoba nyitott ajtajában állt, az ajtófélfához támaszkodva. Több fiatal ember volt körülötte. Már felé indult, mikor hirtelen meggondolta a dolgot, s egy másik csoport felé vette útját. Azok között, a kik körülállták a zongorát, fölismerte Haller Ödönt, a nagy építőművészt, a ki még aggastyán létére sem fáradt bele szüntelen kudarcaiba. Megállt mögöttük és a nélkül hogy félbeszakította volna a társalgást, egy-egy alkalmas pillanatban bemutatkozott mindenkinek.

A zongorán kisebb villa tervei voltak kiterítve. „Müterem”, „agyagkamara”, „gyermekszoba”, olvasta rajtuk az egyes helyiségek fölírásait. A terv alá Zsibó Ferenc név volt írva. Hamarosan rájött, hogy a villa tervét a maga számára rajzolta az a fiatal szobrász, a ki most bírálatot kér rá a térképész nagymesterétől. A karjába kapaszkodó asszonykát mindenek fölött a gyermekszoba látszott érdekelni. Bármi valóban építészeti problémáról lett legyen is szó, ő közbevágott a gyermekszobával és hol a hallból, hol az ebédlőből alkudott hozzá valamit. Áldott állapotban volt és mód nélkül büszke volt erre az állapotára. Az ura minden közbeszólásakor megszorította a kezét, s az agg mester rámosolygott. Gyönyörködtek szüntelen hivalkodásában a közeli anyasággal. Pedig ő maga is művész volt, de a mióta tudta, mi felé közeledik, az egész lelkét betöltötte egy kis bölcső, a mely még nem is ringott; az apró kelengye, a melyet még csak most készíttetett; meg egy halom játék, a melyről még azt sem tudta, fiúnak vagy leánynak való legyen-e. Mindegy, hogy ilyen vagy olyan-e, csak közöttük volna már kicsi gazdájuk! Az első. Az első, a ki megnyitja a sort.

- Készséggel megfogadom minden tanácsát, - mondta a szobrász, hanem az a bökkenő, hogy már az én tervem is szertelenül sok pénzt emésztene föl. Ezekkel a bővítésekkel pedig egyenesen lehetetlen volna meggyőzni a kiadásokat.

- Ha nem túlságosan türelmetlen, megoldhatja végig az egészet.

- De túlságosan türelmetlen vagyok, s a jövő telet már új otthonomban akarom tölteni.

- Nem úgy értem, hogy esztendőkre tolja ki az építkezést, hanem hogy fokozatosan formálja ki az otthonát. Érje be előbb a legszükségesebbel, a gyermekszobával, meg a müteremmel, - mondta az asszonyka vállát megveregetve, - azután növelje két-három új építkezéssel azzá, a mi most ezen a papiroson van.

- Hát lehetséges ez? Lehetséges kunyhóból palotát növelni?

- Azt nem, - mondta nevetve az öreg úr, - hanem ha jó a térbeli képzelete, igen könnyen elgondolhat három-négy tervet, mely önmagában mind egész, s bármikor a következővé gyúrható. Én is építettem így. Középpületet. Képtelenségből, természetesen. Annyi nyilvános pályázaton buktam már, hogy azt hittem, sohasem építhetek többé, mikor eszembe jutott, hátha észrevesz egyszer engem is a zsűri, ha valami végtelenül banális, ósdi dolgot csinálok. Megcsináltam; észrevettem. Mikor már elfogadták azt a szörnyűséget, a melyet magam annyira utáltam, lényegtelennek látszó változtatásokkal, új tervet nyújtottam be. Elfogadták. A szűkebb bizottság elé már a harmadik terv ment, s ugyanakkor a negyedikhez kilincseltem híveket. Az alap-építmény ezen a negyedik terven már az volt, a mit én akartam. És építés közben tértem át az ötödikre, háborúságban a sajtóval, a szaksajtóval, versenytársaimmal, mindenféle bizottsággal, meg a minisztériummal. De a végén mégis csak kiverekedtem, a mit akartam. Darwin sem tud ekkora átváltozásokról! A hernyóból káposztalepke lett, abból fecskefarkú, abból pávaszem és végül - a Hydrobiológiai Intézet.

Fábián megbámulta e jókedvű öreg úr erejét. A ki a banalitás cégére alatt csempészte hivatalos fórumok elé a művészetét, holott ezt éppen fordítva szokás cselekedni. Jó politikus volt, s jó emberismerő. A hernyó pompás csalétek volt kárörvendező ellenségei számára. Ha Székely Bertalan, a magyar zsenik legmunkásabbja, rátévedt volna erre a nagyot kerülő és

mégis legrövidebb útra, most tele lehetne az egész ország a freskóival. Ezt el is mondta az ősz mesternek. Az vállat vont.

- A Székely Bertalanok nem tévednek soha ilyen útra, éppen azért nem, mert tudják, hogy egyedül az vezet célhoz. Büszkék, vasfejűek, tragédiát akarnak, tragikus hősök. Én jobban szeretem a komédiát. Különösen, ha én nevettem ki a színpadról a nézőtér közönségét.

Nem mondott neki ellent, csak úgy magában gondolta, hogy nem egyesek tragédiájáról vagy komédiájáról van szó tulajdonképpen, hanem egy végnélküli fanyar tragikomédiáról, a melynek maga a nemzet a hőse és publikuma. Nézőtér, színpad, megkülönböztethetetlenül egy. Mindenki játszik és játékot lát. És senki sem tud igazán sírni, igazán nevetni.

Hogy más felé terelje gondolatait, a háztervek fölé hajolt. Megmagyaráztatok magának mindent, s mikor átértette, megpróbálta hangos szóval végiggondolni a fokozatosan egymásból fejleszthető terveket. A szobrász belészeretett. Minden lehetőséget végigvitattak, s képzeletben, négy terven keresztül el is készült a ház. Az asszonykával beszélgető Haller is odaodafigyelt, s megbámulta Fábián pozitív képzelő-erejét, bár egy-egy fölvilágosítással ő is segítségére volt.

- Elég legyen már a palléroskodásból, műkedvelők! - korholta tréfásan őket a házigazda és karon fogta Fábiánt. - Még nem ismerkedett meg mindenkivel.

- Ennek is csak eleven mását ismerem, - mondta egy márvány-mellszoborra mutatva. - Gyönyörűen átszellemült kő!

Oldalvást Laurára pillantott, abban a biztos hitben, hogy az ő alkotása. Formaságból megkérdezte mégis:

- Kinek a műve?

- Én farigcsáltam, négy évvel ezelőtt. Kedvem kerekedik olykor belekontárkodni kissé a szobrászmesterségbe. Tisztán látom a hibáit, de abban igazat adok önnek, hogy átszellemült kő. Akkor kértem hozzá modellül a feleségemet, mikor gyermekágyból kelt föl. Ilyen átszellemült volt akkor az arca. A másvilágról jött vissza.

Fábián eltűnődve nézte a szobrot. Esze ágában sem volt esetleges mesterségbeli apró hibái után kutatni, egészen másvalamin tépelődött.

- Miért hittem én első pillantásra olyan rendíthetetlen bizonyossággal, hogy ez a márvány képmás Laura alkotása? Ennek valami mélyebb okának kell lennie, ez nem lehet egyszerűen csak gondolati összekapcsolás. Kell valaminek a legbelsőbb kifejezőmódjában, a stílusában, a lényegében lenni, a mit Lauráéval, Laura alkotásáéval közösnek érzek. Mintha egy lélekből vált volna ki ez a fej, meg az a csoport.

Végignézte a készülő kartonokat, azután egy félig-meddig befejezett, de nyilvánvalóan abbanhagyott kép vonta magára a figyelmét. Ismerte, kissé megmásított alakjában. Híres munkája volt a mesternek.

- Ebben a formájában egészen új előttem a kép. Csak végleges megoldását ismerem, - azt sem eredetiben, - mely, úgy tudom, az állam tulajdona.

- Vesse össze a két megoldást, - mondta Thoroczkai és átnyújtotta neki a másik kép kicsinyített másolatát.

Fábiánnak ide-oda villant a szeme, azután mindkét képnek ugyanazon a pontján akadt meg a tekintete. Ha valaki jól megfigyelte volna az arcát, észrevehette volna, hogyan borúl el fokozatosan.



- A fő különbséget már látom. Ebben a baloldali csoportban van. Az első megoldáson ez a csoport annyira zárt, annyira egy, hogy minden festőisége mellett is könnyű volna sziklából kifaragottnak elképzelnem. Valami nagy készségű, de gondolatokban szűkölködő szobrász kapva kapva kész gondolatán. A másik képen, a végleges megoldáson, ez a csoport föllazul, szétszakadozik és - bocsásson meg nekem, mester, - sokat veszít erejéből. Alig elképzelhető, hogy ezt ön maga is ne érezné. Az emberen akaratlanul is furcsa gondolatok villannak át. Mintha saját munkája rovására, jóságból, szeretetből, odaajándékozta volna azt a sziklagondolatot valakinek, a ki a mintázás minden csínját-bínját tudja, de a kiben nem teremnek ilyen gondolatok.

Thoroczkai meghökkenve hallgatta ezt a különös észrevételt. A derült, gyermekes mosoly egy időre eltűnt a szeméből. Lopva körültekintett, van-e valaki a közelükben. Csak Máté Monika ült pár lépésnyire tőlük, az ő kis sziniakadémikus keresztleánya, kezében hatalmas mappával, melyből egymás után szedegette ki a mester görögországi akvarelljeit. Úgy látta, igen elmerült, aligha hallhatott valamit.

Fábián észrevételére nem volt egy szava sem. Odább vitte, másra tért, egyszerre igen bőbeszédű lett, s nagyon megörült Divéky Tamásnak, a ki hozzájuk csatlakozott. Észre sem vette, hogy a keresztleánya rendre visszarakosgatja az ő hellaszi emlékeit a mappába s ismét az ő közelükben talál valami néznivalót.

Arról a nagy kulturális föllendülésről beszéltek, mely az utóbbi évtizedekben olyannyira szembeszökő, de a mely olyan zűrzavaros egyvelege a látszatosnak és valóságosnak, itt termetnek és beplántálnak, későn érettnak és zölden aratottnak, hogy még a kutató elméket is útvesztőbe viszi.

- Dicsőbb munkát ma aligha végezhetne magyar író, - hangzott Fábián ajakáról, - mintha belevilágítana valami úton-módon ebbe a ködös összevisszaságba. Mert akárhogyan is vesszük, a nagy író-talentum tanító-talentum is, s nekünk sohasem volt még akkora szükségünk a mulattatók álarcával kegyeinkbe lopakodó tanítókra, mint ma. Értetlenül állunk egy telefirkált tábla előtt, a melyen világos számvetések fantasztikus egyenletekkel keverednek össze, logikai formulákat abrakadabrák tesznek olvashatatlanokká s a Pantheon tervrajzát a Pantheon karrikatúrája forgatja ki komolyságából. A tanítóink nagyképűek, vagy bohócok. És ha mégis akad köztük hébekorba egy-egy, a ki tudna tanítani, az nem hisz bennünk, s nem mer magához emelni, nem mer leszállani hozzánk.

- A vértanusáig elszállt legyen az a tanító, a ki belé mer világítani ebbe a zavarosba! - szólt közbe Tamás.

- Az igazi tanító mindig az. De annál, a kit én várnék és a kinek eljövételében nem tudok hinni, még az sem volna elegendő. A nagy ember egész arzenáljával kellene megjelennie. Egy csodálatos panopliummal, a melyben csillogó vérték, csatabárdok, török és lángpallosok helyett finom műszerek vannak. Finom műszerek ő benne magában, a lelkében, az agyában. Látó idegeinek egy belső Röntgen-készülékkel kellene megindítaniok, mely X-sugaraival áttöri a testi szemmel átfúrhatatlant, mely hét lakatra járó végigvasalt kincsesláda falán keresztül meglátja a belérejtett értéktelen üveggyöngyöket, a bennünket kíméletlenül ostorozó ál-apostolok szive fenekén a harminc pénzt, s a hónapos-szobák szürke tömkelegében a befalazott zsenit.

Monika kezében megremegett a papiros. Háttal állt a beszélgetők felé, de tisztán látta mindhármuk arcát a nagy állótükörben. Thoroczkaié komoly volt, de nyugodt, mint az örvényes úton haladóké, a kiben rendületlenül él a hit. Tamásé pirosra gyúlt, mint a közvitézé, a kit vezére Madonnás lobogóval küld a halálba. Fábiáné sápadt mint a kinek az erei nyílnak meg, mikor a szája keserű szavakat mond.

- Nem kell átérteni az egész valóságot, - szólalt meg Thoroczkai, - csak a magunk útját kell kiéreznünk belőle és arra mindig elég a sugallat, mely alig több ösztönnél, s mégis jobb vezető a legvilágosabban látó szemnél is.

- Én inkább nagy zászlóbontásra gondolnék, - mondta lángható arccal Tamás, - az értékes lelkek seregbegyűjtésére és egy akarattal való kíméletlen irtó hadviselésre minden ellen, a mi a kultúránkban lopott, csaliképző, aranyfüstös, talmi, konkoly, vagy kelevény.

Fábián nem szólalt meg.

- És ön? - fordult felé Thoroczkai, - ön, a kinek tekintetében határozottan ott látom csillogni az X-sugarakat, ön mire készül, mire fegyverkeznek?

- A további tehetetlenségre! A megbánt cselekvések emlékeinek kiküszöbölésére. Belefúrom fejemet a homokba és nem látok, nem hallok, nem cselekszem semmit. Minden sugallatban, minden zászlóban, minden hadakozóban kételkedem. Magamban is, mikor ösztökél valami sugallat, húz maga után valami lobogó, s a markom ökölbe szorul. Legjobb mozdulatlanul bevárni minden összeomlást és belémeredni a semmibe. Oh sokan vagyunk ilyenek! Igen népes az én felekezetem. Lassan-lassan az egész magyarság ide tér meg. Belefúrjuk fejünket a homokba és nem látunk, mert nem akarunk látni, nem hallunk, mert nem akarunk hallani és nem cselekszünk, mert nem tudunk cselekedni.

Monika kezéből kihullott a lap. Thoroczkai udvariasan fölemelte, kezébe adta, azután kedvesen, atyáskodó mókákkal karonfogta és maguk közé vitte.

- Itt van a mi kis Monikánk, a ki aligha töri szözi fejcskáját ilyen szomorú problémákon.

Monika rámosolygott a keresztapjára, azután Fábián csüggedt, tétován maga elé meredő tekintetét kereste, de nem találkozott vele. Annál huzamosabban pihent rajta az övé. Aggódó megérteni akarással, hódolattal, de szomorún.

- Monika majd gondoskodik a teáról, - szólalt meg ismét Thoroczkai, - és mi mind a négyen odaékelődünk Laura és Pásztor Aladár közé, mert innen is látom, hogy a mi Lauránk kezdi már sokallani a filozófus zenész okoskodásait.

Laura csakugyan el-elrévedezve, szórakozottan hallgatta az igénytelen külsejű, elhanyagolt öltözetű, sűrű, kopott zongoraművész filozofálásait a szomszédos szobában. Készségesen mutatott helyet maga körül a belépő társaságnak és szívesen fogadta Fábiánt, az idegent, a kitől megváltást remélt e számára már-már elviselhetetlen témák áradatából. Alig helyezkedtek el, Monika már ott is volt a teával.

A társalgást Pásztor Aladár kezdte meg, a mindig elnyomott, mindig visszaszorított, bár mindenként által egyik legnagyobb elismert magyar zongoraművész.

- Alaposan kifárasztottam a kitűnő művésznő idegeit; onnan látom, hogy hirtelen mennyire felüdült, mikor, - ha nem is egészen, - megszabadult tőlem.

- Mivel fárasztotta, ha szabad érdeklődnöm? - kérdezte Fábián, a ki sokkal szivetdobogatóbbnak képzelte első találkozását Laurával, mint a milyennek most érezte, művészi önállótlanágáról meggyőződött.

- A Máté Passió magyarázatával. Azt igyekeztem mélyebben megvilágítani, a mi benne transzcendentális.

- Nekem valami olyan rengeteg, valami olyan túlságosan sok volt az a - megengedem: nagyszerűségében egyedülvaló zenemű, - mondta nevető arccal a leány, - hogy jóformán meg sem próbáltam egészében megérteni. Hiábavaló kísérletezés lett volna úgyszólván, mert nem tudtam volna egész lelkemmel belémerülni.

- Bizonyára lefoglalja a maga művészete, a mi igen természetes és keveset foglalkozik a zenével.

- Dehogy, ellenkezőleg, hiszen magam is játszom, s igen szívesen, teljes elmerüléssel élvezem a zenét. De Bachot nem; ezt a muzsikát nem, ez már sok nekem. Ismeretlen, idegen világokba visz, a hol lejtőkre jutok, a hol nincs mibe fogóznom, a honnan vissza kell csúsznom ide a földre. A földre, a melyet értek és szeretek. A hol minden világos vagy sötét, hideg vagy meleg, ilyen vagy olyan, de érthető és érezhető. A transzcendentálist sem nem értem, sem át nem érzem. Még ködösen sem. Sehogy.

- Így hát kevés gyönyörűsége lehetett azon az estén.

- Azért volt! Kell, hogy a föld is benne lett légyen abban a muzsikában, mert volt gyönyörűségem. Nem egyszer éreztem, mennyire emel. De rögtön elvesztettem minden fonalat, mihelyt, mint Pásztor mester mondja, abszolúttá nőtt. Ez már nem az én világom, s csak önáltatással kívánkozhatnám belé.

- El tud képzelni kőben, márványban kifejezve ugyanolyan abszolút, ugyanolyan transzcendentális nagyszerűséget, mint a minőt Bach hangokban kifejezett?

- Nem.

- És ha mégis megalkotná valaki?

- Képtelenség! Egy darab agyagból, egy darab földből nem lehet a sugárzó eget kigyúrni.

- Talán igaza is van. De ha mégsem volna igaza és most itt, a szeme előtt, márványsziklából nőne ki a legelvontabb gondolat, mely emberi agyból valaha formákban fejeződött ki?...

- Értetlenül néznék rá és idegen volna nekem. Talán még művészi értékét is kétségbe vonnám.

- Nem voltam eléggé világos. Nem elvont gondolatot akartam mondani, hanem valami roppant tragédiát, a mely elvont gondolatok között folyik.

- Elvont gondolatok között nem folyhatik tragédia! Ez felülmúl minden emberi képzeletet. Az enyémet legalább bizonyára. Minden tragédia relatív értékeken múlik, s annál igazabb, menél földszagúbb.

- Az asszony nép mind realista! - kiáltott föl nagyot kacagva a zongoraművész. - Már tudniillik az, a melyik őszinte. És ez így van helyén. Ennek megvannak a maga természettudományi okai. Az agybonctan majd pontosan kideríti valamikor. De hogy értenek a tragédiához, az bizonyos. Hiszen ők csinálják!

Fábián nem válaszolt. Elgondolkozott. Eszébe jutott, hogy valamikor régen, még titánkodó ifjúkorában valami hasonlót mondott egyszer az édesanyjának, a ki az őszintén föltárt női gondolkozás megtestesülése volt a szemében: - „Édesanyám, én el tudok képzelni olyan tragédiát, mely abszolút gondolatok között folyik az egész kozmoszban és a melynek maga az örökkévaló Isten a tragikus hőse.” Az anyja elnevette magát. „Édes fiam, a tragédiák, - kicsinyek és nagyok, - csak a mi világunkon belül képzelhetők el. A mi odafent folyik, az a megállapított, hűvös, kifürkészhetetlen Végzet. Egy ránk nézve üres vagy megfoghatatlan tartalmú szó. Minden igazi, véres vagy nem véres tragédia oka, s egyúttal színhelye - bármily más névvel nevezzük is, - csak három dolog lehet. Három nagy, minden vért megérő pozitívum: a főhely, a zseb és az ágy. Istenkáromlás volna e három ok bármelyikét a mindenségbe kihelyezni, egyéb ok pedig emberi észszel el nem képzelhető.” - Nem mondott ellent akkor az anyjának, de gyönyörrel merült el abban a gondolatban, hogy ha kiérdemelné valaha, hogy ő maga is tragikus hőssé legyen, nem e három ok valamelyike buktatná el, hanem valami más, valami egészen más.

Most is ez az érzése volt. Mind ez ideig anyjának adott igazat az élet; bukott a főhelylyel, bukott a zsebbel, bukott az ágygyal. Hanem azért még most is érezte, s ebben a percben különös erővel, hogy nem merülhet ki az élete ebben a háromszoros bukásban. Kell még valami másnak, valami egészen másnak következnie. De ehhez a bukáshoz aligha lesz köze Laura ólomszárnyú képzeletének.

Régen másra tértek már, mire felocsúdott. Laura csengő kacagása betöltötte a szobát és visszhangot keltett maga körül. Fábián fölpillantott, s a kacagó arcok között egy rátapadó komoly szempáron akadt meg a tekintete: a Monikáén.

A leány hirtelen lesütötte a szemét, mint a kit rajtakaptak, hanem azután újra fölvetette és szembe nézett vele. Érezte, hogy meg kell szólalnia, s mivel nem jutott eszébe más, mint a miről éppen gondolkozott, a gondolatait mondta ki.

- Az ön felekezetéről gondolkozom. Azokról, a kik fejüket a homokba fúrják és nem látnak, mert nem akarnak látni, nem hallanak, mert nem akarnak hallani és nem cselekszenek, mert nem akarnak...

- Mert nem *tudnak* cselekedni!

- Szomorú felekezet ez nagyon. A halálra sebzetteké, ugye?

- Azoké is, meg másoké is. Minden zsákutca odavezet.

- S olykor egy-egy erős, hatalmas valaki is közibük téved - pillanatokra.

- Fogadalom nélkül is egész életre szól a belépés.

- Annak is, a kinek játék lenne megnyitnia a zsákutcát? Annak is, a ki minden bizonynyal áttörné a falat, ha nekirontana?

- A kinek olyan kemény koponyája van, az eleven falaknak megy neki és azokon át tör magának utat oda, a hová akar. És egyszerűen csak azért, mert *akar*.

- De hogyan tévedhetett ön az akarni nem akarók felekezetébe?

- Átszülettem oda az akaró életből.

- Elhiszem, bár nem értem. De azt már nem hiszem el, hogy ne törhetne ki onnan újra közibénk, akarókhoz.

- Lehetetlen.

- Lehetetlen, önnek? Önnek, a ki a velejéig lát mindennek?... A festőnek elmondja: miként kellett volna képét megalkotnia; az építő elé eleven falakat vetít; az írónak olyan kincsbányát és olyan kiaknázási módot ajánl, hogy már ebben magában benne van a nagy író legfőbb vonása. A művészetek elképzelhetetlenül nagy feladatait nem tudja megoldhatatlannak elgondolni. Mindenhez van szava, mindenről gondolkozott, s minden gondolatát végig is érezte: - hogyan van hát, hogy ez a minden kifejezőmódot megérteni tudó rengeteg erő még sem akar, még sem tud kifejeződni?

Fábián meglepetten nézte, mikor beszélt. Csodálkozott, hogy a szája ugyanannyit mer mondani, mint lelkes, szép szeme. Derengett előtte, hogy ez az értő lélek valahogy mindig a közelében volt egész este, de hogy ennyire közel igyekezzen férközni hozzá, azt nem gondolta volna. Egészen szembe fordult vele és úgy mondta neki, nem gondolva arra, hogy leánynyal beszél:

- Olyan vagyok, mint a meddő asszony. Igazlelkű erkölcsbíró nem tudja eldönteni, megvetni való-e, vagy csak sajnálni való. És ha nagyon lelkiismeretes az ítélkező, nem lehetetlen, hogy valami harmadik lehetőséget emleget, a nélkül azonban, hogy azt világosan elgondolni tudná.

- Én csakis ezt a harmadik lehetőséget tudnám hinni, - mondta hevesen Monika.

- És mi az a harmadik lehetőség?

- Nem tudom, de...

- Na látja...

- De érzem!

Fábián újra mélyen a szemébe nézett. A leány zavartalanul folytatta:

- Minden vér-eres gondolatot megérezek, ha észszel föl nem is érhetem.

- Miért nevezi vér-eresnek?

- Mert át meg átjárják a szenvedések. Mert még több ér, s még több szenvedés van mögöttük, a melyek a maguk kusza útvesztőivel megoldhatatlan rejtélyek az észnek, de a melyeket az érzés egyetlen sugallatra megismer.

- Érzésbeli megismerés: logikai nonszensz, mondanák a filozófusok.

- Nekem mindig ez a logikai nonszensz lesz a talapzatom, valahányszor olyan lélektani nonszenszt kell megfejtenem, mint ön.

- Hogyan képzelne el engem helyesebben, jobban, természetesebben?

- Cselekvőnek. Akarónak és hatónak. Vezérnek.

- Ma lát életében először és odakíván, a hol már voltam. Mintha az utolsó hét esztendő csak üvegbura volna körülöttem, a melyen keresztül a régi éneket nézi.

- Igen, igen, azt, a melyik még nem született át innen, az akaró életből... amabba!

- De át kellett születnie, mint a hogyan át kell születnünk más világba, mikor itt már ránk zárták a koporsófüdelet.

- És onnan sincs visszatérés?

- Visszatérés nincsen. De van valami, a mi jobb, mint a visszatérés.

- Micsoda? A homok?...

- Nem. A homok csak a laikusoké. A beavatottaké egészen másvalami.

- Mi lehet az a másvalami?

- Megmondjam?

- Meg, meg!

- Ez az, nézze!

És kicsíny börtököt vont elő a zsebéből. Fölpattantotta, s a sötétkék bársonybélésen sárgán csillogott egy hibátlan, tökéletes kristály.

- Mi ez, topáz?

- Az. De ember alkotása. Mesterséges korund.

- Ilyen tökéletesen, ilyen hibátlanul tudják előállítani?

- Tökéletesebben, mint a természet maga. A természet csak kerülgeti az eszményi formát, az ember megcsinálja. Ez a vegyi úton készült kristály a természetes drágakő eszményképe.

- Tudja, hogyan készítik? Mondja el.

- Szívesen. Igen egyszerű dolog. Nem kell hozzá sem laboratórium, sem valami különös felszerelés. Ez is csak úgy készült egy limlomos, magányos legényszobában.

- Ön maga készítette?

- Én. Ekkora kis tűzálló agyagcsapon, a melyen át fujtatóval hajtottam az oxigén lángját. Csak arra kellett vigyáznom, hogy a láng tökéletesen függőleges irányban süvöltsön lefelé, mert ennek a lángoszlopnak a tengelye vált a kristályom tengelyévé, mely csak így válhatott tökéletessé.

- De hát mit olvasztott meg azon a lángon? A természet balul sikerült topázait?

- Nem, - válaszolt Fábián, mosolyogva a szelid csúfolódáson, - csak alumíniumoxidot. Először csak akkora volt az én lángban-eleven kristályom, mint egy kásaszem. Azután növeltem, egyre növeltem. Ezer meg ezer parányi, lángban-eleven kristályt kergettem hozzá a fujtató tűzoszlopán, a melyek mind, mind odasorakoztak, a hová a nagy természeti törvény kirendelte őket, tengelyeikkel a főtengely irányához illeszkedve, s mindig újra lezárva minden lezárt lapot. Mint a hogy a jégvirágos ablak pálmáit is, a maguk egészének alárendelésével folytatják, mindig a kellő helyen, a hideg üveglapra hajsolt vízgőz-parányok. Csakhogy a mi az ablakon még csapongó, művészet, az a fujtató-láng hegyén már geometria.

- Ez esetben a geometria is művészet. Gyönyörű ez a kő! Miért éppen topáz?

- Magam sem tudom. Semmi mélyebb oka sincsen. Éppen úgy csinálhattam volna zafírt, gránátot, vagy ametisztet. Talán csak a sárga színhez való ösztönszerű vonzódásom készítetett rá, hogy krómvegyületekkel avatkozzam bele a kialakulásába.

- Tehát mégis csak foglalkozik valamivel! De milyen különös...

- Ne nevezze foglalkozásnak, mert nem üzöm. Ezt az egyetlen egyet akartam megcsinálni. Mióta megvan, mind e mai napig eszembe sem jutott, hogy mást is készíthetnék. Minek! Csak egyre, egyetlen egyre van szükségem és ez az egy: az enyém. Elvitathatatlanul az enyém, minden külső s belső tulajdonságaival egyetemben.

- Belső tulajdonságai is vannak ennek a kőnek?

- Mindennek vannak belső tulajdonságai. A kavicsnak is.

- De ezé bizonyára különösebbek!

- A hogy vesszük. Ön különösekknek fogja találni, én nem.

- Természetfölöttiek?

- A természet egyetlen parányának sem lehetnek természetfölötti tulajdonságai.

- De titkosak igen, ugye?

- A mi ma titkos, holnap nyilvánvaló.

- Milyenek hát ezek a tulajdonságok?

Emberiek. Emberiek, a szó legszebb értelmében. Ez a kristály az én vigaszom, éltetőm, menedékem. Segítő társam a feledésben.

- Különös...

- Látom, hogy valami babonás dologra gondol. Vesse el ezt a gondolatát, mert mi sem lehet tőlem távolabb, mint a vakhit. Mind ama tulajdonságot, a mely olyan végtelenül becses nekem, megtalálhatnám bármily más csillogó kőben, vagy akár egy csiszolt üvegdugaszban is, hiszen ő csak megindít egy autohipnotikus folyamatot azzal, hogy elkápráztat. De nekem kedvesebb, hogy ez a kristály a magam alkotása, hogy szép, hogy tökéletes.

- Kezdem egyre kevésbé érteni.

Fábián nem vette észre, hogy körülötte egyre jobban akadozik a társalgás, s végül is mindenki kettejükre figyel. Takáts Sándor is jó ideje ott állott már közelükben, az ajtófélfához támaszkodva. Közelebb tolta székét a leányhoz, s még mindig elébe tartva a sárgán csillogó kristályt, minden elmondhatót elmondott róla, a mivel megértethette: mit jelent az ő számára az a kő.

- Hallott már valaha az indiai kristálynézőkről? Azok az én őseim. Az én naív, gyermekfantáziájú őseim. A kik még beérték azzal, hogy egy-egy ilyen kristályra meredve hipnotizálódjanak, s szeszélyes, kusza álmokat álmodjanak bármiről, a mit elibük vetít a káprázat. A kristály volt az úr, ők a leigázottak, s a mit megláthattak: csak kaleidoszkóp, vagy *akaraton kívül* szövődött mese. Modern követőik ugyanígy cselekszenek. Én fordítottam a dolgon: én vagyok az úr, én diktálom az álmaimat *és én nem mesét látok, hanem valóságot!* Ez a kristály eleinte olyan volt, mint a rakoncátlan oroszlánkölyök. Tombolt, mart, harapott, lerázta magáról a gúzst. Megszelidítettem. Most már olyan, mint a kezes bárány. Több, mint kezes bárány: ember. Jó ember. Az én legjobb emberem. A ki gyönyörködtet és tanít, minden világba elvisz és sohasem csal meg.

- Hogyan? Értesse meg!

- Mondjuk, hogy nyom, gyötör az élet. Mondjuk, hogy kétségbe ejt a tehetetlenségem. Mondjuk, hogy fölmerül a lelkem előtt egy szörnyű vízió, a melyet valaha átéltem és a mely tehetetlenné tett. Mondjuk, hogy komor hangulatban vagyok és - mivel már amúgy is sötét az életlátásom - csak mállást, veszést, pusztulást, halált látok körülöttem. Mondjuk, hogy spleenem van, a melytől csak azért nem szabadulhatok meg, mert megvetem az öngyilkosság gondolatát. Mondjunk még ezer okot, s gondolja el, hogy egyedül ülök a szobámban, képzeletben egy haldokló kisfiú vérező fejét simogatva és kívül, a fekete világban, nem látok mást, mint romot, meg romokon táncoló bohócokat. Ilyen pillanatokban nem lehet élni. S mivel önmagamat képtelen volnék megölni, meg kell ölnöm a pillanatot, a spleent. Erre való az én kristályom. Vele ölöm meg. És mindig megölöm, mindig sziven döföm.

- A pillanatot?

- A pillanatot, a spleent, a beborult világot. És én elmegyek élni egy másik világba.

- Hová?

- A hová akarom. Tőlem függ! A kristály engedelmes. Csak meg kell mondanom neki, hová vigyen, még mielőtt rákáprázott volna a szemem. Föltétlen bizonyossággal odavisz.

- Idegen csillagzatokba?

- Akár oda is, ha kedvem tartja. De jobban szeretem a mikrokozmoszt, mint a világegyetemet. A földön szoktam maradni. Ember kell nekem, ember, minden ő nagyszerű kicsínyességeivel egyetemben. A Nap csak vakítana; a Hold rianásos, kopár sziklái, sivatag kőmezőin pedig dideregném, s csak még jobban érezném a magányt; a planéták rokon, de idegen élővilágából alig érthetnék meg valamit, s a mit megértenék: az velejében csak a miénknek átírása volna, más hangnemekbe. Mélyen belémerülöm nem volna gyönyörűség... A más világokat itt a földön szoktam fölkeresni, emberek és embercsoportok lelkeiben; vagy a jelenben, vagy rég elmúlt korszakokban.

- A jövőben nem?

- Nem, mert nekem rendületlen meggyőződése, hogy kristályom mindig a valót mutatja, a jövő pedig nem valóság. A kik között én álmaimban járok, azok tökéletesen olyanok, mint a milyenek valósággal voltak. Nincs olyan történetíró, a kinek állításaira rá ne cáfoltam volna

valaha. Én nem elvontan, nem ködösen, nem művésziiesen stilizált fő jellemvonásaikban látom az alakjaimat, hanem valóságosan, mindenestül, teljes embermivoltukban. Elöttem járnak-kelnek, törődnek, tesznek-vesznek, s élnek olyan gesztusokkal, a melyekhez a történet-tudománynak semmi köze sincs, a melyet a művészet nem láttathat, de a mely föltétlenül a filmre kerülne, ha ráirányíthatnám látomásomra a mozgókép-fölvevő gépet.

- Ennyire hisz a látott képek valóságában?

- Kell bennük hinnem, mert sok esetben csak többszöri folytatás után látom át értelmüket; holott ha magamat ámitánám velük: a képeknek kellene az értelemhez igazodniok. Mikor új kép merül föl előttem, mindig meglepődöm, s akárhányszor próbáltam ébren, józanon, eleve kialakítani egy-egy képet, a kristálylátomás mindig másként mutatta be, s mindig valószínűbb, mindig teljesebb, mindig igazabb volt az övé. És bármily hatalmas fantáziával gondolnék is el valami híres, egészen bizonyosan megtörtént történelmi párbeszédet: az már csak még sem volna pusztán elképzeléssel lehetséges, hogy fönnakadjak a beszélgetők sajátos kiejtésén, s csak nagynehezen szoktam hozzá, fokozatosan! Sokrattal is így jártam. Tökéletesen értem az ó-görög nyelvet, de az ő dialektusa annyira különbözik attól a kiejtéstől, a melyhez bennünket az iskolában szoktattak, hogy eleinte jóformán csak minden tizedik szavát értettem meg. Pedig rendkívül lassan beszél; fötörekvése, hogy tökéletesen megértsék. Csak mikor már ötödször, hatodszor zárandokoltam hozzá, akkor adhattam át magamat teljesen annak a véghetetlen gyönyörűségnek, a melyet a legokosabb szív, s a legszeretőbb agyvelő tanítása szerezhethet az éppen erre szomjazónak.

- Beszélte is vele?

Fábián elmosolyodott.

- Ez már túlságosan is sok lett volna! Erre már nem adhat hatalmat az autohipnózisom. Túl lőne célján: a *valóság* meglátásán. Bárhová megyek, csak láttatlanul mehetek. Ott vagyok, látok, hallok, érzek, de anyagtalannul. Csak ők eleven testek az én szememben, én az övékben semmi. Csak én tudok róluk, ők rólam nem.

- Milyen nagyszerű érzés lehet így láttatlanul sétálni az örök jelen végtelen forgatagában! - kiáltott föl Divéky Tamás, nem tudva tovább uralkodni lelkesedésén.

Közbekiáltásával föltrezzentette, de föl is szabadította a kis társaságot.

- Sokrattal magam is meghallgatnám, - mondta kissé kételkedően mosolyogva Thoroczkai. - De alig hiszem, hogy mást mondhatna, mint a mit Platonból s Xenophonból már úgy is tudunk.

- Nyolc ízben hallottam beszélni; mindig egy-egy hozzá intézett kérdésből indult ki és egyetlen egyszer sem hallottam tőle olyasvalamit, a mit kortársai, tudtunkkal, följegyeztek volna.

- De lényegében mégis csak azt a Sokrattal láthatta s hallhatta csupán, a kit a két hellén autorból megismert!

- Nem; én az igazit láttam! Azt a Sokrattal, a ki nem folyton Sokrates, a ki olykor kiesik a szerepéből, mint mindenki, a ki eleven. Az én Sokratesem nem szerepet mondott, hanem élt. Láttam kedvetlenül, kelletlenül is, a mikor alig hogy megszólalt. Láttam náthásan is, a mint végigsietve az utcákon, toldott-foldott kitőnjő szélével folyton az orra körül babrált, s a találka helyére érkezve, határozottan kifejezte a tanítványai előtt, hogy szobába kívánczik. S csak ott, egyiküknél, forralt bor mellett jött meg annyira-amennyire a beszélő kedve. De nem is álmodtam olyan csipkedőnek, olyan csúfondároskodónak, mint a milyen akkor volt! Erről a Sokratesről sohasem jegyzett föl egyetlen szót sem Platon, Xenophon.



- Milyen az arca? - kérdezte Laura, egyre mosolyogva. - Hasonlít ahhoz a márvány hermához, a melyet mi mint az ő arca mását ismerünk?

- Egyszer tökéletesen olyannak láttam. Mondom, nyolc ízben kerestem föl, s majdnem mindenkor több évnyi különbséggel. Abban az esztendőben is láthattam, a melyben az a mesteri herma készült.

- Szóval nem látta azonosan ugyanannak mind a nyolc esetben? - kérdezte a filozófus zongoraművész.

- Mindig ugyanaz volt és mégis mindig más. Egyre öregebb, de mindig ő. A temperamentuma is változott, a gondolkozásmódja is: - élt. Az életét élte.

- Látta a halálát? Látta, a mikor fölhajtotta a bürökpoharat? - kérdezte Tamás.

- Nem volt hozzá szívem. Még nem. Ha meg tudnám valamikor annyira keményíteni magamat, hogy elviseljem a valóságban, a mit Platon művészi tükréből is alig tudtam elviselni, akkor végignézném egyszer.

- Mit látott még? Mondjon még valamit! Oly végtelenül érdekes minden, a mit mond!

Monikának ez a fölkiáltása rázúdította az egész társaságot. Egyre-másra hangzottak el a kérdések. Lázás izgalom ült ki minden arcra. Csak Fábiáné maradt nyugodt. Igen komoly, de nyugodt. Laurán látszott, hogy át-átfut rajta a hideg.

- Látta Beethovent? - kérdezte a zongoraművész.

- Többször. Akkor is, mikor a Sonate Pathétique-t írta. Harmadik tételén dolgozott. A Presto-n. Azon, a melyet vidámnak szokás tartani. Sírt. Az asztalra borult és úgy sírt. Azután folytatta az írást.

- A zongora mellett?

- Nem. Mondom, hogy az asztalra borult! A zongora nem is abban a szobában áll!

- Látta Tolsztojt? - kérdezte Takáts Sándor.

- Egyetlen egyszer, s úgy látszik, rosszkor. Munkászubonyban, sáros csizmában állt egy fényképező-gép előtt. A fényképész egyre kérte, helyezze máshová a kezét, mert fokozottan durvának fog hatni, ha elől tartja. Hajthatatlan volt. Sőt még előbbre tolt, a zubony nyersbőr-szíjja mögött.

- Látta a Corvinát?

- Magát Mátyás királyt is nem egyszer a könyvtárban. A másolók, könyvkötők és ötvösök között is. Mindent ő határozott meg. Annak a kornak a szemével nézve, tökéletessé fejlett izlése volt.

- Melyik pártnak van igaza a történetírók között? Annak, a melyik igazságosnak mondja, vagy annak, a melyik kényúrként mutatja be?

- Rám mindig úgy hatott, mint a ki igazságra tör, de oly korlátlan akarattal és oly rendületlen hitével annak, hogy neki ellent mondani felségsértés, hogy hol elnyomónak láttam, hol felszabadítónak. Akarat-zseni volt. Nagyszabású kényúr, a ki jónak hitt dolgokért minden rosszat képes elkövetni.

- Mégis, mit látott főjellemvonásának?

- Temperamentumát és intelligenciáját. Magyarországon ő volt akkor a legszélesebb látókörű ember. Mindent megértett, s minden megértés után cselekvések terve érett ki a lelkében. Heves vérmérséklete túlságosan is sok cselekvésre ragadta, azért maradt annyi megkezdett munkája félbe. De ezek mind általánosságok. Őt látni, hallani kell!...

- Könnyű önnek, de hol cammog ön után a mi lomha képzeletünk!

- Látta Babylont? - faggatta újra valaki.

- Az Elul-tishri havi világvásárkor. Ez a vásár hónapokig tartott, de nekem csak néhány óra jutott belőle. Ez alatt a néhány óra alatt azonban többet láttam, mint a mennyit a végletekig fölcsigázott képzeletem hetek alatt összehordhatott volna.

- Milyen korban látta azt a nyomaveszett „örök” várost?

- A fénykorában. A mikor Sokrates ősei még félig barbárok voltak.

- Látta Semiramist?

- Nem. Az akkori uralkodót sem. Engem csak a vásár érdekelt, meg a város. A roppant körfal tetején sétáltam végig. Befelé a várost láttam, kifelé a vásárt. A vásártér nagyobb volt, mint maga a város. Roppant gyűrű a körfalak körül, a melynek hömpölygő, zajos tömegébe egész Ázsia és fél Afrika küldött kalmár-karavánokat. Teveszállás teveszállás után, sátorvárosok és sátorvárosok százai, mind előre kitervelt helyen, sikátorokkal, utcákkal, közbeékeltekkel, a tereken csepürágókkal, vagy tőkével és bakóval. Az egyikén frig fuvoláskar, meg dobos-érctányéros táncosnépség mulattatta a tömeget, a másikon a bakó, a ki többül csapta le a kezét valami tolvaj kapcabetyárnak. Szerettem volna látni, hogyan viselkedik itt is, ott is a tömeg, de túlságosan magasán voltam hozzá. Azzal a szándékkal mentem tovább, hogy közibük megyek, mihelyt lejárához érek. Csak nagysokára értem el a legközelebbi lépcsőt, mely a roppant kapuk egyikének szögletes oldaltornyában vezetett be a városba, a kapu elé. Közben, hol a folyampart meg a csatornák kékbevesző pálmaligeteiben gyönyörködtem, hol a komor, fekete paloták kertjeiben igyekeztem fölismerni a mind ez ideig csak hírből ismert fákat, a roppant cédrust, az ingó-lengő tamariszkus fát, meg a terebintet. Eszembe sem jutott volna ilyesmivel foglalkozni, ha a vásártéri lacikonyhák orrfacsaró büze után egy szélfordulatra meg nem csap a saelanthus és kassziafák édes, balzsamos illata a város felől.

- Csodálatosan benne él abban a képben! Most is ott van!

- Nem, most itt vagyok, kedves mester, csak emlékezem. Hanem akkor ott voltam, annyi bizonyos!

- A városról magáról alig mondott még valamit.

- Lehet, hogy nem is voltak annyira komorak azok a paloták, mint a milyeneknek én láttam őket onnan felülről, de én alkonyatkor jártam fönn a falon, s a városban, melyet már amúgy is sötéten láttam a csupa sötétvörös téglá, s a téglaközök fekete aszfaltja, már kezdett homályba merülni a véghetetlen ház-sor. S a fekete falak merev, unalomig ismétlődő szögletes vonalai, hátterükben a sárgavörös alkonyi éggel, komorabban hatottak rám, mintha napfényesen láttam volna őket. Az is lehet, sőt valószínű, hogy nappal színes, mázos-zománcos dísz láttam volna falaikon.

- És csupa-csupa palotát látott a városban?

- Dehogy! Palotákat csak szórványosan láttam egy-egy hatalmas díszkert közepén, a bérházak tömör sorai közé ékelten.

- Bérházak: Babylomban? Krisztus előtt ezer esztendővel?...

- Nem lehet másként, mert egyetlen földszintes ház sem akadt közöttük az utcák százaiban, s a kevésbé módos embernek is kellett valahol laknia.

- Bocsásson meg, de ez már mégis lehetetlen!

- Lehetségesnek kell lennie, mert láttam!

- Úgy rémlik előttem, - szólalt meg Thoroczkai, - mintha olvastam volna valahol, hogy Babylonban három-négyemeletes házakat is építettek.

- Bizonyára szükségből, - magyarázta Pásztor Aladár, - mivel a körfallal meg volt adva a terjeszkedési határ, s a milliós város kénytelen volt fölfelé növekedni.

- Mit okoskodunk mi a mi tél-túl tanulságainkkal, itt-ott olvasott adat-törmelékeinkkel, mikor itt van előttünk maga a látó szem! Minden pillanatért kár, a melyet apró gáncsoskodásainkkal e nagyszerű mozgóképből elveszítünk.

- Igaza van, Monika, tökéletesen igaza van. Közbeszólásainkkal a magunk élvezetét tesszük tönkre, s a mi még nagyobb baj volna, kedvét szeghetjük annak, a ki nekünk ezt a ritka élvezetet szerzi. Bocsásson meg Balogh úr és folytassa.

- A vásárosok közé készült, a sátortáborok labirintusába. Menjen tovább és beszéljen!

- Beszéljen! Beszéljen!

Fábián kissé kedvetlenül vette föl az elejtett fonalat, de csakhamar újra belemelegedett a beszédbe.

- Természetes, hogy a roppant vásártérnek csak igen kicsiny részét járhattam be. Lépten-nyomon megálltam, mert minden új volt előttem, minden fölött tanakodnom kellett, mindent ki kellett találnom s csupán a szememre voltam utalva, mert ismeretlen nyelveken folyt a beszéd. Észrevettem, hogy mások is úgy vannak vele s jelekkel alkudoznak. Ez a vásár értette meg velem, mi is volt tulajdonképpen a bábeli nyelvzavar. Ez a vásár. Az elul-tishri havi világvásár. Minden századik emberről tudtam, vagy véltem tudni, miféle nemzetbeli lehet. Az örményeket gyékényes fűzfadereglyéikről ismertem föl, melyek százával állottak az Euphrates partjának cölöpjeihez kötözve. Tömlőkben hordták ki belőlük a sört. Ez nem lepett meg, mert tudtam már, hogy Babylonba ők szállították az árpalevet. Ugyanazt, a mit mi iszunk ma. Ők a föltaalóli. Az ő fűzfadereglyéiken túl pompás ladikok, evezős gályák és hajók raja következett a vizen, künn a szárazon pedig faragott hajó-orrok, evezők, árbocok s egyéb faragások roppant tömege, közöttük száz meg száz eszeveszetten kiabáló alakkal, a ki mind szomszédja rovására dicsérhette a maga portékáját. Úgy sejtem, föníciaiak lehettek, s ha azok, úgy bizonyára giblosiak. Az épületfák toronyba rakott deszkái meg gerendái között sietve mentem keresztül. A zürzavaros, érthetetlen beszédből csak két név ütötte meg lépten-nyomon a fületem: Paddan-Aram és Sinear. Bizonyára két tartomány neve, melyek vetélkedtek ebben az iparágban. Túl azon az érdektelen, rengeteg faraktáron, kipányvázott elefántokra esett a tekintetem. Indiát jelentették e néhány száz holdnyira kicsinyített világban. Indiát a gyöngyeivel, drágaköveivel, illatszereivel, füstölőivel, fűszereivel, kenőcseivel és orvosaival. Láttam közülük néhányat, a ki ugyancsak jól megalapíthatta már hírnevét Babylonban, mert csak úgy tódultak hozzá a betegek és beteghordozók. Az, a ki körül a legtöbb ember tolongott, kéz-föltevéssel gyógyított. A tömeg semmi esetre sem, de talán ő maga sem tudta, hogy hipnotizál. Végtelen jószág sugárzott ki a tekintetéből. Bizonyára nagy ember volt, a kinek nem maradt fönn a neve. Egyebütt is láttam betegeket; majdnem minden téren volt valami fából rótt különös gúlajel, mely körül beteg beteg mellett hevert. Mindenikük mellett szószólójuk állt, hangosan kiabálva. Ugy vélem, a betegség mibenlétét mondhatta el, s meghallgatta az önkéntes tanácsadók locsogásait, hogy végül is valami toprongyos vándor-kuruzsló csodaszereit tukmáltassa magára. Az arabokat is könnyű volt fölismernem, bár kisebb csoportokban voltak szétszórva,

más nemzetbeliek között. Változatlanul ugyanaz a típus, a melyik ma él. Ugy látszik, törzsek szerint szakadoztak szét. Egyik csapat tömjénnel, mirrhával kereskedett, a másik bőrökkel. Az oroszlánbörnek különösen nagy volt a kelete. Nem nagyurak vették, effélet alig láttam az egész vásárban, hanem ottani kereskedők. A nyers bőrök utcája a végtelenségig nyúlt; moskhok, tibarének, khalibok, a jó ég tudja, mi mindenféle déli s éjszaki nép hordta oda azt a töméntelen anyagot. Elúntam, befordultam a legelső kereszt-sikátorba, s szebb látnivalókat kerestem. Találtam is. Olyan meglepőt, a milyenre gondolni sem mertem volna. Egy egész utcát, könyv-árusokkal. Mi több: antikváriusokkal. Roppant cseréptábla-tömegek, polcokon, rendbe sorakoztatva. Szemmel láthatóan újak, s szemmel láthatóan régiek. Még kiásottak is. Talán Sipparából valók, az Iratok Városából. Minden kikiáltó kezében egy-egy cseréptábla. Körülötte hallgató közönség, jobb megjelenésűek. Sohasem parasztok. A beszédből semmit sem érthettem, de az egyik kikiáltó beszédéből, a ki valósággal szavalt, kiéreztem a ritmust. A körülálló mélyen elmerülve hallgatták. Egyikük-másikuk szemében könnyet is láttam fölcsillanni. Talán az Izdubár-ének részleteiben gyönyörködtek. És vásároltak, egyremásra vásároltak. Olyan vásárló is akadt, a ki, hóna alatt egész halom táblával, lépten-nyomon kihúzott egyet-egyet, s belepillantott. Látszott rajta: alig várja, hogy hazaérkezzenek velük. A könyv-árusokon túl, feltűnt egy különös képű kettős sátor-sor, melynek minden sátra előtt fegyveresek vették körül a kalmárt. A ponyvákon arany, meg ezüst hevert. Nyers, kiolvasztott, porrá tört, rudakba gyúrt, gömbökké formált arany és ezüst darabok. Itt-ott mívészek is, kész portékákkal. Öltözeteikről ítélve tíz-tizenöt nemzet keveredett ott össze remegő, bizalmatlan, fegyveres vásárlókkal alkudozó fegyveres kalmáraival. Sipilus, Ophir, Alybe nevei sokszor ütötték meg a fülemet. E sátorsoron túl, a melyen különben lépten-nyomon áthaladtak a vásárteret állandóan körülkémlelő, s a verekedőket elfogdosó katonai őrzőjáratok, perzsa és más nemzetbeli fegyverkovácsok és paizskészítők serege következett, a kik hangos kalapálás-sal folytatták ott is mesterségüket... A nap letűnt már, hirtelen besötétedett, de fáklyavilágnál, bűzös petróleumláng fénye mellett is tovább folyt még a vásár és a mulatság. Nem mindenütt. Ugy látszik, meg volt szabva, minek szabad még alkony után is tovább folynia. Arrafelé tartottam, a merre a legtöbb láng lobogott. Hosszan elnyúló, világtalan sövény-nyékek és karámok mellett kellett elhaladnom. Egy-egy fölnyerítő csikó árulta el, hogy odaterelt ménesek közelében járok. Az Euphrates tükrében vérvörös gyíkká bővülődő a fölkelő telihold roppant korongja. Megálltam és néztem. Jól esett a csönd. A távoli zsigongás még fokozta azt az érzést, hogy csönd van körülöttem. Egyszerre halk, szerelmes énekszó szakította meg ezt a csöndet. Hanyatt heverő legényre esett a tekintetem, a ki felbámult a csillagokra és dúdolt nekik, magának, vagy Isten tudja, kinek. Csak úgy befelé. Egy-egy szava tisztán hatott el hozzám. Magyar volt. Zengő, ősi, gyönyörű. Annak a hegedűnek a csemete fája, a melyen Arany János muzsikált a mi édesanyáinknak.

Thoroczkai fölkiáltott:

- Ne folytassa tovább! Azt hiszem, mindannyiunk lelkéből beszélek, ha arra kérem, hagyja meg bennünk utolsóul ezt a gyönyörű képet. A valóság folytonos valami; a művészi alkotás befejezett. Végtelenül érdekelne, mi az, a mit még a lobogó fáklyák világa mellett látott, de erősebb bennem az érzés, hogy ezt az ön nagyszerű látomását művészi egészszé formáltan kell megőriznünk. Most annak érzem. Annyira annak, hogy ettől a végső képétől sohasem fogok többé elszakadni. Hagyja meg bennünk így.

Fábiának jól esett ez a heves kitörés. A társaság némán bólogatva adott Thoroczkainak igazat. Egyikük sem szólalt meg, mindenki elrövedezett, vagy Fábiánt nézte. Percekig hallgattak így.

Végre is Monika szólalt meg újra. Halkan, szinte suttogva.

- Csak egyet, egyetlen egyet még! Láta...

- Kit?

- Jézust!

- Láttam, Monika. De bocsásson meg nekem, egyetlen egy valaki lett volna csak ezen a nagy világon, a kinek el tudtam volna mondani: hogyan láttam. Az Édesanyámnak. Neki sem végig, s még neki is csak valami csodálatosan szép, szomorú órában, a mikor fejemet az ölébe kellett volna hajtanom, hogy le ne olvashassa arcomról a többit, az elmondhatatlant.

Az elmondhatatlantól most is ott volt az arcán valami. Titkos, ezerértelmű, alig észrevehető vonaglások, a melyekhez képest egy könnycsepp végiggördülése banalitás.

Monika önkéntelenül, maga sem tudta miért, végigsimogatta a karosszékről lecsüngő kezét.

Nem vette észre senki. Maga Fábián sem.

Mélyen eltűnődött valamin. Már a megnyilatkozása legelején átvillant agyán egy régi-régi gondolata, s azóta beszédközben is szüntelenül foglalkoztatta. Most is azon tanakodott, hogyan fejezze ki, mikor Tamás fölkiáltása, s a rákövetkező beszélgetés, lassan-lassan rávezették.

- Mennyire irígylem önt!

- Ne tegye, édes fiam; egy valóságos mosoly, egy jó szó, a mely önnek szól, kimondhatatlanul többet ér, mint ez a sok még oly nagyszerű látomás, a melyek között csak idegenül, látatlanul, némán lehet bolyongani. Hideg világ az a még meleget sugározni tudóknak!

- De gyönyörű!

- A mindent vesztettek menedéke. Csak meg-megnyíló sír, a melyből föl-fölbredve, megborzongunk a fényes, meleg napvilágon.

- Csak egyszer láthatnék valami csodást!...

- Az „egyszer” szó nincs benne a kristálynézők szótárában. Ott csak „mindig” van és „holtig”. Még ópiumot is lehet egyszer szívni; de mi az ópiumszívás örvénye ahhoz a rettentő igézethez képest, a mi a csak egyetlen egyszer belékáprázott szempárt egyszer s mindenkorra ahhoz a csillogó köhöz köti! Akarni tudó lelkeknek nincs helyük a mi felekezetünkben. A kiknek dolguk van még itt, a kik vállaltak valamit, a kikre szükség van még az életben, azoknak tilos a belépés ezen a topáz-kapun.

- De miért?

- Mert azok még vethetnek, arathatnak, dicsőn el is eshetnek, azoknak nem szabad öngyilkosokká válniuk. A kristálynézés pedig csak egy különös módja a lelki öngyilkosságnak, melylyel az ember a legbecesebb énjét: az akaró énjét küldi másvilágra.

- Végzetesen erős bódítószert, annyi bizonyos! - mondta Takáts Sándor, - de nem tudom, nem éri-e meg az egész életet.

- Nekünk, az életben többé nem hívóknak, megbecsülhetetlen érték. Önöknek a mérgek mérge. Van, a kinek pusztá neveltség. Gondolja el, - önnek megvan hozzá a fantáziája, - hogy végigvonul szeme előtt az a tízmillió arc, a mely valóságosan magyar, vagy annak vallja magát. Rostálja ki belőlük a baromi emberelemet, a tudatlant és a nem gondolkozót, marad néhány ezer tízezer, a melyre könnyen megoldható hieroglifekkel föl van írva: milyen része van a magyar kultúra kiépítésében. Valamennyin más lesz a szöveg, de nagy tömegeké lényegében mégis egyező, úgy, hogy könnyen csoportokba foglalhatja őket. Én három csoportot látok, ha eltekintek a közönyösektől. A szóvivőkét, a kik most olyan hangosan, olyan tolakodón, olyan arcátlan szemfényvesztéssel igyekeznek selejtes portékáikért megutáltatni e

nemzettel az ő valóságos kincseit és önmagát is velük. A megesettekét, a kik vagy vakon hisznek ez egetverő csalók kotyvalékaiban, vagy átlátnak a szitán, s megértve, hol van a siker titka ebben a rút komédiában: ők maguk is csali súlyok után néznek, aranyfüstté hengerelik a lopott aranyat, s kiabáló szóval lepezik a lelkük erkölcsi, szellemi tartalmatlanságát. Végül a békételenekét, a kik Petúr nélkül gunnyasztanak a pincében. A békételenek is megoszlanak: már alvókká és elaludni nem akarókká. Ha megmenthető még ez a nemzet, úgy csak ezek az elaludni nem akarók menthetik meg. Az alvók mi vagyunk, a homokba fúrt fejűek és kristálynézők, a kik már nem hiszünk abban, hogy a felszínen úszó réteget valaha is áttörhessék még az igazi értékek. Az én felekezetem nagy, igen nagy!... Mondom, vizsgálja jól végig az arcokat. Meg fogja látni ezereken meg ezereken, hogy ha nincsen is ilyen topáza, mint nekem: kristályra mered, a nélkül, hogy tudná. Befelé néz, vagy visszafelé néz, magába bicsaklik, vagy a multba kapaszkodik, mert összeszorul a szive attól, a mit maga előtt lát, mert nem tud a jelenben élni. Elfordul tőle és elalszik. Elalszik, s ha él: csak álmaiban él. Az elaludni nem akarók ennek a nemzetnek a főntartói; a kiknek a pillái fölött szüntelenül ott lebegnek a mákonygőz felhői, de a kik minden áron ébren akarnak maradni, mert tenniük kell, cselekedniük kell. Mert igaz értékeket kell a lelkeikben kiérlelniük és végig kell szenvedniük ezekkel az igaz értékekkel a hamis kalmárok minden gáncsvetéseit. Ezek a magyarság főntartói ma, a kiknek a cinizmus mindent átjáró mikrobáin kívül még egyre súlyosodó pilláikkal is meg kell küzdeniük. Ezek közül én sohasem fogok kristálynézőket toborzani, mert árulást követnék el vele. - Föl a pillával Tamás, édes fiam! Öntől elviselem, öntől megkövetelem, hogy megvesse az én egész felekezetemet. Tíz nagyot akaró valaki az új nemzedékből: vissza tudná adni talán még a hitemet is.

Mintha világosságot gyújtott volna ez a beszéd a homályban; világosságot, mely minden árnyékot még félelmesebbé tesz. Mindenki elkomorodott, s mákonyfelhőket látott a lelke egén fenyegetően összetornyosulni. Csak Monika nézte ragyogó szemmel Fábián sápadt, de kora redőivel csodálatosan sokféle kifejezésű arcát.

- Pedig határozottan valami toborzás-féle szándék villant át imént az agyamon, - szólalt meg újra Fábián. - Társat szeretnék a kristályom mellé. Valakit, a ki nem vesz, ha mellém kerül az örvényben. Egy végtelenül érdekes kérdés izgat, mely óriás problémát old meg, ha a kísérlet úgy üt ki, a mint én sejtem. Az a kérdés, hogy láthatja-e más is *ugyanazt*, a mit én, vagyis - bocsáss meg nekem hűséges topázom, - csakugyan maga a valóság-é, a mit én látok, vagy csupán felfokozott intuición vezet egyedül engem annyi világon keresztül. Ha csak egyetlen egyszer látnánk ketten - bárkivel - vonásról-vonásra ugyanazt: - eloszlanék lelkemből az utolsó parányi kétség is, a mely ellen küzdenem kell, bár régesrégén lehetetlennek tartom, hogy ebben a kristályban az én lelkem lakjék, s csupán az én fantáziám tisztuljon általa valósággá. Mert én ezt az autohipnotikus valóság-meglátást az egyetemes emberi lélek mind ez ideig rejtve maradt dicső képességének érzem, nem valami különös lelki adománynak, mely egyedül az enyém. Az már csoda volna és én csodában nem tudok hinni. Vagy tévedés, de abban meg nem akarok hinni. Én hiszek a kristályomban, rendületlenül hiszek; azért kívánom, azért esengem a mindennél teljesebb bizonyosságot, hogy ketten lássuk-halljuk általa betűről-betűre, vonásról-vonásra ugyanazt.

Tamás felugrott. De a torkán kikészülő szót már sikerült visszafojtania. Nem tudta kinek, de úgy érezte, valami igen nagy hatalomnak engedelmeskedik, mikor némán, megadással visszaül a helyére. Ajkát harapdálva süllyedt vissza a karosszékbe. Hanem azután lassan-lassan megnyugodott az arca, s végre valami nagy-nagy büszkeség ült ki rá. Mint annak, a ki nagy válságon vergődött át. Sugallatra, de a maga lábán.

- Válasszon engem! - szólalt meg Monika. - Én csak nyerhetek vele.

- Mindenki vesz, a ki még tud akarni.

- Én tudok és még sem veszthetek. A mesterségem tesz kivételessé. Én megszoktam az álomlátást, igazi életem álom-élet a szinpadon. Végtelenül sokat tanulhatnék abból, a mi a mesterségemben tudomány: az ember-ábrázolásból. Igazi tragédiának lehetnék tanuja és végignézhetném hőséneket minden vonaglását, a melyet még a tükre előtt is eltítkol. Kell ennél több a színésznek? Az én számomra ezer művészi készség forrása lehetne az az örvény, mely mást magába temet. Nekem kincsesbányám lehetne, a melyből többet meríthetnék, mint abból a kicsinyes életből, a mely körülöttem folyik. Az álom-életnek igazabb forrása egy másik álom-élet, mint maga az élet.

- Pompásan érvel. Olyan pompásan, hogy megpróbálok nem gondolkozni fölötte, s elfogadom, akadékoskodás nélkül.

- Itt a kezem! Avasson be!

- Beavatom! És olyan kísérlethez fogunk, a melyhez hasonlóról még nem tud a lelkek tudománya.

- A műtermemet szívesen felajánlom hozzá laboratóriumnak, - mondta mosolyogva Laura. - De ha sikerülni fog a kísérlet, akkor még aznap elköltözöm onnan, mert félni fogok a falaitól.

- Szóval nem bízik a kísérlet sikerében, ugye?

- Bevallom, nem. Képtelenségnek tartom. Két fantázia olyan idegen területeken össze nem találkozhatik. Még a tucatból valók sem. De hogyan találkozhatnak össze bárkié is az önével, a határtalannal?

Fábián nem érezte bókna e bókot. Inkább bántotta. Fantáziájának szólt, nem a fölfedezettnek vélt lelki képességnek. Megköszönte az ajánlatot, de elejtette a beszélgetés fonalát.

- Hogyan, mikor kezdjük meg a kísérletezést? - kérdezte Monika.

- Ezen még tanakodnom kell. Módszereket kell kitalálnom. De jó volna, ha mielőbb találkoznánk.

- Holnapután szívesen várom önöket teára, ötkor.

- Nekem hatig van dolgom az akadémián, csak fél hétre juthatok el hozzád, - mondta Monika.

- Balogh úr addig beéri velem, meg azzal a márványagyag-gipsz lim-lommal, a melyet majd a műtermemben talál.

Fábián meghajolt.

Odakint a vendégek egy része már el is tűnt. A többi pedig készülődött. Csatlakoztak a készülökhöz, s együtt indult kifelé az egész társaság. Fábiánt a csontos asszonyon kívül mindenki meghívta magához. A háziak a legmelegebben.

A kapu előtt szétszakadozott a társaság. Takátsék a szomszédban laktak, a többiek szanaszét a városban. Az Áldás-utca felé csak négyen mentek. Laura és Fábián elől, Tamás és Monika mögöttük.

Monika karonfogta Tamást és meglassította lépteit, hogy hátrább maradjanak.

- Tamás, szereti maga ezt az új barátját?

- Jobban a régieknél. Elgondolni sem tudtam, hogy ennyi melegséggel tudjak vonzódni valakihez, jóformán egyszeri látásra.

- Ezt az embert meg kell menteni! Ennek az embernek vissza kell adni az akaratát! Ezt az embert meg kell gyógyítani! Tamás, ha én lehetnék ennek az embernek az orvosa!... Észre vette maga, micsoda roppant értékek vannak abban a lélekben fölhalmozva?

- Hogy észrevettem-e?

- És az mind elpazarlódik!

- Az igazat megvallva, nem értem, miért.

- Én sem.

- Valami rettentő sebének kell lennie. Talán többnek is. Lehet, hogy az a haldokló kisfiú, a kit említett, csak az egyik.

- Ne számolgassuk és ne gondoljunk semmire, mert minden elképzelhető felül kell múlnia annak a csapásnak, a mely ilyen embert ennyire meg tudott bénítani. Én úgy sejtem, hogy egyetlen pillanat fosztotta meg az akaratától, mint a hogyan esztől foszt meg mást. És minden szavából kiérzik, hogy az az akarat félelmesen erős lehetett valamikor. Tamás, én az életemet adnám oda, ha vissza adhatnám neki az akaratát!

- Milyen jó maga, Monika.

- Nem jóság kell ide, Tamás, hanem cselekedet. Vállvetett cselekvése mindannyiunknak, a kik ezt az embert nem nézhetjük az örvényben elmerülni. Gondolkozzék, segítsen nekem gondolkozni! Találjunk ki valamit. Én azért kaptam annyira a kísérletezés gondolatán, hogy szabadon találkozhassem vele. Ezt kellene valahogyan cselekvésre fölhasználni. De hogyan?

- Ezt jól meg kellene hányni-vetni.

- Az én éjszakám ma bizonyosan fejtöréssel fog eltelni. Szánja rá maga is a magáét és találkozzunk holnap. Talán kisütünk valamit, együtt. Hozza el Júliát is. Beszéljen vele erről, Júlia igen okos asszony. Bárcsak velünk maradhatott volna ma!

- Hol találkozunk?

- Én még ma Laurával is beszélek. Nála alszom, bejelentettem a nénémnek. Ha úgy gondolkozik ő is, a hogyan én sejtem, akkor nála találkozunk, holnap. Ha másként fordulna a dolog, akkor értesítem.

Kezet szorítottak.

Laura és Fábián már be is csöngettek a kapun. A rövid úton csak a szobrászművészet nagy általánosságairól volt közöttük szó. De mikor megálltak, s követőik már csak néhány lépésnyire jártak a kaputól, Laura hirtelen megszorította Fábián kezét és halkán oda súgta neki:

- Nem volt nehéz fölismernem. Csak maga írhatta azt a csodálatos levelet. Pontos legyen holnapután. Ötkor várom.

És rámosolygott.

Fábián megígérte, hogy pontos lesz, de egyebet nem tudott mondani. Nem örült, hogy fölismerte Laura. És bántotta, hogy nem tud neki örülni.



## V.

A két fiatalember együtt maradt. Jó darabon egy volt az útjuk, együtt ballagtak a híd felé.

- Ugye vagyunk már olyan jó barátok, - kérdezte Fábián, - hogy némán is tudjunk egymás mellett menni? Nekem olyan végtelen sok még magával a beszélni valóm, édes fiam, hogy olyan befelé tűnődő órában, mint a milyennek a mostanit érzem, sohasem fogok maga mellett megszólalni. Nem mondanám egész lelkemmel, a mit mondok, s nem tudnék egész lelkemmel a szavaira figyelni. A féléber szó-cserebere, a félig való egymásbakóstolás pedig nem barátok közé való. Mert maga is szent szónak érzi azt, hogy barát. Ugye?

- Annak érzem. Ma sokkal világosabban, mint bármikor eddig.

Elhallgattak. Némán mentek végig a hosszú szerpentin-úton, ki-ki a maga gondolatain tűnődve. Kimért, egyenletes ütemben haladtak, de csak látszatra voltak nyugodtak. Mindkettejüket belső nyugtalanságok emésztették, s szakadatlan törlésekkel, pótlásokkal, mindketten tömör összefoglalót szövegeztek a mai estéről. De sehogy sem tudtak elkészülni vele.

A hídon Fábiánnak megint csak meg kellett állania. Ugyanott, a hol tegnapelőtt, s ma este is már egyszer. Tamás szó nélkül mellé könyökölt és az úszó jégtutajokat nézte. Fábián magát a panorámát.

- Milyen gyönyörűen hatna ott a parton egy hatalmas óratorony! - szólalt meg, a budai part-ív közepére mutatva. - Roppant számlapja olyan volna innen, mint egy fölkelő, közeli hold, kissé már fogyóban. Ha rajtam állna, még muzsikálna is ez a hold, s most, talán éppen most, gyönyörű harangjáték szava remegne hozzánk a vizen. Óriás bronzfigurák vernék ki ezüst csengőkön, vasharangokon. Talán a Hymnust, vagy a Szózatot. A ki valaha nagyot tett, vagy nagyot álmodott ebben az országban és magyarul tette, magyarul álmodta, az, bronzból kiöntötte, mind pörölylyel zúdulna rá a csengő-kongó ércre azon a tornyon. Attilától Körösi Csorna Sándorig, Könyves Kálmántól Fadrusz Jánosig, Balassi Bálinttól Bolyai Farkasig meg a fiáig.

- Be gyönyörű is volna! Egy fűt a mesebeli szőlő szőlőből, a melynek minden szeme a magyar kultúra borához ad valamit.

- Gyönyörű, ugye? És mit gondol mégis, van-e Budapesten olyan zug-élclap, olyan külvárosi kabaré, a mely hétről-hétre ki ne csúfolná ezt a harangtornyot, mindenek örömére? Akadna napilap, a melyik legalább egy-egy szellemeskedő csipkedéssel ébren ne igyekeznék tartani iránta a kicsinylő lenézést? Merné vitatni bárki is hangosan, nyíltan, az egész ország füle hallatára, hogy az a nagyszerű, élő bronzcsoport nem tiszta merő komikum? Mernék-e egyáltalán leleplezni, ha ponyvába göngyölten csodamódon máról-holnapra ott teremne? És ha lelepleznék: nem hahota követné-e a leleplezést? És ha merne valaki nem nevetni: nem szegeződnek-e a homlokának száz jassz-revolver, a melyek valamennyiét glaszé-keztyűs kéz tartja lövésre készen? Ki hallgatná most azt az éjféli harangjátékot? Mi ketten? Nem, mi sem mernénk. Attól félnénk, meglát valaki, beárul a diktátoroknak, s félúton rekedünk a pályánkkal örök időkre. Csak ezek az úszó jégtáblák hallanak meg és vinnék végig a Dunán, messze vizekre, vissza Ázsiába...

Átölelte Tamást és úgy mondta neki:

- Gyerünk, édes fiam, megláthat valaki!

Jó ideig újra némán haladtak egymás mellett. Végimentek a körúton.

- Jöjjön föl hozzám, - szólalt meg új otthona közelében Fábián, - ha érzi, hogy felém kívánczik valami a lelkéből. Nekem olyan jól esnék még együtt maradnom önnel.

Tamás készségesen ráállt.

- Édesanyám már nyugovóra tért. Ilyenkor nem vár, s nem nyugtalanodik. Kulcsom van, mindegy, mikorra kerülök haza.

A liftkezelő már nem vállalkozott a szállításra, gyalog bandukoltak föl az ötödik emeletre.

Fönn a műteremben Fábián fölcsavart minden villanyos csapot, s vendége tiszteletére hat lámpával világította ki a tágas helyiséget.

- Maga az első vendégem, édes fiam. Isten hozta.

És melegen megrázta mind a két kezét. Beleültette a legkülönb karosszékebe, egy hatalmas támlájú, már-már trónusnak is beillő dísz-székbe, a mely, úgy látszik, a rokokó-ízlés tisztultabb korából származhatott, mert egészében igyekezett stílusos lenni, nem egymásra halmozott részleteiben. Ő maga föl s alá járt a szobában, megigazgatta a tüzet, meggyújtotta a szamovárt, s egy időre békén hagyta vendégét, hadd szemlélődjék kedvére a holmija közt.

Hirtelen megcsapta valami különösen édes illat. Az íróasztalán olcsó, de nem ízléstelen karcsú kis üvegvázát vett észre, benne egyetlen szál vörösrózsával. Elmosolyodott. Azt hitte, vén takarítónője kedveskedett vele. Kivette a vázából, s meg-megszagolgatva járt vele tovább a szobában. Tamás fölállt, s a könyvesszekrény tartalmát böngészgette végig, csak úgy az üvegen keresztül.

- Mennyi kincs!

- Még mindig több a kelleténél. Pár év múlva már csak a fele lesz, s lehet, hogy eljutok valaha odáig, hogy beérjem húsz-huszonöt kötettel.

- Nem szándékozik folytonosan gyarapítani a könyvtárát?

- Nem, én a folytonos csökkentés híve vagyok. Ez a könyvtár körülbelül kétezer kötetről olvadt le arra a néhány százra, a melyet maga előtt lát. Mindig rostálom, s minden kiküszöböléskor úgy érzem, hogy egy fokkal tökéletesebb élőlény néz rám onnan, az üvegtáblák mögül, a hol a fölhalmozott nagyszerű gondolatok szervezesebben összefüggő, eleven sejt-rendszerekké szövődnek, a kicsinyes vergődések meddő elszigetelői nélkül. A könyvtárak élőlények, édes barátom, s az erejük nem pocakjukban, nem hájtömegekben van. Bizonyos koron, a mohó szellemi mindenevés korán túl a folyton fogyó könyvtár halad biztosabban az ideáltípus felé.

- Én, bevallom, még nyakig benne vagyok a gyarapító mániában.

- Most még nem is lehetne másként, még az omnivorák közé kell tartoznia. - De mit beszélünk mi most könyvekről, mikor olyan szépen muzsikál a szamovár, mikor mindenki alszik körülöttünk, mikor mély hangulatra vágyunk. Én egészen másért hívtam ide. Nem találja ki, mivel akarom betetőzni a mai estét?

Tamás kérdő tekintettel fordult felé.

- Két nagy kincsét szeretném megismerni. A poézisét, meg a Júliáját. Becsül engem annyira, hogy megismertesse velem mind a kettőt?

Előszedte két legszebb kínai tojánhéj-porcellán csészéjét, elkészítette a teát, eloltott minden lámpát, kinyitotta a kályha ajtaját, mely mögött vörösen izzott a parázs. Karosszéket gördített a Tamáséval szembe, közibük helyezte az egész teázó készséget egy kis japán asztalkára és ő maga is helyet foglalt.

- Lehetetlen, hogy betéve ne tudja egyik-másik versét. Mondjon el egyet, tized, a mennyit akar. De ne úgy válogassa meg, hogy nekem tessenek; ez rossz módszer. Azt mondja el, a melyik magának legkedvesebb. És ne fogjon hozzá azonnal, maradjunk így, a míg csak nem érzi, hogy fölkívánkozik a vers.

Nem kellett soká várakoznia.

- Szót fogadok; a nekem legkedvesebbet fogom elmondani.

- Mi a címe?

- „A sziklavágók.”

Halk szóval kezdett bele. Lágy, talán túlságosan is lágy hangon. Hanem azután elragadták a képei és mikor zengő csákányokról, döngő sziklaboltokról kezdett beszélni, hangját is edzeni kezdte a lelkéből feltörő energia. A végén már patetikus volt, a nélkül, hogy túl ment volna a természetességen. Pátosz volt a versében, de igazi pátosz; valami abból, a mi mindenki szemében felsőbbrendű a közönséges szónál. Még a cinikusok szemében is. Csakhogy azok gyávák bevallani.

Fábián csak nagysokára szólalt meg a vers befejezése után.

- Ez a vers még azokat is elragadná, a kik nem értették meg jelképes gondolatát. Pedig éppen ebben a szimbólikus mivoltában van legfőbb ereje. Azokról szól, a kik utakat vágnak, sziklákat döntenek le és hegyeket fúrnak át; nem azért, hogy ők maguk jussanak előre, hanem hogy új feladatok elé segítsék (maguk elé, mindig maguk elé) az új csákányosokat, az ugyanezt akarókat, a jövő nemzedéket. Gyönyörű vers ez, édes Tamásom, gyönyörű vers! És milyen szerényen búvik meg sorai közt a te büszke önérzeted, hogy te magad is meg-megcsóválod már a csákányt! Csak csóválj, csóválj, Tamás! Boldogok, a kik utakat vágnak, mert boldogok az erősek, az igazán erősek, a kik mások javáért tudnak akarni, rombolni és építeni. Oh be irigylen téled azt a csákányt!

Tamásban felujjongott a büszkeség. Érezte, hogy a ki ezt az embert magával tudja ragadni, bízvást bízhatik az erejében.

Még két versét mondta el. Fábián teljes odaadással hallgatta végig mind a kettőt. Közbe-közbe kitört belőle a lelkesedés. Hatalmas gondolatú, nemesen tiszta nyelven írt, szárnyaló versek voltak.

- Egy világ választ el téged Petőfi és Arany epigónjaitól és mégis mennyivel magyarabb vagy te ezeknél az epigónoknál. Egy világ választ el hangos forradalmárainktól és már most, pályád legelején is mennyivel jobban benne vagy lelkeddel Európa közepében, mint ők. A mi Petőfi-ben meg Aranyban még külsőségeikben is olyan megbecsülhetetlen érték volt a maguk idejében, az velük tetőpontra is jutott, s végzetes hiba volt utánuk még egy félszázadig erőszakolni. Mint a hogy végzetes hiba most, mindenestül megtagadni. Magyarországot egyszerűen beljebb, egyre beljebb kell tolni Európába. A te lelked - teljesen kiforrottnak elképzelve - ugyanaz, a mi bármelyik régi nagy poétánk lelke lehetne ma. Folytatása annak, a mi bennük egyetemes érték, s megtagadása annak, a mi bennük időbeli volt csupán. A te időd a ma. A te törekvésed hídépítés Kelet és Nyugat között; ma te vagy a magyar költő prototípusa, a kit ízig-vérig átítat az a legnagyobb lendületű líra, a melynek itt, éppen ebben a vérző országban van a legtelevényebb televénye, de a ki egyetemesen emberi tudsz lenni: éppen ennél a vérző magyar szivednél fogva. Repülőgéped a nagy magyar pusztán gurul végig, hogy fölvágjon szikeséről a magasba, az egész földet körülövező levegőtenger mindannyiunk fölött lebegő régióiba, a hová minden valóban nagynak föl kell jutnia, bárhol folytak is guruló-próbái.

Fönlállt és kitérta a karját.

- Hadd öleljelek meg, Tamás! Hadd ölelje meg az erejében megfogyatkozó az erejének telje felé vágatát. És ne vedd tőlem rossz néven, hogy mégis csak rátévedtem arra a megszólításra, a melyet már-már megutáltattak velem a kuszipajtásaim. Mentsd meg nekem a „te” szó tiszteletét. Újra meg fog nemesedni szememben, ha tőled hallom.

A versek után tervek következtek. Egy nagy ívben föllendülni akaró élet színes tett-sora, a mely célokra tör, célokat ér el, s új célokat tűz ki. Gyönyörű tervek voltak. Naívak, a lehetlenséggel határosak, de éppen azért igazak. Fábián úgy gyönyörködött bennük, mint apa a fia nagyratörésében. Nem hagyta nyugton Tamást, mindent el kellett mondania. És a poétának kiáradt elébe az egész lelke.

- Istenem, - kiáltott föl Fábián, - ha csak egy percre rám ruháznád a mindenhatóságodat, akkor én csak annyit mondanék a sorsnak: bánj ezzel a fiúval igazságosan! Akadjon egyszer a te legmostohább országodban is egy nagy poéta, a ki könnyen tudja végigfutni a pályáját, a ki nem bukdácsol, a ki nem reked el félúton!

Azután mélyen belenézett a fiú szemébe és úgy kérdezte meg:

- Mondd, fiam, elég erős vagy te arra, hogy meg ne hódítson a hódolat?

Tamás olyan zavarban volt, hogy nem tudott megfelelni erre a kérdésre.

- Ejh, - felelt meg helyette ő maga, - vaknak kellene lennem, ha ennyire sem becsülném az erődöt! De - folytatta tovább, barátja vállára téve a kezét, - most még valami igen földszagú kérdés van hátra. - Azt már tudom, milyen munkát végzel, de semmit sem tudok még a robotodról. Ne szégyeld, fiam, ebben az országban jóformán minden valamirevaló művész robotolt, ha nem volt magánvagyon. Mi a robotod? Mi a kenyérkereső pályád?

- A pénzügyminisztériumban vagyok.

- Micsoda vagy ottan?... Hallgatsz? Nehéz kivallanod? Félsz, hogy elpirulnak ezek a falak? Sűgd meg. Hajolj ide a fülemhez. - Csakugyan? Jól sejtettem. Rettenetes! Hát te lajstromokat firkálsz, rovatokat adsz össze, nyilvántartásokat vezetsz, nyugtákat könyvelsz és adó-ügyekben szolgálsz fölvilágosítással a paragrafusok kacskaringóiban csetlő-botló feleknek? Jaj be szomorú ez Tamás, jaj be szomorú! Én tudom, mert végigcsináltam. Ma egy hete még én is adóügyeket magyaráztam. De Budapestre akartam kerülni mindenáron, hát nyugdíjaztattam magamat, mert másként sohasem kerülhettem volna ide. Művészet lesz megélnem a jövedelmemből, mely alig több ennél a nyugdíjnál, de meg fogok élni. És - az a legkacagtatóbb szörnyűség, hogy hozzád képest, ilyen értelemben, még én vagyok az iríglylésre méltó ember!... Hogyan is ékelődhetnek közibénk ilyen rút témák ezen a gyönyörű estén! El velük! Töröld ki őket egyszer s mindenkorra a mi együttléteinkből a legszebb témáddal, a mely szivedből kúszott fel gondolataid közé, az asszonyfeleddel, szerelmes nőddel, Júliáddal. Beszélj róla. Bármit. Mindent, a mi eszedbe jut. Mikor ismerted meg? Hol? Kinél? Mikor szerettétek meg egymást? Mikor érezted először, hogy megért? És honnan gondolod, hogy csakugyan megért? Tud követni téged? Tud tovább ösztökélni? És ösztökélése veled érző lelkes buzdítás-e, vagy csak üres munkára-nógatás? Rúgója a te nagy értékedbe vetett hit, vagy csak a sikert szomjazó hiúság? Veled lendül föl a hárfaszóra, vagy csak frázisokat mond? Lelki szeretőd-e, vagy csak forró földi asszonyod? Tud szavakat szavakkal csókolni, vagy csak szájával a szádat? Igazi érték, vagy csak optikai csalódások szerencsés összehalálkozása?

Nehéz lett volna ennyi kérdésre hevenyén megfelelni. De jól esett Tamásnak ez a bőséges kérdőjel-zuhatag. Érezte, hogy mély, igaz szeretettel fogja meghallgatni valaki az ő első kis szerelmi regényét, a melyről még sohasem beszélt.

Elmondta, hogy Lauránál találkoztak, alig hat hete, egy kedves, bohó, Mikulás-estén. Laurának akkor egyenesen az volt a célja, hogy bemutassa új barátnőjét régi barátainak. Valahol a Tátrában találkoztak a nyáron, összebarátkoztak, s mindaddig, míg csak Júlia vissza nem került a fővárosba, állandóan leveleztek.

- Laura már akkor fölkelte iránta az érdeklődésemet. „Ennivaló teremtés, ugye?” - mondta, mikor az arcképét megmutatta. - „Vidám, szellemes, minden kedves gyerekességre rávehető és nagyon szereti a jó társaságot. Kissé ideges ugyan, de ez csak még érdekesebbé teszi. Olykor minden látható ok nélkül sírva fakad. Azután megint szinte tomboló kedve kerekedik. Talán még most is szereti a férjét, a kitől elvált”.

- Elvált asszony?

- Már régen. Több esztendeje. De én nem hiszem, hogy ez az ok vitte volna olykor egyik végletből a másikba, mert egyetlen egyszer sem beszélt nekem az uráról. Mindig elhárított minden erre irányuló kérdést, s nem úgy hárította el, hogy ebből valami titkolt érzelmre lehetett volna következtetnem. Én egyszerűen csak kissé beteges idegállapotra magyarázom a dolgot. És ez is szembeszökően javult, a mióta...

- Mondd, megszerette a társaság?

- Különösen Monika, „az ellentét vonzó erejénél fogva”, a hogy mondogatni szokta.

- Miért ellentétesek?

- Monika bizonyára Júlia könnyed, olykor gyermekesen pajzán szellemességére gondolhatott, mikor a maga mély, tartalmas, de súlyosabb lelkét helyezte szembe az övével.

- Akkor neked is ellentéted.

- Az; és ennek igen örülök.

- Igazad lehet; a vidám, szellemes asszony mindig fölüdíti a gondolataiba belekomorult férfit. De igazán szellemes? Ragyogó? Hozzád méltó?

- Én nem mérem magamat olyan mértékkel, mint a milyennel te mérsz engem. Úgy hiszem, igen.

- Csak hiszed?

Tamás kínos zavarban volt. Bántotta ez a föltevés, bármennyire érezte is, hogy Fábriánból csak a szeretet aggódása beszél.

- Talán nem követek el árulást, - mondta, - ha egy ártatlan levelét felolvasom neked. Lehet, hogy az én szemem minden betűjét bearanyozza, azért ne várj tőle sokat, de bizonyos, hogy nekem kedves ez a hang. Megengeded, hogy fölcsavarjam a villanyt?

Előkereste a levelet, - a legelső, a melytől nem tudott megválni, - és olvasni kezdte. Fábrián figyelmesen hallgatta. Sem megütődés, sem elragadtatás nem tükröződött vissza az arcán. Még csak el sem mosolyodott.

Hanem azután egyszerre, hirtelen, mintha szívéen lötték volna, felugrott és valami lehetetlen, üvöltő csuklás tört ki belőle. Azután felkapta a szamováros tálcát és iszonyú indulatában belevágta az egészet a könyvesszekrényébe. Az üvegtábla cserepei ezer csörömpölő darabban hullottak a kínai csészék romjaira, s az ő arcát is fölvérezte egy-két odapattant szilánk. Azután visszahullott a karosszékbe, arccal két karjára borult és úgy sírt, kínjában, hangos zokogással.

Tamás szeretett volna hozzáfutni, szerette volna fölemelni, magához ölelni, de lecövekelte a rémület. A rémület, hogy e rettenetes indulatkitörés és Júlia ártatlanul bohóskodó levele között valami összefüggés van. És ha van, akkor az asszony ok nélküli sírvafakadásai és ez

ember érthetetlen megbénulása között is van. A mint Fábiánnak fölemelkedett a feje, a mint két dacos rántással letörölte könnyeit, a mint fölállt és a karosszék támlájára könyökölt, érezte, hogy most inkább ő a gyöngé, a ki gyámolításra szorul.

- Tamás, édes fiam, - kezdte Fábián halk, de igen szilárd szóval, - úgy szánlak téged, a hogyan csak ember embert szánhat, mert rettenetes dologra készülök ellened: ki fogom tépni szivedből azt az asszonyt. Már csak a módon gondolkozom, a melylyel a legbiztosabban megtehetném. Kínálkozik rá elég. De minden módtól félek, a mely nem egyszer s mindenkorai gyógyulást jelent. Én nekem kötelességem gyökerestül kiirtani szivedből a nem oda valót; én nekem azt az asszonyt úgy kell kitepni onnan, hogy jajszók helyett csak megvető mosolyod szálljon utána az üres semmibe. Elmondhatnék neked egy borzalmas tragédiát, a melynek ez az asszony volt ördögi hőse, de talán csak a fantáziádat izgatnám vele, s bár úgy is el kellene tőle szakadnod, - a jajszóktól nem tudnád megszabadítani. Iszonyodnál tőle, de visszavissza vágynád. Talán szánád is; szánakozással tisztára mosnád, egyszerűen csak betegnek, beszámíthatatlanul betegnek látnád és nem szabadulnál meg tőle többé soha. Más módon foglak téged tőle megszabadítani. Elsikkasztom belőle az ördögöt és megmeztelenítem előtted benne a tucatasszonyt. Képzelt gazdagságod hamis bankóit a szemed láttára fogom elégetni. Mint a hogyan ő égette el az én életem főművét, a melynek minden vérrel írt gondolatát, minden keserű, szent érzését csak nevetni tudta, mert nem értette meg. Az az asszony jelentéktelen, szellemtelen, silány képzeletű, ringy-rongy tucatasszony, a ki csak mutatja, hogy valami. A teste gyönyörű, forró, tapadó, emésztően kívánatos rózsás elefántcsont. De leköthet magához ilyen lelket a leggyönyörűbb párdúc-hetéra is, ha csak gögicsélni tud, ha csak kacagón hencseregni tud, ha csak bujósodni tud, de az agyadat hasogató gondolatokból semmit meg nem ért, s ha mégis mímeli, hogy érti: csak ripacskodik?

Tamás csak úgy szédült ezektől a szavaktól.

- Mi tesz téged vele szemben ennyire... ennyire... igazságtalanná, Fábián?

Fábián teljesen elveszítette nyugalmát.

- Igazságtalanná? Ha igazságot akartam volna osztani, hét évvel ezelőtt ízekre kellett volna tépni és belegyömöszölnöm egy... egy szemetesládába!

- Fábián, térj eszedre!

- Te azt tetted volna vele, Tamás, vagy rossz az emberlátó szemem. És azt tette volna helyemben minden lágyszívű bíró, - még az is, a ki csak mentő okok után kutat, mikor az áldozat idegen neki, - ha felesége az az asszony, és ő az áldozat.

- Tönkretett, megölt, elhiszem; de az a szemetesláda mégis rettenetes szó olyan felsőbbrendű ember szájából, mint te vagy!

- Ha csak engem ölt volna meg! De azt ölte meg, a kinek én vágtam volna utat a csákányommal hegyeken, völgyeken, sziklagörgetegeken keresztül! Olyan utat, a milyent nem vágott még ember a fiának! A fiamat ölte meg, Tamás, a jövőmet, a folytatásomat; azt, a kit én, a magam nemzedékében már akkor sem bízó, egy új, erős nemzedék harcosává szerettem és tudtam volna nevelni! Úgy puffantotta le, mint egy kiskutyát, hogy bosszút álljon rajtam... Megmondjam, miért? Föllebbentsem előtted két egymást megérteni nem tudó léleknek olyan rejtelmét, a melyekről jobb, ha sohasem tudsz meg semmit? Mire volna jó a te tiszta tűzű gyermekszemednek belátni az egymással már csömörig jóllakott és mégis elválhatatlan szivek kint s kínzatást esengő, titkosan gyönyörűséges gyötrelmeibe, a melyek méregfogó szókkal kezdődnek, s tüzes sarkantyútól marcangolt pokol-paripákon vágatnak az elkerülhetetlen végletig: a vérontásig!... Júlia százszorosan az én véremet ontotta ki, mikor a fiamat, meg a munkáimat megölte. Ő jutott előbb a végsőig, a hová én is csak eljutottam volna. De én őt

öltem volna meg, csak őt! Mikor végzett, nevető görcs jött rá, mint egy rossz tragikára valami förtelmesen romantikus szindarabban. És hogy a görögtűz se hiányozzék, maga felé fordította a revolvert, mikor már jól kikacagta magát. Nem halt bele. Fölpült. Életben tudott maradni. És én is, én is életben tudtam maradni!... A fiamat temetőbe vitték, őt szanatóriumba. Én pedig soká feküdtem mozdulatlanul abban az óriás koporsóban, a melyet valóságnak neveztek körülöttem. De igazán meghalni nem tudtam és nem is akartam, mert még mindig élt bennem a hit, hogy hivatásom van, hogy tennem kell valamit, hogy dolgozni fogok. Felkönyököltem a koporsómban és elhessegetve gondolataimat a magam balsorsáról: körültekintettem. És ráébredtem arra, hogy az a sok-sok régen belém törött nyíl, a melynek élet-hegyét vette a fiamba, a folytatásomba, a jövőmbe vetett reménység: újra véres utakat kezd vájni az agyamban. Elfogott a keserűség. A másik, a régi, az, a mely mindig lázadozott és lázadozásával munkára sarkalt. Írni akartam. Mindent újra megírni, a mi megsemmisült. Még fájóbb szívvel, még keserűbben. De alig mártottam be először a tollat, mikor... rettenetes, most is előttem van!... de akkor, először, még rettenetesebb volt... a haldokló kisfiam arca... a fekete pernyehalom... a két föltámaszthatatlan!... Képük azután betűszerint való kényszerképzetemmé lett... Szabadulni akartam tőle, hogy dolgozhassam. Meg akartam gyógyulni és a gyógyulást, a feledést, az új erők forrását a mámorban kerestem. Olyasvalamiben, a mi akkoriban alig volt még több, mint mámor. Eszembe jutottak az én hajdani naív kísérletezéseim az autohipnózis leg-egyszerűbb eszközével: a kristálynézéssel. Újra megpróbálkoztam vele és - mint valami bódító-szerrel - zűrzavaros álmokképek látásába merültem. Hanem azután komolyra fordult ez a bódulattal való játék. Hirtelen megvilágosodott előttem, hogy én ezeket a látomásokat magam is megszabhatnám, magam is kormányozhatnám, s ha akarnám, a hasismámor álmokképei helyett távoli valóságokat is megláthatnék általa a magam szuggesztiójára, mint a hogy a médium is megláthatja a hipnotizőr parancsára. És az jó orvosság leszen nekem mindenképp. A mától, attól a valóságtól, a mely ebben az idegenné formálódó országban folyik, lassan-lassan más valóságok, az örök jelen szebb valóságai felé fordultam... Halálosan elgyöngültem már a csalódások elviselésére, nem volt már bennem semmi ellenálló erő, semmi hit. Egész életemet átvittem a múlt idegen világaiba...

Pár pillanatig elgondolkozott, azután újra kitört, hevesen, indulatosan:

- A jövőmből, a folytatásomból már csak egy kis csontváz porlik valahol a földben... A gyilkosa pedig jár-ke, vidám, kacag, szeret és bár mindenemet elvette akkor, elvennie most még egyetlen barátomat is, ha résen nem állnék. De résen állok! Tudom, hogy senki úgy nem tud bocsánatért esdekelni, mint ő. Tudom, mert százszor bocsátottam meg neki hátborzongató szavakat, a mikor még nem is álmodtam, hogy e szavak csak hátborzongató tettek előre vetett árnyékai. Tudom, hogy te is megbocsátanál neki, hiába mondanám el neked ama rettentő éjszaka minden eseményét, s minden előzményeit. Jőjjön hát mihaszna daraboló bárdok helyett az a kicsíny pengéjű operáló kés, a melylyel éppen csak hogy megszúrom a szived táját, a hová befészkelődött az az asszony és menten kifolyik belőle, ha vérrel elegyesen is.

Tamásnak lázasan meredt maga elé a szeme; irtózatossan hatottak rá ezek a szavak, de olyan túlzottan tűnt föl előtte, a mit hallott, hogy nem tudott benne föltétlenül hinni. Érezte, hogy kettőjük között áll, s hogy Fábiának semmi kitörése sem tudná többé közelebb húzni magához, hanem Júlia talán tudná, ha itt volna most.

- Hogyan is hangzik az a pár sor, a melynél félbeszakítottam a felolvasásodat?

- Hagyjuk el, Fábián!

- Nem hagyhatjuk, Tamás, már narkotizáltalak; kezemben a kés, vágnom kell, vágni akarok! Olvasd!

Tamás kínos érzéssel, nehezen betűzte a csacsogó, kedves, ártatlan írást. Végtelenül bánta, hogy árulást követett el vele.

- „Régen sugározhatott nagy, pogány örömet a maga szomorú szeme. És én úgy szeretnék egyszer rubincszéiben piros örömet vinni annak a szép, szomorú szemnek.”

- Igen, betűről-betűre így van, - mondta Fábián, s kikeresett egy hatalmas levélcsomót a secrétairejéből. Nem volt türelme kibogozni a szalagját, kettévágta, s úgy csapott le a csomag második vagy harmadik levelére.

- Még a borítéka is megvan, - mutatta Tamásnak - legalább megtudod róla a nevemet, a régit, az igazit, s talán fölrémlik benned valami híres szenzáció, ha ujságolvasó voltál hét évvel ezelőtt. Olvasd el ezt a levelet. Tőle való. El sem tagadhatná, ugyanaz a túlkacsaringózott, gyermekes betűvetés, mint a te Júliádé. Egy a mi Júliánk, szegény barátom, olyan egy, mint ez a mondat, a mely annyira megtetszett neki - igazán nem tudom, miért, - hogy tizenegy esztendei különbséggel kettőnknek is kedveskedett vele.

Tamásnak rátapadt a szeme a papirosra, azután kihullott kezéből a levél. Fábián fölemelte és a kezébe adta.

- Csak olvasd, olvasd, míg meg nem találok egy másik levelet. Azt sem tudom, ki írta, csak a keresztnév van aláírkantva. Az elődöm neve. Valami Andor. Udvarlója volt a feleségemnek, még leánykorában. Azért csaknem olyan tanulságos volt végigolvasnom ezt az egész levélcsomót, mint az asszonykori levélváltását. Az elsőből őt magát ismertem meg, a másiktól önmagam, torztükörben. Itt a levél, olvasd. Azé az Andoré, vagy kié.

Tamás olvasta. Félhangon, akadozva.

- ...,Higye el nekem, Júlia, eszembe sem jut többé az a kis poétalány. Magáé, egyedül a magáé vagyok. Csak kegyelet talán, hogy egy, egyetlen egy mondását mégis megőrzöm annak a leánynak, mert jól esett nekem valamikor. Ennyi marad meg belőle, semmi több: - „Régen sugározhatott nagy, pogány örömet a maga szomorú szeme. És én úgy szeretnék egyszer rubincszéiben piros örömet vinni annak a szép, szomorú szemnek...”

Fábián leste a hatást.

És meg volt elégedve vele.

Tamásnak lecsüggedt a feje, azután remegő, tétova kézzel elővette újra a levelet, a melytől őt hét óta nem tudott elszakadni. Föllállt, a kályhához ment és beledobta a már hamvadó parázsba. Megvárta, míg föllobban, azután Fábiánhoz ment, felé nyujtotta mind a két kezét és meg akarta szorítani férfiasan, keményen, de nem tudta. Csak odadőlt a vállára, lassan gördülő könnyekkel a szemében. Fábián a szívéhez szorította és megsimogatta a fejét.

- Látod, fiam, ilyen gyarló állat az ember. Barátom voltál, szerettél; de mikor megtudtad, hogy a hisztériának micsoda sátáni erejével gázolt halálra engem a te festett hajú asszonyod, csak megdöbbsz, nem fordultál el tőle. És én elvesztettelek volna téged, ha el nem olvastattam volna veled egy három sornyi butácska írást, a melyről mind az ideig, míg meg nem tudtad, hogy harmadkézből való, s legalább két szomorú szempár elé került ebből a harmadik kézből, azt hitted, hogy szellemes. Gyarló az ember, édes fiam és mi vagyunk a leggyarlóbbak, mi, felsőbbrendű intelligenciák. Egy embervéres kacsó a kezünkben marad, még ha meg is látjuk rajta a foltot; de hónál fehérebben is rögtön elbocsátjuk, ha tollával olcsón szellemeskedik. Júlia lelke tucat; csak a temperamentuma nem az. És csak akkor valaki igazán, mikor fellobog benne ez a diabolikus temperamentum.

Tamás nem szólalt meg. Leült, összegubbaszkodott, nem szólt, nem gondolkozott, csak várta, míg szeméről szívére ül a köd. Úgy ült meg rajta, mint a dér, fagyosan. Össze-összeborzon-



gott tőle, de már látott. Most már azokat a vérvörös sugarakat is látta, a melyek még az imént nem tudták áttörni a ködöt. Fölnézett Fábiánra, a ki fölötte állott és összetalálkozott a tekintetük. Sajnálták egymást mind a ketten.

- Túl vagy rajta, fiam. A mi kínos érzés még van benned, csak a narkózistól van. Hányási inger. Ha nem tudod legyőzni, ess túl azon is. Mennél hamarább. Holnap. Menj el hozzá. Fogadj nekem szót, édes fiam, ne írd neki, hanem menj el hozzá. Én a kristályom fölé fogok könyökölni és nézni foglak benneteket. Látni foglak téged és látni fogom a párducodat, a milyennek már sokszor láttam, de a milyennek te még sohasem láttad. Mikor szögletesen rángatózó csúfsággá válik a legpuhább mozdulatú macskafaj, a mikor nem simul többé hozzád, nem hízeleg, nem dörgölődzik, hanem kiölti szétmeredt ujjai hegyén a sarlókörmeit és beléd vágja. Nézni foglak benneteket, Tamás és remegni fogok érted. Vértezd föl jól a szived táját! És kerüld a heves szavakat, mert a heves szóhoz ő ért jobban! Ha kigyúl benne az indulat, nem versenyezhet vele az ékesszólásban. Vannak vívók, a kik maszkban, keztyűvel, tompa karddal a kezükben, a formáságos hatvágást is alig tudják kivágni; de félelmetes ellenséggé nőnek, mihelyt éles pengével állnak szembe: életre-halálra. Júlia ezek közül a vívók közül való! Vigyázz magadra, Tamás, ne legyenek élesek a szavaid! Ne véd magadat és ne támadj, mert ha birokra mentek, összeszabdál. Fojtsd belé a szót a megvetés nyugalmával. Ne sírj, ne neved, ne tombolj, ne átkozódj! Mert a sírók, nevetők, tombolók és átkozódók mindig visszatérnek. Éreztesd vele, hogy megveted és ne indulj föl ezen a megvetésen. Ha nem indulsz föl rajta, tudni fogja, hogy nincs többé visszatérés.

Tamás erre sem válaszolt. Nem tudott megjönni a szava. Föllállt, kiment az előszobába és felöltötte a kabátját.

- Menj, Tamás, nem tartalak vissza; most nagyobb szükséged van önmagadra, mint rám.

Az ajtóban egy pillanatra mégis visszatartotta. Megrándult az arca, mikor kierőszakolta a torkán:

- Mégis elvesztettelek volna, fiam?

Tamás a nyakába borult, azután hevesen megszorította a kezét és elsietett.

Mikor becsukódott mögötte az ajtó, újra kitört Fábiánból az indulat. Nem is járt, de valósággal nyargalt már a feldöntött székek között. Hirtelen megállt az íróasztala előtt.

- El, el innen! Bárhová, csak el! - kiáltott föl hangosan.

Lerogyott az asztala mellé. Elővette a kis bőrtokot, fölpattantotta, és nézte, nézte merőn a csillogó topázt.

- Hellaszba akarok menni! Aischylosnak egy trilógiáját akarom végignézni, Athén színházában! Egyet az elveszettek közül! A melyről kétezer éve nem tud senki! A bemutatóján! Hogy Aischylost is ott találjam!

## VI.

Halk csörömpölés ébresztette föl másnap. Félrehajtotta a hálófülke függönyét és kinézett a műterembe. Guggoló nő söpörgette össze a bezúzott üvegtábla cserepeit. Háttal volt felé, nem látta kicsoda, de észrevette, hogy nem a takarítónő. Az íróasztalán csillogó színes halmocskában fölismerte a két kínai csésze romját. A sepergető nő elkészült már a munkájával. Fábián akkor látta meg az arcát, mikor a személtaplátról belerázta az üvegszilánkok apraját a nagyok közé, valami kosárba. A modell volt, Urvári-Unger modellje. Csinos, takaros, szemrevaló leány, sugár, arányos alak, kellemes arc, valami különös, kedves furcsasággal a kifejezésében. Egy kis éretlen dáma, egy kis zöld kóristalány, egy kis Párist járt komorna lehetne ilyen, a ki úri gavallérjai mellett, úri vendéglőben, vasárnaponként egész rendesen kezeli már a kést, villát, selyemblúzban, mutatós cipőben, csiszolt körmöcskével. Amint fölegyenesedett, Fábián észrevette kezében a tegnapi vörösrózsát. Össze volt taposva, s harmatcsöppek helyett parányi üvegszilánkok csillogtak szirmai közt. A leány nézte, simogatta, egyengette, soká bíbelődött vele, azután nagyot sóhajtott, s beledobta a kosárba, a cserepek közé. Hirtelen sarkon fordult, az íróasztalhoz lépett, leült, s valami öntömlőből nyomkodott ragasztószerrel próbálta romjaiból újra megalkotni a csészek egyikét. Bámulatatos türelemmel keresgette ki az összeillő darabokat, de végre is belátta, hogy lehetetlenre vállalkozott, s a húsz darabból összetákolta fél-csészét félretéve, belesöpörte kötényébe a maradék cserepet. Azután hóna alá kapta a kosarát és lábujjhegyen eltávozott vele. Alig lépett ki, beszédbe elegyedett valakivel az ajtó előtt. Valami férfivel, a kit betessékelt. Be is jöttek. „Psz, csak csendesen!” - hallotta a leányt. A férfi hatalmas üvegtáblát cipelt.

- Hát mégis elhozta? Megmondtam, hogy egy fillérrel sem adok többet tizenkét koronánál!

- Hová gondol, kisasszony! Tüköruveg! Sajnálom, hogy tizennégyre leengedtem. Húsz annak az ára mindenütt.

- Már pedig én nem adok többet érte! Vigye vissza! Mondtam, hogy nem alkuszom tovább! Elég keserves nekem annyi pénz is. Én törtem össze. Velem fizettetik meg! Van szive egy cseléden nyerekedni?

- Na jó, hát legyen tizenkettő ötven.

- Tizenkettő, elvtárs, tizenkettő! A ki ilyen szép piros nyakkendőt hord, az ne akarjon háztartásbeli munkásnőként meggazdagodni. Ha akarja, elfütyülöm magának a marseillaiset... Allons enfants de la patrie! - én Párisban tanultam, jobban tudom fujni, mint maguk!

Mire végigfütyülte, már nyisszent is a gyémántvágó az üvegen.

- Tizenkettő?

- Tizenkettő.

A leány habozás nélkül kutatta át Fábián levetett ruháját. Kivette zsebéből a pénzesztárcát, s a ruhát újra gondosan rendbe rakosgatta. Az üveges nagyot nézett, mikor meglátta, honnan fizetik ki. A leány nevetett.

- Azért magának így is megvan a nyeresége, mon vieux! Én pedig megspóroltam az uramnak nyolc koronát.

És kitudszkolta az ajtón.

Fábiánt mulattatta a dolog. Leste a következőket. De mikor felé fordult a leány, elbocsátotta a függönyt és újra betakaródzott. A leány lábujjhegyen közeledett, szétvonta a függönyt és bement a fülkébe. A pénzesztárcát egy kis hálószekrényt helyettesítő asztalkára dobta, s ő maga leült az ágyra és megcirógatta Fábián haját.

- Jó reggelt! Tudja-e, hogy már délután két óra van? Reggel nyolckor még az asztala mellett ült. Kilencor újra bejöttem, akkor már aludt. Elég volt! Enni is kell! Mit iszik? Kávét, vagy teát? Vagy ebédet hozzak? Ha nem finnyás, tudok egy jó kifőzőt, a honnan egy korona húszért három tál ételt hozhatok.

- Hol a takarítónőm?

- Itt ül az ágya szélén. Rászolgált egy kis pihenésre. Már kitakarított. Micsoda tatárjárás volt itt az éjszaka!

- De a másik, az igazi?

- Az a vén csoroszllya? Kitúrtam az állásából! Detronizáltam! A havipénz neki jár ezentúl is, de én fogok takarítani helyette. Nem ingyen teszem meg neki ezt a szívességet. Ágyat ad érte. Nála háltam már ma éjszaka is. Mit érne maga azzal a buta vénasszonnyal? Tudná az gondolni ezt a sok szép holmit? Én tudom, mert szeretem őket és értek is valamit az ilyesmihhez. Ez az ágy empire ágy, az az óra rokokó, ez a terítő kalotaszegi varrottas, a szemetesládába pedig kínai csészék cserepeit söpörtem. Meg egy szál rózsát, a melyre Sa Majesté éppen úgy füttyült, mint tegnap az aktjára annak, a ki a szobájába csempészte. Na sebaj, az aktomnak meg fognak örülni az Epreskertben, oda fogok bejárni, az Akadémiára. Itt meg szolgáló leszek. Jobb fajta. Van fekete ruhám, van fehér kötényem is, csak egy kis bodros fehér főkötőt kell még csinálnom hozzá, s kiállhatok az első emeleti gangra a miniszteri tanácsosék szobalányával diskurálni. Na ne ijedj meg, nem fogom megtenni, sokkal rátartibb vagyok. De mégsem foglak tegezni; azt fogom neked mondani: „nagyságos úr!” Nagyságos úr, drága pofám, te édes!...

Fábián méltatlankodás nélkül hátrította el a cirógató kezét. Nem mosolygott rá a leány nevető arcára, de nem volt terhére a felé áradó derű. Kettős álomból ébredt, s - akarva-akaratlanul is - ez a leány mesterkedte ki, hogy nem ébredt egyenesen a valóságra. Hogy nem volt kénytelen ott folytatni az életét, hol a Tamás után becsapódott ajtó tegnap olyan gyötrő kétségek elé állította. Még kavartak benne nagyszerű látomásai, még zsongott fülében a hellén strófák és ellenstrófák monoton muzsikája, még benne élt lelkében az a fönséges megdöbbenés, mely elfogta Aischylos roppant végzettragédiájának végighallgatásakor, s jól esett neki, hogy nem kell hanyatthomlok visszazuhannia egyenesen a sűgölyök elé, hogy tovább hörögje monológjait a maga tragédiájában. Olyanforma érzése volt, mintha ott a kristály fölött az egész lelke egy görög amphorába gyűlt volna össze, s ez a leány most kiemelné belőle azt az amphorát, s tartalmát beleöntené valami vidáman csörgedező patakba. Nélküle ezt az amphorát is csak fekete sziklagörgetegek zúzták volna szét, mint mindent, a miben valaha gyönyörködött. Keserű gondolatainak sötét kényszerképzetének fekete sziklagörgetegei. Pillantásába belévegyült a hálának egy halovány sugara is, mikor a leányra tekintett.

- Miféle balsugallat hajtott téged hozzám? - kérdezte tőle. - Körülöttem nagyon hűvös a levegő, bennem nincs nap, bennem csak a hold világít, s az a holdfény is annyit kószál romok közt, hogy még hűvös sugarából is aligha jutna a te kis pipacsodnak valami.

- Engem még sohasem csalt meg a sugallatom. Talán éppen azért nem, mert gondolkodás nélkül mentem utána mindig. Nem gyáváskodtam. Megtettem, a mire sarkalt. Tegnap úgy éreztem, hogy melletted van a helyem. Akárhogyan, de melletted. Itt vagyok! Látom, hogy nem kellek, mégis itt maradok. Legyen egyszer így is! Hátha!... És ha nem, hát nem! Azért nekem mégis csak itt lesz a legjobb, akármi lesz is a vége! Alázatos kis szolgálód leszek.

Ugysem voltam még soha senkié. De melletted alázatosnak kell lenni. Nem lesz nehéz. Olyan vagy, mint egy király. Mint egy szép, szomorú király, a kinek elvették a birodalmát. Én leszek a néped. A ki fél és szolgál téged. A ki szeret téged. Neked az arcodra van írva, hogy iszonyú dolgokat éltél keresztül; mifajtánkbeli nem bírta volna ki; te kibírtad. Én rám is nehéz idők várnak, ha nagyon hűvös lesz a gazdám, a kit - érzem - egészen másként szeretek, mint szerető-pajtásaimat szerettem. Vajjon kibírom-e? Fölemelkedhetik egy kis szolgáló a királya mellett olyan magasra, hogy... Legyen egy kicsit jó hozzám, édes, drága nagyságos úr! Szóljon egy-egy jó szót hozzám, beszéljen nekem nagy dolgokról, oktasson, tanítson, öntsön át valamit a lelkembe a maga nagy erejéből!... Lássá, nálam egy zsákban van a sírás, meg a nevetés; de csak ma van így, ne haragudjék érte, ezentúl mindig, mindig csak vidám leszek, hogy földerítsem; a könnyeimet pedig elviszem ezer mértföldnyire, a vánkossomra, éjszaka. Csak most, most az egyszer hadd sírjak itt még egy kicsit.

És odaborult Fábián vánkósára. Fábián hagyta. A leány arcán végigfolydogáló könnyek, lecsöppenve, végiggördültek az övéen is. Valami szelid, szomorú mosoly ült ki az arcára, s a keze rátévedt arra a bizonyos hessegető mozdulatra, a melylyel meg szokta adni magát a „minden mindegy” gondolatának.

Hirtelen talpra szökött a leány. Már nevetett. Szemében még ott ült az utolsó könnycsepp, de már kacagásra állt a szája.

- Most már alighanem éhen marad, ha csak valami hideggel be nem éri. Elsírtam az időt. Mit hozzak? Rám bízta? Rögtön itt leszek. Öltözzék föl addig. Mosdóvize már van.

Sebtiben meggyújtotta a borszeszegőt a szamovár alatt.

- Addigra fölforr a tea vize is. Keicscsókolom nagyságos úr, alásszolgája, keicscsókolom!

És elrohant, mint a forgószél, kezében Fábián pénzestárcájával.

Félóra mulva már közepén jártak a reggeli-ebédnek, kint a műteremben. A második csésze teánál a leány addig kísérletezett próba-öblítésekkel, míg csak tökéletesen el nem találta azt a színt, a mely Fábiának ínyére volt. Kivallatta még a cukorról is, meg a citromról is, s mikor tökéletesnek találtatott a lé, egy kanálnyit ő maga is megkóstolt belőle.

- Felmondás nélkül csaphat el a nagyságos úr, ha valaha is elvétem a dolgot, s nem tökéletesen olyan lesz a teája, mint most.

És mikor étkezés után mindent rendbe rakosgatott, kedves, csacsogó vidámsággal eredt meg a nyelve. Beszélt apjáról, anyjáról, gyermekkori csínytevéseiről még a falun, majd rátért első szeretőjére, azután Markó Tutyura, a párisi barátjára, végre Urvári-Ungerre, a kit tegnap hagyott faképnél. Mindhármukról volt egy-két megható, s tömérdek kacagtató mondanivalója. Minden epizódot dialógus-formában adott elő s élénk mozdulatokkal kísérte a szöveget. Valamennyinek utánozta a hangját, szavajárásait, apró félszégeit, s hol mókázó csintalan-ság tükröződött az arcán, hol mímelt nagyképűség, hol keserves akasztófahumor, hol tiszta, kedves komikum. Beszédközben egy-egy fürkésző pillantást vetett Fábián felé: érdeklie vajjon ez a sok apró-cseprő emlék. És ha Fábián el-elmosolyodott, olyan boldog volt, hogy a kacagástól alig tudta folytatni a mondókáit. Jó másfél órája figurázgatta már ki bibabókká vedlett pajtás-szeretőit, mikor hirtelen észrevette, hogy Fábián már csak fátyolon keresztül néz maga elé s talán terhére is kezd lenni a mókáival. Hirtelen elakadt a szava. Fábián fölrezzent.

- Édes jó uram, a milyen nagy örömet szerzett nekem, hogy egyszer-egyszer elmosolyodni láttam, annyira rosszul esnék, ha terhére válnék ez a sok pletykálkodás. Elég volt belőlem, ugye? De engedje meg azért, hogy itt maradhassak. Dolgozzék, olvasson, gondolkozzék, mintha én itt sem volnék. De lehessen itt én is egy icipicit idehaza. Az egész szívem itthon

van itt, adjon neki önként is egy zugot. Ha írni fog, én majd a harisnyáit stoppolgatom; ha gondolkozni fog, én is megpróbálok gondolkozni; ha olvasni fog, én is olvasok majd. Ad valamit a könyvtárából? Végignéztem délelőtt az egészet. Egyetlen regény sincsen a könyvtárában. Kár. Csupa komoly, bizonyára igen-igen komoly dolog, a melyekhez én még csacsi vagyok, a melyekhez talán örökké csacsi is maradok. Erről a sok száz kötetről csak egyetlen egy ismerős nevet tudtam leolvasni. A Kropotkinét, a kiről sok mindenfélét hallottam Párisban. Úgy mondták ott, hogy orosz herceg, a ki ott hagyta a millióit, hogy maga talicskázza ki munkáslapját a vasuti állomásra. Igaz? Ebben a könyvben benne kell lennie, mert ez az emlékirata. Szabad nekem ezt elolvasnom? Ide adja? Franciául van, de én elég jól megértem, ha nem túlságosan nehéz. Sokat olvastam Zolától, eredetiben. Meg Pierre Louystól is, Mirbeautól is. Egyet még Anatole Francetól is. De eddig még soha mást nem olvastam, mint regényt meg ujságot.

- Ez is regény, ez az emlékirat. De mivel valósággal megtörtént, s maga az élet komponálta, mégis több, mint regény. Olyan szép világba vezet, hogy engem annak idején valósággal elkerített. Az van benne leírva, hogyan ébredt az orosz nemzet a maga nagy elmaradottságának tudatára, s hogyan, milyen eszközökkel, milyen acélos energiával igyekezett utólni Európát. Eszembe jutott akkor a mi elmaradottságunk, s eszembe jutottak a mi mostani eszközeink, az aranyfüstös bodzabélből valók.

- Kétszeresen fog érdekelni, ha ezzel a gondolattal olvasom, s ha remélhetem, hogy meghallgatja majd, a mit én olvasok ki belőle. Lesz az én csacsi megjegyzéseimre olykor-olykor egy-egy szava?

- Szíves örömet.

- Drága jó gazdám!

Fábián a könyvesszekrényéhez ment. Két kötetet vett ki belőle. Kropotkint és valami mást. Kropotkint odaadta a leánynak, a ki boldogan húzódott meg vele a sarokban, ő maga pedig leült, fölnyitotta a másikat és elnézett fölötte. Kezében volt a könyv, de nem olvasta. Tamás körül jártak a gondolatai. Talán tünődve áll most élete válasz-útján. Talán már döntött is, végzett is. Az is lehet, hogy balra tért. Balra, a párducával.

Fölugrott és föl-alá kezdett járkálni a szobában. Öles léptekkel, sebesen és egyre sebesebben.

Most már a leány nézett el a könyve fölött. Aggódó szeretettel követte minden mozdulatát, de nem árulta el egy megrezenéssel sem, hogy vele kínlódik. Csak nézte. Olyan volt neki, mint valami csodálatos hajó, a melyet belülről dúl a vihar, s a mely tükörsima vizen hánykolódik. Jó szavak olajával nincs mit segíteni rajta, belül van a baj, mélyen bent valahol, a honnan hét lakatra járó záruk tiltják el az idegent. És ő még idegen neki. Egy kis rongy, a kit ez a magamegdobálta hajó dehogy is vesz észre. Meg sem látja. Az imént is ránézett, de nem vette észre. Azt sem tudja, hogy itt van, vele egy földél alatt. Csak a mellét marcangolja, s azt a két keserű redőt ássa mély árokká ott a szája körül. Árokká, temetőárokká, a hová az emlékek szentelt földjére méltatlan gyötrődéseit temeti. Sohasem érezte még, hogy ennyire együtt lehessen gyötrődni valakivel, mint a hogyan ő gyötrődött most együtt Fábiánnal, némán, hangtalanul. Vájó körmök hasításai sajgatták a mellét, s világosan érezte, a mit még soha eddig, hogy neki magának is ott van az a két redő az arcán. Nem olyan érezhetetlen, lágyan odalehelt halovány árnyvonalban, mint a milyennek a tükre mutatta, hanem fájón feszülő barázdaként, a mely gátat emel és határokat szab az arcán és nem engedné magán áthullámanizani a mosolyt, hiába próbálna most elmosolyodni.

Csöngettek. Az éles berregésre összerementek mind a ketten. Fábián az ajtóhoz rohant, s föltépte. Szívétől már futott ajakához Tamás neve egy repeső idegszálon, mikor hirtelen megpatlant ez az idegszál, s éles korbács-ütéssel egy másik nevet vágott vissza a szívéhez. A Júliáét.

Volt felesége állt a küszöbön. Lágyan, puhán, elomlón, alázatosan, némán könyörögve.

Fábiánon másodpercek alatt száguldott végig egy hosszú gondolatsor. Tudta, hogy egy szempillantás alatt hosszú hetek történetét lehet végigálmódni, mikor megbomlanak bennünk a végtelen filmhengerek, s az élet méltóságos tempójának ezerszeresével pördülnek le az agyunk vetítő fényforrása előtt. De most érezte először életében, hogy ez ébren is lehetséges. Érezte, hogyan zakatolnak le szinte mérhetetlenül csekély idő alatt agyában azok a képszalagok, a melyeket hét hosszú esztendő alatt olyan kínos lassúsággal csavart egymásra a motolláin. Fordított sorban pördültek le, mától visszafelé, egy villanásra. És ott állott meg velük berregő ideggépe, a hol hét esztendővel ezelőtt ugyancsak így állt meg szobája küszöbén ez az asszony, fehérkeztyűs kis kezét az ő vállára téve. Most is ott volt az a fehérkeztyűs kis kéz a vállán. Hagyta, hogy ott legyen. Úgy ült meg rajta, mint vascölöpön a hópehely, de Fábián képzelete csak azt látta, hogy azt a patyolatszínű gazellabőr-keztyűt nemsokára ezerfelé repeszti a kiserkenő bestiakörmök, végigszántanak majd a vállán, fölhasítják a mellét és kitépik belőle, a mi még megmaradt a szivéből.

- Fábián, beszédem volna veled, kérve kérlek, hallgass meg! - szólalt meg halk, rimánkodó hangon az asszony.

- Jó! - felelte szárazon Fábián és hátralépett.

A hópehely leolvadt a válláról; ugyanazt az utat járta végig, a melyre Fábián gondolt az imént. Végigsiklott a vállán, a mellén, a szive fölött. Azután csak csüngött, mint valami szomorú kis jégcsap.

Fábián odament a leányhoz, a ki zavarában már fel is állott és gyöngéden mondta neki.

- Hagyj magunkra, lányom, menj el.

A leány szó nélkül osont végig a szobán, de tekintetét pillanatra sem vette le a látogatóról.

Júlia csukta be mögötte az ajtót.

Fábián megkínálta üléssel, ő maga azonban nem ült le. Föl s alá járt a szobában és várt.

- Fábián! - tört ki újra az asszonyból a könyörgő szó.

Fábián megállt előtte s szembenézett vele.

Júlia ajkán sírt minden szó:

- Elvetted tőlem a szeretőm szivét!

- Csakugyan elvettem? - kiáltott föl Fábián szinte ujjongó hangon. - Hála neked, igazságos Isten!

- El, Fábián, de hála az igazságos Istennek, hogy te vetted el, nem más, mert te vissza is tudod adni, ha akarod.

- Soha!

- Ne mondj sohat, mert meg fogod tenni. Talán még akkor is megtennéd, ha nem kérnélek rá. Nem tudnád sokáig elviselni azt a gondolatot, hogy nemtelen bosszút állottál rajtam. Hogy életedben egyszer, egyetlen egyszer, te is hozzám alacsonyodtál.

- Nem állok én bosszút rajtad, szerencsétlen senkije te hét hosszú esztendőmnek! Csak Tamást mentem meg tőled, csak a barátomat mentem meg a te rettentő színváltásaidtól; Tamást, a kit szeretek, a ki a szivemhez nőtt, a kit valakinek látok, a ki épülő oszlopa ennek a szerencsétlen rom-országnak, a kire szükség van, a kinek nem szabad melletted tehetlenné tébolyodnia! Miattam végigszerethetted volna az egész világot, nem állottam volna utadba

soha. De ettől az embertől, ettől a nagy értéktől eltiltalak. Ez az ember enyém és a nagy mindenkié. A folytatásom ő, a fiam!

A „fiam!” szóra szívéhez kapott az asszony. Tudta, hogy mit mond vele, hanem azért mégis kimondta:

- Én is úgy hívtam őt: fiam! Fábián, légy olyan nemes, a milyen csak te tudsz lenni, add vissza a fiamat. Legyen az enyém is, legyen a tiéd is, legyen a fiunk! A lelkem sóvárogja, ne hidd, hogy... Add vissza Fábián! Te megteheted, neked rettentő hatalmad van a szavak fölött, neked csak akarnod kell és az a rémulten elmenekült fiú mosolyogva tér vissza hozzám.

- Nem fog visszatérni; megmérgeztem a kést, a melylyel kivágtam szívéből a képedet.

- Ez nem ok, van rá ellenmérged.

- Erre nincsen.

- De van, mert mindenre van!

- Mindenre?

- Mindenre, ha életben tudtál maradni akkor, azután...

Fábián felordított. A párduckarmok már belévájtak. Pedig a két kis fehérkeztyűs kéz csak egymást tördelte Júlia ölében.

- Félre ne érts, Fábián! Csak én voltam gyáva a meghalásra, te a meghalást tartottad volna gyávaságnak. Akárhogyan is van, minden csak szó azon az egyen kívül, hogy élünk, hogy élni akarunk. Fábián, én már tízannyi bűnt levezekeltem, mint a mennyit ellened és magam ellen elkövettem, hagyd meg az életemet, add vissza a jobbik életem föltételét!

- Válassz jobbik életed föltételéül bármit; megadom, tetézve. De Tamást nem!

- A tavaszt téped ki a lelkemből, a napfényt, a levegőt! Bele kell pusztulnom!

- Nem tehetek róla.

- Egy szavadba kerül!

- Nem fogom kimondani azt a szót.

- Fábián! - hangzott most már sikoltva, szinte fenyegetően. Azután mégegyszer elhangzott ez a név, de most már csak mint valami heves könyörgés. És harmadszor is, de akkor már csak halkán, szelid alázatossággal elsuttogva.

A suttogó szót már állva mondta, a karosszék előtt. Parányi keze végigsiklott a gombokon, s a prémes bunda lehullott vállairól a földre. A keztyűit letépte magáról. A kalapját is.

Sötét hidegzöldből ragyogó pávakékbe játszó, könnyű selyempongyola volt rajta, bő fátyol-ujjakkal, mély kivágással. Az övében két gyönyörű lángsárga krizantémum. Megrázkódott, azután azzal a ringó, puhán lebegő-lengő járással, a melyet Fábián valamikor úgy szeretett, s a melyet mindig a legszebb táncnak nevezett, elindult felé, mosolyogva. Alsó ruha nem volt rajta semmi. Minden mozdulatára át-áttetszett valami a formáiból. Mikor már egészen a közelébe ért, oldalvást libegett el mellette, azután, mindig szemközt maradva vele, hátrafelé ringott végig a szobán. A karjaival, a nyakával, a derekával alig mozgott, de éppen ez az alig észrevehető, lágyan ruganyos, finom hullámvás volt az, a mit Fábián a legszebb táncnak nevezett valamikor.

A műterem végéről megállás nélkül kezdett újra felé ringani. És most már beszélt is hozzá, a nélkül hogy abbanhagyta volna a járást, a táncot.

- Rossz feleséged voltam, Fábián, de olyan szeretőd sohasem volt, mint én. És én sem voltam a másíknak olyan szeretője, mint neked. Ebben az egyben méltó párod voltam és soha senkinek sem lehetek többé olyan forró párja, mint a milyen párod neked voltam. Az életedet tönkrettettem, a lelked napját talán örökre elfátyoloztam, igaz. Hiába bánom, megtörtént. Hanem éjszakát, azt adtam neked ezret; forrót, parazsast, lávafolyamost! Hogy szeretted akkor ezt a táncot! Hogy tapadt rám akkor a szemed! És hogy égett az a rám tapadó szem! Liliomnak nevezted, a melyben lángol a méz; hetérának, a kihez imádkozni kell; rózsás elefántcsontból való vonónak, a mely egyetlen húron végigmuzsikálja a világ minden gyönyörét. Hogy szeretted akkor ezt a táncot! Most is szereted, kell szeretned, hiszen sohasem jártam még úgy, mint ma! Az életem fordul meg ezen a táncon. Nem leplezem, kivallom, hogy az életem fordul meg ezen a táncon. De nem csallak meg, Fábián, nem csallak meg, nem tudnám így járni, ha nem vágnám utánad igazán. De vágyom, vágyom, látnod kell, hogy vágyom. Egyszer, egyetlen egyszer hozzád akarok még tapadni! Rózsaoilaj akarok lenni a sebedre és rózsaoilajnak akarlak az enyémre. Azután váljunk el, gyógyulón, örökre. Ezek a sebek úgyis csak összekötő láncok! Gyötrők, rettenetesk! Ezt az utolsó hozzádtapadást megbocsátja nekem majd az Isten és megbocsátja Tamás is, a ki téged annyira szeret, s engem annyira tudna szeretni újra, ha te akarnád. Add vissza nekem őt, Fábián! - Hogy rám tapad most is a szemed!... S hogy ég az a rámtapadó szem!... Jőjj ide hát, jőjj, jőjj, nézd, hogy várlak, nézd, hogy remegek!... Övemben ez a két krizantémum úgy van odatűzve, hogy minden lehull rólam, ha kitéped onnan... Tépd ki, tépd ki, Fábián! Lásd meg az egész liliomot, a melyben lángol a méz; imádkozz a hetérához, a ki melléd térdel s úgy imádkozik tehozád; és muzsikáljuk végig a világ minden gyönyörét a kétfelé váló gyógyuló útra, búcsúzóul!

Megállt előtte és elhallgatott. De álltában is folytatta a táncot, a ringást. Csípője hullámzó köröket írt a levegőbe, s ezeket a hullámzó köröket lágyan szelte ketté egy-egy alulról fölfelé futó remegés. A két krizantémum ide-odahajlott, mintha bokrán ingatta volna a vihar előszele.

Fábiánnak odatapadt a szeme s úgy remegett az álla, mintha didergett volna.

- Tépd ki, tépd ki, Fábián!... Tépd ki, uram, szeretőm, egyetlen forró mindenem!

Fábián vállon kapta. Az asszony szinte összeroppant, mikor jobbról-balról rácsapódott a két acélos marok. Nem tudta, mit jelent ez a hirtelen mozdulat, megriadt tőle, de rámosolygott a szorongatójára és félig nyitott szájával közeledett a szája felé.

A két vasmarok szorítása pillanatra mintha engedett volna erejéből; hanem azután annál keményebben feszült meg a havas vállakon. Az asszony érezte, hogy e vaskapcsok gazdája már csak azon tanakodik: ellódtítsa-e, vagy térdre teperje. Ő maga bocsátkozott hát térdre s a két kéz lesiklott vállairól.

- Meg tudod tagadni az utolsó csókot életed legforróbb asszonyától?

Fábián nem válaszolt.

- Büszkeségből tagadod meg? Azt hiszed, díjul kínálom Tamásért? Annyira nemes akarsz lenni, hogy ingyen adod vissza őt nekem? Nem érzed, hogy színültig tele vagyok arannyal és boldog volnék most, ha beboríthatnálak vele? Nem Tamásért, érted; nem érted, magamért! Nem Tamás váltságdíja, de kettőnk szívének balzsama volna az a csók. Kettőnk orvossága, vagy halálos mérge, de megváltása mindenképp. Fábián, magam tépem ki ezt a két szál krizantémumot, csak ints! Ha inteni átallsz, mosolyodj el, egy mosolyodra is megteszem. Mosolyogni se tudsz? Hát nézz rám; csak a szemedet fordítsd felém és itt lesz előttem az én egész vágyakozó, forró, égő, szomjas testem, kitépem innen ezt a virágot!



- Tépd ki a virágaidat, a mikor akarod és add a vágyakozót, vagy vágyakozz igazán, én el nem mozdulok innen, nem engedem, hogy megérints és ha végig ígéred házasesetünk minden hálószoibai gyönyöreit: akkor sem mondok mást, mint hogy nem adom vissza a szeretődet.

- Nem? - tört ki sikoltó kétségbeeséssel Júliából... Nem?

- Nem!

Fölugrott, s most már ő kapta vállon Fábiánt. Megrázta, mint hirtelen támadt forgószél a ledönthetetlen sziklaszálat.

- Nem adod vissza a szeretőm szívét?

- Nem adom!

- Ember, megölsz!

- Nem tehetek róla.

- Most is az vagy, a ki mindig voltál hozzám: hajthatatlan, tipró, könyörtelen!... Légy irgalmas most az egyszer! Gyűlölj, utálj, csak szánj meg!

- Nem szánlak; nem tudom száni a hóhért, a ki elmenekült áldozata után sír.

- Édes a bosszuállás, ugye?

- Nem édes, s nem bosszuállás.

- Hazudsz! A kitöltött bosszuérzet kifejezése ott ül az arcodon. Látom rajta, ha lecsügged is a fejed. Azért csügged le, mert nemtelen és aljas a bosszuállásod. Nemtelenebb és aljasabb, mint az, a mit én hét évvel ezelőtt halálos elkeseredésemben elkövettem. De édesebb is! Én csak percekig tobzódtam előre a gyönyörében, te éveken át lested ezt a pillanatot. A balsors végre is kezdedre játszott, s most megölsz, kivégzel, hideg, közömbös arccal, csak a szived repes, csak a lelked ujjong, csak egy titkos idegszál remeg benned édes gyönyörében. Te vagy az igazi hóhér, Fábián! Te vagy az igazi hóhér! Én nem voltam ilyen, nekem sírt a szívem. Én csak áltattam magam, hogy édes a bosszu. Keserű volt és rettenetes! Tiéd az igazi, a sikerült, a nem-áltatásos, az édes, az éltető, a gyönyörűség! Mindegy neked, ha gyáva is, ha hitvány is, talán be sem látod most egész alacsonyságát, annyira elvakít a gyönyöre. Tehetetlenül összekötözve taszítasz le sötét mélységekbe. És olyan rendületlen biztossággal kísérted meg bennem az uj, igazabb, jogosabb bosszuvágyat, mintha nem is volna több sebezhető pont a sziveden. Pedig van! Én tudom, hogy van! És esküszöm neked az élő Istenre, hogy ott, azon a ponton foglak halálra sebezni, ha nem adod vissza a szeretőmet.

- Nem adom vissza!

- Akkor elragadom tőled az utolsó szalmaszálat és beletaszítalak a kétségbeesés legfeketébb tengerébe, a hol nem úszik többé körülöttem semmi, a hol múlhatatlanul el kell merülnöd, mint a hogy én elmerülnék most, ha nem tartana fönn az a vágy, hogy végignézzem előbb a te elmerülésedet. Végig fogom nézni, Fábián, végig fogom nézni! Elveszem tőled az utolsó szalmaszálat, a mely még az élethez fűz. Nem marad semmid, össze kell omlanod! Mikor az írásaidat elpusztítottam, csak megbénultál; mikor a fiadat - jaj, a fiunkat! - megöltem, csak végigrepedtél; most össze fogsz omlani és szét fogsz mállani a kétségbeesés fekete tengerében és bele fogsz semmisülni a legsötétebb semmibe. Jaj nekem, Fábián, de százszor jaj neked, ha nem adod vissza a szeretőmet!

Fábián nem válaszolt. Előbb még voltak pillanatai, a mikor meg-megrendült az ereje, de most kemény volt már és erős. Ezek a vadul fenyegető szavak visszaadták az erejét. Hidegen állta az égő indulat lávaáradatát s méltóságos lassan fonta keresztbe karjait a mellén, a melyet tüzes sziklaként ütött meg egy-egy rettenetes szó.

- Fábián, megmutattam neked a hűrik paradicsomát, megmutattam neked a poklok poklát, utoljára kérdezem, igen-e, vagy nem?

- Nem!

- Jó! - mondta lihegő, alig hallható hangon. - Jó! - mondta valami kínos, vontatott, már nem is emberi hangra valló, föl-fölcsukló, üvöltő zokogásba fúlva. - Végeztünk, állom a kihívást!

Ijesztően elsápadt az arca. Minden vére visszaszökött a szívébe és valami szörnyű nyilallásra kapott oda a kezével. Azután fejébe lövellt föl a forró véregejzír, s halántékán teltek meg az erek a megpattanásig. Odacsapta két kicsi kezét a halántékára és gyötrelmes jajszóval nyargalt végig a szobán. Hirtelen, mintha tarkón ütötték volna, hátraszegődött a feje, dereka ívbe hajlott, karjai görcsösen kinyúltak, egész testében megmerevedett, hosszan fölágaskodott és úgy zuhant végig a szőnyegen. Fábián későn ért oda, már nem foghatta föl. Tudta, miről van szó, nem egyszer látta ezt a rohamot. Megállt fölötte és nézte egy darabig, azután fölkapta és ágyára vitte. A krizantémumok útközben hullottak ki az övéből. Az ágyon már csak egy sötét hidegzöldből ragyogó pávakékbe játszó selyem lepel terült végig, s azon egy gyönyörű, rózsásan elefántcsont-színű női test.

Fábián ráfeledkezett arra az ide-odadobott, hánykolódó, gyönyörű női testre. Tekintete a torzul rángatózó arcról menekült oda, megpihenni a gödröcskés, rózsás szépségeken. Egy-egy pillanatra mégis vissza-visszatévedt az arcára, mikor egy-egy másodpercnyi szünetet sejtett a szörnyű idegtusában. Hanem az üvegesse meredt szem, a mozdulatlan pupillák, a lila és sárgazöld sávból mélyen a bőrbe nyomult tág karikák a szeme körül, a habzó száj és az ugatásszerű sírva-nevető hangok mindig visszaterelték az el nem torzult, csak hánykolódó tagokhoz. Fejtől lefelé ez a nő még így is maga volt a szépség.

- Még húsz percig fog tartani, - mondta magában az órájára pillantva, - ha ugyan nem lett makacsabbá azóta a roham.

És nézte tovább, kezében a takaróval, a melylyel nem tudta megfosztani a szemét ezer forró éjszakájának emlékeitől. Már-már megkísértette egy cirógató kézmozdulat, mikor hirtelen erőt vett magán, legyűrte magában az ágaskodó mént, kilökött a szívéből minden tisztátalan érzést és rávetette arra a csábító hűri-testre a takarót. Most már csak az elrútult nyakat látta, kiduzzadt ereivel, meg a vánkoston szakadatlanul ide-odavágódó verejtékes fejet, a mely hol olyan volt, mint egy tébolyodott vénasszonyé, hol olyan, mint egy szivenlőtt gyermeké, a haláltusában. Még egy-egy felüvöltése sem nyilallt úgy belé, mint a nevetése. Az a rövid, szaggatott fölnevetés, mely azokat a rettentő táncot járó arcvonásokat egy-egy pillanatra mosolyra kényszerítette. Torz, ijesztő mosolyra, de mosolyra. És ez a mosoly mindig akkor rándult végig az arcán, mikor ide-odahánykolódtában az ő szeme sugarát szelte keresztül az az üveges, merev tekintet. Szánakozó, szomorú arccal nézte és keservesen nagyot sóhajtott. Azután felállt, végigment a műtermen, kinyitotta az ajtót és kinézett a folyosóra.

A leány ijedten hőkölt vissza az ajtónyitásra. Lesütötte a szemét és úgy várta a szidalmakat, a miért ott mert állni, lélekzetét is visszafojtotta, hogy megsejtsen valamit abból, a mi odabenn folyik. Nem lett része feddő szavakban, Fábián megcirógatta az arcát és szelid szóval mondta neki:

- Hozz egy kétfogatú bérkocsit, lányom, de siess vele!

A leány, úgy a mint volt, könnyű kis kendővel a vállán, elsietett, ő maga pedig visszatért. De már csak a műteremből hallgatta a legszebb női száj föl-fölvakkantó állati hangjait. Lerogyott egy székre, két kezébe temette az arcát és úgy érezte, hogy szeméből most vérnek kellene folynia az ujjai közé, ha sírni tudna. És az jó volna, mert a forró vér-özön talán kisöpörné agyából azt a millió formátlan, alaktalan gondolatot, mely nyüzsgő rajokban falja egymást

odabent, mint vízcsöppben a plazma-ösragadozók. Szakadatlanul falják, emésztik egymást, de újra részekre bomlanak, s csak kicserélődnek, de maradnak ugyanannyian, ugyanolyan formátlan tömegekben. Az élet és halál ezeröblű bőségszaruval, ezerágú kaszával jár közöttük, de sem anyagukon, sem számukon, sem formátlanóságukon nem változtat semmit. Ha meg is szakad belé a feje, ezt a millió formátlan gondolatot nem kergetheti ki az agyából, csak csereberélheti, új formátlanokra válthatja, s nem változtathat való mivoltukon. Benne maradnak, s milliószor vágatják végig agyától szívéig, s szívetől agyáig az utat. Feketén indulnak el, s pirosan térnek vissza, hogy újra feketén induljanak a szakadatlan keringő útra. Csak a halálnak e két színében váltakoznak, soha másban. Oh be rettenetes is olykor ébren élni az életet! Meddig lehetne vajjon elviselni, ha e sötét sokadalomnak nem volna meg a maga csillogó, fényes, sárga topáz-napja, mely a szivárvány hétszer hetvenhét színváltozatával sugarazza be ezt a feketepiros világot! Oh be nagy kincs is az a kristály! Pici fióka-nap az igazi Naphoz képest, de az ő éltető ereje mégis onnan fakad; az igazi napsugarak csak kínozzák, pörkölik, s mindennek elveszik a hamvát, a mit körülötte bevilágítanak. Az a valóság, a melyet a kristály mutat: ugyanaz, a mely valamikor az igazi Nap fényében élt. És mégis olyan más! Miért más, mikor ugyanaz? Mert ebben ő is benne van, amabból pedig kikapcsolódott! A különbség tehát a két valóság között csak az, hogy az egyikben benne él, a másikban nem. És az a jobbik, a melyiken kívül van! Amaz az ő igazi élete! Szép, nagyszerű, fölemelő! Ez csak vergődés, lassú haldoklás egy fölvirradni nem tudó végtelen éjszakában...

Lelke nagy elborulásától a kis modell kopogtatása váltotta meg, a ki lihegve tért vissza, jelentve, hogy a kocsni már a kapu előtt vár.

- Köszönöm, lányom; jó kis lány vagy. Hogyan is hívnak? Még a nevedet sem tudom.

- Lidi. De Lydia szeretnék lenni!

- Jó. Így foglak hívni. Hát csak maradj most itt a folyosón, az ajtó közelében. Ha hívlak, jöjj be azonnal, szükségem lesz rád.

Visszatért a műterembe, s órájára pillantott. Már lejárt a húsz perc. Néhánynyal több is. Bement a hálófülkébe, betakarta a még mindig hánykolódó testet és várt.

A roham hirtelen megszűnt. A feldúlt arc vonásai lassankint kisimultak, csak a végtelen kimerültség tükröződött vissza rajtuk. Tekintete nem árulta még el, hogy öntudata visszatért, de pillái már csukódni kezdtek, s az egész halálra fáradt test oldalra fordult, hogy mély álomba merüljön. Ezt a pillanatot várta be Fábián. Megszólalt.

- Készséggel engedem át a lakásomat, pihend ki magadat itt, ha jól esik. De ha nem akarsz itt maradni, a kocsni már a kapu előtt vár, s hazavisz.

Júlia felült az ágyban. Összefogta mellén a szétterült selyem pongyolát és körülnézett. Ráébredt, hogy minek kellett vele történnie és végtelenül megalázta ez a helyzet. Kimondhatatlan szomorúsággal nézett Fábiánra és lassú gördüléssel nagy, nehéz könnycseppek folytak végig az arcán. Fábián kiállta a tekintetét. Az övé is olyan kimondhatatlanul szomorú volt, de csak szomorú; a biztatásnak, a remény-nyujtásnak nem volt benne nyoma. Soká néztek így egymásra, némán, de mikor az asszony arcán megrezzen valami, a mi elárulta, hogy megszólalni készül, Fábián elfordult tőle és átment a műterembe. Kívülről már csak ruhasuhogást hallott, semmi mást. Sírást sem, sóhajtást sem, egyetlen fölzhálást sem.

Pár pillanat múlva Júlia megjelent a küszöbön. Támolygó léptekkel haladt végig a szobán. Annak a ringó, lebegve lengő, puhán ruganyos tánclejtésnek nyoma sem volt már ebben a lankadt, elernyed, lábvonszoló járásban. Meg-meg kellett fogózkodnia egy-egy bútordarabban, s alig volt annyi ereje, hogy a kis prémbundát fölemelje a földről. Szétzilált haját a kalapja alá nyomkodta, keztyűjét begombolatlanul hagyta. Kínos, nehéz fölegyenesedéssel

jelezte, hogy készen van. Még egyszer szembenézett a hajthatatlannal. Még egy utolsó könyörgés szállt felé a szeméből, azután még egy fenyegető, de nagyon erőtelen, nagyon bágyadt fényű villám. Egész erejébe került szemébe gyűjtenie és kilövellnie; megtántorult utána.

- Lydia! - kiáltotta az ajtó felé Fábián.

A leány belépett.

- Fogja karon a nagyságos asszonyt és lassan, óvatosan, vigyázva segítse le a kocsijáig. Rosszul van.

Júlia el akarta háritani a gyámolító kart, de elesett volna, ha el nem fogadja. Elfogadta hát, belékapaszkodott, megindult vele, s a következő percben már be is csukódott mögöttük az ajtó.

Fábián képzeletben akarva-akaratlanul is lépcsőről-lépésre kísérte őket végig a lépcsőn. Ideges türelmetlenséggel várta vissza a leányt. Elébe ment a folyosóra. A lépcső torkolatánál találkozott össze vele. Néhány szóval megnyugtattatta magát, s mikor megtudta, hogy baj nélkül jutottak le, s a kocsí rögtön el is vágatott, megcirógatta a leány kipirult arcát.

- Jőjj, Lydia, most igazán jótétemény lesz számomra a mosolyod, a csacsogásod.

A leány zavartan sütötte le a szemét, s csak állt, némán, ajkát harapdálva.

- Mi lelt, Lydia?

- Semmi, uram, semmi...

- De sírsz!

- Nem sírok, de sírnék, ha most bemennék. Oh uram, te drága, te jó, érts meg engem és ne haragudj rám. Én sokat hallottam meg abból, a mit odabenn beszéltek és a mit nem hallottam meg, azt megéreztem. Ha én most oda bemennék és te jó volnál hozzám, én nem tudnám elhinni, hogy az a jószág nekem szól. Most sem az én államat cirógattad meg, hanem azét az asszonyét. Ha most bemennék hozzád, megölelnél. És ha ma megölelnél: örökre kiirtanád szivemből a reményt, hogy egyszer valamikor utánam vágyakozva fogod átkarolni a derekamat. Ma színültig tele töltött vágygyal téged az az asszony, az a gyönyörű, rettenetes asszony, a te feleséged. Ne oltsd el velem azt a tüzet, a melyet ő szított föl benned! Hagyd meg nekem a reményt, hogy föllobban majd egyszer valamikor szivedben egy parányi kék lángocska, a melyet én magam szítok tüzzé, édesen emésztő, lobogó tüzzé. És akkor ölelj meg majd először, ne most. Ne most, ne ma! Ma megölnél vele.

Fábián meghökkenve hallgatta ezt az érvelést és meglepetten nézett a leány elkomolyodott arcába. A milyen felületesen siklott végig rajta eddig a tekintete, most olyan mélyen igyekezett a lelkébe nézni. És sok melegség volt a tekintetében, mikor átlátott tiszta, függönyözetlen üvegfalain.

- Menj hát haza, lányom és álmodj szépet a kék lángocskáról, - mondta, kezét nyújtva neki.

A leány lehajolt és hirtelen megcsókolta a kezét. Mikor elsietett, Fábián egy pillanatig utána nézett. Azután befordult az ajtón, s csak akkor vette észre, hogy egész lakása tele van átható illattal, a felesége illatszerével. Kinyitotta az ablakokat és kikönyökölt a párkányon, hogy megcsapdossa lüktető halántékait a hideg, csillagfényes, januári este.

## VII.

Júlia nem a maga lakásának címét kiáltotta oda a kocsisnak, hanem az orvosáét. Egész úton a szemére súlyosodó pilláival küzdött, s alig tudta megállni, hogy végig ne nyújtóztassa halálosan kimerült testét az ülésen. Sürgette, nógatta a kocsist, s olyan hevesen szállott ki a kocsiból, mikor végre megállottak az orvos háza előtt, hogy elszédült, s egy idegen járókelőbe kellett fogózkodnia. A lépcsőn meg-megrogyó térdekkel vánszorgott föl. Szerencsére csak az első emeletre kellett fölmennie.

- Itthon van a doktor? - kérdezte az ajtót nyitó szobaleánytól.

- Ilyenkor? Bocsásson meg nagyságos asszony, nyolc óra múlt, ilyenkor már nem fogad a doktor úr.

- Én nem tudom, hány az óra és nem is törődöm vele, nekem orvos kell, nekem az orvosom kell!

A szóváltásra maga az orvos lépett ki a szobájából, asztalkendővel a kezében. Fölsimerte állandó kezeltjét, s betessékelt a rendelő szobába.

- Injekciót, doktor, étert vagy bármit, csak adja vissza pár órára az erőmet! Ura akarok lenni az idegeimnek, dolgom van, sohasem volt még olyan szükségem a lelkem egész erejére, mint ma.

Leroskadt a székre, s gépiesen tűrte föl a bunda ujját, s elébe tartotta meztelen karját, mintha a doktor készen is állott volna már a fecskendővel.

- Megint utólérte? - kérdezte az orvos. - Koránlom! Még várhatott volna vele vagy két hétig. Persze, megint fölizgatta magát. Mondtam, hogy kerülje az izgalmakat!

Júlia szeretett volna rákiáltani: „ne csúfolódj, ember!” - de csak suttogva, rekedten tört föl elkínzott hangszálai közül a szó.

- Csak gyorsan, gyorsan, doktor; ne dezinficiálja a tűt, jó lesz nekem így is. Adjon kettős adagot, adjon háromszorost, csak adja hamar! Ne a bőr alá, egyenesen az ereimbe!

- Csak semmi izgalom, az a fő! Nyugodtan, nyugodtan!

Júlia kezét tördelte kínjában, míg az orvos a műszerei között babrált. Megkönnyebbülten sóhajtott föl, mikor végre karjában érezte a tűt.

- Gondolja, hogy elég lesz ennyi, doktor?

- Elég lesz.

- Adjon inkább még egygyel, mert ha érezni fogom, hogy nem elég, félóra múlva megint fölzavarom.

- Elég lesz. Menjen szépen, nyugodtan haza és végezze el, a mit akar, de mindenképp igyekezzék nyugodt maradni. Ne izgassa magát semmivel, s feküdjék le, mihelyt lefekhetik. Mennél hamarább.

Odalent, mielőtt beszállt volna a kocsiba, lebocsáttatta az ablakokat. A metszően éles, hideg szél kimondhatatlanul jól esett neki. Nyitott szájával lélekzette be, s érezte, hogy kezd fölfrissülni.

- Hajtson a Nemzeti Színház elé, a színész-bejáróhoz.

A színháznál a befentes szolgálóhoz fordult.

- Itt van Máté Monika kisasszony?
- Itt. Minden statisztás darabban dolga van.
- Hányadik felvonásnál tartanak?
- A másodiknál.
- És neki melyikben van dolga?
- Az elsőben, meg az ötödikben.
- Fogja, barátom, de adjon papirost, ceruzát és juttassa hozzá a leveletem.

Pár sort vetett egy szelet papirosra, odaadta a szolgának, visszaült a kocsiba és türelemmel várt. Tíz-tizenöt perc múlva Monika mosolygott be hozzá a kocsiblakon. Összeöleltek. Júlia föl kacagott örömeiben, maga mellé húzta és megpaskolta a festék-lemosástól még égőpiros arcát.

- Megszabadultál?
- Meg.
- Egész estére?
- Átadtam a statisztériámat. Egy koronámba került! Egy keserves kroncsimba! Így tépázod meg te az én verejtékes keresményemet! De hová megyünk tulajdonképpen?
- Haza, hozzám. A nénédet majd értesítjük. Lauránál voltam délelőtt, s majd szétvet a kíváncsiság, milyen benyomást tett rád az a tegnapi ember, a kit én nem láthattam és a kiről Laurának annyi érdekes mondanivalója volt.
- Nekem még több lesz, s talán még érdekesebb.
- Az a kristály nem fér a fejembe; sehogy sem tudom megérteni!
- Majd én elmagyarázom. Csodálatos és mégsem csoda. Fantasztikus és mégis természetes; mint a gazdája. Milyen kár, hogy meg nem ismerhetted, Júlia! Nem fogsz hinni nekem, ha olyannak festem le, mint a milyennek látom. Micsoda ember, micsoda tekintet, mennyi tudás, mennyi keserűség, mekkora erő, s mekkora tehetetlenség! Oh hogy szánom én azt az embert, Júlia! És mit nem adnék érte, ha megválthatnám a gyötrelmeitől, meddőségének, s tehetetlen keserűségének gyötrelmeitől! A leghatalmasabb kar, a milyent valaha láttam, s a legbénább, a milyent csak fájhat elgondolni. Ha el tudnál képzelni egy festőiskolát, - hanem ehhez már Balogh Fábrián határtalan fantáziája kellene, - a melyben a siheder Michelangelo és a kamasz Goya egyszerre kapják meg modellül ezt az embert: úgy Michelangelo vásznán az emberiség titáni mivoltának szimbólumát látnád föl vázolódni az ő alakja nyomán, Goya rézlapján pedig az emberi tehetetlenség prototípusa karcolódna ki. Mi törhette így derékban ketté ezt a hatalmas embert, elgondolni sem tudom. De életemet adnám érte, ha segíthetnék rajta, ha életet bizsergethethetnék elbénult ökleibe, ha meggyógyíthatnám, ha visszaadhatnám az akaratát!
- Milyen jó lehet ennyire lelkesülni egy emberért! Úgy veszem észre, szerelmes vagy, kicsim.
- Több, mint szerelmes, mert nem csak a szívem van tele ő velem, hanem az agyam is, a melyben minden valaha elgondolt gondolatot fölzaklatott, s új értékelésre kényszerít.
- Meg kell mentened ezt az embert, Monika. Meg kell mentened, magadnak.
- Nem magamnak, a világnak! Bizonyos, hogy egész életemnek ez a törekvés lesz mostantól fogva a tulajdonképpeni tartalma.

- A világ csak ürügy. Még az sem. Pusztá szó. Ha róla beszélünk, magunkat értjük alatta mindig. Csak röstelljük az ént a maga nevére nevezni. Nagyon okos ember mondta ezt nekem egyszer... Te vagy a világ, Monika, s magadnak fogod megmenteni azt az embert. Mentsd meg! Minden erőmmel segíteni foglak, ha lehetséges.

A kocsi megállott. Otthon voltak. Júlia nagy elernyedtsége már elmúlt; frissen, ruganyosan haladt föl barátnőjével a lépcsőn.

- Egy pillanatra magadra hagylak, Monika, - mondta már odabent. - Rögtön itt leszek, csak átöltözöm. Fázom! - És átment a másik szobába.

Pár perc múlva egyszerű, meleg, állig begombolt pongyolában nyitott be hozzá, de megállt a küszöbön.

- Monika, most már harmadszor kísért meg a vágy, hogy felajánljak neked valamit. Mindig attól tartottam, megbántalak vele; most sem vagyok egészen ment ettől a szorongó érzéstől, de megpróbálom, ha már annyira nógat rá belülről valami. Jőjj be egy kicsit ebbe a limlomos szobába és nézz körül.

Átkarolta Monika derekát és bevitte.

- Monika, igaz barátság szól belőlem, ne essék neked rosszul, ha most talán egy kissé nagyon is őszinte leszek. Színésznőnek készülsz, s a mint az én ösztönöm érzi: magasabbrendűnek, igazinak, nagyinak. A színésznőnek, a kiváló, igazi színésznőnek a színpadon kívül is vannak kötelességei. Kettő múlhatatlanul: hogy elegáns legyen, s hogy remekbe készült toaletteket viseljen. Az eleganciád minden mozdulatodban tökéletes, hanem az az anyag, a melyik mozdulataidat kíséri, kiforgatja hódító mivoltából ezt az eleganciát. Bocsáss meg nekem, de ez a ruha például, a melyet ma viselsz: inkább lehetne orosz diákkisasszonyok egyenruhája, mint kifejező kísérete a te lelki egyéniségednek. Vesd le, dobd el és felezd meg velem az én kis ruhatáramat, a melynek éppen ragyogó, grandiózus fele vált számomra feleslegessé. Téged Balogh Fábián készített új értékelésre, engem maga az élet. És az élet azt mondja, hogy nekem erre a sok szép csipkés limlomra nincs többé szükségem. Nem tudnék mit csinálni velük és sajnálnám őket csak úgy eltékozolni. Annyi eleven emlékem fűződik hozzájuk, hogy fájna eltemetnem valamennyit ezekbe az almáriom-koporsókba. Jót tennél velem, ha nem átallanád őket elfogadni, s beleegyeznél, hogy rajtad éljék végig az életüket, a mely az én testemen már csak a multak kísértése volna, nem élet.

- Miért? - kérdezte meghökkenve Monika.

- Ne gondolj vele most! Csak úgy kiszaladt a számon.

És föltárva két hatalmas ruhásszekrény ajtaját, rámutatott a legszebb darabokra.

- Ennek is a tiednek kell lennie!... Ennek is!... Ennek is!...

Monika zavartan, de alig leplezhető örömmel hallgatta ezeket a szavakat. Húzódzott, röstelkedett, ellenkezett még, de Júlia olyan kedvesen érvelt a maga igaza mellett, hogy végre is boldogan borult a nyakába és ujjongva turkált a szekrényekben. Minden szebb ruhadarabnál újra megkezdődött az alkudozás, a vonakodás és kedves erőszakoskodás, hanem a vége mégis csak az lett, szinte mindegyiknél, hogy félretevődött egy külön kis halomba. Közben próbálgatások is folytak a nagy állótükör előtt, s ezer apró változtatás és átalakítás tervét vitatták meg.

Egy nagyszerű estélyi ruha megpillantásakor Monika alig tudott valamit kiereszokolni vonakodó szavaiból. Még úgy is csak halkán, félve mondta, annyira tartott tőle, hogy ez egyszer talán mégis hallgatni fog rájuk az a szerető szívvel tékozló barátnő. És az rettenetes lett volna, mert ezért az egyért készségesen lemondott volna valamennyiről. Fábián elárulta

tegnap, hogy legkedvesebb színe a sárga és ez a ruha sárga volt. A lehető legszebb sötétsárga bársony, a melyen aranyos fényben csillogtak a beégetett álomszerű pálmalevelek. Olyan volt az egész ruha, mint valami jégvirágos arany-ablak, a melybe forró tű égette be álmaid a délővi ligetekről. Magasra emelte, erre-arra forgatta, nem győzte csodálni. Egyszerre megakadt a szeme valamin. Egy kis megpörkölt szélű, fillérnyi kerek lyukon, a derék közepetáján.

- Moly rágta volna ki itt?

- Nem; égő cigaretta.

- Milyen kár! Ezen már aligha lehet segíteni.

- Dehogya is nem! Ha nem veszi el tőle a kedvedet, hogy némi futkosnivalód lesz veled, tudok egy kitűnő iparművésznőt, a ki pontosan ugyanazt a mintát égeti ki rajta.

- De hol kapok hozzá ilyen bársonyt? Olyan rendkívüli szín, hogy tökéletesen ugyanezt aligha fedezhetem föl a boltokban.

- Mindössze egy kis háromszögű betétről van szó, s az bőségesen kitelik az uszályából, mely úgylát túlságosan hosszú volna a mai divat arányaihoz mérten.

Monika táncolt örömeiben, s összevissza csókolta Júliát.

- Életem első jelentős napján ezt a ruhát fogom viselni.

Júlia összerázkódott.

A szobaleány jelentette, hogy föltálaták a vacsorát. Sebtiben beledobáltak mindent egy hatalmas ruháskosárba.

- Holnap reggel elküldöm hozzád az egészet.

Vacsora közben is toalett-kérdésekről folyt még a szó, hanem azután egy-két ügyes váltó-igazításra visszagördültek az eredeti sínparra, mely egyre szűkülő körökben keringett Fábián körül. Júlia elmondatta magának az egész tegnap esti jelenetet, s betűről-betűre követelte mindazt, a mit Fábián mondott. Monika boldog volt, hogy beszélhet, s hálás pillantásokat vetett Júlia felé, hogy olyan odaadással, olyan teljes megérteni akarással hallgatja.

- Most már kezdem világosabban látni a dolgot, - mondta a hosszú, részletes, sok kérdéssel félbeszakított előadás után Júlia, - összegezzünk! Az a kristály csak levezető csatornája egy zseniális lélek teremtő ösztönének, mely e nélkül a kristály nélkül csak tehetetlenül vergődik; ugye? Akkor alkot csupán, mikor belefeledkezik egy rajta kívüleső világba, a melyet ő maga jelöl ki és a melyet éppen ezért jelöl ki ő maga. Nem a valóságot látja meg ő a mögött a csillogó kő mögött, a mint ő gondolja, hanem ő maga teremt határtalan, de zseniálisan féken-tartott képzeletével olyan valószínűségeket, a melyeket kénytelen valóságnak vallani, mert egyetlen mozzanatukban sem mondanak ellent roppant tudásának, melylyel ellenőrizni véli, de természetesen nem ellenőrizheti ezeket az alkotásait.

- Teremtő zseni, a ki csak a megsemmisülésnek teremti álmaid!

- Azért kell ráébreszteni, hogy a mit lát, az nem valóság, hanem az ő teremtése. Nagyszerű, művészi, csodálatosan igaz, de nem maga a valóság, csak valószínű alkotás. Ha erre ráébreszted, meggyógyul. És ha meggyógyult, nem fogja többé a semmibe álmodni nagyszerű álmaid, hanem papirosra veti, mert ilyen képességekkel mestere kell hogy legyen a tollnak. Csak egy kis lelki kisiklásról van szó, Monika. S csak egy segíteni akaró lélek, csak egy emelődaru, csak egy szerencsés pillanat kell hozzá, s az a pusztuló s pusztító kisiklott vonat tüzesen vágat ki majd az igazi, földi végtelenbe. Csak arról kell meggyőzni, hogy a kristálya ő maga, hogy minden világa ő maga, hogy minden csak az ő művészete, a mi föltáratl elötte és már vissza is adta őt a világnak, vissza adta nekünk, magadnak, önmagának. És ő hálás lesz



irántad, hálásnak kell lennie, mert, - hogy félig az ő szavaival éljek, - általad született át újra ebbe a világba, az igaziba, a mégis csak egyedül valóságosba.

- Kétségtelen, hogy a tulajdonképpeni kritikus pont nem a két valóság határszéle, mint a hogyan én láttam, hanem az ő zsenialitásának teremtő mivolta, mely azért nem akar tudatosan teremteni, mert az öntudatlanul teremtést szokta meg.

- És ebből, egyedül ebből a kritikus pontból szabad aggodalmaskodások nélkül és lehet kockázat nélkül kiindulni a mentő akcióra.

- De hogyan, hogyan? Az a kérdés!

- Teljes fegyverzettel. Minden rendelkezésedre álló eszközzel, melyek közül első sorban is az a tehetséged kínálkozik, a melyet tegnapelőtt még életed tulajdonképpeni tartalmának vallottál. Ma már Balogh Fábiánról mondtad el ugyanezt. Hát rendeld alá, bocsásd az ő szolgálatára a tegnapelőttit.

- Színészi hivatásomra gondolsz?

- Arra. Játsszanod kell! Minden azon a kísérleten múlik, a mely Balogh Fábiánt most annyira izgatja, s a melybe célszerű volna még jobban belelovallnod. Arról van szó, ugye, vajjon láthatja-e más is ugyanazt a képet, a melyet neki mutat a kristály? Ha ugyanazt láthatja, akkor kétségtelen, hogy - a mint te idézted, - sikerült a század legmerészebb lélektani kísérlete, s a két szempárral látott egyazon kép csakugyan maga a valóság. Lásd hát ugyanazt! Ez végtelesen nehéz lesz, de ennek is megvan a módja. Vidd odáig a dolgot, hogy higgyen, hogy teljes tökéletesen, föltétlenül higgyen abban a merész föltevésben, mert most még bujkál benne valami halovány kétség. És mikor már hisz, mikor már rendületlenül hisz, akkor finoman, gyöngéden vezesd az öltöződbe, vezesd a kulisszáid közé, valld be, hogy játszottál, ábrándítsd ki és bizonyítsd be, hogy annak a két szempár-látta valóságnak a másik fele is csak olyan művészi alkotás, mint a tiéd.

- Merészesz, végtelenül merészesz és igen kockázatos vállalkozás!

- Merészesz, de nem kockázatos.

- Császármetszés! Balul is sikerülhet!

- Olyan arányban, mint egy a százhoz. De e nélkül a császármetszés nélkül viszont teljes lehetlenség a gyógyulás.

- Igazad van, de remegni fogok.

- Nem szabad remegned! Azzal a biztos tudattal kell hozzáfognod, hogy sikerülni fog. És fog is. Én hiszem. Nagyra tartom művészi rátermettségedet, nagyra tartom az intelligenciádat, bízom bennük. Hiszen ezen a kettőn fordul meg minden! A mivel csak tehetem, segíteni foglak. Mindent megbeszélünk, mindent meggondolunk, mindent kiszámítunk, mindennel számot vetünk, s nem fog hiba csúszni a számításainkba.

- Nekem az az érzésem van, hogy csalással fogom olyan kincsétől megfosztani, a melyhez görcsösen ragaszkodik, hiába tudom, hogy meggyógyítom vele.

- Minden képzelt beteg görcsösen ragaszkodik a rögeszméihez. S képzelt beteget hókuszpókusszal is szabad gyógyítani. A te beteged gyógyulása bizonyos. A teremtő energia megmarad benne ugyanannyinak, mint a mennyi volt. Ez kétségtelen, mert hiszen nem eshetik benne kár, nem érinti a dolog. Csupán utat változtat. Ez olyan tiszta számvetés, Monika, hogy nincs miért ellene érvelni.

- Nem is érvelek én ellene, világért se hidd! Helyeslem, belátom, s követni akarom. De nem tehetek róla, nem tudok szabadulni valami nyomasztó, rossz érzéstől. Szabad nekem ilyen játékot üznöm olyan nagyszerű valakivel, mint Fábián? Szabad-e alakoskodnom előtte, szabad-e megcsalnom, ha mindjárt az ő érdekében is?

- A máról holnapra szerelmessé lett asszony okoskodása ez, a ki még csak térdel a bálványa előtt, a kinek a szive nem súg még mást, mint hódolatot. A ki meghódol és igazán meghódol, az sohasem csal. De a ki szeret, a ki igazán szeret, az csal, s mindig habozás nélkül csal, ha tudja, hogy jót tesz vele. Az anya is csal, Monika, a leghívebb szerető is csal! Mindkettőnek szavakkal még ki nem forgatott ősi bölcsesége súgja meg, hogy vannak esetek, a mikor csalnia kell. Nem érzed ezt az ösztönt, Monika? A szivedre hallgass, ne az agyadra! Ez a csalás szent csalás; az orvosé; a lélek orvosáé; egy beteg, zseniális, tehetetlen lélek gyógyító orvosáé. Az egyetlené, a ki megmentheti ezt a nagy-nagy beteget, ha vállalkozni mer...

- Ki sem mondhatom, milyen hálás szívvel vagyok irántad ezekért a szavakért, Júlia. Mintha a jobbik eszem szólalna meg benned, s az értetné meg velem, milyen téves utakon botorkál a bal: a sejtelmek, szorongó sugallatok, asszonyi gyáváskodások ösztöne után járó. Igazad van, nagyon új még bennem az érzés, s hódolatom elnyomja még bennem az anyás gondviselést. De már is érzem, hogy haladtam valamit felé, s ezt neked köszönhetem. Mindent az ő jóvoltáért, semmit az én kicsinyes érzéseimért! Meg fogom gyógyítani! Bármily szivetdobogató lámpalázzal is, de végig fogom játszani a legnehezebb szerepemet. Fele dicsősége a tied lesz, Júlia.

- Minden tőlem telhető módon segíteni foglak. Mostantól fogva ez lesz életem legfőbb gondja, míg csak be nem fejeződött a te nagy vállalkozásod.

- Ilyen barátal az oldalamon nem is lesz olyan elképzelhetetlenül nehéz, mint a milyennek eleinte hittem.

- Ne feledkezz meg Lauráról sem, a ki megbecsülhetetlen segítő társad lehet, bár nem arravaló, hogy tanácsokkal segítsen. Ő csak asszisztens lesz. A bűvész asszisztense, a ki a közönység soraiban ül, s előre megbeszélte dolgokat cselekszik. Bízd rám. Már sejtem, mire lesz ő jó. Az imént fölillant bennem valami terv, hanem ezt jól meg kell még előbb hánynom-vetnem, ki kell érlelnem, mielőtt figyelmedbe ajánlanám. Kérdés, érdemes-e? Megválnak. Hosszú az éjszaka, reggelre kiformalom. De egyvalamit már is meg kell tenned. Mikorra ígérkezett Laurához Balogh Fábián?

- Holnapra.

- Holnapra? Kár, hogy olyan korán. De nem baj. Talán még így jobb. Hány órára?

- Gondolom, ötre.

- Akkor neked legkésőbb kettőkor már Lauránál kell lenned.

- Nem lehet, dolgom van az Akadémián.

- Ez nem ok! Ne legyen dolgod!

- Jó, nem lesz. És miért legyek ott már három órával korábban, mint Fábián?

- Ez az, a mit magam sem látok még elég világosan. De ott kell lenned. Készülj el arra is, hogy esetleg valamit, valami száraz, unalmas dolgot, névsort vagy ilyesvalamit is be kell tanulnod. Jól, hibátlanul, tökéletesen. Egyetlen megbotlás mindent elronthatna.

- Nem fogok megbotlani. De mire kellhet az a névsor, vagy mi?

- Igen-igen fontos dologra. Bizalomgerjesztésre. Valami olyan kísérletre, a mely csak áthidalás lesz az igazihoz. Mondom, magam sem vagyok még tisztában vele. De holnapra már mindent tudni fogok, s csak meg kell formulálnunk az összeesküvést, a színjátékot.

- A melynek, úgy veszem észre, te leszel a rendezője, s én...

- A hősnője, kicsim! Kár hogy a színfalak közt kell maradnom, s nem nézhetem végig a játékodat.

- Hogyan érted ezt?

- Úgy, hogy én nem lehetek az oldalad mellett, mikor Balogh Fábián is ott van.

- Miért ne lehetnél?

- Fölkelhetném a gyanuját, vagy kíváncsiskodó idegennek nézne, s elállna esetleg az egész kísérlettől. Ezt pedig már csakugyan nem szabad megkockáztatni.

- Lehet, hogy igazad van, hanem azért mégis nagy veszteség ez nekem.

- Neked igen és nekem is, de nem az ügynek. Sok szereplő csak ronthatna rajta. Hidd el nekem, hogy a te Fábiánod, a milyenek én szavaitokból megismertem, teli lesz kétségekkel, s még azt is csak az illem kedvéért fogja kénytelenül megtűrni, hogy Laura veletek legyen. Minek fokozzam én a kétségét, minek késleltessem a hitét!

Monika még mindig küzdött magával.

- Igazad van, de végtelenül sajnálom, hogy igazad van. Mert ha nem állasz mellettem, nem tudom, nem vallom-e ki idő előtt a csalást!

- Az Istenért, Monika, ha ennyire gyöngye vagy, akkor inkább bele se fogj!

- Nem, nem, csak múló visszaesés volt, ne vedd komolyan. De tehetek én róla, ha még mindig fölül-fölülkerekedik bennem a csalás gondolatától való iszonyodás? Ha még nem szeretem annyira, hogy fölemelkedhessem a térdeimről? Oh Júlia, Júlia, micsoda üres szójátékok ezek ahhoz a valósághoz képest, a mire én olyan szorongó érzések között vállalkozom!

- Most látom csak be, milyen jó, hogy fölillant bennem az áthidaló kísérlet gondolata. Ha egyenesen a kritikus kísérletre vállalkoztál volna holnap, elronthattál volna mindent. Azzal még várni kell. Időt kell nyerned. Meg kell előbb értened, hogy e gyógyító csalás elkerülhetetlen, mint egyedüli mód. Csak azután vállalkozhatol a döntő kísérletre. Halogasd el, odázd el ezt az igazit, a meddig csak nem érzed, hogy egészen megerősödtél már. Világért se vállalkozzál rá holnaputánra!

- Nem mernék még akkor sem, ha erős volnék már. Elgondolni sem tudom, hogyan követhetném én sikeresen azt a határtalan fantáziát.

- Ha ő szabná meg a feladatodat, akkor semmi esetre sem. De te fogod megszabni, te, vagy Laura, a nélkül, hogy Balogh Fábián megsejthetné, hogy ti szabjátok meg, nem ő.

- Az lehetetlen!

- Nem lehetetlen. Én már tudom is a módját. De az előkészítés finom csalafintaságait rátok bízom. Azt, hogy ő maga kívánja, a mit ti kívántok.

- Mit? Elgondolni sem tudom.

- Valamit, a mi mindkettőtök elbeszéléséből, tiédből is, Lauráéból is szinte önként kínálkozik. Hogy mi, a holnapi kísérlet után már megmondhatom. Ma nem. Megzavarnálak vele, s nem tudnád egész figyelmedet holnapi szerepedre koncentrálni.

- De mégis, mire gondolsz? Ismét neveket kell betanulnom?

- Nem, kicsim, akkor már nem tanulnod kell, hanem valami nagyszerű művészt kell megalkotnod, minden összeböngészhető valóságos adat alapján, Balogh Fábián gondolkozásmódja szerint. Egy-egy rég valóságnak elfogadott valamit közben-közben úgy fejtetőre állítva, hogy - hogy még valóságosabb legyen!

- Ez véghetetlenül nehéz feladat.

- Nem olyan véghetetlenül nehéz, mert ha akarod, akár hetekig készülhetsz arra, a mire Balogh Fábián csak perceket fordíthat akkor. Minden azon múlik, hogy az ő szájaíze szerint valót alkoss, vagy alkossunk meg jó előre együttesen.

- Ebben már Tamás lesz a mester. Ő meg fogja tudni alkotni azt a nagyszerű művészi egészet, a melyet én majd elrecitálok.

Tamás nevének hallatára egyszerre kilobbant Júlia szeméből a lobogó tűz. Kigyúlt arcáról is befelé fordultak a lángok, s halványan hagyva maguk mögött a láthatót: a láthatatlant kezdték mardosni, pörkölni, emészteni, belül.

- Tamás meg fogja tudni alkotni, - mondta fátyolos, elhaló hangon. - Tamás az egyetlen, a kinek megmérkőzhetik a képzelete még a te lángeszű betegeddel is. Hanem azért engem se hagyj ki a megalkotásából, mert én, ösztönből-e, vagy intuícióból, nem tudom miből, de érzem, hogy mélyebben belelátok annak az ismeretlen embernek a gondolkozásmódjába, mint ti, a kik ismeritek.

- Ezt már én egy órája készülök kimondani!... Különös!... De ha magad is érzed, akkor csakugyan intuíció, a legcsodálatosabb fajtaból! Éljük vele! Talán egyenesen a sors ajándékoz meg vele engem, az orvost, a kinek másik jobb keze a jó asszisztens. A művészi egész minden esetre Tamás fogja megalkotni.

- S én majd fejtetőre állítom a mindenek által igaznak vallott valóságokat, hogy - még valóságosabbak legyenek.

- Ez a mondásod az, a mely különösen megdöbbenett! Valami megmagyarázhatatlan lelki rokonság lehet közöttetek, mert olykor még a kifejezéseid is!... mintha őt hallanám!... Én sohasem lettem volna képes ilyen tömören kifejezni Fábián gondolkozásmódját, pedig közvetlenül a forrásból merítetek, te csak kettőnk elbeszéléséből. Mi ismerjük Fábiánt, te nem.

- De igen, ismerem. Két sokban ellentmondó tükörképéből, a melyet ti vertek vissza Laurával. Én kívül állok, s el tudom távolítani ebből a kettős képből mind azt, a mit ti magatokból adtatok hozzá, azért látok jobban.

- S a harmadik tükörkép, a Tamásé, még nem mutatkozott?

- Nem is fog.

- Hogyan? Nem értem! Te, meg Tamás már-már egy fogalom bennem! A két elválhatatlan pajtás, vagy barát...

- Ne kerülgesd, mondd ki: szerető. Szeretője voltam!...

- Voltál?

- Csak voltam.

- Megáll az eszem! Hogyan lehetséges ez?

- Elvették tőlem.

- Kicsoda? Egy másik asszony?

- Akárki, maga az ördög!

- De hát olyan gyöngye legény Tamás, hogy nem tudott megbirkózni azzal az ördöggel?
- Megutált.
- Megutálni, téged?
- Ráébredt a kicsínységemre. Tucatasszonynak tart.
- Elment az esze? Na majd észretérítem én!
- Az Istenre kérek, el ne áruld, hogy tudsz a dologról! Ez az én titkom. Hogy fölfedtem előtted és csakis előtted, azt hiszem, világosan bizonyítja, mi vagy te nekem. Ne élj vissza az én nagy szeretetemmel, Monika. Kiégne a szemem!
- Nem fogok vele visszaélni, de rettentő erőfeszítésembe fog kerülni, hogy magamba fojtsam a szót.
- Ne csak a szót, Monika, a pillantást is, mely árulóm lehetne. Add becsületszavadat, hogy négyszemközt való beszélgetéseinken kívül nem tudsz erről a borzasztóságról senki előtt sem.
- Becsületszavamat adom.
- Arra is, hogy inkognitóban hagysz és nem árulod el neki, hogy részem van a te nagy vállalkozásodban?
- Arra is, bár nem értem, miért.
- Annyira megutált, hogy ő nem venne benne részt, ha engem tudna sugalmazódul.
- Annyira sziveden fekszik az én ügyem, hogy még erre is gondolsz ebben a szörnyű lelkiállapotban?
- Monika, nincsen szó, a melylyel ki lehetne fejezni, mit jelent az én életemben most ez a te nagyszerű, lélekmentő terved! Ha nem volnál te, ezzel a te szent, megváltani akaró, önzetlen szerelmeddel, nem tudom, hová kellene futnom a gondolataim elől. Így hozzád bujok, részt kérek az imádottad kigyógyításából és elterel, lefoglal valami legalább egy-egy órára. Hiszen azért hívtalak ide ma! Nem bírtam volna ki egyedül ezt az estét. És nem bírnám ki az éjszakát sem, ha nem arra szánám, hogy - már a mennyire az én mégis csak igen-igen gyöngye asszonyi szivemmel lehetséges: - a te holnapi nagy napodról gondolkozzam, terveket kovácsoljak és kiválaszszam közülök a legjobbat.
- Te szegény, szerencsétlen asszony! Oh be szánlak! De mondd hát, mondd, hogyan történt ez a ti elszakadástok? Hogyan eshetett meg? Nem értem...
- Elmondom majd, Monika, de most még nincsen hozzá erőm. Iszonyúan elgyötört, s ha elbeszélve újra végig kellene élnem, újra elgyötörne. Inkább segíts elterelni róla a gondolataimat a magad ügyével, mely az én ügyem is.

És újra visszatértek Fábiánhoz. Nem mondtak többé újat, csak változatait a már elmondottaknak. De mikor Júlia szemmel láthatóan bágyadni kezdett, Monika szemrehányásokat tett magának, hogy túlságosan is visszaélt vele. Készülődni kezdett hazafelé. Megrémült, mikor az órára tekintett.

- Magam kísérenélek haza, de hirtelen olyan erőtlenség fogott el, hogy alig állok a lábamon. Érd be a szobaleányommal és ne vedd rossz néven, ha csak a bérkocsi-állomásig kísér; szükségem lesz rá, a magam erejéből még levetközni sem tudnék.

Monika ott akart maradni, de Júlia semmi áron sem engedte.

- Pihened kell, kicsim, holnap szükséged lesz az erődre. Menj. És bízz magadban. Minden sikerül, a mit igazán akarunk. És te még tudsz igazán akarni. Csak egyet még. Ne mondd meg Laurának, hogy szereted Fábiánt.

- Már késő. Megmondtam. És nem bántam meg, hogy megmondtam. Mert kölcsönös volt a bizalom és én elolvashattam annak a földült férfileleknek egy olyan teljes megnyilatkozását, a milyenre még ő is csak lázában tévedhetett. Kottasorok közé vetett írás ez, mely önkéntelenül vált levéllé, s csak véletlenül címezhető Laurának. De nem neki szól, hanem nekem, mert én vagyok a ki átérzem, s megértem egész mélységes hangulatát. Laura csak postaállomás volt, a levél nekem íródott. A sors úgy akarta, hogy kerülő úton jussak hozzá. Laura szemében csak kuriózus érdekesség, az enyémben egy darab kiszakított, forró szív. Akkor ébredtem rá, hogy szeretem Fábiánt, mikor azt a levelet elolvastam. Mert nekem írta, nekem, nekem, nekem!...

Mikor elment, Júlia már csak vánszorogva tudott eljutni az íróasztaláig. Két fényképet vett ki belőle. Az egyiket a legfelső fiók tetejéről, a másikat a legalsó fenekéről. A Tamásét, meg a Fábiánét. Egymás mellé tette őket és nézte egy darabig, azután leborult az asztalra, s onnan a szőnyegre. Ott talált rá a visszatérő szobaleány, s elrémült a szeme alatt sötétlő, mély karikák-tól.

## VIII.

Fábiánt másnap is a kis modell losmotolása ébresztette föl, ezúttal azonban korábban. Kiszólt hozzá, s a leány bement, nagy halom ujsággal a kezében. Mosolyogva, vidáman, furcsa, mókás mozdulatokkal, mintha tegnapi nagy elkomolyodását már el is felejtette volna.

- Keicscsókolom, nagyságos úr! Mindjárt hozom a teát. Tessék addig végignézni a lapokat. Két szenzációs hír is van a Futárban. Az egyik csak engem érdekel, a másik mindkettőnket. Az első két fiatal leány együttes öngyilkossága, a kik közül ismertem az egyiket. Házmester-kisasszony volt, egy örökké kacagó vidám kis csibész. Kitartottja ennek, annak, amannak. Ok: gyógyíthatatlan, halálos szerelem. C'est ça! A másik Keleti K. Jenő cikke Urvári-Unger Fülöp nagyságáról, a kinek a napokban nyílik meg első kollektív kiállítása a Művészházban. Olvassa el, hanem én addig kimegyek, mert még a fejemhez találná vágni a saját szavait.

Fábián undorral lapozta föl a cikket, hanem azért elolvasta. Hangzatos, nagy szavakkal, lendületesen, töméntelen sok buzgó lexikon-olvasásra valló névvel körülszegetten volt elmondva benne, hogy Urvári-Unger az első nagy festő-lángész, a ki teljes mivoltában átértette, min fordul meg a modern művészet, s kik voltak öntudatlan előfutárai. Az előfutárok névsorában ott szerepelt a művészet-történelem minden valamirevaló nagysága vagy híressége, Grecótól Cézanneig, Lionardo da Vincitől Picassoig. Ezek mind megpedzettek valamit abból, hogy az igazi művészi látás két dimenziónak egyszerre való látása, de tudatosan, valóságosan, egész művészi hitvallása gyanánt Urvári-Unger Fülöp hirdeti ki először a világnak, hogy annyi ál-apostol után végre megváltsa az évtizedek óta csöddel küzködő művészetet. Volt még szó a cikkben európai körútról is, felolvasásokról is, iskola-alapításokról is, s mindenekfölött arról, hogy a művészet-történelemnek tudomásul kell vennie végre a világhíre méltó legnagyobb magyar művészt, a ki a „kettős dimenzionizmust”, vagyis az igazi modern művészetet teremtette meg.

Fábián elsápadt dühében. Hogy ő, a legnagyobbszerű művészet megálmodója, egy undorral odavetett, becsmérő megjegyzésével akaratlanul is kezére játszott e világbolondító szélhámosoknak, a kik ezt a megvető, becsmérő, megbélyegző mondását most a zászlajukra írják, s ezer meg ezer gyáva együgyűt fognak vele ámulatba ejteni! S a milyen rontásra éhes romlottság mételyezi ezt az országot, a „felszínen uszó réteg” szóvivői révén: még az is megeshetik, hogy ez a földhözragadt mázolólegény csakugyan trónusra ül, s akkor ő, - akarva-akaratlanul is - segített kicsavarni az ecsetet nem egy félúton rekedt, igazi tehetség kezéből...

Annyira föl volt indulva, hogy ki kellett ugrania az ágyból, s föl-alá kellett járnia, hogy lecsillapodjék valahogy.

- Levél is van a hírlapok között! - hangzott át a műteremből. - Ha túlesett a cikken, essék túl azon is. Urvári-Unger írása. Ismerem.

Az idegesen föltépett borítékból mindössze ez a néhány sornyi írás hullott ki:

„Bocsásd meg nekem a Futár cikkét. Tudom, hogy bosszantani fog, de engem is bosszant, hogy megfosztottál Liditől. Derék lány, jó lány, megbecsülhetetlen segítőd lesz, mint a hogy megbecsülhetetlen segítőm lesz nekem a te szerencsés ötleted. Csak cseréltünk. Te szeretőt kapsz az ötletedért, én ötletet a szeretőmért. Kvittek vagyunk. Tisztelő barátod Urvári-Unger Fülöp.”

Nem is vette észre, mikor mögé lopakodott a leány, s a vállán keresztül ő is elolvasta a levelet. Mikor elolvasta, lehajolt Fábián kezéhez, megcsókolta és ugyanazon a meg-meg-csukló hangon, a melyen tegnap este beszélt hozzá a folyosón, csak ennyit mondott neki:

- Ne kergess el azért, uram, hiszen nem is igaz, hiszen nem vagyok a szeretőd!

Fábián eldobta a levelet, belenézett a leány könnyes kék szemébe és megszorította mind a két kezét. Azután öltözni kezdett és nem törődött többé semmivel. A befelé való életét kezdte élni. A csacsogó leány alig tudta egy-egy nehezen kierőszakolt szóra bírni; de nem esett kétségbe, mert mindig szeliden pihent meg rajta Fábián tekintete, valahányszor az arcára tévedt. Elhallgatott hát ő is. Reggeli után átment a szállásadóhoz, s pár perc múlva kalaposan, keztyűsen állt Fábián elé.

- Nekem most el kell mennem, uram. Modellnek ajánlkozom az Epreskertbe.

Várta, hogy Fábián lebeszéli róla, de hiába várta. Felsőhajtott és tovább mondta:

- Ha csak lehet, a szobrászokhoz; azok komolyabb emberek. Nem kell annyit hancuzni velük.

Erre sem volt Fábiánnak szava.

- Legszívesebben mennék magához a tanárhoz. Az már öreg ember, nem kellettlenkedik. Igaz! itthon fog ebédelni?

- Igen, veled.

- Velem? Édes jó uram! Hány órára hozzam?

- Dolgom van a városban, három előtt aligha lehetek itthon.

- Jó. Pont háromkor tálalok. Menetközben beszólok a kifőzőbe.

Fábián várt még néhány percig a leány távozása után, azután ő maga is fölkészülődött, s elment.

Harminchat óra óta ki sem mozdult a lakásából, megkívánta már a sétát és megkívánta régi szerelmét, Budapestet, a kinek ezer bűnét, s ezer bünnél is rosszabb fogatkozását mind látta, túlságosan is világosan látta és mégis csak szeretni tudta. Szeretni, mint az igazán szerelmes ember, a ki mindig lázadozik s végül mégis, mindig, mindenbe belenyugszik. Szépséghibái a szívéig nyilalltak, de egy-egy igazi szépsége büszkévé tette, s hivalkodni szeretett volna vele. Amerikaiás humbugjai, mohón feltörő, nyurga vadhajtásai aggodalomba ejtették, de - mindig múló időre - meg-megvígasztalta az ezer éves törzs, a melytől talán mégsem tudhatnak minden, de minden életerőt elszívni ezek a vadhajtások. A legkényesebb problémán - egyszer ilyen, egyszer olyan eredménnyel, - mindig újra meg újra eltűnődött:

- Az a cinikus, eszménytelen, szemfényvesztéssel dolgozó keverék-elem, mely valami, még világosan nem látható természeti törvénynél fogva, igazi érdemek nélkül, pusztán ügyes szélhámoskodással, pusztán szakadatlan piaci handabandázással hatalmába tudta keríteni ezt a várost: természeténél fogva nem ülhet soká ott, a hová csupán látszatra csinált portékáival tolakodott fel; mert igazi értékek termelésére is, megbecsülésére is képtelen; mert valójában nem, csak látszatra intelligens; mert ösztönei, erkölcsi fogatkozásai, egyenesen lelki alapjai tiltják el örökre az igazi, mély műveltségtől, melynek feleútjáig játszva jut el, de másik felét már csak mímelni tudja; s mert az elnyomott igazi erők, a melyek most olyan úri büszkeséggel állnak félre a vásári zajtól, végre is le fogják szorítani igazsúlyú, tiszta aranyaikkal ezt a sok nemzetboldogító hamispénzverőt az őket megillető alsóbb rétegekbe.

Úgy szerette ezt a züllő, súlyedő várost, mint Vajda János az ő halhatatlan Gináját. Halálosan, mindig, keserűn, lázadozva, rongygyá foszlott illúziókkal. Annyira, hogy még új életének két legizgalmasabb napja után is bele-bele tudott feledkezni a köveibe, embereibe, boldogan csapva le egy-egy szemernyi szépre, jóra, tengernyi sivár rútságok után.

Minden és mindenki érdekelte, mindent és mindenkit megnézett. A visszatérő Odysseus testi-lelki szeme járhatott ily szüntelen mérlegeléssel jobbra-balra Ithakában; de az erősebb volt



nála, minden nyilat kilőtt a tobzódókra azzal a rettenetes íjjal, míg az övéen alig-alig feszült meg a lelankadt húr, s ha mégis elsüvített róla egy-egy törött tollú gondolat-nyilat, az úgy fordult vissza és úgy találta őt magát szíven, mint nagyszerű fegyvere azt a kőkori messzeségben élt polynéziai véletlen-lángelmét, a ki a bumerángot feltalálta.

- Mind ilyenek vagyunk, mi alvók, a kik nem élünk, csak föl-fölriadunk! - gondolta. - Nem való nekünk a hősködés... A mi hatvágásaink tiszta merő komikum! - „Rút dolog a háború!” - kiáltjuk nagynekikeseredetten, s a végén véresen kerülünk ki a magányos vagdalkozásból... Nem való nekünk az ilyesmi... sem a kard, sem a nyitott szem...

És elgondolta: nem csalja-e meg a szeme, az ő nagyszerű valóságokhoz szokott szeme, s nem csalja-e meg a szive, a melyből fekete fátyol-lobogók nyúlnak föl az agyáig?

Hanem azután azzal az ő különös kézmozdulatával elhessegette magától ezt a gondolatot is és újra nézelődni kezdett, átadva magát köveknek, embereknek.

Olykor túlságosan is elfogta a keserűség, s már-már visszafordult, hogy odvába zárkózzék. De a mint ráesett a tekintete egy-egy tömb nemes, faragott kőre, egy-egy könyvesboltból kilépő diákra, a kinek kezében értékes műre ismert, szembekerült egy-egy komolyabb törekvésű tudóssal, művészzel, politikussal, vagy elleshetett egy-egy súlyosabb szót valami tartalmasabb eszmecsereből: - akkor mindig föllélezett, s megerősödve ment tovább. Mintha egy-egy fehér holló vágott volna át fölötte a fekete egen, s mintha azt az átnyilalló fehér sáv-ívet egy még csak fölkelendő nap előre vetett sugarai tették volna ragyogóvá.

Tamáshoz készült, a pénzügyminisztériumba. De előbb végig járta az egész Várat, Budapest ősi magvát, az elnémultat. Néptelen utcáin békén hagyták az emberek, csak a kövek gyönyörködtették és bosszantották föl váltva. A hétszáz esztendő paloták közé ékelt otromba bérházakra csákányt szeretett volna emelni, s bemenekült előlük egy-egy kapuba, a melynek utcányi hosszú boltján túl rejtett szépségeket sejtett. Nem csalták meg a barokká, rokokóvá, biedermayerré vagy nyárspolgár-gyönyörűséggé vedlett homlokzatok, tudta, hogy e csak egy-két százados, vagy merőben új vakolat-ruhák alatt föl kell csillannia még a ház szive körül valaminek a középkori páncélból, ha megviselten, szakadozottan, rozsdásan és patinásan is, de gyönyörűen. És szemébe is csillant a tiszta stílusú gótikus és román udvarokon, vagy a teljességgel stílustalanokon, a melyekben századok hányták egymásra a köveiket, kit így, kit úgy faragottan, ebből pillért, oszlopot rakva, amazt boltívbe illesztve, egygyel-egygyel holmi fülkét, zugot körülkanyarítva.

- Hogy hozzátapadhat egy-egy ilyen udvarhoz a lélek és mégis alig lézeng bennük valaki! A százezrek kaszárnya-udvarokon nyüzsögnek, s két-három mereven kimért kockasejt az otthonuk. Merevebb, kimértebb és egyformább, mint a sonkoly hatszögei. Miért nem ilyen maguk szötte-fonta, mai lelki képükhöz formált, a hány annyiféle, rájukszabott, velük lélekző, eleven kőgubó? Szép gubóból szép lepkének kell kiröppennie! S micsoda sivár kőburok vesz körül ebben a városban millió lelket, s hogyan fogja őket százankint egy-egy nyomasztóan rút, kapzsin kiókumlált, olcsó, nemtelen, minden jelentés nélkül való burokba!

Egy középület előtt hangosan föl kellett kacagnia. Az az érzése volt, mintha torzképet vágott volna felé, s nyelvet öltött volna rá valami ezüstderes álszakállt ragasztott éretlen suhanc. Vagy mintha rézből, üvegből hamisított násfát pillantott volna meg egy nagyképű bálányán, a ki a pallérlegények jelmezes estélyén ezzel a tudatlanul összetákolt ékességgel óhajtotta volna a középkort szimbolizálni. Házak, házsorok és várkapuk jutottak eszébe, a melyeket még látott itt a Várban, a melyeknek nyoma sem volt már, s a melyeket a világ minden kincséért le nem rombolt volna egyetlen más város sem, ha csak egyetlen egy igazán modern lélek akad is a vezetői közt. Budapest lerombolta. Hitt azoknak, a kik a gyökereit, a multját, a törzsökét igyekeznek meggyűlöltetni vele. És hogy teljes legyen a rombolás, nem hagyták üresen az

eltakarított romok helyét, mint Róma tette például a Laterán és a Santa Croce di Gerusalemme között elterülő puszta térségeken, hanem beépítették középkori jelmezbe bujtatott falakkal, a melyekről lesír a kölcsönkért ruha. Mintha ősanái ékszereit tépte volna le magáról egy megtérbolyodott matróna, s kijózanodva most nem volna többé elég lelki ereje puszta nyakkal, gyűrűtlen kézzel megjelenni az úri társaságban, s garasokért boríttatná be magát hamis ékszerekkel.

- S ugyanez folyik odaát is, a pesti oldalon. Annak is a szívében, az ezeréves szívében, a Belvárosban. Kő kövön nem marad, mindennek pusztulnia kell, a mi emlék, a mi szent, a mi kegyeletes. Mindennek, a mi történelmi, a mi törzsökös, a mi magyar. Mennél művészből, mennél kincsesebb, mennél vérnyomósabb, mennél termékenyítőbb, annál inkább bizonyos, hogy kivégzik, vagy már ki is végezték. Mert ennek az országnak a szívéből ki kell tépni mindent, a mi önmaga felé dobogtathatná meg még valaha! Kik a művelői ennek a határtalan alávalóságának? Az az álkozmopolita keverék-elem. Azok a gyáva hatalmasok, a kik feltokodtak a polcra, de remegnek bitorolt hatalmukért. Nem mertek fölébreszteni egy alvó hőst, hogy megvívjanak vele életre-halálra, csak elértéktelenítették méreg-kotyvalékaikkal és most szabadon garázdálkodnak köppölyeikkel az ütőerei körül. Megnyitják az ereit, s akkor fogják majd nagy hahotával fölébreszteni, mikor már megmoccanni sem tud többé. Egy nemzetet ölnek, egy nemzet vére folyik és nem ordít föl kínjában senki!

Benne, egyedül ő benne gyúlik meg ez a rettenetes hang, - érezte gyilkos keserőséggel - de nem tud az ajkáig hullámozni, mert béna, szélütött, tehetetlen, mert ő maga is az elvzés utolsó stádiumában van és az a hang, az a rettenetes hang, a lelkében szertegörögve csak tompa morajjal kíséri a fekete villámokat, a melyek borús fellegeit hasogatják.

Már a Halászbástya kővé dermedt, szépséges álmában sem tudott gyönyörködni; az otrombán esetlen, de nyolcszáz esztendő regéket mondó csonka rom-tornyot is alig hogy észrevette a hajdani dominikánus kolostor falai közé ékelten, csak ment, nemlátó szemmel, gépiesen, gondolatai elől menekülve. Már kétszer is elhaladt a minisztérium régi épülete mellett, mikor eszébe jutott, miért is jött fel tulajdonképpen a Várba. Visszafordult, s megszabadult egy időre kínos érzéseitől. Tamás kezdte foglalkoztatni. Remegett a találkozástól, de minden áron látni akarta, hogyan viseli el poéta barátja az élet első mázsás pörölycsapását. Erős-e, vagy megtört, szavát veszi-e a bánat, vagy bőbeszédűvé teszi.

Halkan ment végig a szobán, a melynek tizedik vagy hányadik asztalánál megállott némán Tamás mellett. Nagy halom számadás, otromba, tartalmatlan fóliánsok voltak előtte és körülötte. Dolgozott. Gépiesen, de teljes odaadással. Ifju lelkének felgyúlt energiájából legalább felerészt követeltek maguknak ezek a papírmalomba szánt, számrovatos kötetek és ő becsületesen megadta nekik ezt a követelt felerészt. Fábián megérintette a vállát. Fölrezzent. Egy-másba merült a két szomorú szempár, de nem csüggedten tekintett egymásra, csak komolyan. A kezük még a kézszorítás után is sokáig egymásban maradt.

- Látni akartalak, Tamás és szeretnék most elvinni innen, ha már egyszersmindenkorra nem, legalább pár órára.

- Lehetetlen. Főnököm minden percnyi távollétet számon tart.

- Te, én úgy ismerem ezeknek az embereknek az eszükjárását, olyan folyékonyan beszélem a nyelvüket és olyan pontosan rátalálok a csiklandós pontjaikra, hogy ha most bemegegyek a főnöködhöz: egy hétig leszel a kegyeltje, hogy most elbocsáthatott.

S már indult is a zöld tapétás ajtó felé.

Tamás szavával is, kezével is igyekezett visszatartani, de nem bírta vele, s Fábián a következő pillanatban már az ajtóból nevetett vissza rá, a melyen bekopogtatott.

Pár perc múlva két mosolygó arc bukkant fel az ajtóban. Fábíáné, meg a főnöke.

- Folyó munkát már nem osztok ma önre, bátran elmehet a barátjával, Divéky úr.

S barátságos kézlegyintéssel visszavonult, Fábíánnak „igen örvendek, hogy volt szerencsém”-mel köszönve.

Tamás fölrántotta a kabátját, s hamarosan az utcán termettek.

- Minden percért kár, a melyet ebben az épületben töltesz. Látom, hogyan dolgozol, bizonyos, hogy kipótold a mulasztást, nem vallja kárát az állam. Egy kissé még te is filiszter vagy, mint minden hivatalnok; Shakspere is az lett volna, fiam, ha felváltva ír az örökkévalóság végtelen papirosára, meg a rubrikákba. Ne röstellj, ennek már így kell lennie. De ne haragudj rám azért, hogy én most mulatok a lelkifurdalásaidon.

Csak azért beszélt, hogy halogassa, a mit valójában kellett volna mondania. Tamás átlátott rajta, kapott a témán, s ő sem szólt arról, a mi tegnap történt. És lassan-lassan, mindig másról beszélve, célzások, vonatkozások nélkül is megállapodtak abban, hogy nem is fognak szólni róla. Már annyira értették egymást, hogy még fölemlítésével sem kellett egymást elkínozniok.

Lopva azért gyakran vizsgálgatták egymást.

Egy halvány célzást mégis megengedett magának Fábíán. Minden átmenet nélkül mondta, a hogy felkíváncozott belőle.

- Szeretem a kemény legényeket, mert magam is az voltam valamikor! - S nem várva feleletre, rögtön utána másra tért.

- Segíts nekem ebben a budapesti utazásban, mert nagyon egyedül ténfergek itt, s ha egyedül vagyok és ébren vagyok: mindig a sötétebb látású szemem nézi, a mit nézek. Mutasd meg nekem a színét is annak, a minek én szerintetek csak a fonákját látom. Hátha...

És kiöntötte Tamás előtt szívének minden aggodalmát.

Tamás szót fogadott és kezdte a fonákot visszafordíthatni a színére. Tucatszámra sorolta föl élő jeleseink nevét és beszélt neki a nagytüzű új lírikusról; a valóságos, igazi magyar parasztlélek őserővel teljes regényírójáról; a zseniális fiatal zeneszerzőről, a ki egy lépéssel az európai zene-pápák előtt jár, s mégsem röstell, ködmönt öltve, csizmásan, vármegyéket végigyalogolni, hogy ősi magyar zene-formák után kutasson... Beszélt törekvésekről és intézményekről, a melyek jók, nemesek és mégsem vallanak kudarcot, de Fábíánnak gyógyíthatatlan ború volt a betegsége, - „háromszoros fekete felhőreteg”, a hogy ő szokta mondogatni, - ennyi volt hát egész felelete erre a sok sugaras szóra:

- Kivételek, fiam, kivételek, a melyek csak még jobban kiélezi a szabályt!

Tamás elnémult és fájdalmas pillantásokat vetett az ő nagyon szeretett, beteg, nagyszívű barátjára.

Azután még egy kísérletet tett: a jövőről kezdett beszélni. A jövőről, a melyet nagyszerűnek érzett s a melynek küzdelmeiből részt követelt.

- Engem a jövő is aggaszt, a melynek ez a jelen lesz az anyja - mondta Fábíán. - Mert a következő nemzedéknek, a mely tőlünk veszi majd át a szót, több a zsonglór tanítója, mint a lelkiismeretes. Itt is, ebben az épületben, - mondta az Egyetemre mutatva, - meg a piacon is, meg az ujságok hasábjain is, mindenütt. Sohasem hangoztatták még annyiszor, hogy újat, minden vonalon újat kell alkotnunk a szellemi világban, mint ma, a huszadik század második tizedében. És sehol sem hangoztatják oly hevesen, oly büszkén, mint minálunk, szinte minden utcasarkon. A tanítóink. A kéretlenül fölcsapottak, a kik addig hirdetik, hogy okulásunkért jöttek a világra, míg el nem hiszik nekik az oktanok, s míg az okosokból is hozzájuk nem

bódul egy-egy, a levegőbe éljenzők zenebonájától. Tulajdonképpen igazuk van, mert maga a frázis igaz, de mit gondolsz, miért hangoztatják annyira, hogy újat kell csinálni minden vonalon? Mert zsonglőrök, mert meg tudják csinálni az újnak látszót. Azt, a mit a legkönnyebb megcsinálni, mert már meg is van, csak csavarni kell egyet rajta, hogy újnak lássék. Hitemet rá, hogy az, a ki a barokk oszlopoknak valamikor széltire elterjedt, de minden bizonynyal legizléstelenebb fajtáját kitalálta: nem tudott építeni. Nem volt építő, nem volt művész; de agyafúrt volt, s rájött egy fortélyos fogásra: csavart egyet a más alkotásán, mint a hogy a parodista csavar egyet a poéták szaván, s megvolt az „új” műalkotás. Megszületett a legszörnyűbb építészeti bárgyúság, a mely abban a miénkkel oly sokban hasonlatos korban befutotta a világot. A mi tanítóink, - a mi számot tevő, tehát nagyszájú, a maguk dicsőségét teli torokkal kiabáló tanítóink, - nem építők és nem alkotók, csak parodisták, csak elcsavarói becsületesen megépített oszlopoknak. Vizsgálj meg jól minden nagy garral hirdetett társadalomtudományi, vagy politikai elméletet, a mely például ebből az épületből, az Alma Materből szállt ki a diák-körökbe, s onnan az utcára. Tíz eset közül kilencszer ki fog derülni, hogy ócskástól került ki, csupán visszájára fordították; a megmaradt egyetlen esetben pedig hamis, csak csillogó. A nagydob mindig azt mondja róla, hogy új, pedig sohasem új. Éppen azért nem, mert a nagydob mondja. Mikor valami igazán új születik a világra, a nagydobok mindig némák, mint a sír.

- Nem mindig, Fábián!

- De mikor egyedül csak az ő szavuk hallik, akkor egész bizonyosan fattyú született!

Még az Egyetem előtt állottak, mikor a diákság kifelé kezdett özönlenni.

- Hogyan köszönnék nekik, milyen alázatosan, ha csak annyit remélhetnék tőlük, hogy egy tizedrészüik folytatása lesz a fa törzsökének, s nem a fagyöngy könnyű szerepére vágyik!... De nem bízom bennük, nagyon is kapnak a mételty után, s legkedvesebb tanítóik, a kikhez önként özönlenek, rombolásra ösztökélik őket. Az építők, - ha ugyan születhetett még építő ösztönnel valaki ebben az országban, - nem ebből a nemzedékből fognak kikerülni. Egyetlen jelét sem látom ezekben. Mennyi cinikus arc, mennyi hetvenkedő, mennyi elfásult, mennyi jelentéktelen! Látsz te ezek között lelkes arcot?

- Most is elment mellettem egy. Lelkes volt minden szava, minden gesztusa.

- Ki tudja mi lelkesítette! Mindenért lehet lelkesedni! Még a cinizmusért is; de csak itt, Budapesten, a hol még ennek a szónak is más értelme van. Egy kis görög cinizmus mindenütt elkél, nálunk is csak haszon járna vele, de ez a fajtája, ha ilyen arányban burjánzanék föl egyebütt: tíz év alatt el tudná korhasztani a legkulturáltabb nemzet alapjait is.

- A miénket azért még sem fogja.

- Gondolod?

- Hiszem! A te nagyon is érző képzeleted túlságosan megnövel minden veszedelmet.

- Meg nem fosztanálak ettől a hitedtől semmiért!

- Nem is lehetne, Fábián. Én már a jövő nemzedék vagyok!

Odább mentek. A Kossuth Lajos-utcában, az egyik járókelőben fölismert Fábián egy nagyhírű egyetemi tanárt.

- Ismered? - kérdezte; - tudsz róla valamit?

- Csak annyit, hogy filozófus, s hogy új törvényekre bukkant a természettudományok egyikében.

- Nem törvények azok fiam, csak ő nevezi őket törvényeknek, arra számítva, hogy a közönséget meghódítja ez a nagyhangú szó. A mennyiben pedig csakugyan törvények, nem újak. Még csak nem is kicsavartak. Maguk az eredetiek. S látszatra azokat veri vele agyon, a kik rájöttek s megajándékozták velük a világot.

- De hát hogyan tehetné kockára már-már európai nevét?

- Nem kockáztat vele semmit; magyarul írta, nekünk írta s itt feltűnést keltett vele a maga táborában. Csak valóban komoly tudósaink botránkoztak meg fölötte, s ezek közül is csak egy volt annyira naív, hogy polémiába bocsátkozzék vele. Kikapott; nevetségessé tették az „új” törvények hívei.

- Talán egy kis elfogultság is beszél belőled Fábián. Én úgy tudom...

- Azoktól tudod, a kik fölfelé tolják, hogy szintén fölfelé tolassanak... De nézd csak, ott jön a másik. Ma határozottan szerencsénk van az egyetemi tanárokkal. Ez más zsáner. Ebben nem a föltűnési viszketeg dolgozik, hanem az üzleti érzék. Soha még ember nem váltotta oly sűrűn ezüstre és apró bankóra a tudományát, mint ő. Egyébiránt nem áldása, de nem is veszedelme a magyar kultúrának, mint általában a becsületes középszerűségek. De minden esetre érdekes típus. Tudós, a ki szüntelenül a pult előtt áll, s apró papírzacskókba csomagol nyájias vevői számára vegyes gondolat-fölvágottakat.

Elnevette magát.

- Milyen ragadós ez a budapesti szellem! Most egészen Sebők-Siklóssy modorban beszéltem.

- Nem illik hozzád, Fábián! Természetes, hogy a fagyöngy kicsínyli a tölgyet, de a tölgy sohase csúfolódjék...

Fábián lehorgasztotta kissé a fejét. Azután újra fölvetette.

- Érdeemes volna egyszer erről az egész fagyöngyerdőről egy teljes monográfiát megírni, - mondta. - Teljest, mindenre kiterjedőt, biológikus, társadalomtudományi és tömeg-lélektani alapon. Miért van Budapesten minden úgy, a hogy van? Miért indul éppen ez a város a világ minden városai közül a legkozmpolitábbnak, annál is többnek: a saját gyökerei kiirtójának? Miért silányul és tartalmatlanodik el még külső képe is? Miért nincsen semmi de semmi tisztesség az anyagi életében? S miért merül ki egész kulturális élete hűhós körmenetekben? Ha nem volnál Istentől született poéta, rábiztatnálak erre a feladatra. Így bűn volna; másvalakinek kell megoldania. És annak a másvalakinek igen nehéz helyzete lesz, mert ő, e kor történetírója, egy történetíró-karrikatúrával fog szembekerülni, a ki le fogja torkolni szemeszédett hazugságaival, a melyeket plakátokra nyomtat ki majd, nem könyvbe. Ezer esztendő minden alkotását le fogja tagadni és a mi emberünk - a szerény, az igazi tudós, - nem fog megbírni azokkal az ordító, ökölnyi betűkkel, a melyek a magyar kultúrát attól a naptól keltezik majd, a melyen először megtagadták.

És elmondta részletesen, hogyan gondolná el ő ezt a munkát.

Tamás elbámult, mennyi minden mellett haladt el naponta, a minek a velejét csak most értette meg, Fábián szavaiból. De már kezdte elveszteni az ő lelke is az egyensúlyt, mely ilyen egyoldalú megterhelhetésre csak úgy felbillent volna, mint a Fábiáné. Érezte, hogy az a fekete ború Fábián lelkéből az ő alig befellegzett egére van szakadóban, szabadulni akart hát tőle, s a maga felhőivel kezdte visszaverni:

- Két bűnös tábor áll egymással szemben, Fábián. Vess a másokra is egy pillantást! Arra, a melyik nem pusztít, nem rombol, nem játszik olcsó komédiákat, nem tagad meg minket, de még talán ennél is rosszabbat cselekszik: - tétlenül, ölbetett kézzel nézi a pusztítást s a saját maga pusztulását. Renyhe, nem gondolkozó, nem épít, nem gyarapszik, s mindig kész publiku-

ma bárminek, a mi csódt. Fábián, ha én valaha korbácsot ragadnék, én első sorban is ezeken vágnék végig, mert - ha mind igaz, a mit mondtál: - ezek a bűnösebbek!... Nem Herosztrátosz volt a bűnös, hanem a papok, a kik közönyösen látták kezében a csóvát Artemisz templomában.

- Vágj vele végig a főpapon, Tamás! Vágj vele végig rajtam, ha találsz még lelkemen egy szemernyi ép helyet, a melyet végig nem hasogattam a magam flagellumával! Mert ezer igazság van abban a három szóban, hogy mi vagyunk a bűnösebbek! Mi, a kristálynézők, az álmodozók, a homokba fúrt fejűek, az én egész felekezetem.

- Nem téged akartalak én...

- Tudom, ne magyarázd. Nem mondasz mást, mint a mit az én jobbik énem mond szüntelenül; de hiába mondja, mert az én bal-magam már menthetetlenül elveszett... De vannak, a kiket talán még megmenthetné! Vágj végig látni nem akaró strucc-lelkeiken a korbácsoddal, hogy ne lehessen menedékük a homok! Vágj rendeket az álmkórosok között, mert gyilkos kórság, a melyet lehelletükkel terjesztenek! Vágj ki vele minden szemet, a mely bűnös maga-megadással egy-egy csillogó kőre mered, a helyett, hogy meglátná a kuruzslók kezében a tégelyt, a melyben az ő gyermekeinek keverik a mérget! És taposd el a végén az én topázomat is, hogy pusztuljon ki ez az egész élnetelen faj, mely még oltárait sem tudja megvédeni! Irts ki bennünket, Tamás, mert mi vagyunk a százszor bűnösebbek!... Meg nem ragadni a romboló kezét: nagyobb bűn, mint rombolni! Ki nem csavarni a kést abból a kézből, a mely az ereinket metszi fel sorra: öngyilkosság; minden főbűn között a legfőbb!

- Fábián, engem most úgy elöntött a harag, hogy nem tudnám eldönteni, mit tennék, ha ebben a pillanatban cselekedhetném: azokat az ereket kötözném-e be, a melyekből te vért látsz buzogni, vagy korbácsomat suhogtatnám-e meg.

- A korbácsot Tamás, csak a korbácsot! Vér még mindig van ebben az alvó óriásban, csak ököl nincs, a melyik életre rázza. Ráérték bekötözni, csak ébresszétek rá, hogy mi történik vele. Csak a szemét nyissátok föl, ha égni is fog utána homlokán egy véres csík, az egyetlen ébresztő valami, a korbács csapása után.

- Keserű szerep vár rám, Fábián, de ki fogok lépni a dobogóra. Megírom: „Az alvók országá”-t. És tüzvel-vassal irtó háborút fogok viselni...

- Az én hitsorsosaim ellen.

- A te hitsorsosaid, az akarni nem akarók ellen.

- Áldassék meg a munkád, édes fiam! Áldassék meg az öklöd minden izma és áldassanak meg agyadban az álmriasztó ököl-szavak!

Tamás lángragyúlt képpel beszélt még tovább. Az energiátlanok megkorbácsoltatásáról. Belefeledkezett ő is ebbe a szomorú témába, s egészen félreült lelkében az a nagy-nagy bánat, mely a velejéig megrázta tegnap, mikor Júliával szakított. Csak akkor jutott újra eszébe, mikor már kezét fogtak, hogy elváljanak.

Fábián kiolvasta a nézéséből, hogy mire gondol. Közönyössé erőltetett hangon mondta neki:

- Tegnap nálam járt a párdúc. Arra kért, hogy adjalak vissza neki. Nem adtalak vissza és nem foglak sohasem visszaadni. Kimondta, hogy megvív érted velem, s ki fogja csavarni kezemből az utolsó szalmaszálat, a mely még fönntart valahogy. Sikerülni fog neki, mert én a ti kettéválasztásokkal kiadtam magamból utolsó maradék kis erőmet is. De legyen úgy! - Egyetlen aranyrög megmentése e salakhegyekben többet ér nekem, mint bármi, a mit ő az én utolsó szalmaszálam alatt érthetett.

## IX.

Lauránál nagy volt az izgalom egész nap. Júlia már délelőtt beállított hozzá, hogy előkészítse Monika jövetelére, s megbeszélte vele mindent. Könyvek, mappák, útmutatók között kutatva, megállapították a beteggyógyító színdarab minden előre megbeszélhető részletét. Mikor Monika, pontosan két órákor betoppant, már be is volt rendezve a szomszédos fülke tanulószobának, s az asztalon szanaszét heverték a Baedekerek, illusztrált könyvek és reprodukciós mappák, a melyekből leckéjét kellett megtanulnia.

Négy órákor még tanult, a nélkül, hogy közben csak egy percre is megpihent volna. Föl s alá járt a szűk kis szobában, s helyrajzi adatokat mondott el hangosan, sokszor egymás után, különösen az egymásutánjukra ügyelve. Koronkint elő-elővett egy-egy mappát, s igyekezett jól a lelkébe vésni egy sereg bonyolult kompozíciót. Csak tanulás közben vette észre, mekkora feladatra vállalkozott, s mikor érezte, hogy hány helyen ingadozik még, s milyen bizonytalanul vésődik a lelkébe az a sok vonal és szín, elvesztette a bizalmát, egyre jobban elcsüggedt, s a kétségbeesés kerülgette: képes lesz-e egyáltalán emlékezetének erre a kegyetlen próbatételére? Benyitott a műterembe, s az óra után tudakozódott. Ott tartották és megpihentették. Megvigasztalták, hogy ráér, még csak négy óra van, Fábiánt csak ötre várják, s neki még azontúl is marad vagy egy órája, mert csak hat utánra ígérkezett.

- Ruhád, kalapod, minden holmid odabenn van, - mondta neki Laura, - surranj ki majd a hátsó folyosón, kerüld meg a házat, s úgy nyiss be itt, a verandára nyíló műterem-ajtón.

- Jobb lenne, ha nagyobb sétát tennél, hogy megérezzék rajtad a friss fagy, - tanácsolta Júlia, a ki már készülődni kezdett. - Te pedig, Laura, el ne feledd ezt a Michelangelot valami Rafaellel kicserélni a falon. Lehetetlen, hogy szeresse Rafaelt ez az ember, s ha nem szereti, nem is ismeri jól. Végtelenül kíváncsi vagyok, hogyan fog sikerülni a dolog, de nem maradhatok itt, mert csak ronthatnék a dolgokon.

Sajnálkoztak felette mind a ketten, de nem tartóztatták. Júlia már az ajtóban volt, mikor hirtelen eszébe jutott valami.

- Valamiről megfeledekztünk. Csodálatos, hogy éppen a legfontosabbról, a mit nem lenne szabad pusztán Monika ösztönére bízunk. Monika, láttál már hipnotikus kísérletet?

- Nem, csak hallottam egyet s mást.

- Az baj. De mégsem baj, mert annál többet láttam én. A férjem sokat foglalkozott vele. Olykor még engem is hipnotizált. De én nem bizonyultam jó médiumnak...

És megrázkódott.

Azután idegesen hányt le magáról újra keztyűt, kalapot, s visszaült helyére, Monika mellé.

- Az autohipnózis jelenségeit kevésbé ismerem, ezt már igazán a te ösztönödre kell bízunk, - azt sem tudom utólagosan volna-e jobb elmondanod, a mit láttál, vagy látásuk közben, - de elmondok neked néhány esetet, hogy megbővítem az ismereteidet, s olyan aprólékosságokra tegyelek figyelmessé, a melyeket kísérletek látása nélkül elgondolni is alig lehet.

És nem csak elmondta, de végig is játszotta mindazt, a mi eszébe jutott. A médiumok befelé révedező nézését, nehezen fölpeckelődő pilláit, tétova járását, az arcukon váltakozó ellentétes kifejezéseket mind végigábrázolta, s végig is próbáltatta Monikával. Azután sietve ment el; kerülő úton, nehogy valamiképp összetalálkozzék Fábiánnal.

Fábián még kellettenebből indult el erre a látogatásra, mint akkor gondolta, mikor ígéretet tett rá Laurának. Mennél többet gondolt rá, annál jobban bántotta, hogy Laura fölismerte, s

alighanem folytatására számít most annak a lázas, delíriumos levélnek, mely többet, sokkal többet mondott, mint a mennyi valósággal neki szólt az ő akkori lázából. Arra nem is gondolt, hogy Laura lelkében mélyebb nyomokat hagyhatott az a levél, de bizonyosra vette, hogy a hiúságának jól esett. És most éppen ezen a hiúságon fog érzékeny sebeket ejteni az ő hűvösége, az ő visszavonulása. Mert vissza kell vonulnia, hiszen nem érez semmit. Az a Passiósesti láz úgy elmúlt a lelkéből, hogy szinte nyoma sem maradt. De miért nem maradt? És hogyan érezhetett ő akkor este olyan hevesen? Elemezni kezdte akkori lelkiállapotát és lassan-lassan megértett mindent; hanem azért sokért nem adta volna mégis, ha zsebében marad az a levél és sohasem jut el a címzetthez. Most összetépné és rendben volna minden. Így pedig tartania kell a következtésektől.

Hét magányos esztendő után elfogta a vágy, hogy újra emberek közé kerüljön. Felsőbbrendűek közé, ébren, a topázának segítségével nélkül. A véletlen, a gondviselés, vagy talán öntudatlanul ő maga úgy akarta, hogy abból a nagy, teljes egyedüliségből, a melybe már halálosan belefáradt: a legnagyobbyszerű művészi alkotás révén, a Máté Passión keresztül tegye meg az első lépést újra ki a világba. Olyan hidat választott élettelen életéből vissza az igazihhoz, mely roppant ívével az égboltot szelte ketté, s mely óriás méreteivel megnövelt minden rajta láthatót. Teli értékes lelkek után való vágyakozással: akkor pillantotta meg Laurát, a művészt, az alkotót, tehát felsőbbrendű embert, mikor a szédületes magasságokba vesző ív tetőpontjáról nézett körül. A hídon látta, olyan távolból és olyan látószög alatt, a mely nem mutathatott neki igaz képet, mert hiszen nekünk, gyarló embereknek mégis csak az az igaz kép, a melyet lábunkat a földön megvetve látunk. Emlékezett még, mennyi vívódása volt akkor, azon az estén, az ő kettéoszlott lelkének. Hogyan kerekedett felül hol az egyik, hol a másik fele, míg végre is a lázas teperte le a csak szenvedőt. Az a levél is, a mely pusztán csak írásnak indult az elején, magától, az ő akaratától függetlenül lett azzá, a mi lett. De baj lett volna mindez, ha nem él emlékezetében tisztán, világosan az a márványcsoport, ha nem látja meg Thoroczkai képét és nem győződik meg róla, hogy ő sugallta Laura alkotásába a lelket: mind azt, a mi benne legértékesebb? Nem lett volna baj. És ő most röpülve menne hozzá, s nem nézné olyan unottan az óráját, meddig halogathatja még a bekopogtatást. Túl van már azon, hogy nőben pusztán a testi nőt szerethesse. Ha nem volna túl ezen, akkor Júlia bizsergetné most az idegeit, nem Laura, mert ilyen értelemben ő a hasonlíthatatlanul varázsosabb. De neki lélek kell, lélek, mindenkifölött lélek, mert lelki sebek áhítják benne a gyógyító irt, nem földiek.

Monika is eszébe jutott és szeretettel gondolt rá. Lydia is, a ki meg-meg tudta pihentetni a lelkét hasogató fájdalomtól. De nem tudta őket sehogyan sem elhelyezni a szívében. Nem tudta, ki hová, melyik kamarába való. Föltárt előttük minden ajtót és ők ki s besurrantak rajtuk, de nem tudott kijelölni nekik egy-egy zugot: ez a tiéd, ez meg a tiéd. Nem csapódott be egyikük mögött sem az ajtó. És a szive fenekén rendületlenül látta állni Júlia elhagyott trónusát. Annak még így üresen is megvolt a maga helye. Nem ült rá senki, még csak meg sem közelítették. A lézengőknek, a ki s besurránóknak messze el kellett kerülniök.

Igyekezett ura lenni önmagának, de hűvösen, feszesen nyitott be Laura műtermébe. Laura mosolyogva ment elébe és szíves szavakkal fogadta. De jó ideig nem tudtak túlesni a formaságokon. Fábián nem is akart, de ezt Laura nem érezte meg. Azt hitte, Fábián csak biztatásra vár, s csodálkozott rajta, hogy hiába ejt el nem egy célzást, a mely után két kézzel kapott volna minden forróbb utakra kívánczó. Végre is ő maga tért rá, inkább sértett hiúságból, mint valóságos vágyakozásból. Hátravetette magát a pamlagon, s két kezét a támlán pihenő feje alatt összekulcsolva, belemosolygott Fábián szemébe.

- Sokat gyönyörködtem már azóta is a levelében, de máig sem értem egészen. Magyarázza el.



- Olyan hangulatokat nem lehet elmagyarázni. Átélessük úgy hatnak, mint nagy, földérítő világosságok, de mihelyt kiestünk belőlük, elhomályosodnak, s kezdjük magunk sem érteni, a kik átéltük.

- Szóval ön maga sem érti már?

- Nem.

Laura föl kacagott, de erőltetetten. A megbántódás kiérett színlelt vidámságából. Fábián tisztában volt vele.

- Félre ne értsen, nekem kincs volt akkor az a hangulat és mint emlék, kincsem is marad. De nem tudom aprópénzre váltani, éppen azért nem, mert kincs. És ha most magyaráznám vagy mentegetném: garasokra váltva gurítanám ki őket az emlékezetemből.

- Nincs szükség mentegetődésre, maga ért félre engem, ha úgy értelmezi szavaimat, hogy kérdőre vonom azért a múltó hangulatért. Én csak azt nem tudtam megfejteni és annak lettem volna kíváncsi némi magyarázatára, - oly nehéz ilyesmiről beszélni, - hogy miért íródott az a nem levélnek indult levél a végén mégis csak hozzám?

- Érdekli, határozottan érdekli az oka? - kérdezte mélyen a szemébe nézve Fábián.

- Határozottan érdekel, - felelte Laura elfordított tekintettel, - de még határozottabban kérem, hogy ne fejtse ki most. Olyan hangulatot csak egy másik hatalmas hangulat tud újra feloldani. Most, úgy érzem, csak még jobban megfakulna a már úgy is halványuló.

Kedvetlenül állt föl, egészen olyan mozdulattal, mintha el akarta volna bocsátani a vendégét, mikor eszébe jutott, hogy inkább marasztalnia kell.

- Nézzen körül a műtermemben. Egy szobrász van csak a világon és én hosszú tévelygések után annak esküdtem örök hűséget!

- Ivan Mestrovicsnak, ugye?

- Észrevette?

- Azonnal.

- Nagyrabecsüli?

- Nagyra kell becsülnöm, mert valóban az, mert egyenesen a lelkéből merít, mert agyaggyúró kezét nem mástól eltanult formák, hanem saját érzései vezetik.

- A mit most mondott, úgy látszik, inkább nekem szól, mint neki. Kevesebbre tart azért, mert követek valakit?

- Kevesebbre! Mert megfosztja magát a művészet legmélyebb igazságától, attól, hogy a művész mennél teljesebben, s mennél függetlenebből minden elképzelhető idegen hatástól: a maga lelkét fejezze ki. Elképzelhetetlen, hogy ezek a komor izom-kolosszusok a maga érzéseiből gyúródtak volna ilyenekké. Szobrászmester súgta meg magának ezeket a formákat, nem az igazi mester: a teremtő ösztön.

- Túlságba ne menjen, Balogh úr, mert még a legkeményebb kritikának is megvannak a maga határai! S a mit most mondott, az már több kritikánál, az már...

- Kíméletlenség, kegyetlenség, tudom. De örülök neki, hogy kimondtam. És most már megmondhatom magának azt is, miért írtam meg azt a levelet és miért nem eleven, miért csak emlék már bennem az a nagyszerű, mélységes hangulat, a mely a maga első megpillantásakor olyan hevesen elfogott.

Laura szorongva tekintett föl rá és várta a jégesőt.

- Mikor megpillantottam magát ott, abban a vigadói páholyban, fölmerült képzeletemben a maga első, nagyszerű alkotása. Az, a melynek gipszmásolata ott áll éppen velem szemben, a sarokban. Láttam apró fogyatkozásait, de nem győztem gyönyörködni a gondolatában, a szobrászi értelemben vett plasztikus gondolatában. Thoroczkainál jöttem rá, hogy az a gondolat nem eredeti. Már akkor tisztában voltam azzal, hogy ma még egy szobrászt fogok itt találni, csak azt nem tudtam, hogy Mestrovics lesz az a valaki.

Laura fölszisszent.

- Olyan nagy bűn az, ha a kisebb lélek segítségül kéri a nagyobbat?

- Ha nem azért kéri segítségül, hogy önmagát fejezze ki általa addig is, míg a maga lábán is elindulhat a saját lelke felé: akkor bűn. Több, mint bűn, kicsínység.

- A világnak elég vagyok így is.

- Nekem nem. És ezért akadt el a szavam, mikor szóbakerült közöttünk az a levél. Írása közben az az érzésem volt, hogy azt a nyers ösztönt, azt a rendkívüli formakésztséget, a melyet most is elismerem magában: én fogom egyre mélyebben és mélyebben befelé fordítani a lelke felé, én, a ki magam nem lévén alkotó művész, nem elveket és szabályokat fogok magára tukmálni, hanem felszínre hozom a lelkének olyan kincseit, a melyekről még maga sem tudhat és önmagával ajándékozom meg.

- És most már késő? Most már nem vállalkozik rá?

Fábián nem válaszolt.

Laura lángra gyúlt arccal fordult szembe vele.

- Akkor sem, ha mindent összetörök és újra kezdem az egészet? Akkor sem, ha kivallom, hogy most, ebben a pillanatban láttam belé először a műhelyembe és ma tudtam meg, ma, a maga szavaiból, hogy mi is tulajdonképpen az én nagy-nagy szegénységem és mi választ el attól, hogy dúsgazdag legyek?

Most már Fábián fordult felé kérdő arckifejezéssel.

És megremegtette a leány fátyolos hangja.

- Nem voltak - élményeim! Nem történt velem semmi. Huszonhárom éves vagyok és a lelkem sohasem volt még más, mint sima tó. Fodrárt is alig láttam, hullámaint soha, hogyan kerülhettek volna hát föl a mélyébe rejtett kincsek! Ha csak egyszer, egyetlen egyszer verte volna föl nyugalmamat valami viharos érzés: feltombolt volna mélységeiből a magam igazi énje. Így csak a mestereim képét vertem vissza a sima tükörből. Nem voltak élményeim, nem történt velem semmi és ez az, a mit nem érzett meg maga, kegyetlen bölcs.

És egészen elhalkult, alig hallható hangon, feltörő sóhajtásait nehezen lebírva mondta azután:

- Nem voltam még szerelmes, soha. Sem boldogan, sem szerencsétlenül. Nem volt kifejezni valóm, csak formakésztségem volt. Mind e mai napig csak mások tanítványa voltam, nem a magamé. Köszönöm, hogy befelé fordított, a lelkem felé; köszönöm, hogy felkorbácsolta a tisztá, sima tükört; köszönöm magának ezeket a nagy, tarajos hullámokat, ha el is fog láttukra a félelem, hogy túlságosan meg fognak dobálni...

És két nagy könnycsepp gördült ki a szeméből.

- Már megvan az élményem, már belülről fog jönni minden!...

Fábián olyan megszegeyenülten állt előtte, mint bűnebánt kényúr az ártatlanul megkorbácsolt rabszolga előtt, a ki köszönetet mond neki az igazságos büntetésért. Ezer alázatos bocsánatkérés volt a tekintetében és szelíd, lágy hangon kezdett neki valamit mondani, de alig jutott túl a nevénel, mikor megzavarták. Valaki kopogtatott az ajtón.

Laura letörölte könnyeit, s a még kicsordulni készülőkön, de már visszaparancsoltakon keresztül rámosolygott Fábiánra. Erőt vett magán és a belépő Monika felé sietett. Kedves szemrehányásokkal halmozta el, hogy elhanyagolja, hogy tegnapra is várta, hogy ma is megkésített, hogy alig jut hozzá néhanap. Monika nagy elfoglaltságával védekezett, üdvözölte Fábiánt, s Tamás után tudakozódott.

- Nem jöhet, ott a levele, - mondta Laura, egy kis asztalra mutatva, a melyre maga Monika vetette pár órával ezelőtt.

Monika gépiesen átfutotta és sajnálkozott. Laura tekintete rajta függött és meg volt vele elégedve. Örült, hogy kétségtelen lámpalázától ilyen apró színjátszásokkal szabadíthatja meg.

Jó ideig Tamásról folyt a szó. Monikának fogalma sem volt róla, hogy Fábián jelenlétében Tamás az elképzelhető legkényesebb téma, s mindenekfölött ő előtte kell minden szavára ügyelnie, nehogy elárulja, hogy tud valamit a vele történekről. Nem árulta el. Talán ösztönből latolgatta meg már is minden szavát, de az is lehet, hogy tudatosan igyekezett fegyelmezni magát; nem azért, mintha megérezte volna a téma kényességét, csupán azért, mert elejétől fogva játszani akart, s azt akarta, hogy játék vezesse már a színpadra is.

- Nagy önmegtagadásába kerülhetett, hogy kísérletéhez kettőnk közül nem Tamást választotta, - mondta, Fábián felé fordulva. - Mikor ennyire komoly dolgokról van szó, a nő mindig lámpaláziasabb.

Fábián megütődött.

- A lámpaláz szó bántóan hangzik ilyen kísérletnél. Az embernek akaratlanul is az jut az eszébe, a mit a közfelfogás ért alatta; s lámpaláza itt, miközöttünk, legfeljebb olyasvalakinek lehetne, a kit maguk, a maguk külön nyelvén úgy neveznek, hogy „nappali színész”.

A két nőnek elállott még a lélekzete is.

Fábiántól távol volt minden gyanakvás, de a baklövés megtörtént, s ez a kifejezés olyan fenyegetően kezdett keringeni a két nő fölött, mint a lecsapásra kész héjja.

- Monika, fogadja meg a tanácsomat, ne legyen soha nappali színész. A művészet maradjon a színpadon. Azon innen csak csepürágás van, vagy magának az életnek rút, álságos komédiája.

Monika már összeszedte magát. Fölkacagott és a kacagása üde volt és csengő.

- Szívesen megfogadom, még egyszer, mert egyszer már megfogadtam, önmagamnak. Lámpalázam azért mégis csak van, hanem ez a közönség lámpaláza, mely azt sem tudja még, mit fog látni: komédiát-e, vagy tragédiát. Mert látni fogok valamit, ugye? Úgy örültem már előre ennek a napnak! Elhozta a kristályt? Én alig tudtam egyébre gondolni azóta.

Fábián fölpattantotta előtte a kis bőrtokot és szemébe csillantotta a topázt. Azután hirtelen elvonta tekintetétől.

- Ne nézze soká, mert hipnotizálja, s ha nem tudja, mit akar, csak kaleidoszkópot mutat.

- De hát lehet nekem akarnom?

- Nem csak lehet, de kell!

- Mit? Hogyan? Föl sem foghatom. Én úgy képzeltem, hogy teljesen akarat nélkül való báb leszek a maga kezében, s a maga akarata visz bárhová.

- A maga akaratával kell látnia! Mert akkor vallanánk a legteljesebb kudarcot, ha én szuggerálnám maga elé a látnivalót. Hitem dőlne meg, ha pusztán bábja lenne az akaratomnak!

Laura felszökött helyéről és mosolyogva, de meg-megborzongva, mint a kin átfut a hideg, az ajtó felé menekült, s onnan szólt vissza nekik.

- Én már is félni kezdek. Ne vegyék rossz néven, de nem nekem való az ilyesmi.

Monika erőszakkal vonszolta vissza.

- Az Istenért, ne gátold meg ezt a végtelenül érdekes kísérletet, hiszen nincs benne természetfölötti, a mitől félni lehessen! Ugye nincs?

- A természetben nincsenek természetfölötti dolgok.

- Hát hol vannak akkor? Mert vannak!

- A gyermekek agyában, meg az ijedős asszonyokéban, - mondta mosolyogva Fábián.

Laura duzzogva nézett rá, de maradt.

- Nehéz ám nem félni, mikor Isten tudja hová nyúlnak majd vissza a multba, régen elhaltakat megelevenítve!

- Nem fogunk a múltba nyúlni, ha ez annyira megfélemlíti. A jelen is jó.

- Nekem még jobb, mert bevallom, erősen kételkedem, s bármit látnának is a multból, én nem hinnék benne. A jelent legalább ellenőrizhetem. No lám, ez egészen tűrhető gondolat! Olyasvalahová vigye Monikát, a hová én kristály nélkül is utána ballaghatok. Majd akkor megvállik, fogok-e hinni, vagy megdől a maguk hite is. Olyan helyre vigye, a hol én már jártam és a hová pontosabban, jobban elvihet újra itt az asztal mellett valami könyv, mint elvihetne a legtokéletesebb emberi memória. Vigye végig az Uffizin, a Pittin, a Louvre termein, az Accademia Delle Belle Artin, a müncheni Pinakothékán, a drezdain, a Crystal Palace gyűjteményein, vagy akár a mi Szépművészeti Múzeumunkén; s ha megállítja ezeknek valamelyik termében és ő hibátlanul el tudja mondani, milyen képeket lát a falakon, kiktől valók, milyen színű rajtuk ez vagy amaz, akkor hinni fogok maguknak, mert megvan valamennyi katalógusom, s pontról-pontra ellenőrizhetek mindent.

Monika fölugrott, tapsolni kezdett és táncra pördült örömeiben. Lángoló rózsák égtek az arcán, s szívében azzal a rettentő nyugalommal, a melylyel éppen a félénk természetűek szoktak az igazi, a halálos veszedelemmel szembenézni: kipördítette a kockát, a melyről ha nem maga Fábián olvassa le a hatot, akkor minden elveszett.

- Féltem, hogy emberek, könyvekből ismert rég elhalt nagyok közé visz, a mi előszörre túlságosan szívetdobogtató lett volna nekem. Látni és hallani egy sereg embert, a ki térben és időben ezer mértföldnyire van innen: nagyszerű érzés lehet, a melyre vágyom, de nem most, nem ma. Ma még korán van. Egy képtáron végigmenni még előszörre sem hátborzongató. És minden bizonynyal gyönyörűség. Kik fogok látni? Lionardo da Vincit, Correggiot, vagy a nekem legnagyobbat és legkedvesebbet, Michelangelot? Legszívesebben a sixtusi kápolnába mennék, vagy a San Pietro in Vinciliba!.. Michelangelot akarom látni, az én titán Michelangelomat, a kinek minden alkotását ismerem, a nélkül, hogy egyetlen egyet láttam volna valaha, eredetiben, a maga helyén. Elenged hozzá, ugye? El, mert jó szíve van, nem olyan rossz, nem olyan irigy, mint Lauráé, a ki csupán azért, hogy bosszantson vele, levette a falról még azt az egyetlen Michelangelot is, a mely előtt mindig meg kellett állanom, valahányszor betévedtem ide. Hogyan is lehetett már ezt a fölséges, igazi férfi-alkotást ezzel a lágy, asszonyos Rafaellel kicserélni!

És kicsínylő gesztussal mutatott a falra.

- Túlságosan elfogult vagy vele szemben, Monika. Ez egyik legszebb alkotása.
- Puha, mézesmázos, nem szeretem.
- Én sem, de nem vagyok iránta mégsem ennyire elfogult, - mondta Fábián. - Ez Szent Mihály. Eredetije a Louvreban van. Ugyanott láttam a vázlatát is. A rajz még monumentálisabban hat, mert kevésbé lágú.
- No lám, ön maga is elismeri, hogy asszonyos.
- Ha kompozícióról ítélné meg, minden édessége mellett sem látná asszonyosnak.
- Nem vagyok kíváncsi a kompozícióira. Elfogult vagyok, lehet; de ha az vagyok, az is akarok maradni. Férfiben, férfi-alkotásban mindenfölktt az erőt kívánom meg.
- Nem ismered a freskóit? - kérdezte Laura.
- Nem.

Fábián megpedzette a csalétket.

- Van valami mappája Rafael freskóiról? - kérdezte Laurát.
- Nincsen. De Thoroczkaiéknak van, s bármely percben átkérhetem.

Monika egész testében remegve várta a kérdést, melyet mintha szóról-szóra diktált volna Fábiánnak.

- Volt már Rómában?
- Még nem.
- Akkor ma odaviszi a kristály.
- Michelangelohoz?
- Nem. Rafael stanzáiba.

A két asszonyban felujjongott a siker diadalérzése, s Monikának egész színjátszó tehetségét össze kellett szednie, hogy a csalódottat adja és lázadozzék.

- Miért éppen oda, a hová legkevésbé kívánkozom? - duzzogott kedve-szegetten.
- Talán azért, hogy megváltozzék róla az ítéleted.
- Az ellenszenv ítélete sohasem változik meg, Laurám.

Fábián félbeszakította a két nő párbeszédét.

- Az ok nyilvánvaló. Rafael stanzái önként kínálkoznak a lehető legszkeptikusabb kísérletre. Nem szereti, nem ismeri, nem járt Rómában, én sem emlékszem rájuk aprólékosan, nem szuggerálhatom, s nincsen kezünk ügyében semmi, a mivel magát, vagy magunkat befolyásolhatnánk.
- S a mi a legfőbb, - mondta Laura, - az ellenőrzés lehetősége mégis megvan, mert emlékszem, hogy láttam Thoroczkaiéknál azt a mappát.
- Azt azonban csak a kísérlet után hozatjuk át, ha megengedi.
- Ön rendelkezik, mindennek úgy kell történnie, a hogyan ön akarja!

A két nő tökéletesen eljátszotta, a mit a harmadik beléjük sugallt.

- Minden szót, minden adatot fel kell jegyeznünk, - mondta Fábián.
- Jó. Én leszek a jegyző.

- Kezdjünk hozzá mindjárt! - kiáltott föl Monika. - Égek a kíváncsiságtól! Elaltat, vagy magam alszom el? Beszélni fogok közben, vagy csak azután?

- Magam sem tudom. Kérdés, mekkora lesz a kristály hatása. Lehet, hogy makacskodni fog, lehet, hogy kezes lesz az első perctől fogva. Attól függ, jó médium-e. Ha nagyon akarja, akkor jó.

- Egész lelkemből akarom!

- Akkor hát helyezkedjék el jól és fogja kezébe a kristályt. Tegye az asztalra és könyököljön fölibe, vagy helyezze el az ölében és nézzen úgy rá. A hogyan épp jól esik. A helyzet ilyen vagy olyan mivoltának csekély jelentősége van, csak az a fontos, hogy ne kényelmetlenkedjék.

Monika, kezében tartva, ölébe bocsátotta a fölnyitott tokot. Fábián lejjebb húzta a lámpát, hogy több fény essék a topázra.

- Most nézzen rá merően; ne lásson semmi mást, ne lássa még azt a sötétkék bársonyt sem, a melyen nyugszik! Csak őt magát, a csillogót és ne gondoljon másra, semmi, de semmi másra, mint hogy Rómában akar lenni, Rómában, Szent Péter bazilikája előtt, a nagy oszlopfélkör jobb oldali íve alatt!

Pár pillanatig nyugodtan ült Monika, azután idegesen kezdett ide-oda fészkelődni. Megszólalt.

- Nagyon bánt ez az erős csillogás. Majdnem fáj!...

- Pihentesd meg kissé tőle a szemed, - szólt közbe Laura.

- Ha lehetne! - Hangzott gyöngülő hangon a válasz, - de nem tudom róla levenni a... a... szeme... szememet.

- Ne gondoljon másra, csak arra, a mit mondtam. Rómában akar lenni, Szent Péter bazilikája előtt, a nagy oszlopfélkör jobb oldali íve alatt. Már közeledik hozzá!... Már látja!... Már ott is van!

Mikor ezt mondta, Monika kezéből kihullott a kristálytartó tok. A feje előbb hátrahanyatlott, azután oldalt billent, s egész teste elernyedten nyúlt végig a karosszékből. A karja lecsüngött, a szeme lecsukódott.

Fábián rászólt, erős határozott hangon.

- Nyissa föl a szemét és nézzen körül!

Laura megrémült, mikor felé fordult a kifelé vak, befelé látó, nehéz pilláival küzködő, s mégis kimeredt szem.

- Jézusom! - kiáltott föl, s önkéntelenül is Monika karjához kapott, mikor látta, hogy visszavisszarogyva fölemelkedik a karosszékről.

Fábián elhárította a kezét. És még keményebben szólt rá Monikára:

- Ezentúl semmit sem lát, a mit nem a kristály mutat, semmit sem hall, a mit nem a kristály hallat, az én szavamon kívül! Az enyémet sem, ha máshoz beszélek! - Hallott az imént valamit?

- Valaki azt mondta „Jézusom!”

- Kicsoda?

- Nem tudom.

- Merről hallatszott a hang?

- Nem tudom.

- Nézzen körül!

Monika körülnézett. Azután, mintha fölfelé járt volna tekintetével a magasban. De csukott szemmel. Küzdött vele, de nem tudta nyitva tartani.

- Mit néz most?

- A kupolát.

- Mi van előtte?

- Egy sor szobor.

- Szépek?

- Nem.

- Bronzból vannak, ugye?

- Nem, kőből.

- Márványból?

- Nem hiszem, bár messze vannak. Mintha egészen közönséges kőből valók volnának.

- Kezd már hinni? - kérdezte Fábián a még mindig borzongó Laurától.

- Nagyon is kezdek. Ha nem félnék még jobban elmenni innen, mint itt maradni, elmennék.

- Hallott most valamit? - kérdezte újra Monikától Fábián.

- Igen.

- Mit?

- Nem értettem.

- Miért nem?

- Olaszul mondták.

- Kik?

- Két katona.

- Hol van most?

- Rómában, Szent Péter bazilikája előtt, a nagy oszlopfélkör jobboldali íve alatt.

- És hová készül onnan?

- Rafael stanzáiba, a Vatikánba.

- Hát menjen.

Monika arca tétovázó kifejezést öltött.

- Menjen!

- De nem tudom, merre menjek.

- Nem lát senkit maga körül?

- De igen.

- Kiket?

- Többen vannak előttem, s ketten éppen most haladnak el mellettem. Megértettem, a mit mondtak.

- Magyarul beszéltek, hogy megértette?

- Nem. Angolul.

- Mit mondtak, nem emlékszik?

- „...series of courts, halls and galleries, representing the finest collection of skulptures...”  
Többet nem hallottam. A magasabbik olvasta, könyvből.

- Menjen utánuk, azok bizonyosan a Vatikánba mennek.

Várt egy ideig, azután megkérdezte.

- Hol van most?

- Lépcsőn.

- A Scala Regián?

- Nem tudom.

- Látott valakit a lépcső aljában?

- Katonákat.

- Olyanformákat, mint künn a téren?

- Nem. Ezek rövidnadrágosak. Egészen mások. Az egyik alabárdos.

- Hol jár most?

- Folyosón.

- Lát valahol még lépcsőt?

- Igen, jobbra.

- Menjen föl rajta és számlálja meg a lépcsőfokokat.

Pár pillanatra nyugton hagyta és Laurához fordult, a ki sápadtan, egész testében remegve nézte Monikát, maga sem tudva már, játékot lát-e, vagy valóságot.

- Mindent följegyez?

- Mindent.

Azután ismét Monikához fordult.

- Fölért már?

- Igen.

- Hány lépcsőfokot számlált meg?

- Kilencvenegyet.

- Nem látott útközben senkit, semmit?

- De igen. Egy cartouche-féle kőcímert a falon, fölírással.

- Emlékszik a fölírásra?

- Igen. „Camere e stanze di Raffaello.”

- Menjen tovább. Hol jár most?



- A második emeleten.
- Van ott magán kívül valaki?
- Igen. - Nini, a két angol!...
- Azok, a kiket künn a téren látott?
- Azok. Most léptek be az ajtón.
- Milyen színű az ajtó?
- Fehér.
- Menjen utánuk.

Monikának hirtelen a teljes megcsalódottság érzése tükröződött vissza az arcán. Ismét fölnyílt a szeme és révedezve jártatta körül. Arcán kicsínyléssel és bosszúsággal.

- Bántja valami? Mit lát?
- Egyet kivéve, csupa jelentéktelenséget. Modern és mégsem modern képeket. Ez a terem nem Rafael stanzái közül való.
- Mi az, a mit, úgy látom, mégis hosszasan néz?
- Valami nagy, történelmi vászon. Nagyon kitűnik a többi közül. Olyan, mintha Piloty festette volna, vagy Delacroix, vagy Benczur.

Laura a homlokához kapott.

- Emlékszem, hogy több termen kell keresztül haladni, míg Rafael stanzáihoz jut az ember. Ezekben a termekben sok egészen jelentéktelen kép van, s néhány, de igazán csak néhány kiválóbb modern alkotás. A miről Monika beszélt, alighanem Matejko képe.
- Lehet. Elöttem is úgy rémlik, bár tíz esztendeje már, hogy utoljára fordultam meg a Vatikánban. „A Bécset fölszabadító Sobieski.” Matejko alkotása.

Monika arca egyszerre ismét más kifejezést öltött. A meghódolni nem akaró hideg bíráló szigorúsága ült ki az arcára, mely fokként olvadt át a teljes meghódolásba. Fábián nem faggatta. Hagyta, hogy gyönyörködjenek. Csak akkor szólította meg, mikor az elragadtatás halk felsikoltása lebbent el ajakáról.

- Hol van most?
- Rafael stanzáiban.
- Melyikben a négy közül?
- Nem tudom.
- Mit néz?
- Freskót.
- Mi a címe?
- Nem tudom.... De igen, most mondta az egyik angol. A „Disputa.” A terem nevét is mondta mellettem, valaki más. Valami szolga, vagy cicerone. „Stanza della Segnatura.”
- Tetszik a kép?
- Végtelenül!
- Mi tetszik benne különösebben?

- A kompozíciója.
  - Miért?
  - Tökéletes! Maga az abszolút harmónia!
  - Kitölti a fal egész négyszögét?
  - Ki, de nem négyszögben. Maga a kép lefelé egyenesen folytatott félkörbe van komponálva, az ívtől a falnégyszögig festett architektúra tölti ki a teret.
  - Mondjon valami aprólékos részletet, a mi megragadta.
  - Dante fejét ismertem föl a jobb háttérben, profilban, babérkoszorúsan. És még valakit a közelében, a kinek nem jut most eszembe a neve.
  - Mégis fölismerte?
  - Jól ismerem, szeretem is, nagy történelmi alak, csak a neve nem jut most az eszembe.
  - Mondjon róla valami adatot, a melyre emlékszik.
  - Az, a kit megégettek. Barát volt. Szerzetes. Firenzei.
  - Savonarola?
  - Igen, igen, Fra Girolamo Savonarola!
  - Hát csak gyönyörködjék benne tovább, s nézzen meg jól mindent.
  - Most egy kissé megpihentetem, - mondta Laura felé fordulva. - Az eddigiekből szinte lehetetlen, hogy ne magát a valóságot látná. Igaz, hogy nem abszolút autohipnotikus úton, de hiszen azzal még ráérünk! Még néhány kérdést fogok hozzá intézni, s teljesen megnyugodhatunk, ha kiderül, hogy pontos minden adat. Van jó Baedekere?
- Laura benne volt már, úgy hazudott, mint a parancsolat.
- Csak volt! Kölcsön adtam még tavaly, s nem kaptam vissza. De Thoroczkaiéknál bizonyára lesz. Átkéressek?
  - Át, a Rafael mappával együtt. Most! Mindjárt!
  - Jó.
- És kifordult pár percre a műteremből, hogy intézkedjék. Fábián magára maradt az ébrenálmodóval.
- Monika, - szólalt meg ünnepi komolysággal, - figyeljen jól arra, a mit mondok.
  - Figyelek.
  - Nekem a kristályomba vetett hitem fordul meg ezen a kísérleten. Ha maga mind azt, a mit én most láttam és hallottam, csak eljátszotta, akkor maga a legnagyobb színésztehetség ma az egész világon. De nekem nem barátom akkor, nekem ellenségem, a ki kicsavarja kezemből az utolsó szalmaszálat, a melybe még kapaszkodom. Bocsásson meg, hogy gyanu férközött a szívemhez, de minden kísérletező tele van gyanakvással. Ha nem gyanakszik, nem igazi kísérletező. Hát most határozottan kérdezem, ismételten hangoztatva, hogy arról az egyetlen valamiről van szó, a miben még hiszek és a miben rendületlenül, minden kétségeskedés nélkül szeretnék hinni: arról az ismeretlen lelki erőről, a melyre én jöttem rá a kristályommal. Játszik maga, szinte elképzelhetetlen tökéletességgel játszik, szerepet mond, bámulatatosan betanult szerepet mond, vagy valósággal ott áll Rafael Disputája előtt?

Monika arcán végigrángott valami, azután két végiggördülő, nehéz könnycsepp mosta el szája szögletéből a legkeserűbb két redőt. Az ajka mozgott, de nem szólalt meg.

- Miért sír?

- Megbántott!

- Mivel?

- Nem tudom. De meggyanusított! Valamivel, a mit nem értek.

- Hol van most? Laura műtermében, vagy Rómában?

- Itt, Rómában, Rafael stanzáinak egyikében.

- A „Disputa” előtt?

- Nem. Már nem. A szomszédos teremben.

- Melyik freskó előtt?

- A melyen Attila van, meg egy sok gyűrűs kezű pápa.

A visszatérő Laura lépteit hallva, Fábián abbahagyta a kérdezősködést.

- Itt van a Rafael-mappa, itt van három útmutató is. Minden adatot meg kell találnunk bennük. Ezek a legjobbak, legteljesebbek.

- Megállta, hogy beléjük ne pillantson?

- Bevallom, nem.

- Mit nézett meg?

- Egy csacsiságot. De az én értelmemnek éppen az ilyesmi a legjobb bizonyág. Azt néztem meg, hány lépcsőfokon ment föl Monika az emeletre.

- És hányat talált a könyvben?

- Kilencvenegyet.

- Annyit mondott Monika is?

- Annyit. Ott van a papiroson, följegyeztem. Az embernek megáll az esze!

Fábián mosolygott.

- Én nem nézek meg semmit, mert nem szeretném egyebekkel is szuggerálni, mint a mivel föltétlenül kell.

- Még tovább is kérdezi?

- Csak teljes megnyugtatómra intézek hozzá még néhány kérdést, azután fölébresztem.

- Tartok tőle, hogy nagyon is kimeríti, ne kínozza már soká. De semmi esetre se hagyja abba addig, míg teljesen meg nem győződött. Nekem már nincsen szükségem több bizonyágra, én már jobban hiszek a kristályában, mint maga.

Monika mélyen elmerülhetett valamibe, mert összerezett, mikor Fábián megszólította.

- Mi az, a mit most néz?

- Az Attilás freskó.

- Még mindig? Ez is annyira tetszik, mint a Disputa?

- Nem.

- Mi érdeklí hát benne ilyen hosszasan?
  - A fogyatkozásai.
  - Nem jó a kompozíciója?
  - Kitünő! De a megfestése édeskés. És ez a puha édeskesség itt sehogyan sem helyénvaló.
  - Nézze meg jobban. Én úgy emlékszem, férfias erőre valló részleteket is láttam benne.
  - Én alig látok. Ez nem Attila, az Isten Ostora és ezek nem az ő félelmes vitézei!... Talán egy mégis! Ott jobbra, egészen oldalt, az a meztelen lovas.
  - Meztelen?
  - Olyan, mintha az volna. Valami különös, hozzásimuló áttetsző pikkelypáncélt visel. Olyant, mint a halbőr.
  - Fekete az a páncél?
  - Nem, sárga. Sötétsárga.
  - Még egy utolsó kérdéssel zaklatom, azután nyugton hagyom gyönyörködni, a meddig jól esik. Nem látott évszámot a freskók sarkában valahol?
  - Nem.
  - Bizonyosan tudja?
  - Nem vettem észre sehol.
  - Járra végig még egyszer mind a négy termet és keressen egyet.
- Türellemmel várt, míg a kutató arckifejezést öltött, ide-oda tekintgető Monika hirtelen föl nem kiáltott:
- Ezerötszáztizennégy!
  - Hol látja?
  - A bal sarokban.
  - De melyik freskón?
  - Nem tudom a címét.
  - Mit ábrázol?
  - Épület belsejét. Úgy látszik, templomét. De lovas is van benne, a ki feldöntött valakit... A kit mintha űzne... Az elesett kezében lándzsa van, a lovas kezében buzogány.
- Fábián Laura felé fordult.
- Följegyzett mindent?
  - Igen. Ugy sejtem, „Heliodoros kiüzetése”-ről volt most szó.
  - Nem emlékszem rá. De megbizonyosodunk azonnal.
- És ismét Monikával állott szembe.
- Nem zaklatom tovább. Nézelődjék, a meddig kedve tartja. Ha belefáradt, jelezze.
  - Már fáradt vagyok. Nagyon fáradt. Nem bírom tovább.
  - Akkor ébredjen föl. Ébredjen, Monika! - kiáltott rá erős szóval és hevesen megrázta a két kezénél fogva.

Monika lassan, nehezen ocsúdott föl.

Laura le nem vette róla a tekintetét és szerette volna, ha valamiképpen, egy alig észrevehető titkos pillantással elárulja magát, hogy megnyugtassa vele. Mert így nagyon emésztette a bizonytalanság. Hármuk közül tulajdonképpen őt vonta kánpadra a legfőbb kérdés: a színjáték sikerült-e vagy a kísérlet. Fábián sem tudta még, de már arcára volt írva a rendületlen meggyőződés.

Monikának mindent tudnia kellett, de nem árult el semmit. Még mikor felocsúdott, akkor sem látszott rajta, hogy már visszatért közibük. Ébren volt, de csak maga elé révedezett, fáradtan, összetörve, lehangoltan. Mikor megszólították, körültekintett, szembekerült Fábián tekintetével és összerázkódott tőle. Azután, mintha mélyen elgondolkozott volna valamin, töprengő arccal rogyott vissza a karosszékbe.

Laura nem ilyennek képzelte az ébredését, s aggasztani kezdte az a sok egymásra torlódo kifejezés, mely mintha egészen kiforgatta volna Monika arcát szelíd, nyugalmas mivoltából.

- Én azt hiszem, nem ébredt föl egészen.

És ő maga kiáltott rá és ő maga rázta meg.

- Monika, Monika!

A leány hirtelen erőt vett az erőtlenségén és talpra szökött. A kimerültség még ott fonnyadozott máskor oly üde arcán, de már elevenebb volt, mikor megszólalt.

- Mit csináltak maguk velem?... Csakugyan ott voltam! Hát lehetséges ez?

- Lehetséges, mert megtörtént.

- Meg, csakugyan! De honnan tudják maguk, hogy csakugyan megtörtént?

- A saját szavaiból.

- Hát beszéltem?

- Nem emlékszik? Mindig faggattam!

- Különös! Emlékszem, hogy kérdésekre válaszoltam, de mintha belülről jöttek volna ezek a kérdések, belőlem magamból. Maga kérdezett?

- Én.

- Mit?

- Itt van ezen a papiroson. Laura följegyzett mindent.

- A maga kérdéseit is?

- Azokat is.

Monika mohón futotta át a sűrű sorokat és egyik ámulatból a másikba esett.

- Igen, ezt mind, mind elmondtam. De mennyivel többet láttam! Mennyi mindent, a miről itt szó sincs! Milyen kurták voltak a feleleteim! Majd elmondom az egészet, de most éget a kíváncsiság: úgy van-e valósággal minden, mint a hogyan én láttam és mondtam.

Előkerültek a Baedeckerek a Vatikán tervrajzával, meg a freskós mappa. Rendre-sorra vizsgálták Monika minden adatát az utolsóig. Hibátlanul, tökéletesen összevágta az útmutatók adataival.

Monika közben egyre beszélt. Bővítette rövid feleleteit, beszélt az angolokról, a kik a leggyöngébb, tanítványok-festette freskók előtt is szédelegtek a gyönyörúségtől, s beszélt a

ciceronékról, a kik zagyva németséggel mondtak jelentéktelen ostobaságokat. És mikor a mappát a kezébe vette, sorra elmondta valamennyiről, hogy ez itt van ebben a teremben, az meg amabban, ez az innenső falon, az a túlsón. És hogy a reprodukciók rosszak, alig nyújthatnak némi fogalmat az eredetiek színeiről és hogy ő most bocsánatot kér Rafaeltól, s ha meg is marad trónusán Michelangelo a szívében, egy zsámolyra odaülteti mellé a Stanzák mesterét is.

Förlélénkítette a saját bőbeszédősége és nem győzött hálálkodni Fábiánnak, hogy ilyen nagyszerű gyönyörűségben részesítette. Azután lehajolt és fölemelte a még mindig a szőnyegen heverő kristályt, ajkához szorította és olyan ájtatosan mondta, mintha hálaimát rebegett volna hozzá:

- Köszönöm neked, Kristály, hogy megsegítettél abban, a mit akartam!

Azután Fábián vált bőbeszédűvé. Csak úgy ömlött belőle a szó és sugárzott az arca. Az egész ember maga volt a ragyogó öröm. Monika elképzelni sem tudta ilyennek. Végigelemezte a kísérletet, összefoglalta eredményeit és levonta a következtetést.

- Annyi már a mai kísérletből is kétségtelenül kiviláglik, hogy nem öntudatlanul fölhalmozott benyomások fölszínre kerüléséről és nem intuicióról van szó. A kristálynéző csakugyan képes magát a valóságot látni, mint a hogyan én hittem, s mint a hogyan magamról már tudtam is. Most már csupán arról lehetne szó, hogy könyvekből ellenőrizhetetlen dolgokat is tudjunk ellenőrizni. Valamely eseményt a múltban. És ha két ember látomása pontról-pontra megegyezik egymással, s egyformán élődik végig előttük az a rég elmúlt élet, akkor már teljes is az ellenőrzés, s ha ellene mond a történelemnek, úgy a hagyomány borul föl, s a kristályé az igazság. Hajlandó volna erre a kísérletre is, Monika?

- Ha pihenőt enged, szívesen. De bevallom, igen elárasztott az első szárnypróba. Szünetet kérek. Jó egynéhány napi szünetet. És még valamit: a kristályt.

- Szívesen, ha megígéri, hogy nem él vissza az idegeivel, hogy holnap nem kísérletezik, s azután is csak csekélyebb feladatokat szab elé. Csekélyebbeket és semmi esetre sem valami megrendítő eseményt.

- Megigérem és meg is fogom tartani.

- Kezet rá!

- Tessék! De megérti, ugye, hogy ezután a nagyszerű élmény után nem tudnék lemondani a folytatásról?

- Megértem, de miért kér akkor tőlem pihenőt, ha mégsem akar tőle megpihenni?

- Nem érzik a különbséget e kétféle izgalom között? Ma valahogy mégis csak eszköze voltam önnek és eszköze a kristályának. Holnapután fogva rendelkező akarok lenni és ura a kristálynak. Úgy vélem, helyesen okoskodom a következő kísérletünk érdekében, mert hiba volna még akkor is pusztá eszköznek lennem. Egymástól függetlenül kell uralkodnunk a kristály fölött, hogy csakugyan jelentősége legyen a látomásaink megegyezésének, s ne lehessen szó szuggesztíóról.

- Tökéletesen igaza van. Úgy látom, mélyebben érdekli a dolog, mint gondoltam.

- Határtalanul érdekel és az egész lelkemet lefoglalja.

- És maga, Laura, még mindig fél?

- Jobban, mint eddig! De félelmemnél erősebb a kíváncsiságom, s alig várom a döntő napot.

- Még megérjük, hogy maga is megkívánja ezeket a látomásokat.

- Nem lehetetlen!
- Csakhogy nem engedjük ám! Magát megbénítaná! Magának dolgoznia kell!
- Fogok! Már tudom is, hogy mit. Hanem ez nem egyedül tőlem függ...
- Hát kitől?
- Thoroczkai és Mestrovics utódjától, új mesteremtől, a ki maga nem lévén alkotó művész, nem elveket és szabályokat fog rám tukmálni, hanem fölszínre hozza lelkemnek olyan kincseit, a melyekről magam sem tudtam eddig, s megajándékoz önmagammal.

Fábiánnak jól esett a saját szavait hallania.

- Mire gondol?
- Egy titánt szeretnék megmintázni, a kin végigszántott az istenek haragja és a kinek szenvedésektől elgyötört arca sugárzóvá szellemül, a mint rátapad tekintetével egy parányi, csillogó drágakőre.
- Mintázza meg!
- Csak magáról tudnám megmintázni.
- Rendelkezésére állok.
- Ez lesz az első alkotásom. A telkemből fogom kigyúrni.

Fábián fölkészülődött. Még mozdulatait is élénkebbé tette belső nagy öröme. Mikor kezet fogott Laurával, megsimogatta egymást a két bársonyos szempár. Ragyogott mind a kettő. Csak Monikáé volt fakó, a máskor legragyogóbb. Fábián szívéből fakadt hálás szavakkal köszönte meg neki a nagyszerű eredményt, gratulált kitűnő médiumitásához és átadta neki a topázt.

Mikor elment, a két nő egymásra nézett. Laura ijedten, Monika végtelen szomorúsággal.

- Mondd, játszottál, vagy csakugyan a valóságot láttad?

Monika sírva fakadt és odaborult a barátnője vállára.

- Játszottam, Laura, játszottam, s lehet, hogy eljátszottam veled az életemet!

## X.

Fábián arcáról még künn az utcán sem tudott elmúlni a ragyogás. Csak a cselekvésre született, de minden mozgató idegében elbénult ember gyúlhat ilyen bensőséges nagy öröme, mikor, esztendőig tartó tehetetlenség után először érzi megfeszülni, erőtől dagadozni az izmait. Szinte érezni vélte, hogyan hullámszik végig ereiben az energia, a tennivágyás. Szakadatlan vereségek után egy részegítő fél-diadal, egy majdnem-győzelem, dülő-útra jutott életének döntő csatája előtt!

Lelke fekete tavának ködbevesző partjain egyenkint, de ezrivel kezdtek kigyúlni a hit és reménység parányi lámpáskái, s a rózsaszínű sugárcsomók széles nyalábokban feszültek végig az egén. Csak a hajnal, vagy az alkony vonhat tájat, lelket ilyen rózsás ragyogásba. Ő a hajnalt látta benne, várta a fölkelő napot és megbocsátott most élete egész balsorsának, a mely mintha csak azért lett volna olyan, a milyen volt, hogy megláthassa borus éjszakái után ezt a napfölkeltét.

Esztendőig örölték alig elviselhető szenvedések; a lelki öngyilkosság gondolatával menekült előlük a hipnotikus álom-élet látomásaihoz; maradék akaratával megfosztotta ezeket a képeket a bódulat logikátlanságaitól, s egyenlő értékűvé tette magával a valósággal; hitt az emberi lélek kifürkészhetetlen erőiben, hitte, hogy képes térben és időben egyaránt az egész valóságot felölelni.

Csak két gyanakvó sejt izgett-mozgott az agyában örökké, s szállott szembe a hívó sejtek millióival; az egyik azt mondta, hogy ő maga kivételes lény, a kinek már a természettől több adatott, mint másnak, s ezt a többet még meg is növelték a szenvedései; a másik pedig azt, hogy ez a kivételesség kifürkészhetetlen lelki erők nélkül is megmagyarázható, ha nem ő maga magyarázza, a ki bárhová helyeződik is, mindig, mindenben belül marad.

És ma mégis megtörtént, hogy egy nem közönséges, de nem is kivételes lélek képes volt ugyanerre a teljes, tökéletes valóság-meglátásra. Tehát nem csupán az ő abnormálisan fejlett intuícójáról van szó, hanem az egyetemes emberi léleknek valami olyan erejéről, a melyet eddig senki észre nem vett, vagy ha észrevette, hát nem vette komolyan. Egyedül ő látta annak, a mi s ha a valóságos kísérlet is igazolni fogja, a mit ez az áthidaló már igazolt, úgy mégsem élt hiába, mert ezzel a parancsoló, kormányozott autohipnózissal előbbre vitte a lélektan legrejtettebb fejezetét, s olyan kincscsel ajándékozta meg a gondolkozókat, a milyenről álmodni sem mertek ő előtte. Mert ennek a mai kísérletnek még akkor is nagy jelentősége van, ha fele sikerét az ő sugalmazásainak számítja be.

Tízszer, húszszor végiggondolt újra minden szót és egyre szilárdabbá vált benne a meggyőződés, hogy a leány nem médium-bábja volt, hanem, elindítva, már tőle függetlenül, rajta kívül élte át azt, a mit átélt. Megállapította, hogy még öntudatlanul elraktározott emlékeivel sem befolyásolhatta, mert bár megfordult ő is Rafael stanzáiban, más úton került oda, nem a modern képtáron keresztül, a melyen Monika, a kinek éppen az ott látható kiábrándult hüledezése volt most legbecesebb adata ahhoz, hogy tőle függetlenül látott.

Minden adatot végigvizsgált, s mindent elvetett, a miben bármily elképzelhetetlenül csekély mértékben is részt vehetett volna, mint önkénytelen sugalló, mint emlékező. De a maradék adattal is meg volt elégedve.

- Megfigyelésben nem lehetett hiba, - gondolta tovább, - résen álltam, s pontról-pontra ellenőriztem mindent. Egyetlen elképzelhető lehetőség marad csupán: az, hogy a kísérlet megkezdése *előtt* nem voltam talán eléggé szkeptikus megfigyelő.



Meghökkenett ettől a gondolatától. Szerette volna magától elhessegetni, de nem tudta. Tovább tépelődött rajta.

- Ebben az esetben ők vezettek volna a hazardjátékosok összes fogásaival egy előre kitervelt, minden részletében megállapított, s betanult komédiához... Ehhez azonban olyan határtalan, olyan ördögi rosszakarat lett volna szükséges, a milyent Laurában vagy Monikában elképzelnem teljes lehetetlenség.

Érzései azonban nem nyugtatták meg.

- Ha fölteszem mégis megtörténtnek, úgy csak külső, gonosz befolyásra gondolhatok. Ez a hatás pedig, ekkora fokban, egyedül csak Júliától indulhatott volna ki... Senki mástól! Tőle, a ki nem nyugszik meg, míg bosszút nem állott, s a ki csakis a kristályomra gondolhatott, mikor azzal fenyegetett, hogy kicsavarja kezemből az utolsó szalmaszálat is, a melybe még kapaszkodom, a mely még fönntart...

Önkéntelenül fölkiáltott:

- De hogyan, mivel vehette volna rá ezt a kétasszonyt ilyen förtelmes komédiára?

A sugárzó, nagy öröm kezdett lefakulni az arcáról. Szívében már nem, de agyában még mindig azzal a meggyőződéssel, hogy most valami meg nem eshetett dologról fog gondolkozni, hozzákészült, hogy kimerítse az egyetlen elképzelhető, bár a lehetetlenséggel határos lehetőséget.

- Mivel bírhatta rá őket, ha csakugyan rábírtá? Elmondott nekik mindent, s bosszújához talált bennük segítő társakat? Lélektani képtelenség! Nem is érdemes foglalkozni vele. Öntudatos eszközzé egyik sem súlyedhetett kettejük közül. Csak öntudatlanul válhatott azzá Laura is, Monika is. Tehát félrevezette őket. Valamivel, a mit az ő lelkükben már készen talált, csak irányítania kellett. Elterelnie, rontásra. Mi lehetett az a valami? Meggyőződés? Aligha, mert meggyőződéseiből éppen az asszonyfélét nem lehet kimozdítani. Hit? Ez már inkább. És legvalószínűbb, hogy mind a kettő. Mert Júlia készen kapott bennük valami meggyőződést, valami szilárd meggyőződést, a mely talapzatává lett neki is, nekik is, s belelátott a hitükbe, a mely elég ingadozó volt ahhoz, hogy olyan irányban cövekelhesse a meggyőződésükhöz, a melyben éppen akarta.

Képzetele egyre szűkebb körben lengett a valóság körül.

- Leghelyesebb, ha Laurát egészen félrehárítom, mert sem hite, sem meggyőződése nem világos előttem, s egyedül csak Monikáról okoskodom. Mi lehetett Monika meggyőződése? Kétségtelenül az, a mit már Thoroczkaiéknál is hangoztatott, hogy nekem vissza kell térnem az akaró életbe. S a hite? Hogy ő térít vissza! De hogyan? Azt nem tudta. És ez a „hogyan” az, a mi Júliától való!... Komédiát kell játszani, kétségtelenné érlelni bennem e rendkívüli pszichikai jelenségbe vetett hitet és mikor már kétségtelenné érett: - megfosztani tőle, Júlia örömeire. Mindössze azt kellett vele elhítenie, hogy javamra cselekszik, s egyedül így cselekedhetik javamra.

Már nyoma sem volt arcán a derűnek. Lelkében a parányi mécsek egyenkint, de ezrivel lobbantak ki, s mire idáig jutott, már teljes súlyukkal nehezedtek rá újra a fekete felhők.

Befelé megint sötét volt minden.

- Nekem már nincsen ellenálló erőm a kétségekkel szemben! Ez már a haldoklás jele. Egyetlen, szemenszedett, kierőszakolt, a lehetetlenséggel határos kétség végig tud mérgezni bennem minden gyöngyöttermő tengert. Pedig ez még nem is minden! Ezer lélek kínlódik, haldoklik ugyanígy. Ezt még el lehetne bírni!... De a Végzet már olyasvalamit is tartogat számomra, a mit nem lehet elviselni: bizonyosságot. Már érzem, már végiglúdbőrzött tőle az

agyam, már félek tőle, már közel lehet. Elöttem a lepecsételt palack, tiszta, átlátszó folyadékkal. Ez a tiszta, átlátszó folyadék a bizonyosság. Ha kísérletezem, feltöröm. S ha feltörtem, megszabadulok a kétségeimtől. De kétféle lehet a bizonyosság, s az egyik olyan, a melyhez képest éltető élet minden kétség. Mert ha nem az a tiszta víz van abban a palackban, a melyet én sejtek, a valóság, az igazság, a szent természet tiszta vize, hanem laboratóriumi gyártmány, a magam öntudatlan kotyvaléka, csak önáltatással, merő autoszugesztióval víznek vélt sűrített levegő: akkor én abban a pillanatban megdermedek, a melyben széttörök az a palack. Megöl a fagya. Jégtűkké dermed bennem a vér, s végighasad az agyam, mint a forró lávagyógyó, a melyet egy törvényt tipró törvény kilökött a hideg világűrbe... Minden kétség meggyötör, de minden kétséget el tudok viselni. Csak ezt a bizonyosságot nem tudnám! - Az intuición fogalma talán a legszebb fogalom, a melyet ember valaha elgondolt, s a mely valaha lángelméket alkotásra ösztökélt. De ha én megbizonyosodnám róla, hogy pusztán intuición dolgozott bennem, mikor elibém vetítődött bármily tetszésem szerinti valóság, akkor megölne ez a legszebb emberi fogalom, mert szembekerülnék a legszörnyűbb torz-hasonmással, a milyennel ember valaha szembekerült: a művész netovábbjával, a ki a teremtő fantázia legmagasabb fokáig jutott, de minden alkotását tehetetlenül csak az örökkévalóság fekete semmijébe vetíti vissza, mert nem tud tovább jutni az öntudatlan meglátásnál, nem tud fölmarkolni, nem tud másnak adni belőle valamit. Mi ehhez képest a szizifuszi kínszenvedés? Alkotni, alkotni, szakadatlanul alkotni és mégsem alkotni semmit, sohasem! Többnek lenni, mint Dante volt és kevesebbnek lenni, mint egy első kísérletén rágódó kontár!...

Órák mulva vetődött haza, maga sem tudta, hogyan. Szédülő agygyal, meg-megcsukló térdekkel támoalgott föl a lépcsőn.

A műteremben Lydia várta, Kropotkin könyvével a kezében.

- Mi bajod, uram, mi történt veled?

- Megnyertem egy sakkjátszmát, Lydia!

A leány azt hitte, félrebeszél.

- Megnyerették velem, tehát százszorosán elvesztettem!

- Kivel sakkoztál?

- Azzal az asszonynyal, a ki tegnapelőtt járt itt.

- A feleségeddel?

- Azzal, lányom. És most már nemsokára betelik rajtam a végzet.

- Miért? Nem értelek.

- Mert a másik játszmát, az utolsót, ezerszeresen fogom elveszteni!

Lydia azután hiába kérdezte, faggatta, nem szólt többé semmit. Csak nézett, nézett maga elé, s csak olykor-olykor lebbent el ajakáról egy-két összefüggéstelen szó. Csatázó monológjainak elesett katonái. Az a bizonyos legyintő kézmozdulat kísérte valamennyit a közös sírba.

Nem vette észre, hogy Lydia keze folyton a halántéka körül jár, nem vette észre, hogy reszket és remeg az aggodalomtól. Azt sem vette észre, hogyan szabadítja meg a ruháitól, s hogyan vonszolja az ágyáig, hogy lefektesse, betakarja, homlokát borogassa, s úgy helyezkedjék el mellette a széken, mint a ki virrasztani készül. Virrasztani és lesni az egyre szaporábban hulló katonákat. Fábián hadseregeinek végzetük volt, hogy az utolsó emberig elessenek.

Egy óra mulva már összefüggő mondatokat mondott. A következő órában már megsejtette Lydia, hogy mi lehetett az a sakkjátszma. Hajnal felé már tudta, csak nem értette. És mikor Fábián elaludt, s nyugodt lélekzéssel fordult fal felé, akkor elkezdte a sok gondolattöredéket

összeillesztgetni. Úgy járt velük, mint a kínai csészek romjaival. Belátta, hogy lehetetlenségre vállalkozott, de nem dobta el a már úgy a hogy összeillesztett cserepeket.

Reggel bevárta, míg magától fölébred Fábián. Minden mozdulatát leste, de nem látott rajtuk semmi különöset. Mikor mosolygott, Fábián visszamosolygott rá, s nem látszott meg az arcán, hogy végiggyötrődte a fél-éjszakát. Lydia óvakodott attól, hogy emlékeztesse rá.

- Szerencsével jártál az Epreskertben? - kérdezte Fábián, ágyában felkönyökölve.

- A hogy vesszük! Fölvettek, de csak elsejétől, február elsejétől fogva lehet bejárnom.

- Hányadika van ma?

- Tizennyolcadika.

- Még csak hatodnapja, hogy Budapestre kerültem? Mennyit lehet hat nap alatt élni! Az élet néha nem lélekzik, hanem liheg bennünk. Olyankor, mikor siettet. Siettet, hogy zsákmányoljuk ki, mert elfele készül.

- Ne mondj ilyeneket, édes jó uram!

- Kis csacsi, hiszen az élet mindig elfele készül! Csakhogy néha világosabban elárulja. Jönni csak egy másodpercig jön. A második másodpercben már megkezdí az elfele-útját. Attól függ: marad-e, hogyan tartóztatjuk. Hogyan és mivel. Az illúziót nagyon szereti. Azzal lehet legtovább eltartani a kalitkában. Az a legkedvesebb csemegéje. És semmivel sem haragít-hatjuk magunkra annyira, mint ha megcsaljuk egy odakínált, s visszavont illúzióval, a melybe már beleharapott. - Ne tapogasd a halántékomat, lányom, nincsen nekem lázam; nem mondanék ilyen derült igazságokat, ha lázam volna!

- Este, mintha lett volna mégis?

- Lehet, Lydia; de abban sincs semmi nyugtalanító. Minden esti sakkjátszmának megadtam még eddig az árát. Egész éjszaka sakkoztam utána. Más is így van vele. Legalább az idege-sebbje bizonyára. Mi az orvosság? Nem szabad sakkozni.

- És ha mégis: *kell*?

Fábián fölült ágyában és úgy nézett rá a leányra.

- Uram, ne haragudj rám, én tudom, hogy téged elámítottak!

- Honnan tudod?

- Tőled, magadtól. Egész éjszaka itt ültem melletted, s mindent hallottam. Folyton beszéltél.

- Mi volt az a minden?

- Nem tudnám elmondani, mert nem tudott előttem egészen kivilágosodni. De ha te olyan jó volnál és megvilágosítanád, akkor megérteném, s te is jobban megértenéd. Bízz bennem, uram...

Fábián a szavába vágott.

- Tetszik Kropotkin? Mennyire haladtál vele?

- Visszautasítod a szívemet még így is?

- Még az elején vagy?

- Már a közepetáján, - mondta felsóhajtva a leány és elhallgatott.

Fábián tovább faggatta. Lydia illedelmesen válaszolgatott, de nem tudott belemelegedni a témába.

- Úgy veszem észre, mérsékelten érdekel az a könyv.
- Valósággal falom! De mikor most csak a te tépelődéseiden jár az eszem!
- Hagyd békén az én tépelődéseimet, Lydia! Abból a fajtából valók, a melyek megosztva sem fogynak, s két embert is éppen olyan könnyen fojtanak meg, mint egyet. Okosabbat is tehetsz, mint hogy részt kérsz belőlük.
- Mi okosabbat tehetnék?
- Felezd meg velem a magad apró örömeit, azok sem fogynak, megosztva.
- És te el tudnál mosolyodni a részeden?
- El!
- Akkor is, ha csacsiságokat mondanék?
- Csakis akkor!
- Ha csak az kell! - mondta a leány, s most már nevetett is mellé. - Voilà! Holnap eladom a strucctollas kalapomat.
- Hát ez elég nagy csacsiság.
- Meg a sötétzöld kosztümömet.
- Ez sem kicsi!
- Meg összes ékszereimet.
- Ez a legnagyobb! De hol bujkál e háromszoros csacsiságban az öröm?
- A negyedikben, édes jó uram, abban a dísztelenül egybeszabott daróc zubbonyban-szoknyában, a melyet magam fogok megvarrni, meg abban a szalagtalán, tollatlan satyakban, a melyet magam csinálok hozzá.
- Orosz diákkisasszony akarsz lenni?
- Nem orosz, de diákkisasszony!
- Meg ne feledkezz a bőr-övről! - csúfolódott Fábián.
- Nem fogok megfeledkezni. Még mentő-övemmé is válhatik! A diákkisasszonyok szívósabbak, mint a házmesterkisasszonyok!
- Tanulni akarsz? - kérdezte Fábián, most már komolyan.
- Tőled! Azt írja Kropotkin, hogy Oroszország legnagyobb agyvelői sem röstellték otthonukban tanítani azokat a tanulni vágyó leányokat, a kiket nem bocsátottak az egyetemre. Ugye fogsz engem tanítani?
- Mire, kis csacsim?
- Mindenre, a mire méltónak tartasz. De mindenekfölött arra, hogyan lehet túlélni, mikor az embernek kitépik a szivét!

Csöngettek. Messenger-boy hozott Laurától néhány sornyi írást. Emlékeztette benne ígéretére és már délelőttre kérte jövetelét.

„Égek a vágytól, hogy életem első nagy művét megkezdhessem. Csak a modellem nincs itt, rejtett kincseim már mind, mind fölkerültek a mélyből, s várják, hogy belegyúrjam őket az agyagba.”

Fábián papirost s ceruzát kért, s ágyában írta meg a választ.

„Túlságosan ragyog még az arcom a tegnapi nagy örömtől. Így nem volnék jó modell, így nem volnék igaz modell: nem volnék én magam. Várjuk meg az igazságot. Mihelyt rámíródik újra, s mihielyt belenyugodtam, hogy újra rámíródott, készségesen szolgálátára állok. Talán már holnap, vagy holnapután. Nem tudom, mikor.”

Laurát rendkívül lehangolták ezek a sorok. Tízszer is elolvasta és igyekezett bennük valami titkos értelmet fölfedezni, a melyről tudta, hogy a sorok közt lappang, csak azt nem tudta, hogyan találhatna rá. Az első vázlatához olyan ujjongó örömmel előkészített agyag, vasrúd és fapálcikák érintetlenül maradtak egész nap. Hozzájuk sem tudott nyúlni. Csak úgy átlézengette a napot, s mindig visszatért Fábián leveléhez, meg a maga hasonlatához a lelke taváról, a mely ugyancsak fölkorbácsolódott azóta, hogy nyugalmaát fölpanaszolta. Délután még kegyetlenebbül megdobálta hullámaait Monika levele:

„Nem tudom lebírni lelkifurdalásaimat. Voltam Júliánál, a ki mindenképpen igyekezett megnyugtanni, de túlaradó örömeivel még fokozta nyugtalanságomat. Valami más orvoságra gondolok. Szükségem van rád. Légy pont hatkor az Uránia előtt”.

Laura már néhány perccel a kitűzött idő előtt föl s alá járkált a Rákóczi-úton, a Sziniakadémia közelében. Egyszerre hirtelen szembekerült Tamással.

- Milyen kedves véletlen! - kiáltott föl meglepetésében.

- Nem véletlen, mert én tudtam, hogy itt találom.

- Magát is Monika kérette ide?

- Igen.

- Miért?

- Nem tudom, de szerinte „végtelenül fontos” az ügy.

- Szerintem is, de nem mondok róla többet, mert nem akarok Monika elébe vágni. Várjuk meg vele.

Várták, s közömbös dolgokról beszélgettek. Laura kedveskedni akart, s Júlia felől tudakozódott. Megütődött Tamás nyers válaszában, de nem volt ideje kifejezést is adni ennek a megütődésnek, mert Monika már átkarolta hátulról.

- Szép tőletek, hogy eljöttetek. Ajánljon valami helyet, Tamás, a hol nyugodtan megbeszélhetünk egyet-mást.

- Miről van szó?

- Balogh Fábián életének egy nagy fordulópontjáról. Ugy vélem, elég súlyos probléma arra, hogy egész lelkével igyekezzék megérteni az én lelkifurdalásaimat.

Tamás megdöbbsent ettől a szótól, s már a tekintetével is megnyugtatta Monikát, hogy egész lelkével részt fog venni a tanácskozásban.

- Nem tudok jobb helyet valami elhagyatottabb kávéháznál, ha csak valamelyikük otthonát nem.

- Mindketten messzebb lakunk, semmint meg tudnám állni, hogy ne útközben mondjam el, a mit mondani akarok, s a téma igazán nem az utcára való, ha egyébert nem, hát azért, mert az arcát is kell látnom, mialatt gyónok. Vezessen valamelyik kávéházba. Mindegy melyikbe, csak zsúfoltba ne!

Mikor beléptek az ajtón, Monika előre bocsátotta Tamást, s fülébe súgta Laurának:

- Júliáról ne essék szó! Minden felelősség egyedül az enyém legyen.

Bent a kávéházban összebujtak, közrevették Monikát, a ki folyton Tamás felé fordulva beszélt, folyton az ő arcát leste, s Laura minden közbeszólását elhárította.

Tamás arca csak figyelő volt és komoly. Helyeslés, vagy helytelenítés nem tükröződött vissza rajta. Szava is alig hallott, egyvégiben akarta végighallgatni a gyónást. Monika elmondott neki mindent. Hogyan érett meg lelkében a gyógyítás gondolata, a melyhez még most is ragaszkodik, de hogyan hibázta el a módszert, a mely, akárhogyan is vesszük: csalás. Előkerült a papírszelet is, a melyre a kísérlet adatait följegyezték, s egy óra múlva Tamás előtt már tisztán állott az egész esemény. Hosszan elgondolkozott, mielőtt megszólalt volna.

- Ez a maga vállalkozása olyan vakmerő és olyan nagyszerű, Monika, hogy el sem követhette másra, mint sugallatra. Az a kérdés, jó volt-e az a sugallat, vagy gonosz. Ha ekkora lelki-furdalásai vannak, aligha súghatta meg a jobbik énje. De annyira nehéz magamat hasonló helyzetben elképzelnem, hogy nem indulhatok ki a maga lelkiállapotából.

Laura alig tudott visszafojtani egy közbekiáltást. Monika hevesen szorította a kezét, mert megérezte, kinek a neve kívánczik ki belőle.

- Nem érti át? - kérdezte Tamástól.

- Nem. Az észjárás annyira női benne, hogy csak önkéntelen ítéletem lehet róla, megértő ítéletem nem.

- Éppen azért próbáljon meg kiindulni belőle! Mit tenne például most, ha ugyanazt cselekedte volna, a mit én? Mit tenne most, tétovázás nélkül, azonnal?

- Nehéz kérdés, de próbáljuk meg elgondolni. Mit is követtem volna el tulajdonképpen? Megcsaltam volna egy rendkívüli embert, az ő érdekében; pusztán azért, hogy visszaszorítsam öklébe, a belőle - hogy úgy mondjam, - minden munka végzése nélkül szanaszét sugárzó rengeteg erőt és mikor ez az ámítva-gyógyítás félig sikerült már, nem bírnék meg a lelki-furdalásaimmal, mivelhogy csalást követtem el. Ugye, így fejezhetném ki legtömörebben a maga esetét?

- Így. S mit tenne most?

- Meddő fejtörések helyett kikényszerítenék magamból egy másik, határozott, tette ösztökélő sugallatot.

- De hogyan?

- Elmennék Fábiánhoz és megszúrnám egy-egy veszedelmesen merész szóval, mint a törökök túvel a Koránt. Ez végtelenül naív módszernek látszik, pedig nem az. Benne van Kelet egész bölcsesége. Mert nem a Koránnak véletlenül átszúrt soraiban van a válasz, hanem bennünk magunkban, a kik ezekre a kívülről jött igékre pontosabban, határozottabban reagálunk, mint a magunk gondolataira, a melyek már gordiusi csomóvá bonyolódtak. Az agyontöprengett kérdések nem hozhatnak fölszínre megbízható választ. De rögtön megérezzük, hogyan esnék legjobban helyzetünkhöz magyarázni egy véletlen szúra-verset. Magam is próbáltam márt ezt a bibliával, s mindig eljutottam általa az igazsághoz. Ahhoz az igazsághoz, a melyről nem tudtam, de a mely már bennem szunnyadozott.

- Szóval azt hiszi, hogy Fábiánnal szemtül-szemben eldölne, mit kell tennem?

- Ha csak nem ő játszik magával: minden esetre! Meg kell éreznie, mi a tennivaló. Folytathatja-e a gyógyítást áltatással, vagy le kell vennie Fábián arcáról a kloroformos vattát, mielőtt másodszer is hozzányúlna az operáló késhez.

- De azt mondja meg, mit lát helyesnek maga?

- Bevallom, nem tudom, Monika. Azt, a mit eddig tett, helytelenítem, mert ellene mond egész gondolkodásomnak. De hogy szabad-e abbahagynia, a mit elkezdett, azt igazán nem tudom most megmondani.

- Most nem? Hát mikor?

- Majd, ha már beszéltem Fábiánnal.

- A szúra-verseitől vár útmutatást?

- A szúra-verseitől.

- Miért kellene addig is gyötrődnöm ezen a kínpadon? Vigyen el hozzám! Most! Azonnal! Menjünk! Laura, jőjj te is!

- Kissé bizarr gondolat, de miért ne!

- Bohém-tempó; Fábián semmi esetre sem fog megütközni rajta.

És megindultak.

A lépcsőházban, fönt az ötödik emeleten, néhány lépésnyire Fábián lakásától, még egy kérdést intézett Tamáshoz Monika.

- Segíteni fog nekem Tamás? Akkor is, ha folytatom, a mit megkezdtem? Akkor is, ha visszavonulok?

- Én minden erőmmel Fábiánnak fogok segíteni, Monika. Akár a folytatást, akár a bűnbánó színvallást határozza is el maga.

- Nem gondoltam volna, hogy ennyire tud szavakba kapaszkodni. Hiszen ha neki segít, nekem is segít!

- Ha eszébe jut, vesse föl újra ezt a kérdést később. Majd ha már mélyen beleláttunk Fábián mostani lelkiállapotába; akkor talán meg fogok tudni rá felelni.

- Miért csak akkor?

- Mert van még egy eshetőség, a melylyel maguk nem vetettek számot. Az, hogy nem is ámították el Fábiánt, csak gondolják, hogy elámították.

- Lehetetlen!

- Mondja úgy, hogy nem valószínű. De lehetetlent ne mondjon, mikor Fábiánról van szó.

- Még ő sem lehet annyira kivételes, - szólalt meg Laura, - hogy átláthasson három asszony furfangos eszén.

- Háromén? - kiáltott föl Tamás. - Ki a harmadik?

Monika betapasztotta Laura száját és ő felelt meg helyette.

- A nevével nem mondanék semmit. Különben is csekély szerepe volt a dologban.

- Ha van bennem egy szikra emberismeret, ha nem ismerem teljesen félre mindkettejüket, akkor az a csekélynek mondott szerep, a harmadik asszony szerepe, nem lehetett más, mint sugalmazás. Maguktól nem telhetett volna ki olyan kockázatos terv. Olyan kockázatos játék terve egy illúzióval, mely, lehet hogy csak addig tartja egyensúlyban Fábián lelkét, míg át nem vedlik valósággá. Maguk csak végrehajtottak valamit. A terv nem a maguk lelkében fogant.

- Az is meglehet, Tamás, de most nem arról van szó, hanem arról, hogy mit tegyek?

- Azt, a mit mondtam.

- Várjak?
- Várjon!
- Legjobban szeretnék most mindjárt meggyónni neki; térdenállva tudnám megkövetni.
- Hátha most éppen ezzel a színvallással ártana neki? Várjon! Várjon addig, míg meg nem érzi Fábián szavaiból, mit kell cselekednie.
- Ha várok, tovább kell játszanom!
- Játsszék!
- Tegnap sem volt könnyű, de ma már szinte lehetetlen.
- Gondolja, hogy az ő érdekében teszi. Hogy csakugyan úgy van-e, majd kiviláglik odabent.
- Mondja, Tamás, maga is szeretné meggyógyítani ezt az embert?
- Minden áron, Monika, de csak a magam sugallatával, hogy vissza ne fordítson fele-útról a lelkifurdalás.

Mire ezt kimondta, már be is csöngetett.

Fábián a nyitott könyvesszekrény előtt állott Lydiával és a könyveiről beszélt neki. A csöngetésre a hálófülke ajtajára mutatott. Megvárta, míg a leány mögött becsukódik az ajtó, csak azután nyitotta ki a folyosóra nyílt.

Tamásra gondolt. Ő nem lepte meg, de annál jobban meglepték a kísérői.

Legyűrte hirtelen feltörő érzéseit, csöndet parancsolt a fölberregő gondolat-masínának, elhitette magával, hogy hisz és kiültette arcára az örömet. Árnyékban állt, volt ideje végigtornáztatni arcának minden redőjét.

Bent a szobában már csak mosolygott és örvendezett. Vidám, szinte fiús tréfálkozással mondta:

- Remélem, semmi célja sincs ennek a háromszoros megtiszteltetésnek. Megrontaná az örömeimet. Mert a ki céllal jön, az vívni jön s mivel hozzám jön, előre lefegyverez. Ugye, csak úgy jöttek, teára, kíváncsiskodásból, megnézni, milyen egy kristálynéző odva?
- A kíváncsiskodást kereken tagadom, mert igaz, - mondta nevetve Laura, a ki hamarabb magához tért Monikánál. - Ezen kívül más célt elgondolni sem tudok, tehát bizonyosra veheti, hogy csak úgy jöttem, teára, körülnézni.
- Maga igen, de Monika? Látom az arcán, hogy nagy bűn nyomja a lelkét. Vallja ki bátran! Nem olyan nagy dolog! Nem tudott ellent állni a kísértésnek, annyi az egész. Gyöngeség, asszony a neved! Feloldozásért jött, ugye? Megadom; nem vívok. Hát csak ki vele, bátran! Baj van a kristály körül, ugye?
- Baj van, Fábián, nagy baj.
- Gondoltam. Akár tegnap is megmondhattam volna már, de nem akartam megrontani az örömeit. Túlságosan is bízott magában. Erejét meghaladó dologra vállalkozott és most lesütött szemmel vallja be, hogy nem bír meg vele.
- Úgy szégyenlem!
- Nincs miért, Monika! Az ilyesmit nőktől nem vesszük olyan komolyan! Nem ártott vele senkinek; remélem, önmagának sem, bár jobban szerettem volna, ha nem teszi túlságosan is próbára az idegeit.
- Mit törődöm én az idegeimmel! Nem az idegeimről van szó, hanem... hanem a becsületemről!



- A becsületéről? Maga kis gyerek! Azért, hogy szavát adta és megszegte a szavát? Hiszen azért asszony, hogy megszegje! Különösen, mikor akkora a kísértés. Bánom is, hogy odaadtam a kristályt s még jobban bánom, a miért kezét adattam arra, hogy nem kísérletezik vele holnapig. Nem lett volna szabad akkora kísértésnek kitennem.

Monika feje fölött egy bakacsin-mennyezet hasadozott végig, hogy átragyogjon fekete foszlányai közt a mosolygó kék ég. Hát csak adott szaváról van szó?

Laura vele gyötrődte végig az egész párbeszédet.

Tamás folyton Fábiánt nézte, de nem tudott eligazodni az arcán. Ő volt az egyedüli, a kinek nyugodt ütemben járt föl s alá a melle. A többié mind zihált. Az sem látszott meg rajta, hogy ezt észrevenné rajtuk. Csak a kedves, szeretetreméltó házigazda érzett ki belőle, a ki diskurál, évődik a vendégeivel, s örül, hogy körülötte vannak. Laurához fordult:

- Kivallatta már Monikát, hová jutott egyedül, minden segítség, minden útmutatás nélkül a kristálykapun keresztül?

- Még nem.

- Te sem, Tamás?

- Nem.

- De tudsz Monika tegnapi szerepéről, remélem!

- Elmondtak mindent. Sajnálom, hogy nem lehettem ott.

- Sajnálhatod is, fiam; ilyen produkciót aligha láthattál még, hála érte a szerzőinek. Monikának, meg a kristálynak. Mondja el nekünk, Monika, mit mutatott magának az én szent, tiszta, igaz kristályom, mikor magára maradt vele?

Monikának ez alatt a párbeszéd alatt húsz másodpercenyi ideje volt a gondolkozásra, de egyetlen egyig sem gondolkozott. Nem tudott.

- Magát mutatta, Fábián, - mondta ki gondolkozás nélkül.

És a visszaeső hazardjátékos ösztönével, a ki hiába fogadta meg első, szédítő nyeresége után, hogy nem ül le többé a zöld asztalhoz, mikor lenyomták a székre: tétet tétre kezdett halmozni.

- Követtem magát hazáig.

- Milyen utcákon keresztül?

- Nem tudom, csak az arcát láttam. Semmi mást, csak az arcát. Hanem azt annál világosabban.

És mintha minden aranyát föltette volna egyetlen kártyalapra:

- És csak onnan, abból a kristálylátomásból ismertem meg a maga arcát egészen. Az igazit!

Laura kezdte már bánni, hogy eljött; Monika nem tudta már, hogy miért jött. Tamás szeretne volna mindkettejüket messzire vinni innen. Fábián közelebb tolt a székét Monikához.

- Milyen volt az én igazi arcom, Monika? Ismertessen meg vele.

- A maga arca a legbonyolultabb kifejezésű arc, a melyet valaha láttam. Belevész a részletekbe, a ki minden redőjét végigfürkészi. De én rájöttem arra, hogy a maga arcát egyszerűsíteni is lehet. Mert van rajta két nagyszerű redő, a melyek maguk mondanak el mindent. A többi csak változatban mondja ugyanazt. Én abból a két főredőből ismertem meg a maga igazi arcát tegnap. Abból, a mely orrától a szája szögletéig húzódik. A színész-ember legfőbb kincséből. Csodálatos, hogy az emberi arcnak e két misztikus árkáról nem írtak még tudományos

monográfiákat. Azokról, a melyek futó elmosolyodásainktól a megkövült keserűségig tízezer árnyalatban tudják világosan elmondani, a mit szavainkkal csak kerülgetünk: a magunk belső, igazi énjét. Mert a szem gyakran csalóka tükre a léleknek, de ez a két redő mindig igaz, s csaknem mindig kegyetlen leleplező, áruló.

- Engem is elárult?

- El. Attól a perctől fogva követtem, a melyben Laura műterméből kilépett. Ragyogó arccal távozott tőlünk, s még jó ideig ott ült arcán az a ragyogás. Hanem azután...

- Azután?

- Kezdett befelé gyűrődni a két redőbe. Addig gyűrődött, míg el nem tűnt bennük egészen.

- Egészen?

- Egészen, Fábián, egészen. Nyoma sem maradt. A két redő úgy nyúlt végig az arcán, mint két jóllakott kígyó. Azután elkezdtek vonaglani és én leolvastam róluk, mi folyik bent a maga lelkében.

- Mi?

- Tusakodás egy rettentő gyanuval, azzal a gyanuval, hogy Laura meg én félrevezettük magát, hogy én komédiáztam, hogy az egész kísérlet csalás volt, a maga elámítása... És úgy érkezett haza, ezzel a kifejezéssel az arcán.

Laurának elállott még a szive-vereése is. Monika farkasszemet nézett Fábiánnal.

- Hazudott a kristály?

- Nem hazudott, Monika.

- Csakugyan gyanakodott?

- Gyanakodtam.

- Most is gyanakszik?

- Most is gyanakszom. És a döntő kísérletig gyanakodni is fogok. Kénytelen vagyok vele! Nem akarok úgy járni, mint az, a ki az N-sugarakat fölfedezte. Telekiabálta velük a világot, s mások bizonyították be neki, hogy semmit sem fedezett föl, csak agyrém a nagy szenzáció; N-sugár nincs.

- Bizonyára nem kísérletezett az a derék férfiú.

- Sőt, fényes eredménnyel!

- Hol volt hát a hiba?

- Megfigyelésében.

- Az elemeit nem figyelte meg jól? A műszereit? A kísérletet?

- Nem; önmagát. Azt a folyamatot nem ellenőrizte kellő lelkiismeretességgel, a mely benne magában ment végbe, mikor asszisztensei a gépeket beigazították.

- Milyen folyamatra gondol?

- A döntő lépésre való előkészülés folyamatára. Nem figyelte meg pontosan, mekkora részük van a kísérleti műszerek beigazításában az asszisztenseinek, s mekkora valósággal neki magának.

- Elképzelhetetlen, hogy ne minden az ő rendelkezései szerint intéződött volna!

- Abban a pillanatban ő is elképzelhetetlennek tartotta, s az volt a hiba. A ki nem gyanakszik mindenkor és mindenre, a kísérlet első gondolatának megfogalmazásától a siker diadalmáig, az felborítja az egész kísérletet, mert okvetlenül elköveti a legnagyobb hibát vagy az egyik, vagy a másik változatában. Vagy nyilvánvaló hiba csúszik a megfigyelésébe, mely minden esetben széttepi a még oly lelkiismeretes megfigyeléseknek is egész láncolatát, vagy fölmerül benne a kétség, hogy nem gyanakodott mindenkor és mindenre, s nem lehetetlen, hogy hiba csúszott a számításaiba. Ez a kétség is elég ok arra, hogy fölboruljon a kísérlet.

- A miénk is fölborult?

- Föl kellett borulnia!

- Ez a kétség borította föl?

- Ez a kétség.

- És mit gondol most, abbahagyjuk az egészet?

- A világért sem! Az N-sugarat már elkereszteltük; elkeresztelése után meg is találtuk; de mivel láthatatlan és én megállapítottam, hogy a legkényesebb időben nem voltam tökéletes megfigyelő, nem tudom egészen bizonyosan, van-e csakugyan valami ez elnevezés mögött, vagy csak a semminek örültem első mámoromban.

- Nem érzi, mennyire megbánt bennünket ezzel a gyanakvással?

- De érzem, Monika. Hogy törődöm-e vele, az más kérdés. Az életem főproblémáján kívül maguk nők a szememben; kedves, jó, szeretetreméltó teremtések, a kiket meg nem bántanék a világért sem, a kikre csak hódolattal tudok föltekinteni. De életem főproblémájával kapcsolatban csupán asszisztenseim, velem dolgozó tudós-jelöltek, a kiknek nem szabad megsértődniük, mikor bevezetem őket a rejtett lélektani kísérletezés egyedül helyes módszerébe, abba, hogy mindenben, bennük is, önmagamban is szüntelenül kételkednem kell, míg csak el nem mossa minden kétségemet a föltétlen bizonyosság, a melyhez többé gyanu nem férközhetik.

- Gondolja, hogy ez lehetséges?

- Föltétlenül lehetséges. És én esengek utána, mert most már szomjazom a bizonyosságot.

- A bizonyosság kétféle lehet, - szólalt meg Laura.

- Az egyik megölne, a másik megnövelne.

- Nem túlságosan nagy így a kockázat?

- Nem, mert belekóstoltam már az egyik bizonyosságba.

- Melyikbe?

- Abba, a melyik megölne.

- És mit jelent az, hogy belekóstolt?

- Hogy ez a hol hívó, hol kétségessé váló állapot, a melyből annyira vágytam kiszabadulni és a mely mégis csak élet volt: - lassan-lassan megszűnőben van bennem így is, kísérletezés nélkül is. Mert ha csak egyszer, egyetlen egyszer is belekóstoltam már abba a fekete bizonyosságba, vissza kell ténnem hozzá, egyre nagyobb és nagyobb adagokban. Ha balul üt ki a kísérlet: egyszerre hajtom föl a méregpoharat. Ha egyáltalán nem kísérletezem tovább: kortyonkint. A menekvésre csak egy utat látok: ha a kísérlet a hitemet igazolja. Ha sikerül. Siessünk vele, de ne siessük el!

- Nem fogjuk elszetni, Fábián. Esküszöm mindenre, a mi szent, hogy föltétlenül, minden gondolatommal és érzésemmel, egész akaratommal átadom magának a lelkemet: kísérletezzék vele úgy, a hogy akar. Kétkedjék, gyanakodjék, s kezdje el a megfigyeléseit, még mielőtt beléptem volna a laboratóriumába.

- Már meg is kezdtem, Monika.

Tamás az egész idő alatt szorongva hallgatta Monika minden szavát; csodálta és meg is értette. Hanem ezt az utolsó kijelentését már nem tudta, hogyan értelmezze. Szeretett volna lelke egész energiájával letiltani minden további kísérletezést, de megállította benne két kijelentés: Fábiáné, a melyet nagyon is megértett és Monikáé, a melyet egyáltalán nem értett meg. Elhitte Fábiának, hogy az, a mit ő fekete bizonyosságnak nevezett, minden további kísérletezés nélkül is csak úgy megmérgezheti a lelkét, mintha kísérleti úton győződnek meg róla. És nem tudta, mire gondol Monika, csak az arcáról olvasta le, hogy minden módok között a legjobbikra talált.

Nem vett hát részt a további dolgok eldöntésében; de látva, mennyire elgyötört már mindenkit ez a kínos téma, közbeszólt és erővel más dolgokra vitte a társalgást.

De senki sem bírta ki ezeket az erőszakolt témákat. A két nőnek már az első szavak után kiült az arcára, hogy fölösleges itt lenniök, s Fábián is csak gépet beszélgetett magában, nem ő maga beszélt. Öt percig sem bírták ki ezt a társalgást.

Készülődés közben Monika arra kérte Fábiánt, tűzze ki a következő kísérlet napját.

- Mindegy magának, hogy mikor?

- Ha nálam hagyja még a kristályt, akkor nem. Mert addig is sokat szeretnék vele foglalkozni.

- Ragaszkodik ehhez a topázhoz? Bármi jó, csak csillogó legyen. Illatszeres üveg csiszolt dugójával is kísérletezhetik.

- Én ragaszkodom a maga kristályához.

- Elég lesz rá egy hét, ha magánál hagyom?

- Sok is. A türelmetlenség láza megemésztene addig, Fábián.

- Ma szombat van. Legyen hát szerdán.

- Jó.

- Nálam, ugye? - szólt közbe Laura. - De Tamás is ott legyen!

- Mindenki ott lesz, - mondta Fábián; - mindenki!

Mikor eltávoztak, halkán kinyílt a hálófülke ajtaja és Lydia sápadtan, remegve futott Fábiánhoz. Átkarolta a nyakát, hevesen magához szorította és didergő szájjal kérdezte tőle:

- Megint sakkoztál, uram?

- Megint.

- Kellett sakkoznod?

- Kellett, Lydia.

## XI.

A következő napokon ki sem mozdult lakásából Fábián. Másnap, vasárnap, hívta ugyan Lydiát, menjenek el étkezni valahová együtt, de a leány szabadkozott.

- Hincegnék veled; minden mozdulatommal azt hirdetném, hogy az enyém vagy, s hazudnám. Maradjunk inkább idehaza.

Otthon maradtak. A leány nem mozdult el mellőle, hacsak nem volt vele kénytelen. De sóhajtva ment még az ebédért is. És mégis tovább maradt el, mint máskor. Védekezett, mikor hazatért.

- Sokáig alkudoztunk, de eladtam mindent. Részletfizetésre, a trafikosné lányának. Holnap megveszem a lódent, azután csak szabok, meg varrok. Jó, hogy addigra már végzek is Kropotkinnal. Mit olvassak azután? Ha tőled olvashatnék valamit!...

- Tőlem nem olvashatsz soha, Lydia.

- Csak egy sort!

- Annyi sincsen!

- Senki sem tudna úgy írni, mint te!

- Tudom!

- És mégsem?...

Fábián maga sem tudta, hogyan, elmondta neki: miért nem. Kikíváncozott belőle az a sötét történet, mely kettévágta az életét, meg az a rettentő kényszerképzet, a mely mindig kicsavarta kezéből a már bemártott tollat. Lydia a lába elé ült, úgy hallgatta végig, omló könnyekkel az arcán. Nem szólalt meg, míg Fábián el nem hallgatott, azután is csak nagysokára mondta:

- Nem tört meg ez a kényszerképzet, - még múlt időre sem, - akkor, a mikor először mondtad el valakinek?

Fábián nem válaszolt. Már másfelé jártak a gondolatai.

Hétfőn reggel, mikor kijött a műterembe, íróasztalán nyitva találta a tintatartót, benne a tollat, s előtte egy ív papirost. A papiros felső szélére óvatosan rajzolt, kalligrafikus betűkkel csak ennyi volt írva: „Hátha mégis, édes jó uram!”

Fábián soká állt fölötte. Nézte szerelmesen, sóváran azt a fehér lapot, s a papiros visszanézett rá. Visszanézett rá egy haldokló kisfiú szomorú szemével, a ki úgy haldoklott, mint a felnőttek, birkózva a halállal. Majd lobbort vetett előtte és hamuvá égett. A vonagló, fekete pernyén azután fehér betűk jelentek meg és a fehér betűkből egy gyönyörű gondolat formálódott ki, a legszebb, a mit valaha leírt: egy nagy munkájának két utolsó sora. Hiába harapdálta az ajkát, föl kellett jaidulnia.

Lydia szorongva nézte arcának minden elváltozását, s mikor látta, hogy visszatántorul az íróasztalától, megrémült, hogy rosszul cselekedett. Fábián odament hozzá; megölelte és megcsókolta a homlokát.

- Jót akartál velem, lányom, a legjobb jót, a mit velem ember akarhat, nem tehetsz róla, hogy úgy meggyötörtél.

Azután beleültette Lydiát a trónus-karosszékbe, s föl-alá járkálva, el kezdett neki beszélni. Mindenről. A szó szoros értelmében mindenről, mintha a világ minden szellemi kincsét egyszerre akarta volna beleszórni a lelkébe. Ömlött belőle a szó, s órákig beszélt. A leány ámulva hallgatta és az az érzése volt, mintha drágakőzapor hullana rá, a felhőszakadások félelmes bőségével, a mely tisztára söpri minden útszéli gondolattól, de csak végigömlik rajta, nem szívhatja föl, nincs rá ideje. Mikor Fábián végre megállt előtte, mintha csupán az ő képe tükröződött volna vissza a maradék kicsi tócsákban.

- A mohó tanító a legrosszabb tanító. Túlságosan is nekilendültem. Megéheztél egy falat halra, s én egy halastavat forraltam föl neked mindenestül, kóstolóba. Ne rémülj meg tőle, lányom, nem lesz mindig így. Csak most kellett így lennie. Ha valaki nagyon, nagyon jó hozzánk, mindig az az érzésünk, hogy egy rózsafa-erdőt kell bokrétába kötnünk neki; egy szál rózsza, két szál rózsza, csak csúfolódás.

A leány sírni tudott volna örömeiben ezekre a szavakra. De az ösztöne megsúgta neki, hogy türtőztessen mindent, a mi most szerelmesen, vágyakozva ehhez az emberhez vonja; elég, ha úgy néz rá, mint a hogyan még soha, senkire sem. Az esze csókok, ölelések képén kalandozott, de visszakényszerítette tőlük ahhoz a néhány magvas mondáshoz, a mely a Fábián bőségszarujából ömlött áradatból megragadt emlékezetében. Rendre-sorra visszatért mindenikre. Mindenik egy-egy kapu volt, a melyen át, most már lassan, óvatosan, kimerítő magyarázatokkal kalauzolta be Fábián nagy-nagy épületekbe. Templomokba és pantheonokba, műhelyekbe és laboratóriumokba, múzeumokba és temetőkbe; azután ki a szabadba, ki az örök jelen eleven forgatagába. Már csak kérdésekre felelt. És mindig újabb, meg újabb kérdésekre kellett válaszolnia. Nem fáradt belé egyikük sem.

Öt óra tájban Tamás kopogtatott be. A leány távozni akart. Fábián visszatartotta. Franciául mutatta be Tamásnak.

- Tanítványom.

A leány hamisítatlan párisi kiejtéssel üdvözölte, s néhány percig ezen a nyelven folyt a társalgás. Fábiánnak volt rá gondja, hogy olyan témákra terelődjék, a melyekhez Lydia is hozzászólhat. Néhány perc múlva azért mégis feloldozta. Átadta neki a könyvesszekerény kulcsát.

- Ma már több ismerősre fog akadni. Rakja félre mind, a melyikről úgy véli, hogy érdekelni fogja. Az olvasás sorrendjét majd azután állapítjuk meg, közösen.

Lydia hálás pillantással vette át a kulcsot, s míg Tamás meg az ura halk hangon beszélgettek, lassankint egész tornyocskát rakott a szekrény párkányára a kiválogatott kötetekből.

- Monikától jövök, Fábián.

- Beszéltél vele?

- Nem. Aludt. Csak nénjével beszéltem. Kétségbe van esve. Mert Monika tegnap is két ízben aludt el, szokatlan időben, ülve, az asztala előtt. Orvost akart hozzá hivatni. Lebeszéltem róla.

- Jól tetted, fiam.

Tamás szerette volna, ha Fábián kevésbbé szűkszavú. Elpirította a gondolat, hogy barátja talán őt is az asszisztensei közé sorozza, a kiknek minden szavában, minden mozdulatában kételkednie kell.

Fábián látta ezt az elpirulást, észrevette barátja arcán a lázadozó elkedvetlenedést és sietett tőle megszabadítani.

- Tudtad te, hogy az a pénteki színjáték csak paródiája volt a kísérletezésnek, vagy csak úgy kitaláltad?

- Bevallották. Monika nem bírta meg a lelkifurdalásaival. Azért is jött hozzád, hogy mindent bevalljon.
- Tudom. Azt is bevallották, hogy a háttérben még valaki bujkál?
- Nem, de rájöttem.
- Tudod, ki ez a harmadik?
- Csak sejtem, s lehet, hogy tévedek.
- Akarsz föltétlen bizonyossággal meggyőződni róla?
- Szeretnék.
- Mademoiselle Lydie, jöjjön ide egy pillanatra.

A leány elébe állott.

- Nem emlékszik véletlenül a bérkocsi számára, a melyhez szerdai vendégemet lekísérte?
- Nem. De könnyen megtudhatom, a kocsisra ráismerek.
- Az a fő, nem a szám. Legyen szíves, kísérje el ezt az urat a bérkocsi-állomásra, s mutassa meg neki. A többi az ő dolga. Merci!
- Tudd meg tőle, hová hajtatott innen, - folytatta, Tamás felé fordulva. - Tudd meg, de ne mondd meg nekem, mert én már úgyszólván tudom, hogy nem tévedtél.

Mikor Tamás búcsúzóra nyujtotta a kezét, nem tudta megállni, hogy vissza ne térjen még egyszer Monikára.

- Nincs arra eset, hogy Monika még egyszer elkövesse, a mit először is csak jóakaratból követett el. Megtévesztették.
- Tudom.
- Egészen bizonyos, hogy minden odaadásával neked akar szolgálni holnapután.
- Tudom.
- Bánt téged ez a téma, hogy oly kurtán térsz ki előle?
- Bánt, Tamás. A siralomházban minden téma helyénvalóbb, mint a kivégzés részleteinek megbeszélése.
- Félsz a holnaputáni naptól, Fábián?
- Az agyam is remeg, ha rágondolok.
- És mégis?...
- Meg kell lennie, Tamás! Elvégeztetett, hogy meg kell lennie.

Tamás nem faggatta tovább. Látta, hogyan borul el fokozatosan az arca.

Annál jobban elbámult, mikor távozásuk után mégis mosolyogva látta viszont a félig kinyitott ajtó nyílásában, a mint a kis párisi lány után kiáltott:

- Ne feledje el egyuttal megvenni a szövetet is!

De az ajtó mögött hamarosan lefoszlott arcáról az a mosoly. Hanem ezt már nem látta Tamás.

Másnap, kedden, egy ideig még úgy a hogy megőrizte a nyugalját Fábián. Egész napja Lydiával telt el, a ki lázas mohósággal szabott és varrt, el nem veszítve azért egyetlen szavát sem urának és mesterének, a ki a kis könyvtorony köteteit magyarázta neki végig, megállapítva, milyen sorrendben olvassa el.

- Ugye mindent el fogsz magyarázni, a mi homályos lesz előttem, vagy a mit félreérthetnék bennük? Olyan régen vágyom én már erre!...

- Ha lehetséges lesz, szívesen.

- Miért mondod úgy, hogy ha lehetséges lesz?

- Mert alig hihetem, hogy lehető legyen.

A leány rémülten tekintett rá.

- Babonás vagyok, lányom. Valaki megjövendölte nekem, hogy holnap össze fogok omlani, szét fogok mállani a kétségbeesés fekete tengerében és bele fogok merülni a legsötétebb semmibe.

- Uram, hogyan hihet a te ragyogó elméd ilyen káprázatokban?

- Az én „ragyogó” elmém mindig káprázatokban hitt, Lydia. És az a baj, hogy még ma is csak mondja ezt, nem vallja. Holnap már vallani fogja.

- Nem értelek, uram.

- Örvendj neki, lányom. Olyan jó az néha, meg nem érteni az egyszerű, világos igéket. Sokért nem adnám, ha én sem érteném meg azt a másik jövendölést, a melynek most belülről hallok a szavait. Tisztán, világosan: „Emberré fogsz ölni holnap, asszonyembert!”

Lydia fölsikoltott:

- A feleségedet akarod megölni?

- Nem akarom, dehogya is akarom! De késsé fog átváltozni a pusztá kezem és ő bele fog szaladni. Már megindult, s az én öklöm már tiszta acél. Holnap már éle lesz, hegye lesz, s az az asszony rohanni fog felé.

Fölugrott. A leány nem szólt, csak a kezét tördelte. Fábián felocsúdott. Kezébe fogta Lydia kezét és megcirógatta.

- Ne vedd komolyan, a mit mondtam. Csak a régi betegségem látogatott ma meg. A spleen, vagy minek nevezzem, a mely nálam több mint spleen, mert tombol. Lelki kórság, a melynek egyetlen orvossága az, a mire akarva-akaratlanul is rá kell térnem mindig; ösztönből tér rá a lelkem. Eret vág magán és kibugyborékolnak belőle a legsötétebb szavak. Kívül már csak szavak, belül ördögök. Ne félj tőlük, lányom, kívül már csak szavak!...

Nehezen tudta eloszlatni a leány aggodalmait, de annyit beszélt neki és olyan élénk fordulatokkal terelte vissza gondolatait előbbi témáikhoz, hogy végre is eloszlatta. Látszólag legalább.

Aznap már nem is adott rá okot. Nyugodtan búcsúzott el tőle este, de mikor reggel újra bekopogtatott hozzá a leány: leolvasta ágyáról is, arcáról is, az átvirrasztott éjszakát.

Szerda, a rettegett igazsággal terhes szerda fölvirradt.

Fábiánnak szava sem hallott. Nem beszélt, s igyekezett nem is gondolkozni, mert érezte, hogy lelkének túlfeszült húrjain torzzá kellene válnia a legszebb melódiának is. Csak az órákat számlálhatta magában. Eszébe jutott egy naív, borzalmasan naív kép, a mely mellett kicsinylő mosolylyal haladt el valamikor. Egy vártorony órájának kerek számlapja, a melyen öles



pallosok az óramutatók és a melynek kaloda-ablakán egy összekötözött embernek nyúlik ki a feje. Szeme a közelgő óramutatón, a palloson, mely múlhatatlanul le fogja szelni a fejét, mire odáig ér.

- Hány az óra, Lydia?

- Tizenkettő.

- Még hat órám van hátra, - gondolta magában.

És némán folytatta tovább sétáját a szobában.

- Hány óra van Lydia? - kérdezte később.

- Fél egy.

- Még öt és fél óra!

Hirtelen kabátját, kalapját kérte.

- Hová mégy, uram?

- Levegőre.

- Engedd, hogy veled menjek én is! - könyörgött neki a leány, a ki talán még jobban remegett ettől a naptól, mint Fábián, s nem akarta magára hagyni.

- Jőjj. Készen van már a ruhád?

- Csak a porzsinórt kell még rávarrni. Félig már az is megvan.

- Mennyi időbe telik?

- Ha fölvarrom, negyed órába; ha lefejtem, két percbe. Lefejtem!

- Varrd föl, bevárom.

Mikor a leány, tetőtől-talpig átöltözve, lesimított hajjal, fülbevaló nélkül, egyszerű bőr-övvel átkötött derékkal kilépett a hálófülkéből, Fábiánnak el kellett mosolyodnia.

- Micsoda komoly kisgyerek lett abból a széleskedvű nagylányból! - mondta neki.

- Ugye? De csak komoly, nem kisgyerek. Későn kezdem, gondolod? Egyszer még meg fogsz győződni róla, hogy nem jelmeznek nézem én ezt a ruhát!

- Aligha! - gondolta magában Fábián, de nem mondta ki.

Kint szállingózott a hó.

Fábiánnak mindegy volt, merre mennek, Lydiára bízta az utat. Lydia megérezte, hogy Fábiánnak jobban fog most esni a havas-jégcsapos fák látása, mint az embereké, kifelé vitte hát, a Városliget felé. Mikor az Epreskert előtt elhaladtak, nem állta meg, hogy föl ne sóhajtson.

- Keserves lesz ezt a sokat jelentő egyszerű ruhát levenni odabent. Keservesebb, mint a legcsipkésebb selymet!

Fábián megállt, benézett a művésziskola havas parkjába, azután végignézte az ő kis diákkis-asszonyát és lecsüggedt kissé a feje. Nem szólt semmit, de odanyujtotta karját a leánynak. Lydia félénken kapaszkodott bele. És úgy mentek tovább, karonfogva.

Mire a ligetbe értek, már sűrűn hullott a hó. Fábián végignézett a havas utakon.

- Egy milliárd kristály van körülöttem! Bokáig gázolhatnék bennük és még mindig hullanak. Tiszták, fehérek, ragyogók, de hazugabbak, mint a sár. A sár nem hazudik. Igazat mond, mikor azt mondja, ő a föld. De ezek a kristályok mind azt hazudják, hogy az égből hullanak,

pedig innen valók, a sárból, a sár kifacsart levéből. Nézd, Lydia, nézd ezt a parányi csillagot, nézd, milyen szép, milyen tökéletes szép kristály. A mit én csináltam, az még szebb, még tökéletesebb. De még ennél is hazugabb! Hét évig hittem, hogy az egyetlen kapu, a mely agyamtól a tér és idő végtelenségéhez vezet, pedig csak az agyamból facsartam ki, minden ő délibábjaival egyetemben. És ezt ma fogom megtudni egész bizonyosan. Egész bizonyosan, mert már is tudom.

Lydia félve tekintett rá; azt hitte újra kerülgeti a multkori láz. Mikor látta, hogy megborzong, s dideregni kezd, bizonyosra vette. Sietve vonszolta magával, hazafelé.

Otthon alkudozott vele, hogy feküdjék le. Fábián, hogy megnyugtassa valamennyire, végighevert a kereveten és betakartatta magát.

Öt óra tájban érdeklődni kezdett, mi mindent olvasott eddig a leány, s akad-e valami könyv a holmija közt.

- Csupa csacsiság, uram, csupa csacsiság...

- Hozd ide, látni szeretném őket.

- Holnap, ne most uram!

- Most! Megmentenének néhány keserves pillanattól.

Lydiának nehéz volt engedelmeskednie, de elment az ő kis cók-mókjáért.

Mire visszatért, már nem találta ott Fábiánt.

Lerohant az utcára, futott erre, futott arra, kiáltozta a nevét, nem volt sehol. Kezét tördelve, kisírt szemmel kullogott vissza a lakásba.

Az íróasztalon Kropotkin könyve hevert, a címlapjánál fölütve. Rajta frissen leitatott sorok, kelettel, aláírva: „Ha nem térek vissza, könyvtáramból száz szabadon kiválasztható kötet Divéky Tamásé; a többi és minden egyéb holmim Székely Lydiáé, a tanítványomé.”

## XII.

Hat órákor Fábián még csak Laurát találta a műteremben, a ki sápadtan és idegesen ment elébe, de igyekezett uralkodni magán. Mind a két kezét odanyújtotta Fábiánnak és nem bocsátotta el mindjárt, mikor megrázta.

- A maga életének forduló napja van ma, édes barátom. Így mondta maga és így érezzük mi, mind. Monika is, Tamás is, én is, a kik nagyon megszerettük s most nagyon féltjük magát. Mindannyian tudjuk, hogy az egész lelke egyetlen kérdéssel van tele, a melyre a választ a mai estétől kényszeríti ki. Hisszük, hogy a válasz úgy fog kiütni, a hogyan maga szeretné, de számot kell vetnünk azzal is, hogy ellenkezője is megeshetik. És egy nagy kérésünk van magához, ha... ha netalán csakugyan ez a másik eset következne be. Arra kérjük, maradjon akkor is közöttünk. Maradjon addig, a míg meg nem csillapszik, a míg meg nem érti, hogy még vesztiesen is mennyit nyert a bizonyossággal.

Fábián unottan hallgatta ezt a beszédet, de nem volt udvariatlan és nem szakította félbe. Annyira udvarias azonban már nem tudott lenni, hogy válaszoljon is rá valamit.

Azokra a szavakra, a melyeket az ő sajátos értelmezésében okosoknak nevezett, még teljesen normális állapotban sem volt válasza soha. Szerette őket gögös kavicsoknak nevezni, a melyek büszkéek rá, hogy simák és gömbölyűek, nem gondolva arra, milyen olcsón jutottak ehhez a sima gömbölyűséghez a patak fenekén. Szerette őket szembeállítani a sziklával, a szikla-szókkal, a melyek élesek, darabosak, de nagyot jelentőek és háborút viselnek a mennykövekkel. Mindenekfölött akkor haragudott rájuk, mikor kiérezte belőlük, hogy a jóságukkal hivalkodnak; azzal, hogy milyen lágyan, milyen óvatosan, milyen kíméletesen tudnak a lankásokon legörögni, hogy még egy fűszálnak sem esik miattuk baja. Ilyenkor mindig volt egy szánó, kicsinylő mosolya a beszélőre. Neki, a ki annyiszor állt szembe robogva szakadó sziklával, a ki vissza tudta görgetni őket a csúcsokra és a ki akkor szerette őket legjobban, mikor mázsákkal próbálták ki az izmait, mikor megmutathatta durva sömörögőknek, micsoda félelmes valami egy emberi ököl. Hegyeket hítt ki bajvívásra és mikor eltemették a sziklavinának, akkor is érezte, hogy valaki, éppen azért, mert egész lavinának kellett megindulnia, hogy eltemesse. A kavicsot megvetette. „Dadogó Demosteneseknek valók! - mondogatta; - azoknak is csak addig, míg ki nem mondják az első igazi szót.”

Laura nem az ő nyelvén beszélt, nem is tudott hát hozzáférközni. Érezte, éreznie kellett, hanem azért mégis tovább mondta, legérzelmesebb hangján:

- Maradjon velünk, édes barátom, maradjon velünk, mester, a ki többre taníthat bennünket, mint a világ valamennyi kristálya, még ha föl is van ruházva azzal a vetítő erővel, a melyet maga tulajdonít neki. Sokkal több már maga minékünk, semmint elviselhetnénk, hogy egy probléma esetleg el is választhatja tőlünk. Már is fájdalmasan esik nekem, hogy most alig köti hozzám egyéb. Úgy vártam egész héten, Fábián, úgy vártam! Nem jött. És most sem hozzám jött! Most sem érzi, hogy a szívem beszél magához Fábián, a szívem...

Fábiánnak más volt a szive muzsikája is. Orgona volt, a mely avatatlan érintésre nem bűg föl, csak megnyekken. Pedig a változatok ezrein tudott megszólalni, a „voix céleste”-től az eget zengető förtissimoig. De nem ilyen szók fújták belé a lelket, nem ilyen szók rezegették meg.

Vannak ki nem mondott szók, a melyek úgy járnak a szívünk körül, mint valami illatos fuvalom és vannak ki nem mondott szók, a melyek kanóccal járnak a lelkünk tárnáiban, s bomba-tekéket gurítanak végig visszhangos boltozatain. Ezekre tudott a legszebben megszólalni Fábián orgonája.

És ha kimondott szavakra szólalt meg, akkor egy másik orgonával kellett hangjainak összehonódnia.

Júliának mondta el ezt egyszer, a nászútjukon, mikor Szent Péter bazilikájában álltak és a két egymásra meredő óriás orgonát nézegették: - Micsoda égis nyúló boltív épülhet azokból a diszharmóniákból, a melyek e két zengő kolosszusból törnek - harmóniát keresve - egymás felé és fölfelé.

Laura, az ő kis gügyögő játék-orgonájával Róma orgonáit s azokról Júliát juttatta eszébe.

Elvonult lelki szeme előtt a mámoros nászút. Elvonultak az első összetűzések és az utánuk következő szakadatlan háborúk és békekötések; a rút nappalok és lefegyverző éjszakák; a fokozatos, lassú, teljes lelki különválás és testi bilincseiknek elválaszthatlan egymásbarozsdásodása, a mi mindkettejüket megalázta, s mégis négy esztendő tánccoltatott velük végig a legképtelenebb, taszítva ölelő, tapadva széthúzó táncban.

És eszébe jutott e gyötrelmes keringés utolsó fordulója, feszülő bilincsek kettépattanása, a kézirat-máglya, a két revolverlövés, a gyöngye kis halánték, a melyből kettejük vére folyt, s a csipkés sárga bársonyruha, a mint a pamlagról a szőnyegre borul.

Laura hirtelen mozdulata rezzentette föl. Tamás és Monika jöttek.

Fábián feléjük indult és megtántorodott. Júlia jött felé, estélyi öltözetben, Monika képében. Ugyanaz a csipke-felhős, nehéz bársonyruha, ugyanaz a sötétsárga szín, ugyanazok az aranyfényű beégetett minták, ugyanaz a termet, ugyanaz a habozó és mégis elszánt járás, ugyanaz a krétafehér arc, csak a vonásai nem ugyanazok.

- Nem nevet velem senki ezen a kegyetlen tréfán? - kérdezte, végigvizsgálva maga körül minden arcot.

Csak aggódókkal találkozott, őszinte odaadással rátapadókra.

- Nem nevet velem senki? Ne hagyjanak hát magamra, megfullaszt így ez a nevetés!

Azt hitte, hogy nevet. Undorodott a teátrális jelenetrendezésektől, de ez szíven találta.

- Bocsássanak meg, hallucináltam. Láthatatlanul egy ötödik valaki van most közöttünk, annak a revolverén hallottam kattanni a ravaszt.

A két nő egymásra tekintett. Megértették egymást és beszélni kezdtek erről, arról, a mi épp eszükbe jutott, hogy visszatérítsék valahogy Fábiánt, a kiről azt hitték, még mindig hallucinál. A tekintete szinte bántóan tapadt Monikára, mégis meglátszott rajta, hogy messze kalandozik. Laura kétszer is kérdezett tőle valamit, kedveskedő, erőltetetten vidám hangon, de Fábián nem hallotta meg. Monikához fordult:

- Szereti a görögtüzet? Ez az egyvalami az, a miért sohasem tudtam volna színész lenni. Sajnálom magát, Monika; a görögtüzes ötödik felvonásokat végképp ki nem irthatja semmiféle kultúra; ha nem követeli a közönség, rátukmálják a színészek, meg a rendező.

Hirtelen fölugrott és föltépte a szomszédos szoba ajtaját. Fölcsavarta a villanyt és átkutatatta tekintetével a szobát.

- Hol a rendező?

Senki sem tudott válaszolni ezekre az érthetetlen szavakra. Csak Tamás sejtett belőlük valamit.

- Az a láthatatlan ötödik már is kivilágított bennünket, pedig még el sem kezdtük a felvonást. Ejh, kezdjük el!

Tamás odament hozzá és vállára tette a kezét.

- Fábían, nem ismerek rád; hol van ma a te nagy fensőbbiséged? Becsülj meg velem bennünket most is, mint eddig mindig.

Fábían fölállt. Megfogta a barátja két karját, közelebb vonta magához és súgva mondta neki:

- Tamás, ha te tudnád, mennyire nem hallucináció az, a mit én az imént annak neveztem! Az a csipke, az az egész...

Elakadt. Lehullott a két keze, lecsüggedt a feje és csak úgy inkább magának mondta, mint a barátjának:

- Nem láthattok belém, nem érthettek, nem vehetem tőletek rossz néven, ha azt hiszitek, hogy csúfolódom. Bár csúfolódnám, bár csúfolódhatnám, olyan jó volna most igazán kicsinynek, igazán gyöngének lennem!... Ismered a világ egyik legbátrabb emberének azt a mondását: ha egy vasgyúró félne úgy attól, a mi most következni fog, mint én, öklével törne rést a falon, s úgy menekülne el innen?

Monika kivette táskájából a kis bőrtokot, fölpattantotta és megcsillogtatta a topázt a villanyfényben.

- Mikor még hazudtunk, mikor még komédiáztunk, az volt a tervünk, hogy a mai napra is előkészülünk. Elkövetünk mindent, hogy magának is arra essék a választása, a mire a miénk.

- Mire esett volna, Monika?

- Valami nagyon szépre, valami nagyon szomorúra, a mire maga azt mondta Thoroczkaiéknál, hogy nem merete még végignézni.

- Sokrates halálára gondol?

- Arra, Fábían.

- Azt nem láthatta volna úgy, mint én.

- Az volt a tervem, hogy Tamás képzeletével közelítsük meg a magáét, de addig sem jutottam, hogy szólhattam volna neki.

- Tamásé is kudarcot vallott volna velem.

- Akkor hát mindenképpen jobb, hogy nem úgy akartuk a jót.

- Mindenképpen jobb, Monika.

- Most nem tudom már, jót akarok-e vagy rosszat; a maga akaratát akarom szolgálni. Mit akar: mit lássak?

- Kipróbálta már a kristályt?

- Kipróbáltam.

- Mit látott velem eddig?

- Legelőször a Vatikánt. Rafael stanzáit. Ugyanazt és ugyanúgy, a hogy a könyvekből, mappákból betanultam. Nem láttam többet, de mindent jobban és világosabban, mint a mikor maga előtt mímeltem a látást.

- Mit látott még?

- Magát, a helsingőri várban... De akkor csak játszott velem a kristály.

- És mit még?

- Engedje meg, hogy azt ne mondjam el...

- Miért?

- Maradjon az én titkom. Magának semmi volna, nekem kegyetlen, megcáfolhatatlan valóság. Elgondolni sem mertem, hogy harmadszorra már ilyen világosan fogok látni. Azóta hiszek a kristályában, rendületlenül. Mit lássak?

- Olyan mindegy, hogy mit! Markoljon fel valamit a világegyetemből, a mit én már látni véltem.

- Mondja úgy, hogy a mit látott, Fábián!

- A mit láttam, vagy látni véltem. Most még szabad alternatívákban beszélünk, igaza van.

- Én majd újra pontosan följegyzek mindent, - ajánlkozott készségesen Laura.

- Fölösleges. Ezer szem les prédára a szememben, ma nem kerülheti el a figyelmemet semmi. Hallottak már arról, hogyan vadásznak az afrikai keselyűk? Negyvenen-ötvenen lebbenek föl a magasba és mértföldekre egymástól, egy vonalban úsznak el a roppant pusztaságok fölött. Mindenik csak apró pontnak látja a szomszédját, de féltékenyen őrzi ezt a pontot, s a hogy lecsapni látja, ott terem ő is és húzza maga után az egész keselyű-láncot. Egy óra múlva már valamennyien ott lakmároznak az elhullott tevéen, mert negyvenszer két szemük volt arra, hogy meglássák. Belőlem ötszáz keselyű röppent föl a magasba. És ezer szemmel fog végig-röpülni a szaharám fölött. Lehetetlen hát, hogy valamelyikük meg ne lássa: mikor vágódik hanyatt az utolsó reménységem.

- Mit lássak Fábián? Mondja, mert a mióta szemembe villant az imént a maga topáza, azóta lehúnyt szemmel is látom... és bódít, altat, hipnotizál...

- Tamás, mondj valamit te, mert a mire én gondoltam most, az rettenetes!

- Keressétek föl az ősi kultúrákat, hajtsátok vissza ezredévekkel az idő kerekét. Az a verejték, az a vér, azok a könnyek olyan régen elpárologtak már, hogy nem viselhetnek meg benneteket még tragédiáikkal sem.

- Frissebb vért akarok, Tamás! Megmaradok annál, a mi az imént rémlett föl bennem. Monika, - fordult médiuma felé, - emlékszik arra, hogy Thoroczkaiéknál megsejtettem magával valamit abból a vízióból, a melyet valamikor átéltem és a mely örökre megbénított?

- Emlékszem. Egy haldokló kisfiút említett akkor, a kinek vérző fejét simogatta.

- Mást nem? A feleségemet nem? Azt nem, a ki egyetlen fiamat agyonlőtte, a ki minden, de minden munkámat megsemmisítette az utolsó sorig? A feleségemet nem említettem?

- Nem említette, Fábián.

- Hát bennünket fog meglátni, Monika. Engem, a feleségemet, meg a fiamat.

- Az istenért, Fábián, - kiáltott rá Tamás, - mindent, csak ezt ne! Rettentően elgyötörne!

- Mindennap látom, fiam, hét év óta mindennap. Miért gyötörne ma jobban, mint máskor?

- Még egy érvem van ellene, a mely egyenesen a kísérlet érdekében tilt el téged ettől a választástól! Te annak a jelenetnek, a melyet tiszta, tökéletes vízióban már azóta számtalanszor láttál, minden részletét pontosan ismered; lehetetlen hát, hogy ne magad szuggeráld Monikának a körülményeit.

- Egyet kivéve mindent szuggerálhatnék, csakugyan. S ha így is bukom, óriásit bukom. De ha minden sikerül, akkor még mindig marad valami kérdeznivalóm, a mit nem láttam, nem láthattam, a mire nem emlékszem, nem emlékezhetem...

- Magad mondtad, Fábián, hogy emlékezetünkbe ezer mindenféle dolog raktározódik el, a nélkül, hogy tudnánk róla, s hipnózis alkalmával...

- Nincsen olyan psyche ezen a világon, fiam, a melybe olyan lelkiállapotban akárhogyan is bevésődhetnék az, a mire én gondolok!

- És ha mégis?

Fábián legyintett.

- Nem jutunk odáig, fiam!... Ha volna még az én utolsó kis reménységemben életerő, ha nem tudnám, hogy most vet bennem utoljára lobbót, nem így kísérletezném, hidd el! Ez már csak temetés...

Mintha kínpadon feszültek volna végig mind a négyen.

- Monika, nincs ellenvetése?

- Semmire sem lehet többé, a mit maga mond, Fábián.

- Figyeljen jól rám. Hét esztendővel fogunk visszamenni a multba. Abban a pillanatban, a mikor kilép a valóságból, esti kilenc óra lesz, 1906 február tizenhatodikán. Ott fogja érni ez az óra, a hol éppen akkor volt aznap. Itt lakott akkor, Budapesten?

- Igen, itt. Még akkor élt apám is, anyám is.

- Bárhol éri is ez az óra, el fog indulni az Eszterházy-utca felé. A 23-ik számú kapun belép és fölmege a második emeletre. A lépcsőházban szemben fogja találni azt az ajtót, a melyen be kell mennie. Elég lesz ennyi útmutatásul?

- Elég.

Maga ment el a kristályért, de úgy adta Monika kezébe, mintha egy másik Fábián, a régi, visszahúzta volna a kezét. Megbírt vele; már ő volt az erősebb, az új.

Monika pár perc mulva ugyanúgy hanyatlott el a székén, mint a multkor és mégis másként. Kevésbé látszott álomba merülni, mint akkor. A pilláival sem kellett most annyit küzödni, mikor Fábián fölszólította, hogy nézzen körül.

- Hol van most?

- Odahaza.

- Mit csinál?

- A babámat fektetem a kis kocsiba, a mackó mellé.

- Takarja be őket jól és menjen ki az utcára. Tudja, merre van az Eszterházy-utca?

- Nem.

- A Múzeum-kertet sem tudja?

- De igen. Tegnap is ott játszottunk.

- Menjen végig a kerten. Azon túl rátalál. Fusson. Már ott van, ugye?

- Azt hiszem, igen!

- Látja a házsámokat?

- Látom.

- Keresse meg a huszonhármast.

- Megvan.
- Menjen föl a második emeletre. Fent van már?
- Fent.
- Hallgatózzék.

Tudta, hogy szuggerál ezzel a szóval, de nem törődött vele. Pár perc múlva a füléhez kapott Monika.

- Lőttek!
- Hol?
- Odabent. Megint lőttek!
- Tudja, melyik ajtó vezet be oda?
- Előtte állok. Most futott ki rajta valaki.
- Kicsoda?
- Valami cseléd. Eszeveszetten rohan lefelé a lépcsőn. Az ajtót nyitva hagyta.
- Menjen be.
- Félek!
- Menjen be! - hangzott a hipnotizőrök parancsoló modorában.
- Megyek már.

És a gyermekleány halálos félelme tükröződött vissza az arcán. A hirtelen csöndességben még a szive dobogása is hallatszott. A magamagáét kíséretül hallotta hozzá verni mindenki. Monika szeme egyre kerekébbre tágult. Panaszos hangok törtek ki belőle s felszólítás nélkül is beszélt.

- Jaj! Szegény, szerencsétlen ember!
- Hogyan látja, Monika?
- Kis fiának a feje van az ölében. Simogatja. Ott a halántéka táján, a honnan szívároგ a vér.
- És a kisfiú?
- Meghalt. Nem mozdul. Lecsüng a karja.

Fábián fölugrott.

- Nem mozdul?
- Nem.
- Kérdezzem még tovább? - fordult kétségbeesett arccal barátai felé. - Már nem azt látja, a mit én!... Az én kisfiam egy örökkévalóságig birkózott a halállal!...
- Csak neked tűnhetett föl akkor úgy, Fábián. A másodpercek órákká nyúltak képzeletedben.
- Lehet. Éveket is átéltem már másodpercek alatt. Igazad van, Monikának kell jobban látnia. Monika! - szólította meg a leányt, - látja a gyilkost?
- Látom. Revolver van a kezében. De lecsüng a keze.
- Hogyan látja? Mit csinál?
- Fekszik.



- Meghalt?
- Nem, még él.
- Nézze meg jól. Tisztán látja?
- Tisztán.
- Ismeri?
- Nem.
- Nézze meg jól az arcát; föl kell ismernie!
- Nem tudom fölismerni.
- Menjen közelebb hozzá.
- Mellette vagyok.
- Hol?
- A pamlag mellett, a melyen fekszik.
- Most sem ismeri föl?
- A haja kibomlott, félig eltakarja az arcát.
- Milyen színű a haja?
- Gesztenyeszínű; olyan, mint az enyém.

Fábián Tamásra nézett. Azután belekapaszkodott a karjába és úgy beszélt tovább a médiumhoz.

- Lássá szőkének, szőkére festettnek a haját! Olyannak látja?
- Igen.
- Most sem ismeri föl?
- Ismerős arc, de nem tudom, kié. Nagyon eltorzult.

Tamás érezte, hogyan remeg karján a Fábiáné. Pedig az övé is remegett. Lehetségesnek tartotta, hogy a milyen jó médiumnak bizonyult Monika, Fábián lassan-lassan beleszuggérálhatja Júlia képét, azért kérlelni kezdte, ne folytassa így a kérdezősködést.

- Túlságosan is megerőlteted így Monikát. Tereld a figyelmét valami másra. Egyelőre legalább!
  - Jó. Ugyis mindegy már...
- És ismét felé fordult.
- Hogyan fekszik a pamlagon az az asszony?
  - Hanyatt. A feje kissé oldalt hajlik. A ruhája lecsüng a szőnyegig.
  - Milyen az a ruha?
  - Csipkés.
  - De maga a ruha?
  - Selyem.
  - Jól megnézte? Selyem?

- Selyemfénye van.
- Milyen a színe?
- Sötét...
- Milyen?
- Sötétkék, vagy sötétzöld.
- Egész határozottan állíthatja, hogy olyannak látja?
- Egész határozottan!

Fábián fölordított kétségbeesésében.

- Nem igaz! Nézze meg jobban! Gyűjtse a szemébe az egész lelkét, az enyémet is, mindenkiét, az egész világot és úgy nézze! Milyen?
- Nem tudom!
- De tudja! Itt van az agyamban! Olvassa ki! Olvassa ki!
- Fekete.

Fábián tehetetlen kínjában megrázott egy öles bronzfigurát, a mely legközelebb esett a keze ügyébe. Megdöngött, mikor hozzákapott. A körme alól kiserkent a vér. Tamás hozzáfutott, átkarolta és le akarta nyomni egy karosszékbe, de Fábián elhajította magától és Monikához rohant.

- Segítek a szemének, Monika! Már megbuktam, már nem kísérletezem, már csak láttatok! Látja azt az asszonyt?
- Látom.
- Hol van megsebezve?
- A mellén.
- Mutassa meg, hol.

Monika megmutatta önmagán.

- Itt.

Fábián eltolta a kezét és minden rajzformához hozzáédzett szeme észrevette a betoldott kis bársony-háromszög tökéletesen hasonló mintáin az idegen égető-tű nyomát.

- Véres azon a helyen a ruha?
- Véres.
- Nem igaz, nem véres, nézze meg jobban!
- Nem véres.
- Milyen hát?
- Megpörkölődött, - mondta Monika.

És hirtelen olyan rémültté dermedt a tekintete és úgy megtántorult, hogy Laura hozzá akart rohanni. Azt hitte, végigvágódik.

- Mítől rémült meg most annyira? - kérdezte Fábián.
- Egy másik ruhától, a melyről azt álmodtam, hogy valamikor viselni fogom.

- Ott van az a ruha? Látja?
- Nem, csak úgy elébem rémlett.
- Miért?
- Azon is olyan lyuk volt, mintha cigaretta égette volna ki.
- Milyen ruhát lát az asszonyon?
- Feketét.

Fábián felkacagott kínjában.

- Hagyja ott azt az asszonyt! Hagyja ott azt a fekete ruhás ismeretlen asszonyt! Hét esztendő múlt el azóta, hogy látta. Ma 1913 január 22-ike van. És maga itt van, Laura műtermében. Nézzen körül. Lát mindent?

- Mindent, - mondta lehúnyt szemmel a leány.
- Én vagyok a tükör. Nézze meg magát.

Monika odament hozzá, azután a vállához kapott és iszonyodva kezdte magáról letépni a ruhát.

- Ki ölte meg Fábián fiát, Monika?
- Júlia! - üvöltötte az ébrenalvó és iszonyodva szaggatta, tépte magáról a csipkét, bársonyt.

Fábián a szomszédos szoba ajtajához rohant és fölrántotta.

- Itt kell lennie!

A szoba most is üres volt.

- Lehetetlen, hogy itt ne legyen valahol. Ismerem! Eljött, hogy lássa a diadalát. Látni akarta, ha élete árán is, hogyan sikerült kezemből az utolsó szalmaszálat kicsavarnia.

És végignyargalt a szobákon, a tornácon, a verandán, ki az udvarra. Végigfutott a kerten, a kapu felé. Tamás mindenütt a nyomában.

A vasrácsos túl, föl-alá járkáló női alakot pillantottak meg mind a ketten. Fábián föltépte a kaput és rárohant az asszonyra. Átkapta a derekát, magasra emelte, megcsóválta a feje fölött és odavágta volna a kerítés köoszlopához, ha Tamás hirtelen gáncsot nem vet neki. Így csak elterültek mind a ketten. Fábián a kerítés tövében, Júlia messze tőle, a behavazott országúton, a nélkül, hogy egyetlen sikoltás tört volna ki a torkán.

Fábián talpraszökött és fölemelt ököllel indult barátja felé. Tamás meg sem moccant. Várta az ökölcsapást. Fábián megállt előtte, lecsüggedt az ökle és kitört belőle a sírás. A nagyon erős férfiak sírása. Azoké, a kik életükben csak egyszer tudnak így sírni. Százszor asszonyosabban az asszonyoknál.

Tamás átkarolta és vitte magával, befelé. Ment vele engedelmesen, mint egy megvert kisgyerek. De alig tettek néhány lépést a ház felé, mikor kitépte magát az ölelő karokból. Futva ment vissza. Tamás azt hitte, hogy a még mindig mozdulatlanul heverő Júliához indul, de éppen az ellenkező irányt választotta. Utána sietett, hívta vissza, belékapaszkodott, húzta, de hiába volt minden, makacsul ment tovább, lefelé a dombon. Kérlelte mindennel, a mi eszébe jutott. Azzal is, hogy Monikát nem hagyhatják így, föl kell ébreszteniök. Fábián mintha nem is hallotta volna. Csak ment.

Tamás nem merte magára hagyni, bár elrémült a gondolattól, mi történhetik Monikával s a hóban heverővel. Vele maradt s szótlánul követte, úgy a hogy volt, felöltő nélkül, hajadonfővel.

A Margit-körút bérkocsi állomásán föltépte az egyik ácsorgó kocsi ajtaját, hogy betuszkolja rajta Fábiánt. Birokra kelt vele és odaszólt a kocsisnak:

- Segítsen! Szíjjazza össze hátul a kezét. Kárt akart tenni magában. Tízszeres taksát fizetek, ha szerencsésen hazavisz.

- Ne kötöztess meg fiam, nem szököm meg.

A kocsissal már nem birkózott Fábián. Hagyta, hogy betuszkolja a kocsiba. Meg sem moccan hazáig.

Odafent Lydia futott elébük. Meghallotta a lift búgását.

- Uram, uram, édes jó uram! - ujjongott föl a leány és csókolta, a hol érte.

Tamás mintha nem hallotta volna meg ezt a kitörést, udvariasan, franciául szólította meg, de a leány magyarul válaszolt.

- Nyugodt lehet, életem árán sem engedem kimozdulni ma többé.

Tamás megvárta, míg ágyba kerül a barátja. Kezet fogott vele és beszélt hozzá; ígéreteket szeretett volna kicsikarni belőle, de Fábián csak maga elé bámult és nem szólalt meg. Ott-hagyta hát, köszönt az ágy előtt térdelő leánynak és ment kifelé.

Mikor az íróasztal előtt elhaladt, megakadt a szeme pár sornyi íráson, egy nyitott könyv címlapján, a melyet bevilágított a melléhúzott lámpa. Elsiklott volna fölötte, ha nem lappang szavai közt a neve. Ezen akadt meg a tekintete. És elolvasta Fábián rendelkezését a száz kötet könyvről, meg a többiről.

Egy óra óta olyan erősnek, olyan acélkeménynek érezte magát, mint még soha eddig, de most meg kellett törölnie a szemét.

Lent az egész erszényét odadobta a kocsisnak.

- Lóhalálában vissza a Rózsadombra!

### XIII.

Tamás másnap, korán reggel, mielőtt hivatalba ment volna, becsöngetett Fábiánhoz. Kétszer is megnyomta a gombot, de nem jött ajtót nyitni senki.

Még jobban elfogta a nyugtalanság, s benyitott. Ha zárva lett volna az ajtó, betörte volna.

A műterem üres volt. Benyitott a fülkébe is. Fábiánt ágyban találta, Lydiát mellette a széken. Mindkettejük legmélyebb álmát aludta. A mosdótál ott volt az ágy mellett a földön, s Fábián fején még ott volt az utolsó borogatás. A lámpa, rögtönzött ernyővel letakartan, még égett. Nem akarta őket megzavarni, de nem állta meg, hogy a kezét óvatosan Fábián halántékára ne tegye. A hűvössége megnyugtatta; de hogy mekkora láza lehetett az éjszaka, azt világosan elárulta kipörsent szájaszéle. Eloltotta a lámpát és halkán eltávozott.

A kimerült leány csak valamikor dél felé ébredt föl. A szék megreccsenése fölébresztette Fábiánt is. Lydia nem merte megszólítani, nem tudta, hányadán van lázas látomásaival. Nem bízott nyugodt tekintetében; éjszaka is ezzel kísérte legrettentőbb mondásait. Igaz, hogy azokban az éjszakai tekintetekben a megfagyott könnyek és megdermedt vér nyugalma volt, ez a mostani pedig semmi más nem volt, csak szelíd. Szeretettel pihent a leány arcán. Mintha a homlokát simogatta volna vele. Azután elrévedezett.

Csak nézett maga elé, mint régebben is, akárhányszor. De Lydia aznap túlságosan hosszúnak találta ezt az elrévedezést. Meg-megszólította, hogy fölrezzentse, s Fábián föl is rezzent mindig, de a nélkül, hogy válaszolt volna, újra visszasúlyedt gondolataiba. Nem tudta szóra bírni. Csak ült, összegubbaszkodva, némán.

Lydiát délután már a kétségbeesés kerülgette.

Négy óra tájban újra becsöngetett Tamás. De neki is csak annyit mondott, mikor minden áron meg akarta szólaltatni:

- Hagyjatok békén, hadd gunnyasszak!

És gunnyasztott. Nem látszott arcán, hogy gondolataival tülekednék, vagy régi sebeit szaggatná, csak gunnyasztott.

- Valamit mégis meg kell mondanom, csak egy percet szentelj nekem, Fábián. A lelkiismereted megnyugtatójáról van szó. Júlia nem sérült meg komolyan.

- Tudom.

- De ideges görcsök fogták el, s most szanatóriumban fekszik.

- Ezt is tudom. Megírták.

- Ki írta meg?

- Az ügyvéd. De mire való fölleveníteni ezt a régi históriát. Örülök, hogy kihevertem.

Tamás elsápadt. De igyekezett megőrizni nyugalma.

- Monikára nem vagy kíváncsi?

Fábián fölugrott, vállon kapta Tamást, megrázta és elordította magát:

- Hagyj békén a Monikáddal, ember!

- Csak annyit akartam róla mondani, hogy orvos ébresztette föl.

- Mi közöm hozzá? Különb is hazudott az orvos, mert vagy magától ébredt föl Monika, vagy én ébresztettem föl.

- Hát emlékszel rá, hogy elaltattad?

Fábián csodálkozó szemmel nézett a barátjára.

- Különös kérdés, hát hogyan emlékezném!

Tamás nem zaklatta tovább, de Fábián egyre izgatottabb lett.

- Azt hiszed, hogy elment az eszem, ugye? Hogy beleőrültem abba a komédiába? Bolond, hiszen eddig voltam őrült, most kezd megjönni az eszem! Hagyjatok békén, hadd gunnyasszak. Tó akarok lenni, fenéig be akarok fagyni. Már elkezdtem. Hét esztendeig volt fagypon alatt a tavam. Tegnap beledobtatok egy kavicsot, a melyet én topáznak neveztem és egyszerre végigbőrzött rajtam a jég. Hagyjatok békén, hadd fagyjak be fenéig. De még előbb meg kell örölnöm a romjaimat ezen a karosszéken. És ha már az egész megöröltem: rászabadítom az idő számumát, sodorja vissza porát a végtelenségbe.

Lydia meg Tamás soká tanakodtak a folyosón.

- Láza van, ugye?

- Nem hinném. De nagyon fölzaklatták az idegeit.

- Kit hívjak hozzá? Ajánljon valami orvost.

- Nem kell orvos. Ne ellenkezzék vele semmiben, teljesítse minden szeszélyét és ne engedje ki.

- Nem beteg?

- Én úgy vélem, csak meg kell csillapodnia.

- S ha éjszaka is láza lesz?

- Borogassa. Holnap is eljövök, mindennap eljövök, s ha múlhatatlanul szükség lesz rá, orvost is hozok.

- Miért nem most?

- Nem szabad ingerelnünk. A hogy az imént nézett rám egy egyszerű kérdésemre, féltő, hogy az orvosi célt tévesztenének. Ne ellenkezzék vele semmiben és ne emlékeztessen semmire. Szavain se csodálkozzék, bármily különösen hangozzanak is. Túlfeszültek az idegei, s az volna csodálatos, ha normálisan tudna viselkedni.

Fábián meg sem mozdult a karosszékén. Örölte a romjait. Halántékán elárulták a kidagadt erek, mennyi vér zubog agya malmának minden kerekére.

Lydia a velejéig összerezett, mikor az ijesztően hosszú némaság után, késő este, hirtelen fölkiáltott a mestere:

- Egyiküknek meg kell halnia, elviselhetetlen ez a kettősség! Felváltva lakják a malmot, s folyton ki s behurcolják a portékáikat. Két lélek minden romját nem tudom megörölni! Pusztuljon valamelyik, úgy, a hogy van! De melyik az igazi? Melyik az igazi Fábián, Lydia? Melyik az én igazi lelkem? Mert kettő van, lányom. Válaszolj hát, melyik az igazi?

A leány nem tudta, mit mond, de válaszolnia kellett, hát válaszolt.

- Az, a melyiknek jól esik, ha én mellette vagyok.

- Hát akkor vesszen a másik! De melyik a másik? Az éber, vagy az álomlátó?

Erre a kérdésre már nem tudott megfelelni a leány.

- Majd megválnak ott! Gyere!

Fölrántotta a kabátját, fölsegítette Lydiáét és hajthatatlan maradt minden kérésekre: ment és vonszolta magával a leányt.

Szótlanul mentek egymás mellett a körutakon.

Mikor Fábián jegyet váltott a Margit-hídra, Lydia görcsösen belekapaszkodott a karjába. Fábiánnak vonszolnia kellett, de vonszolta.

A híd közepetáján, megszokott helyén, átvágott vele a túlsó oldalra és a párkányra könyökölt.

- Hát most itt van mind a kettő. Jól választottál? Gondold meg, mert kettő közül egynek el kell ma merülnie ebben a fekete tóban. Tőled függ, melyiknek. Melyik Fábián kedvesebb neked? Az a jobbik! De melyik? Az éber, vagy az álomlátó?

- Uram, ha ezer volna, akkor is az volna nekem a legkedvesebb, a melyiknek jól esik, ha a karjába kapaszkodom. A ki megtúrna maga mellett és sohasem tépné ki karomból a karját, még akkor sem, ha odaszánná magát abba a jeges, fekete vízbe.

- Meg tudnál halni a halálra szánttal?

- Meg. De boldogabb volnék, ha a másiknak élhetnék; akár az ébernek, akár az álomlátónak. Nekem mind a kettő csak Fábián, az én egyetlen, drága jó uram.

- Egyik sem ember már, Lydia! Az éber meg fog örülni, az álomlátó mindig is az volt. Nézd, mennyi jégtábla úszik odalenn. Csupa koporsófedél. A Duna halottainak sok kell, sokan vannak. De kettő csak jut belőlük nekünk is! Nem lesz jobb alattuk? Nekem jobb, az bizonyos. Te is velem jönnél? Nem volna kár ilyen fiatal teremtésért?... Maradj! De én megyek, én a nagyon rossz elől futok, nekem mennem kell!

Lydia görcsösen magához ölelte.

- Ne még, uram, ne még! Gondolkozási időt adtál nekem, ne vond vissza. Te tanítottál meg arra, hogy mindent meg kell előbb értenünk, mielőtt cselekednénk. Hadd értsenek meg jól. Kétszer beszéltél nekem sokat, nagyon sokat a kristályodról. Két egész éjszakán keresztül. Én tudom, mi történt veled hét évvel ezelőtt. És azt is tudom, hogy ez a kő volt az, a mely téged mégis életben tudott tartani.

- Igen! Injekciókkal, méreg-injekciókkal.

- Mindegy, hogy mivel. Bizonyos, hogy nélküle nem állnál most itt velem.

- Bizonyos. Rég elnyelt volna ez a fekete tó. Hiába iszonyodom az öngyilkosság gondolatától: meg kellett volna történnie.

- Megmentette az életedet. Nagy jót tett veled!

- A legnagyobb rosszat, a mit csak tehetett!

- A te szemedben, de nem az enyémben. Ő adott téged nekem. És... és... bocsáss meg nekem, édes jó uram, ha merészkedem kimondani, hogy az a kő még nagy jót tehetne veled, ha annak látnád...

- Minek?

- Annak, a mi!

- Hát te tudod, hogy micsoda?

- Tudom. Tőled, a barátodtól és a magam érzéseitől. Tudom, hogy méreg, de a méreg is gyógyít. Téged most megint friss sebek borítanak, pedig még a régiek is fájnak; most még nagyobb szükséged van rá.

- Hiszen ő sebzett meg!

- Nem uram, te magad sebezted meg önmagadat!

Fábián szánakozó mosolylyal nézett Lydiára.

- Hogyan gondolod, a mit most mondtál?

- Úgy, hogy az a kristály csakugyan te voltál és te vagy. A te lelkednek ablaka az a kő. És te még sohasem néztél be rajta azzal a gondolattal, hogy a lelkedbe nézel.

- Ki tanított téged erre a rettenetes igazságra?

- Te magad, uram, mikor két lázas éjszakán keresztül egyébről sem beszéltél. Ne haragudj rám, hogy én csak tökéletlenül tudom kifejezni, a mit gondolok; ha úgy tudnék beszélni, mint te, meghúznám lelkedben az arany harangokat és kiharangoznék belőle minden keserűséget. De nekem csak az ösztönöm beszél, az az együgyű, szent ösztön, mely a kutya szemében lobog, mikor a gazdájuk veszedelemben van. Rosszul mondom, tudom, de olvasd ki jobban a szememből. Én a te helyedben...

- Miért nem folytatod?

- Olyan különös, hogy ilyesmit ki merek mondani! Ha enyém lett volna az a kő: téged, egyedül csak téged mutatott volna nekem mindig. Szerelmesen láttalak volna a képem előtt állni; láttam volna, hogy levelet írsz nekem; el is olvastam volna; hallottam volna, hogy rólam beszélsz; láttam volna, hogy bármerre mégy: hozzám indultál. És ha úgy hittem volna, hogy ez mind, mind valóság, mint a hogyan te hitted: én is olyan boldogtalan lennék most, hogy ráébredtetek az igazi valóságra. Én is idejöttem volna és egyedül állnék most itt, egy mozdulásnyira ez úszó koporsóktól, még hozzá hűséges kutya nélkül. És mégis mást gondolnék, mint te!

- Mit?

- Azt, hogy a mit az a kő láttatott velem, ha nem is volt valóság: gyönyörű volt. És látni akar-nám még, még, mindig! Miért nem akarod te csak egyszer, egyetlen egyszer eleve is álomnak tudni, a mit ez a kicsiny ablak mutat? Kívánj tőle valami szivetgyönyörködtető, szépséges álmot, hogy megbocsáthass neki, hogy megbékélj vele, hogy ne zaklasson tovább. Én úgy tennék! Úgy könyökölnék fölibe, hogy álmot lássak, rólad. És ennek a szépséges álomnak már a gondolata is hazavinne innen a hídról. Ha sohasem fogod sziveddel a szivemet megcsókolni: add nekem azt a követ és én nem fogok a házmesterkisasszony-pajtásom sorsára jutni. Álmodni fogok. Álmodni a legszebb álmot. Álmodj te is, uram, álmodj, ha fáj az éberséged. Lásd meg a kis fiadat az égben, az angyalok között; lásd meg a te szerelmes asszonyodat olyannak, a milyen akkor volt, a mikor még jó volt hozzád, a mikor még imádtad! Lásd meg bármit, a mi elringathatja benned azt a nagy-nagy keserűséget...

Fábián elgondolkozott. Hosszan elnézte a Duna széles ívét, mely a Vár csipkés körvonaláival, a Gellérthegy ködbevesző sziklatömegével, az Országház sötét kupoláival mintha tóvá záródott volna körülötte. Az ő lámpafény-gyöngyökkel körülövezett fekete tavává, a melyhez mindig vissza-visszatért, a melyet annyira szeretett.

- Tamással álltunk itt legutóbb, - mondta. - Akkor éjfélre állt a mutató annak a roppant óra-toronynak a számlapján, a melyet odaképzeltünk, a budai partra. Nagyszerű, hatalmas óratoronny, márványos fülkéivel pörölyös bronzfiguráknak, a melyek egy-egy hangot vernek ki csengő-kongó ércharangokon a Hymnusból. Olyan gyönyörű volt az a hazugság, hogy le



kellett rombolnunk, vagy ki kellett volna cserélnünk minden követ, minden embert és minden egyebet, a mi körülötte van, csak ezt a fekete tavat nem, meg azokat a fekete hegyeket nem... Mi lenne, ha én most letarolnék innen mindent, kicserélnék követ, embert, s fölépíteném újra ezt a várost, azzal az óratoronnyal a közepén? Megelevenednék előttem az az álomváros? Tennének-vennének benne az emberek? Mit? Hogyan? És én magam: a megalkotója?... Jaj nekem, hogy ezt az álmot látni akarom, mert jaj nekem, ha fölébredek!

Lydia remegve gondolta:

- Istenem, nem tudom, mit tettem, de két rossz között kellett választanom!

- Legyen hát! Lássam egyszer annak, a mi! Jussak egyszer rajta keresztül a magam szántából oda, a hová az örök jelen helyett vezetgetett: az álomvilágba. Hét évig hittem, hogy megőrültem, hét évig hittem, hogy ő az, a kinek világos perceimet köszönhetem. Most, hogy kijózanodtam, most, hogy hét esztendei örület után világosan látok: káprázatot fogok keresni benne, mert most talán az leszen orvosság erre a kegyetlen világosságra. Álmodni akarok látni, nem valóságot! Olyan álmodni, a melyre magam is álomként tekintsek vissza. Olyannak akarom megálmodni ennek az országnak a szívéét, a milyennek lennie kellene: gyönyörűnek, igaznak, kultúráltnak, mélyen európainak, mélyen magyarnak... Halványan csillogsz már az emlékezetemben, szomorú drágaköve rút életemnek, ma nem fogsz velem olyan könnyen elbánni, mint régen valamikor! Ha velem volnál most, idetennék a párkányra, hosszan elnéznék, de nem kérnék tőled semmi olyast, a miben hinni lehet. Azt mondanám neked: - csillogj, csillogj, lelkem ablaka, be akarok látni addig a fekete tóig, a mely körül még sivár, pusztá minden, csak egy harangtorony áll a partján... színesen... márványosan... oszlopos tornácokkal... sziporkázva csillogó, drágakő-tetővel...

Belebámult a messzeségbe, s hirtelen a budai part felé mutatott.

- Nézd, nézd, Lydia, micsoda óriás topáz! Hogy lehet ekkora? Hogy lehet ilyen gyönyörű? Hogy lehet ilyen tökéletes, ilyen tiszta, ilyen ragyogó?... Mi hozzá képest az enyém!... De hiszen ez is az enyém, ezt is én csináltam! Óriás laboratóriumban, négy segéddel! Ti mind segítettetek nekem! Nézd, Tamás most is ott van! Vizsgálhatja, jól odaillesztették-e a roppant emelődaru. És most bemegy. Be, a toronyba. Valamit igazít egy csapon. Látod a bronzfigurákat? Hallod a Hymnust?

Lydia kezét tördelve sóhajtozott.

- Istenem, mit tettem! Nem tudom, mit tettem!

- Már nem is kell az a csillogó kis kavics; tégy vele, a mit akarsz, neked adom. Csak az a roppant topáz kell nekem és az mindig szemben van velem. Jól választottam ki a palotám helyét, ugye? Micsoda kilátás! Jó, hogy eljöttél, már vártalak. Mit szólsz ehhez a rengeteg tornáchoz? Thoroczkai festette a freskóit. Nappal majd jobban megnézheted. Holnap mindent látnod kell. Kiviszlek majd a városba és mindent megmutatok. Hiszen még semmit sem láttál! Miért nem jöttél előbb? Már mindenki itt van, a kit hívtam. Majd meglátod, hogyan helyeztem el őket. Nézz körül! Ha tudnád, mi van e sötét szilüettek mögött! Világosság, Lydia! Világosság: vagyis tisztesség, munka, hit, igaz tudás, igaz művészet, igaz kultúra, a világ világossága! Nem hiába ez az ország szíve, innen árad szét az egész országba a fény, a melegség, az erő és ide is tér vissza onnan. Az energiákat, a létföntartó szent energiákat ez a nagyszerű szív hajszolja végig az agyvelőkön. Hogy örülök én ennek, pedig így természetes, így kell lennie! Hogyan is lehetne másként!... De honnan is jöttél te tulajdonképpen? Vagy csak én gondolom, hogy jöttél? Mintha valahol máshol, egészen máshol láttalak volna utoljára. Nem tudom. Csak azt tudom, hogy itt jó, hogy itt a legjobb. Milyen örülségeket álmodik néha az ember! Én azt álmodtam, hogy ennek a nagyszerű városnak évekig éltem a paródiájában valamikor. A hol mindenki vagy lehorgasztotta, vagy túlságosan is magasan hordta a fejét. A hol emberek

százazegekben nem volt egy szikrányi léthez való akarat, tízezrekben pedig kapzsi volt ez az ösztön, kapzsi és mohó, mely mindent el akar enni az alvók elől, s megráncigálja még a vánkosságát is. Nem tudom megmondani, kiket utáltam jobban abban a rettenetes torzképben: a magamegadó tehetetlenek csordáját-e, vagy az álomkóros háznépet fosztogatókat, a kik még büszkélkedni is mertek a tetteikkel, s úton-útfélen még meg is csúfolták a kifosztottakat. Nincs bántóbb, mintha az álomban logika van! Velencében végighasad egy palota, mert elbóbiskoltak a cédrus-cölöpei. A mi márvány, a mi arany, az mind fenékre kerül, csak itt-ott látszik ki belőlük valami. A freskók leomlanak, a tükrök széttúzódnak, de az aranyozott fakeret, a cselédszobák papírszőnyegei, s a lábtörölő gyékény vígan úsznak odább, s hetykén táncolnak körülöttük a parafa-dugók. Ez így van, ennek így kell lennie; ki vehetné rossz néven a parafa-dugótól, hogy nem száll ő is a fenékre, mikor márványkolosszusok omlanak össze! Ki vehetné tőle rossz néven, hogy henceg és ránevet a romokra, mikor csakugyan ő az erősebb! Mert a parafa nagyon erős, lányom. Cölöpnek nem, de tutajnak igen. Minden árvíz-ből kimenekül. A fajsúlyja menti meg. A cinikus sziveknek szinte már nincsen is súlyuk. A gazda volt a gyöngy, a ki túlságosan is bízott az ezer esztendő cédrus tuskóiban. Ejh, mit gyötörjön még most is ez az álom, mit kínozzon a Sebők Sándorok és kisszélmámosi nagydobosi Siklóssy Zoltánok markukbaröhhögése, s mit tépelődjem a többiekben, azon az öngyilkos-felekezeten, mely cselekvés helyett egy csillogó kőre mered!... Te, Lydia, rettenetes még kimondani is! Azt álmodtam, hogy ennek a szörnyű felekezeten én voltam a főpapa, a főkristálynéző. Micsoda álom! Bizonyára az a roppant topáz-tetősisak álmodtatta meg velem, a melyet mindig magam előtt látok, még lehúnyt szemmel is. Ilyen építészeti csodát is keveset mutathat föl a világ! Az a csillogó toronytető a város minden pontjáról látható. Holnap meggyőződhetel róla. Kár, hogy már este van. Jőjj ki azért. Így is érdemes kissé körülnézni az utcákon.

Lementek a hídról, visszafelé, a körútra. Fábián megállt egy gesztenyesütő-nénike előtt.

- Nézd ezt a kicsi lámpást, a melyet most meg-meghimbál a szél. Milyen semmisség és milyen szép mégis! Honnan vette ez az egyszerű asszony ezt az izlést? Hogyan áldozhatott rá munkát és pénzt, mikor ugyanezt a szolgálatot akármilyen szedett-vedett mécs is megtehetné neki? A város tanította meg rá. Ez a város! Nézd, hogy gyönyörködik benne ő maga is. Megszokta a szépet, már meg is követeli. Hófehér kötényére sem a vásárló közönség kedvéért hímezte azt a bájos naívságot; magát becsüli meg vele. Látod, hogy elnézegeti? Pedig nincs körülötte senki, s háttal van hozzánk, nem lát bennünket, nincs vele ki előtt kérkednie. Úgy el tudok gyönyörködni ezekben a tipikus alakokban! Tele van velük a város. Nézd, most válogatja ki a sült gesztenyéit. Férgese, romlottja mind a szemetes kosárba kerül. Meglátta, hogy kezdenek kifelé szállingózni az emberek a színházból, vevőket vár. Már elkészült a válogatással. Hogy ragyog az arca! Milyen büszke a jó portékájára! Egy kicsi, jelentéktelen utcai kalmár, a ki garasokat forgat. De már ebből is sejtethed, mit láthatnál, ha betekintenél egy-egy roppant forgalmú áruház raktáraiba s végigvizsgálhatnád egy-egy tiszteletreméltó kereskedődinasztia könyveit.

Átmentek a körút túlsó oldalára és megálltak a színház homlokzata előtt. A közönséget ontották a kapuk.

- Ez a színház jellemzi talán legtökéletesebben az ország szívet. Kultúránknak ez a legfőbb temploma. Figyeld meg jól az arcokat, Lydia, mert nincs nagyszerűbb valami, mint mikor egyetlen ember műve ezer különböző arcra ugyanazt az egy közös vonást varázsolja. Akkor érezzük igazán: mekkora hatalma van az igazi alkotónak. Ezer meg ezer arcon tudja századokon át fölidézni az elragadtatásnak ugyanazt a kifejezését, mely az ő arcán élt, mikor művét megalkotta. Mennyi kifejezés és mégis milyen egy kifejezés minden arcon! Ez a színház mindig kitesz magáért! Valóban temploma a költészetnek. Kegyetlen esztéták állnak őrt az

oltára előtt, s csak a valóban nagyot engedik szóhoz jutni. Még eddig soha el nem vétették a dolgukat. A mire azt mondták: előadható, arra a közönség mindig kórusban zengte: örökbecsű. Vajjon nem Tamás darabját adták ma? Persze, hogy azt! Meg kellett volna néznünk. „Az alvók országa.” Ez a címe, ugye? Megfeledeztem a bemutatóról.

Tovább mentek. A Nyugati Pályaudvarral szemben hangosan fölkiáltott gyönyörűségében:

- Nézd azt a hidat, mely fenn a magasban összeköti ezt a gyönyörű két palotát. Mít gondolsz, mi ez a kettős épület? Mágnás palotája? Milliomosé? Dehogy! Hivatal. Az állam becsüli meg magát vele. Nézd ott a hídon azt a hosszú sor kivilágított ablakot. A modern üvegfestés netovábbja. Takáts Sándor alkotása mind. A vasút, a gőz, a vágató erő szimbólumai. Százszorosán kedvesek nekem, mert az erőt, a cselekvő erőt, mindig imádtam. Ezt a két hatalmas kapubálványt pedig egy szobrásznövendék faragta. Mestere összegyúrta a maga vázlatát és ezt ajánlotta kivitelre, mert ez volt a jobbik. Balra Kinizsi, malomkövel a vállán, jobbra vasmunkás, vaskerékkal. Ugyanaz a virtus, öt évszázadnyi különbséggel... Még mindig azon a hídon függ a szemed? Ezer ilyent találsz, ezer különféle formában, szanaszét a városban. Nyáron látnád egyikét-másikat, mikor a futórózsa nyílik, s égő-piros virágfüggöny himbálódik róluk a földig! Ez a város ötszáz kertészt foglalkoztat csak a parkjaiban. Pedig itt mindenki kertészkedik. Ugy nevelik már a gyermekeket is. Azért olyan üdék, frissek, életerősek.

Lydia aggódva nézte Fábián álomlátó arcát.

Még lejjebb a körúton, egy kis villanyosvasúti bódé előtt, siheder váltó-igazító fiút pillantott meg, a mint fázva, dideregve olvasott valami füzetet az utcai lámpás tövében. Fábián megállt előtte és hosszan elnézte.

- Ez lesz még csak az erős nemzedék! - mondta, Lydia felé fordulva. - Ez a könyv, úgy látom a borítékáról, a legjobb népszerű kémiai munkák egyike, mely valaha napvilágot látott. Bizonyára a munkás-könyvtárból való. Ki adta kezébe ezt a könyvet, fiú?

- A kocsimosogató.

- Hallod? Kézről-kézre adják! Éjszaka olvassák. Mert művelődni akarnak, mert egy igazi kultúrvárosban még az utolsó is valakivé formálódik.

Hazáig egyébről sem beszélt, mint hogy milyen tömeges jelenség ez a művelődni akarás a nép alsóbb rétegében. Hát még a diákság! De vannak is példaadók! Első sorban maga az Akadémia, roppant munkásságával, tudományt terjesztő százféle vállalkozásaival. Azután az Egyetem, tiszteletreméltó tudós professzoraival, páratlan előadóival, kik talán sehol a világon nem működnek olyan természetes, önkéntelen pártatlansággal a tiszta tudomány nevében, mint itt. A műegyetem, melynek már maga az épülete is oly világosan hirdeti: mit tanítanak odabenn. Meg az a rengeteg mindenféle egyéb kultúrintézet, mely mind, mind egyetlen célt szolgál csupán: emelni a színvonalat, egyre magasabb és magasabb alapot adni a kultúrának, a régi talapzaton, az egyetlen elképzelhetőn, a nemzet földjén.

A kapu előtt kezét adott a leánynak, jóéjszakát kívánt neki és kijelentette, hogy egyenesen hazamegy, mert valakit még ma el kell küldenie Haller Ödönhöz, a legnagyobb magyar építészhez, tanácsért az új Glyptothéka ügyében.

Lydia belekapaszkodott a karjába.

- Megírok én neki mindent, odafönn. Még ma el is küldöm. Maradj ma velem! Neked is jól fog esni, ha látod, milyen nagy örömet szerzel nekem. Jőjj föl édes, jó uram! Jőjj!

Mikor benyitottak a műterembe, Fábián meglepetten nézett körül.

- Hiszen ez az én régi, régi lakásom! Milyen egyszerű, milyen barátságos! Nem is sejtettem, hogy ilyen kedves meglepetést tartogatsz a számomra. Hogyan szállíttattad ide ezt a sok

lomot? És hogyan tudtad pontról-pontra ugyanígy elrendezni? Vagy ugyanitt laktam én valamikor?... Olyan jó kis lány vagy te, Lydia, olyan jó! Itt fogok lakni, veled, ebben a kis zugban. A palotába csak fogadni megyek.

És elégedetten nyújtózott végig a nagy karosszéken, az ő régi, meghitt, nagy idő óta nem látott karosszékén.

## XIV.

Eltűnődött vagy öt percig, de látszott rajta, hogy nincs nyugta. Fölpattant a karosszékről.

- Elment már Haller Ödönnek a levél?

- El.

- Jött rá válasz?

- Nem. Nincs Budapesten. Elutazott.

- Kár, sürgős az ügy. Égető szükség van egy új, nagyobb glyptothékára. A Kolosváry-testvérek minden munkája megkerült és kikutattuk, s megvettük Konstantinápolyban az odahordott Mátyás-korabeli szobrokat is, a melyeket még a tizenhetedik századbeli Budán járt utazók fölemlítenek. Ereklék. Egész sereg elveszettnek hitt magyar alkotás került napvilágra. Megtöltik az egész régi glyptothékát, s kiszorítják a moderneket. Azokat pedig nem szabad kiszorítani. Az ő számukra kell az új épület. A nagyobbszerű. Mert mindig a modernt, - a valóban modernt - illeti meg a nagyobbszerű, hiszen igazán csak az a miénk!... Azért várom annyira Haller levelét, - mert csodálatosan önmegtagadók a mi öreg mestereink, - ő bizonyára tudja már, ki legméltóbb az ifjú nemzedékben annak a folytatására, a mit ő kezdett meg. S a régi glyptothékát ő építette. Ha valaha, hát most igazán méltó munkához juthat minden igazi tehetség, hiszen még a bérház-tulajdonosok is megkövetelik a művészetet, az eredetiséget. Jőjj ki a városba, lányom, ezt látnod kell. Most! Nincs türelmem bevárni a reggelt. Magam is úgy gyönyörködöm ebben a szépséges városban, mintha megannyi friss ajándék volna minden megszokott kincse.

Kint az utcákon folyton magyarázott.

- Hivalkodás nélkül építeni, ez a jelszó. Eredeti formák, nemes anyag és derű: a lelkek kívánsága. Színes, mosolygó az egész város. Legszínesebb és legmosolygóbb a Dunaparton. Lehetetlen is lett volna jobban megoldani a legszebb valamit, a mi építeni tudó városnak kínálkozhatik: a folyamparti építkezést. A hol a roppant arányú, vagy kecses kis paloták századokon át gyönyörködhetnek a lábuk előtt csillogó tükörből, önmagukban. Erkélyek, terraszok, oszlopos tornácok, márványcsipkés loggiák mindenütt. Sehol egyetlen téglá, sehol egy tenyérnyi sivár vakolat, sehol egy öntött ékítmény, sehol egy banalitás! Csupa kő, csupa márvány, csupa mozaik, csupa eozin, csupa ónkontúros üvegszínjáték, csupa freskó, csupa szépség! És a stílus? Gazdag és változatos, eredeti és kimeríthetetlen. Európa szellemével megfékezett ázsiai fantázia szülte, vagy a Kelet pompaszeretetétől megihletett nyugati gyakorlatiasságé, ha úgy esik neked jobban. Bárminek nevezzük is, eredeti, magyar és gyönyörű. Felhőkarcoló csak egy van: az óratorony. A kristálysisakos óriás, mely érc-szóval szól le a fellegekből. Látod a tetejét? Innen is látszik, pedig hova vetődtünk tőle.

A kis Mikszáth Kálmán-téren haladtak át.

- Gondolnád, hogy ez a város kisebb parkjai közül való? Valóságos erdő! Két játszótérenegyedórányira van egymástól.

Hirtelen otthagya Lydiát és átfutott a túlsó gyalogjáróra. Bácskai Lászlót vette észre, a ki elgondolkozva haladt a maga útján, hazafelé a szerkesztőségéből. Megszólította.

- Nem tudom, álmodom-e, vagy valósággal megtörtént, de az az érzésem van, hogy megbántottam önt valahol, valamikor, pusztán azért, mert azok közt láttam, a kiket mindenek fölött utálok. Bocsásson meg nekem, önt nagyrabecsülöm, s mindig nagyra is fogom becsülni.

- Kérem, - szabadkozott a szerény poéta.

- Szeretném, ha hosszabb időt beszélgethetnék át egyszer, együtt. Talán az én otthonomban. A tó fölött lakom, mindenki tudja, hol. Tiszteljen meg a látogatásával.

- Talán valami semleges helyen találkozoznánk inkább, valami kávéházban, - húzódozott a poéta.

- Csak ott ne, csak kávéházban ne! - kiáltott föl Fábián. - Különbet azt sem bánom, de találkozzunk akkor a Pillwaxban. Az templom, csak kávéház a neve.

Bácskai László arcán szatirikus mosoly vonult végig. Azt hitte, csúfolódik Fábián. Nevetve mondta neki:

- Annyi ilyen templomot őriztünk meg kegyeletesen az utókornak, hogy se szeri, se száma. De ha már ennyire dúskálhatunk bennük, én legszívesebben a Csigát választanám, a hol Vörösmarty a világirodalom egyik legszebb lírai versét megírta.

És képzeletében elébe terpeszkedett az az izléstelen bérkaszárnya, mely a Vén Cigány szülőházának helyén áll. Meg a kis Rózsa-tér, meg a két kis szomszédos utca, melyek nyomtalanul tűntek el, minden ő nagy és szent emlékeikkel, egy-két telekspekuláns intésére. Nevetnie kellett, de nagyon elkomolyodott, mikor Fábián arcába nézett.

- Jó, találkozzunk a Csigában, - mondta Fábián; - a Pillwax úgyis inkább az ifjúságé. Ott avatják föl a vén diákok a gólyákat. Ez már hagyomány. És szép hagyomány. Mert hiába változnak az idők, a mi nagyszerű volt valamikor, az mindig nagyszerű marad, s ki érezné ezt jobban, mint a lelkes ifjúság, mely bimbóit mindig fölübékelt, de gyökerei az apák hantjaitól szívják föl az örök körforgásra méltót. De nagypéntek előestéjén csak eljön hozzám?

- Nagypéntek előestéjén?

- Igen, hiszen tudja, mindig akkor van! Poéta, kell szeretnie a zenét! A partról nem hallhatná úgy! Isteni lesz! Legalább százezer idegen jött egyenesen ezért Budapestre.

- Nagypéntek még messze van!...

- Ugyan ne tréfáljon, hiszen már a főpróba is megvolt! Ma szerda van, ugye Lydia?

- Szerda.

- Na látja? Holnap lesz nagypéntek előestéje, a Máté Passió napja, a melyre minden évben idezarándokol a világ minden magasztos muzsikát esengő lelke. Ott fogja látni őket, köröskörül a tó partján, hogy visszafojtott lélekzettel hallhassák, a mit csak itt hallhatnak meg valóban áhítatosnak, valóban óriásnak. Tavaly nem hallotta?

- Nem.

- Kár. Az idén különben hasonlíthatatlanul tökéletesebbek az énekkarok. Jöjjön el hozzám. Ugysem állhatná meg, hogy végig ne hallgassa a partról, s onnan felülről mégis csak teljesebben fog hatni az a rengeteg emberi hang!

- Jó, ott leszek, - mondta Bácskai László.

Kezet nyújtott Fábiánnak, s résztvevő pillantást vetett a leányra. És megemelte a kalapját. A szimbólikus poéta úgy érezte, hogy meg kell emelnie. Nem Fábián előtt, hanem egy szimbólum előtt. Egy szomorú szimbólum előtt.

Mikor tovább mentek, Fábián lázasán érdeklődött, szétküldték-e már a palotába szóló meghívókat.

- Tamás is megkapta, Laura is, Monika is?

- Éppen csak ők hárman nem, a többi mind.

- Végy csak néhány levelező-lapot abban a trafikban. Megírom itt, ceruzával. Sokkal jobb embereim, semmint rossz néven vennék. Az iniciálás pergament majd megkapják később.

Egy kapufélfához dőlve írta meg a kurta szövegű meghívókat, másnap estére, pont hat órára.

- Szabad a meghívókat nekem is aláírnom? - kérdezte a leány.

- Hogyne, jó kis Lydiám.

És a leány kettejükre ráírta, hogy a palota tornáca alatt a Margit-híd értendő, Fábiánnak kristálylátomása van.

Segítségét akart maga mellé, mert félt attól a freskós tornáctól, hátha visszaváltozik híddá.

- Hát ez mit keres itt? - fakadt ki Fábián, - egy mérges tekintetű ismert apostolra mutatva, a ki a félreértett tudományos szocializmus hirdetéséből élt igen előkelően, - hiszen kitiltottuk a városból! Maguk a munkások tiltakoztak ellene! Lekergették a katedráról! Hogy merhetett ez ide visszajönni? Vagy kivételes engedélyt kapott a Máté Passió napjára? Bizonyára. Ez az esengett napja ennek a művész-városnak: napja a megbocsátásnak is.

Mutatott még neki néhány kiválóbb épületet, azután a szobrokat kezdte magyarázni.

- Az a két sziklából kinőtt véghetetlenül kifejező márvány-alak Ádám és Éva, az örök emberpár. Alattuk álmodik Madách, róluk. Az emberről. Hogy mit, azt tudod, az egész világ tudja, de ha nem tudnád, akkor is elmondaná ez a három márvány-alak.

Röviden, egy-két szóval figyelmesé tette még Vajda János szobrára, Kőrösi Csoma Sándoréra, Székely Bertalanéra, Jókai Móréra, a két Bolyaiére, majd a Liszt Ferenc hatalmas szobrával szemben vétette észre vele az összeölelkező Lavotta és Bihari igénytelenebb csoportját.

Lydia engedelmesen látott szavára mindent, s figyelmesen hallgatta a bő magyarázatokat. Ujra meg újra megálltak, s neki mindig mást és mást kellett látnia.

- Ez a csoport, - mondta valami téren áthaladóban, - talán legmonumentálisabb emléke a harcok kultúrájának: a Kazinczyé. Azok ott előfutárai, a testőrök, az álomból fölriadók; emezek a követői, a fáklyavivők. Az ő alakja odafönn maga a lobogó cselekvés. Ez a szobor tanítja meg a mi ifjainkat, mit érhet el még a kicsiny képesség is, ha az álomúzó akarat saszárnyaival tudja megcsapkodni a nálánál nagyobbakat. A mi szertehull tollaiból, mind vérrel író tollá válik az ébredők kezében.

Nem győzött eleget beszélni róla.

- Ez az épület pedig, - mondta néhány lépésnyivel odébb, - a Nemzeti Kaszinó. Itt gyűlnek össze a magyar kultúra mecénásai, a tudományszerető, művészetpártoló, irodalombarát főurak. Látod homlokzatán azt a hatalmas tympanont? Középuött egy szimbolikus hármas csoport: a kezet fogó Bánk bán és Tiborc, meg a megölt idegen. Jobbra-balra tőlük két-két poéta: Berzsenyi, Kölcsey meg Vörösmarty és Petőfi. Jelöl annak, hogy „A magyarokhoz”, a „Hymnus”, a „Szózat” meg a „Talpra magyar” evangéliumaivá lettek a magyar arisztokráciának. Mindenkinek, de nekik első sorban. Mert ők a cédrus-cölöpök.

És vezette tovább, a kifogyhatatlan cicerone. Büszkén, boldogan, ragyogó arccal.

- Kicsiny, rokontalan nemzet vagyunk, de éber őrei mindennek, a mi a miénk. Akarunk lenni, tehát vagyunk! Egy akarattal cselekszünk, tehát erősek vagyunk! A nemzetek lelkét a bóbiskolók kezdik ki és a cinikusok emésztik föl. Minden nemzet így pusztult el. Olyan egyformán, mint a hajók, mikor elsüllyednek. A mi hajónkon nem bóbiskol senki, s ha léket kapna, nem nevetne senki. Közös akarattal állana mind a szivattyú mellé, s úsznánk tovább az idő

tengerén. Így érthető meg csupán, hogy Magyarország Európa egyetlen országa, melyből kivándorlás még nem történt. Innen nem vágyik ki senki.

És politizált büszkén, boldogan, hazáig.

Másnap reggel előkereste a Máté Passió zongorakivonatát.

- Készülnöm kell, nehogy túlságosan is megviseljen majd az igazi. Ez a zongorakivonat csak zörgő csontváz; maga a mű testet öltött éter. Most mankóval indulok a végtelenbe, este szárnyakon.

És olvasni kezdte a pártitúrát.

Lydia lábujjhegyen tett-vett körülötte.

Egyszerre hangosan fölkiáltott Fábián:

- Ez nem lehet így! Innen hiányzik valami!

Rémlett előtte, hogy mi, de soká kellett tanakodnia, míg vissza tudott emlékezni arra a nyolc lapra, a melyet a kottasorok között ő maga írt tele és tépett ki valamikor.

Lecsapta a kottát és öltözni kezdett.

- Hová készülsz, uram?

- Laurához. Megígértem neki, hogy modellje leszek az „Energia”-hoz.

Lydiának a szívébe nyilallott valami.

- Ne menj, uram, Tamás idejön ma, egyenesen a hivatalból; mondta!

- Akkorra itt leszek.

- Laurának is készülnie kell! Még inkább, mint neked, hiszen te mindent tudsz, mindent megértesz.

- Én fogom előkészíteni, munka közben.

- Emlékszel, milyen nehéz kérdésre kellett nekem tegnap felelnem?

- Nem.

- Arra, hogy a te két lelked közül melyik kedvesebb nekem.

- Nem emlékszem.

- Én annál jobban. Megfeleltem rá.

- Miért mondod ezt?

- Mert én is szeretnék valami nehéz kérdést intézni hozzád, s szeretném, ha te is megfelelnél.

- Mire?

- Hogy ki a kedvesebb neked kettőnk közül: Laura, vagy én?

- Kis csacsi, hát nem tudod?

- Csak akkor tudnám, ha látnám, hogy elmegy, vagy látnám, hogy velem maradsz.

Fábián mosolyogva dobta le a télikabátját.

Két órától fogva Lydia folyton a lift bűgását figyelte és sikerült is elfognia Tamást, még a folyosón. Néhány szóval előkészítette Fábián látomására, s úgy bocsátotta be. Fábiánnak az volt első kérdése:



- Sok idegen van a városban?... Bámul mind, ugye? Hiányzanak nekik a felhőkarcolók, a bérkaszárnyák, a sziürke körutak. Keveslik a kávéházat, silány mulatóhelyet, zsvivajt, zenebonát, reklám-rikoltozást. Ez a város méltóságos nyugalommal építget bástyákat a kultúrának, s ez szokatlan nekik. Eljössz este hat órára?

- Pontosan ott leszek.

- Nem félsz attól a gyötrő magasztosságtól?

- Nem. Miért félnék?

- Én mindig félek. Engem a lelkem fenekéig fölkavar. Egyszer valamikor valóságos lelki rázkódtatás volt nekem ez a mű, a világ legnagyobbszerű zeneműve. Rázkódtatás, a melyet esengve félek újra átélni. Isten mentsen, hogy magamnak tulajdonítsam, de egy szikra érdemem nekem is van abban, hogy ezt a legnagyobbszerű emberi alkotást itt, minálunk szólatatják meg legtökéletesebben; itt, a hol minden igazi nagyság hódolókra talál. Sohasem más, mint igazi nagyság.

Soká beszélt neki arról, mekkora nemzet az, a mely minden értékét megbecsülve, meg tudja magát óvni az idegen ál-értékektől. Mert mennél kevésbé becsüli meg a maga értékeit, annál könnyebben hódol meg az idegen talmi-portékának. A nemzeti kultúra bástyái csak akkor jelentenek valamit, ha kívülről csupán valóban nagyok léphetik át.

- Még Franciaországgal is megesett, hogy évtizedekig nem ismert rá a kincseire; - emlékszel Stendhal, Claude Tillier, Millet esetére? - s még ott is megtörtént, hogy egy-egy idegenből átvett kuriózus nagydobot múlt időre úgy megcsodáltak, mintha lángoló aranymeteor hullott volna közibük; - emlékszel Marinettiékre? - De hallottad-e valaha, hogy ilyesmi megeshetett minálunk? Volt rá eset, hogy mi engedték volna elernyedni azt a szent erőt, mely vért kínál az oltárainkra? S szóhoz jutott-e valaha csak egy is ebben az országban a nemzetközi szemfényvesztők közül? Elhittük-e csak egy pillanatra is, hogy ötvösök a mázzal aranyozók?

Olyan boldogan mondta, a mit mondott, hogy Tamás kénytelen volt el-elfödni előle az arcát, hogy le ne olvashassa róla, a mit ez a túláradó büszkeség az övére írt.

Módokon gondolkozott, hogyan ébreszthetné föl, de jobban bízott az álombéli Máté Passióban, a melytől maga Fábían is rázkódtatást várt, mint önmagában.

Lehangoltan ment haza, s egész úton úgy érezte, hogy ma már hozzá sem nyúlhat készülő darabjához, „Az alvók országá”-hoz, a melynek első felvonásán még csiszolgatni óhajtott egyetmást. De mégis csak elővette. Fábían ragyogó álma - akarva-akaratlanul - újra értékelte vele a képben minden színt. A keserű jelzőket még keserűbbekkel cserélte föl, s egy árnyalattal sötétebbre borult az egész korkép.

Fábían azután békét hagyott az ő gyönyörű városának, az ő kultúrált országának, s önmagáról beszélt. Az egész életét föltárta Lydia előtt, egészen addig a napig, míg vissza nem került Budapestre. A többire már nem emlékezett.

- Az utóbbi évek egészen elmosódnak emlékezetemben. Azt sem tudom, évek-e vagy hónapok. Különösnek látszó, de elég gyakori eset; a régibb multra könnyebb visszaemlékeznünk, mint az iméntire. Mert a fővonásoknak, az értelmes, tiszta képet rajzoló körvonalaknak ki kell előbb bonyolódniok abból a nagy összevisszaságból, a melylyé a veszendő jelentéktelenekkel keveredtek. A történetírás is így emlékezik. Mindig jobban a régmultra, mint a közelire. A bevégzett jelenből alig lát valamit, a jelenből jóformán semmit. Emberi gyarlóság. De kimondhatatlan vesztesége a jelen élőknek. Ha költők nem volnának, sohasem látnánk a jelen fenekére. Oda, a hová a tudomány bűvárharangja nem szállhat le soha, mert oda egyetlen út vezet csupán: az érző intuícióé. Holnap megnézzük Tamás darabját. Úgy mondta, hogy

csontig vág vele az eleven húsba. Kíváncsi vagyok rá, mert el sem tudom képzelni, mi korbácsolni való lehet ezen a nemzetben, s hol véli ő az alvó országot látni. De az is bizonyos, hogy a költő lelke érzékenyebb mérleg a miénknél, hátha csakugyan észrevett valamit. Fialtal még, hát túlozza.

Öt óra tájban már igen nyugtalankodott.

- Illenek idején ott lennem, a vendégeim fogadására.
- Tamás egész estére magára vállalta a házigazdai tisztet, hogy te szabadon gyönyörködhess.
- Milyen jók vagytok ti mind! De különösen ti ketten.

Lydia alig tudta még néhány percre visszatartani. Kint a lámpafényes utcán minden szembeötlőbb épületet elmagyarázgatott magának, hogy késleltesse a célhoz érkezést. Csak akkor lélezett föl, mikor Tamás, jóval a híd előtt, eléjük sietett.

- Ott van már mindenki?
- Mindenki.

És felsorolta minden valamirevaló magyar kultúrember nevét.

Fábián boldog volt. És remegett a türelmetlenségtől.

- Hány az óra pontosan?
- Öt perc múlva hat.

Fábián futva vonszolta magával a karjába kapaszkodókat. Mikor áttértek a híd túlsó oldalára, hangosan fölkiáltott:

- Már ott vannak a gályák! Már indul az első! Látjátok? Az az óriás, az a bíboros! Azon van az egyik zenekar. Négyezer ember. A gálya orrán az Evangélista. Még két másik indul csaknem egyszerre vele. Két kisebb. Azokon van kettéosztva a másik zenekar. Az összes karmesterek karmestere itt áll a tornác fölött, az oszlop tetején. Villanyos fényszóróval int. Most! Halljátok?...

Megtántorodott.

Monika fogta föl, a ki némán állt mögéjük az imént. Egy-egy pillantást váltott Tamással meg Lydiával, azután a maga belső szemével, a mely szemrehányón nézett rá a lelke fenekéről: ez a te műved!

Fábián újra kimutatott a messzi vizekre.

- Most indul a két leghatalmasabb, hat-hatezer énekessel, utánuk az óriás úszó orgona. Istenem, engedd, hogy kibírjam végig ezeket az égbevesző kórusokat! Hallottatok már emberi nyelven beszélő égzengést? Ez az! Hallottátok már emberi hangra a végtelen úr éterhullámain visszarezegni? Most hallhatjátok!

Egy-egy járókelő meg-megállt mögöttük.

- Most indul az utolsó, a hófehér, a hattyú!... Jézussal és a gyermekekkel. Az én kis fiam is közöttük van, ki fogom hallani a hangját... Halljátok Jézust, az ember Fiát, a ki már mondja, hogy elárultatik? Kiterjesztett karokkal úgy áll ott a hattyú koronáján, mint egy kereszt. Árnyéka utána siklik a vizen, s abban az árnyékban evez, fekete csolnakán, örökké magányosan, Júdás Iskáriótes.

Arcán ezer változatban vonult át az átszellemülés minden kifejezése.

- Ragadj föl az égig, te fölséges remek, tépj ki szivemből mindent, a mi szenny, hogy magasabbra jussak! Legszebb imáját zengi most a föld a végtelennek, sodorjon föl hozzám engem is ez az ima. Olyan nyomorultak vagyunk mi és olyan tisztátalanok! De mikor a lelkünk már-már megszakad ebben a tudatban, valami nagyság mindig fölemel és megtisztít. A hit. A hit az Igében, a Végtelenben, az örökkévaló gondolatban, a szeretetben, az igazságban, a művészet magasztosságában, az emberi szívek jobbik felében, mindenben, a mi a tülekedő állat-ember világán túlvaló!... Mennyit szenvedhettem én, hogy most könny nélkül bírom el ezt a muzsikát! Egyszer régen, mikor legutóbb szálltak át a szivemen ugyanezek a hangok, úgy éreztem, mintha hollósereg vágott volna keresztül rajta, életemnek egy-egy gyászos pillanatát károgova mind. Mennyit szenvedhettem én azóta, hogy e hollósereg helyett most csak a ragyogó azúrt látom, a végtelenség kék kapuját!... A földi sebek tisztátalanok. Azokra károgozott a hollósereg. Azok a sebek, a melyek most sajognak bennem: a végtelenségtől valók, s csak idelelni vérzenek. Nem vagyok én e világba való és mégis, érzem, ide kell újra visszahullanom!

Jó ideig nem szólalt meg azután. De az el nem mondott szavak föl-fölragyogtak a homlokán.

Egyszer-egyszer görcsösen belekapaszkodott Tamás karjába, vagy Lydiába, s egyre erősebben szorongatta, míg valami képzelt karének crescendoja tartott. Azután ellankadt, s olyankor ők fogták karon, közrevéve, hogy koronkint felhangzó heves kitörései ne tűnjenek föl annyira a járókelőknek.

Egyszerre hirtelen kitépte magát, messzire kihajolt a párkányon és kétségbeesett hangon kiáltozott a csak általa látott gályák felé:

- Jézust bocsássátok el, ne Barabást!

Zengett a hangja, mintha túl akarta volna harsogni az eget rengető kórust. Ő maga is megdöbbsent tőle. Tamás kínos érzéssel látta, hogy az emberek összeverődnek, s csődület támad körülöttük. Szelid szóval tessékelte őket odébb.

Fábián hangja újra fölharsant:

- Nézd, Tamás, ott az óratornyon hogyan kúszik föl két nőalak. Az egyik kezében bomba, a másik kezében égő kanóc. Mennek följebb, egyre följebb. Mit akarnak ott?... Már a topázisak körül járnak... Mit akarnak a kristályommal?... Az egyik mintha rést keresne alatta!... Júlia!... Már meg is találta... Odahelyezi a bombát... és a másik... az égő kanóccal... Monika!...

Iszonyú sikoltás hallatszott a háta mögött.

Visszafordult és Monika halotthalovány arcába látott.

- Hogyan kerültünk mi erre a hídra? - kérdezte, mintha legmélyebb álmából riasztották volna föl.

A csődület nőttön nőtt. Tamás nem győzte kérlelni az összeseregletteket, hogy hagyják őket békén, nem történt semmi, ne kérdezősködjenek.

Valamelyik irgalmasabb szívű járókelő elfogott egy üres bérkocsit és ő maga segítette belé mind a négyüket.

Bent a kocsiban nem szólalt meg egyikük sem. Fábián mélyen elmerült a gondolataiba, Monika csendesen sírdogált, Tamás szorongó reménykedéssel fürkészte Fábián arcát, Lydia nem mert megszólalni.

A kapuban Tamás Lydiára bízta Fábiánt, s ő maga elhajtattott Monikával, a kit nem mert magára hagyni. De megígérte, hogy még ma visszatér.

## XV.

Fábián azonnal lefeküdt.

- Kimerült vagyok, sokat, sokat kell aludnom. Jó éjszakát!

Rögtön el is aludt, de tíz percig sem tartott az alvása. Lydia ott ült az ágya szélén, mikor fölébredt.

- Ez volt életem legnyugtalanabb éjszakája! Te már fönny vagy? Hány az óra, hogy lámpa kell? Igaz, majd elfelejtettem, voltál az Epreskertben, lányom? Fölvettek?

Lydiának a szívébe nyilallt valami, de nem árulta el.

- Igen, uram, még a multkor.

- Még a multkor? Nem mondtad!

- Nem emlékszel? Itt mondtam. Ugyanígy ültem az ágyad szélén, mint most. Azóta jártunk is arra, együtt. Még meg is álltunk a kerítése előtt. Mikor a Városligetbe mentünk. Tegnapelőtt.

- A Városligetbe? Tegnapelőtt?

- Igen, igen, oda. A hol azután úttalan utakon jártunk, bokáig hóban.

- Emlékszem már! Akkor is azt mondtad, hogy hó. Pedig meg is mutattam neked egyet a kabátom ujján. De minek abból millió meg millió! Egy is sok! Csak az a komikus, hogy én az enyémmre annyi oxigént pazaroltam. Az élet elemét! Az élet föltételét! A tüdőnk kenyerét! Nem lett volna logikusabb valami fojtó, bűzös gáz lángjában kiformálnom azt a korundkoporsót? Ugye te is érzed, milyen határtalan komikum van az ilyen fonákságokban? Nem? Csak azért nem, mert nem gondolkoztál még felette. A barbár őseim holt kőből faragott koporsót, ösztönből; mi eleven fákat döntögetünk le érte és fogalmunk sincs róla, mit cselekszünk tulajdonképpen. Tréfálkozunk a természettel és magunkra haragítjuk. Mert a természet halálosan komoly, Lydia. Ő maga össze tudja keverni az életet meg a halált, mert egyik a szemében és neki szabad is, mert érti a módját, hogyan lehet minden holtból újra eleven. De a mihez mi nyúlunk, az igazán meghal, s ha mi keverjük össze az életet a halállal, az csak éretlenkedés. Hogyan csinálja kristályait a természet és hogyan csinálja az ember: - nem érdekes kérdés? Ezt meg fogom írni. Még ma hozzá kezdek. Össze fogom hasonlítani a két módszert: a mesterit meg a kontárt és rá fogok térni az emberiség szimbólikus kristályainak elemzésére, a melyek még érdekesebben helyezkednek szembe a természet szimbólikus kristályáival. Mert neki is vannak szimbólikus kristályai! Minden más, a mi nem kristály, szimbólikusan az. A Föld is, a melyet a nap az összes elemek lángjával égetett ki és éget még most is. A természet ráér, nem kell sietnie. A mit mi órák alatt mohóskodunk végig, azt ő millió évekre tervezi. Hol van még az az idő, a mikor ez a forró, még csak itt-ott hűlő habarék már mint igazi, valóságos kristály fog keringeni kialudt hóforrása körül! Valaki akkor odafönn, a Nagy Kristálynéző, rá-rá fog meredni olykor és meg fogja látni azt, a mit mi multnak nevezünk és a mi neki örök jelen. Ezt is meg fogom írni. Meg azt is, hogy az örök jelen egyedül csak az ő számára van. Az ember csak azt láthatja, a mit ő maga teremt. Az Ővét nem. Ki-ki a magáét. A ki önmagán túl kívánczik, lehetetlent akar. Lehetetlent pedig csak álmodni szabad, valóságként megkövetelni nem. Mennyi írivalóm van, Lydia! Van itthon papiros?

- Van.

- Nem hiszem, hogy elég legyen. Hozz még, ha lemegy valamiért. Sokat! Vagy ezer ívet! Merítettet, diósgyőrit, azon szeretek írni a legjobban.

És aprajára elmagyarázta, miért. Öltözés közben még egyszer megkérdezte a leánytól:

- Csakugyan fölvettek?

- Föl.

- Kár. Már ma is ott kell lenned?

- Nem, csak elsejétől.

- Jobban szerettem volna, ha nem vesznek föl. Olyan jól esik nekem, ha körülöttem vagy.

- Igazán, édes jó uram?

- Mondom! Veled akarok lenni, idehaza. Dolgozni és téged tanítani.

Még ingujjban volt, mikor ezt mondta, de már szeletelte lapokra a papirost. Ha nem áll háta mögött Lydia a kabáttal, úgy ült volna íróasztala mellé, félig öltözetlenül.

Alig helyezkedett el, már be is mártotta a tollat és sűrűn kezdte vetni a sorokat. Egyre-másra teltek meg a lapok, s írt szakadatlanul.

Mikor Lydia a fölterített asztal mellé hívta, csak intett neki, hogy hagyja békén, nem ér rá, nem hagyhatja abba. Lydia odavitte ételét az íróasztalára, de érintetlenül hűlt ki mellette ott is.

Kilenc óra tájban becsöngetett Tamás. Csodálkozva látta Fábián mellett a sok teleírt lapot. Tétovázott, hogy megzavarja-e, de Lydia egyenesen fölkerítte rá a tekintetével. Fábián visszafordult az érintésre, de rögtön utána ismét írásaiba temetkezett.

- Nem szívesen zavarlak meg a munkádban, de kell, hogy érdekeljen, a mit közölni akarok.

- Ne vedd rossz néven, de nem tudok fontosabbat elképzelni az írásomnál.

- Én sem tudok, Fábián, de a mit...

- Dolgozom, fiam, dolgozom, ez a fő! Nagyszerűen haladok. Csak egyetlen dolog kezd egyre jobban idegesíteni.

- Micsoda?

- A következő munkám terve. Már azt is olyan világosan látom, hogy tulajdonképpen egyszerre kellene írnom a kettőt. Olyan érdekes jelenség ez! Nem figyelted még meg soha magadon? Mikor az embernek kétfelé oszlik az agya és mind a két felével külön gondolkodik? Hivatalos dolgaimat, számadásaimat mindig csak az egyik felével végeztem, a másik a gondolataimé maradt, s ebben nincsen is semmi meglepő. De ez a fajta kettéoszlás merőben új nekem, ezt ma tapasztalom először. Meg is fogom próbálni, hogy mialatt egyik munkámat írom, a másikat Lydiának mondjam tollba. Sietnem kell. Sokat mulasztottam. Ugy rémlik előttem, mintha évek óta nem írtam volna semmit. Különös elbénulás volt az! Ha valaki ki tudná fejteni a lélektani okait, hát én ki tudnám. Ezt is meg fogom írni. Csak attól tartok, hogy most már háromfelé fog oszlanival az agyvelőm, mert a mióta kimondtam, ezen is gondolkodnom kell... Mit is írtam én ma tulajdonképpen? Hirtelen magam sem tudnám megmondani. Csak az elejére emlékszem. Az első két sorára. Valami „cogito ergo sum”-félére gondolj, a miből nagyszerűen lehet kiindulni. Hamvadó papirosról olvastam le valamikor, s azóta szüntelenül itt ég fehér betűkkel az agyamban. Talán így megszabadulok tőle. Kifejtem. Minden gondolat meghal, ha kifejtjük. A kifejtés olyan neki, mint érzésnek a csömörig való dédelgetés. Ezt is megírom egyszer. Mindent meg fogok írni. Tudsz valami olcsóbb, de jó izléssel dolgozó nyomdát? Legszívesebben magam szedném ki a munkáimat, személyesen, mint Restif de la Bretonne. Belőlem is százszámra fognak dűlni a kötetek, nem is volna rossz őket egyenesen a szedőszekrényből kikaparászni. Sőt nem is onnan, hiszen ma már klaviatúrás szedőgépen is dolgozhatnak az ember. Mennyibe kerül egy ilyen portéka, nem tudod?

Ugyan tudd meg, kérlek. De mégse! Zavarna annak a gépnek az öntudatossága. Túlságosan logikus és én mindent unni kezdek, a mi barbarák és celarentek után igazodik. Raymundus Lullus gondolkozó-gépét kihajítanám még a múzeumból is. Mondd, nem utálatos ilyesmit még elgondolni is? A gép igen tiszteletreméltó valami, ha emberi gondolatot szolgál. De ha gondolkozni akar, akkor éppen olyan szomorú eltorzulása önmagának, mint egy géppé lett ember. El tudsz képzelni egy géppé lett embert? A ki nem termel gondolatokat, bár egész gondolkozó masinériája jár? Micsoda torzkép! Egy millió fogaskerék, a mely csak úgy magától forog tovább, s nem oda akaszkozik, a hová kellene. Minotaurus ilyen agyvelőből pattant ki. Két össze nem illő kerék párosodásából. Az össze nem illő kerekek akkor tesznek jó szolgálatot a gazdájuknak, ha lesiklanak egymásról, vagy összetörnek egymást. Jó munkát nem végezhetnek, mert nem kiegészítői egymásnak. A mi általuk jön létre, a mi az ő egymást kiegészíteni akarásuk eredménye, az csak balul sikerülhet. Szegény kicsi fiam, talán jobb is, hogy összemorzsolódtál az össze nem illő kerekek között; aligha lehejtél volna az, a minek én szántalak. Folytatásomnak szántam őt, mint patakot a vadvíz, folyót a patak, folyamot a folyó. Szegény kicsi fiam, a kiről én azt hittem, hogy hömpölygő folyamként fog beleszakadni a végtelen óceánba, csak úgy loccsant bele, mint maradék víz a pohárban, a melyet száguldó hajóról hajít ki valaki. De jobb neki így! Nekem is jobb! Minden úgy van jól, a hogy van! Az a doktor Pangloss nem is mondott akkora ostobaságot, mint a milyennek mi szeretjük hinni. A világ jó és jól van berendezve, de mi egy kissé oktalanul vagyunk kíváncsiak. A természeti törvények természetesen az orrunkra koppintanak. De ez még nem elég ok a pesszimizmusra! Egyáltalán nincs rá elegendő ok. Csak az agyvelők kicsinyek. Mennél nagyobb egy agyvelő, annál kevesebb okot talál az elégedetlenségre. És ha fogynak az okok, egész bizonyosan növekedik az agy. Megfigyelted már ezt a növekedést? Én ma éjszaka figyeltem meg. Megnőtt az agyam! Ez képtelenségnek hangzik, pedig úgy van. Egy éjszaka alatt meg lehet öszülni és egy éjszaka alatt megnövekedhetik az ember agya. Eleinte, mikor először ébredtem rá, attól tartottam, hogy csak olyan fölpuffadás-féle, a mi fájdalmat fog okozni, mikor útjába áll a koponyafal. Hanem azután rájöttem, hogy az agyvelőm befelé növekedik. A kérge vastagszik csupán. És onnan veszi hozzá az anyagot, a hová benyomúl, tehát nem történhetik semmi baj. Nem a tömege nőtt meg, csupán a gondolkozó része. A legbecsesebb. Nekem most igazán becses, mert ezer távíró készülék indít belőle gondolatokat a tollam hegyére. Nem is lett volna szabad ilyen sokáig pihentetnem. Ugye nem veszed rossz néven?

És elfordult tőle, hogy újra íráshoz lásson. Nem olvasta el ott, a hol abban hagyta. Új papírszeletet vett elő és gondolkozás nélkül, azonnal írni kezdett.

Tamás újra megszólította. Hasztalanul.

De mikor látta, hogy mélyen belémerül az írásba, óvatosan elvett kettőt a teleírt lapok közül.

Az első elragadtatást csakhamar mély szomorúság váltotta föl az arcán.

Lydia szeme rajta függött, nem kerülte ki figyelmét ez az elváltozás.

Kikísérte Tamást, azután visszatért, s egyenkint lopkodva el minden papírszeletet, elolvasta ő is Fábián írását. Olyan volt egészen, mint a beszéde; mint a ma esti beszéde. De arról, a miről akár neki, akár a barátjának beszélt, egyetlen szó sem volt az írásában. Határozott tárgya nem volt. Csak egy sor egymásba kapcsolódó gondolatot írt le, a melyekre nem tért vissza többé. Egymásból fejlesztette ki őket, s mindig magasabb és elvontabb régiókba került. Mintha spirális pályán indította volna el az író-ösztönét, a melylyel előbb önmaga körül ír le egy folyton távolabb kívánckozó vonalat, azután az egész emberiséget kerüli meg, végre kivágtat vele a csillagos mindenségbe.

Hirtelen letette a tollat.

- Már unom ezt a sok írást! Lehet mély értelem ennyi töméntelen sok szóban? Add ide elejétől az egészet, végigvizsgálom.

Maga mellé kívánta a papírkosarat is és elkezdte olvasni az írásait. Lydia rémülten látta, hogy minden egyes papírszeletet kettérepeszt elolvasás után. Valamennyi két darabban került a papírkosárba. Mikor végzett velük, mosolygott:

- Ki velük a Taygetosra! Nincs bennük elég életre való képesség.

Lydia fölkapta a kosarat és úgy indult vele az ajtó felé, mint kenetes urnával az ájtatos hívő.

- Égesd el őket itt.

- Lehetetlen, uram, földig telnék füsttel a szoba!

És sietve vitte kifelé. Végigszaladt a folyosón, be a vén takarítónőhöz és belegyömösölte drága kincseit a bérelt ágy szalmazsákjába.

Mire visszatért, Fábián már újra íróasztala fölött görnyedt.

- Pihenj meg kissé, édes jó uram. Vagy diktálj nekem, hogy legalább testednek legyen némi pihenése. Ha nem lesz túlságosan gyors a beszéded, fogom tudni követni.

- Jó. Írd!

S alig helyezkedett el a leány, már is kemény próbára tette tollforgató kezét.

- Csak dobd le a kész lapokat a földre. Kár minden percért, sietni kell. Még akkor is csak harmincöt évem van hátra, ha megérem a bibliai életkort. Harmincöt év egy másodperc az én töméntelen mondanivalómhoz képest. Úgy gyült meg bennem, mint víz a földalatti tóban. Színültig töltött meg egy sor óriás barlangot s akkora feszültségben tartja most a boltozatát, hogy vagy meg kell repednie vagy utat kell találnia kifelé. De micsoda szűk út ez az egy szál toll! Egy ujjnyi vízsugár, egy kis felszökellő forrás, a mely százezer viharfelhő minden záporát vissza akarja adni a nagy körforgásnak. Ezer toll is szűk volna ide csapnak! Az Aetna torka kellene ide, s azon keresztül kellene egy rettentő gejzírnek az égig fellövellnie, hogy mind kiszabaduljon, a mi bennem rekedt. - Ezt is leírtad? Nem baj! Mindent írd le. Hangzatos volt, de a helyén volt! Az égzengés is hangzatos, meg a jég is, mikor végigriani a Balaton, de vihar van, vagy tél. Mikor a Föld kristályosodni fog, jó időre útját vágják majd kiformalódásának ezek a rianások. Hanem akkor már óceánok fognak végigrianni rajta. Lehet, hogy ki sem formálódhatik majd miattuk. Ócska, ostoba tan, hogy a természetben lényeg a forma. Csak állapot, nem lényeg. Minden forma csak állapot, azért változik folytonosan. Az élet: formaváltozás. A halál ennek az ellenkezője volna, ha volna. De a halál csak szó. Hatezer éve töprengünk az élet definícióján, a mi kézzelfogható. A halált elfogadtuk szónak. Szónak, mely önmagát definiálja. De éppen azért, mert önmagát definiálja: nincsen. Egyetlen meghatározása volna csupán és az ugyanaz, a mit az életről mondtam: formaváltozás. Vagyis élet. Úgy játszunk e két fogalommal, mint artisták a golyókkal. Hét egyforma helyett kettőt fogdosunk el váltakozva, de óriás súlykülönbséggel és ez teszi a mutatványt hasonlíthatatlanul nehezebbé. Az egyik, az élet, arasznyi átmérőjű, tömör aranygolyó; mázsás. A másik, a halál, csak bodzabélből való, s borsónyi. És az a tragikomikuma a mutatványainknak, hogy a bodzabél-golyócska elől kapkodjuk el a fejünket s a mázsás aranygolyót akarjuk lepkehálóval elfogni. A halál még sohasem zúzott össze lelket, de az élet többé-kevésbé minden lelket megzúz. Mikor azt szokás mondani, hogy a halál arat, nem az ő képzelt kaszája vág rendeket az emberek között, hanem az a roppant aranygolyó hasít utcákat a tömegekben. Mi köze a halálnak a háborúhoz? Nem az élet csinálja? Nem az élet követeli? Mindent az élet csinál, mindent az élet követel! A kiről azt mondják, hogy meghalt, azt is az élet követelte. És magának követelte, mert csak új formára szabja. Megúnta a régit. Bizonyára azért, mert egy pillanatra meg-

állott. A természetben semminek sem szabad megállania. A mi megáll: túlérett forma. Ujra föl kell szabni. Mi akkor beszélünk halálról, mikor egy forma túlérett. Mindennek át kell változnia, mikor túléri. Még az energiák is más energiákká változnak olyankor, ha túlértek. A túlérett lelkiállapotok is. Oh azok is!... Ajánlom a pszichológusok és a tömeg-lélektan kutatóinak figyelmébe.

Sem ő, sem a leány nem vette észre, hogy valaki van a hátuk mögött. Monika. Nem csöngött, nem kopogtatott, eszébe sem jutott, hogy illenék. Csak úgy betámolygott az ajtón és mikor meglátta, mi folyik odabenn, az ajtófélfához dült és hallgatta az ömlő áradatot.

Mikor Fábián egy pillanatra elgondolkozott, nem tudta megállni, hogy oda ne fusson hozzá, hogy meg ne ragadja a kezét.

- Ir? Megjött az alkotó kedve?

Fábián idegenül nézett rá.

- Kifúrtam azt a százöles sziklaboltot, a mely elzárta a világtól a tavamat. Ki kellett fúrnom, mert megpattant volna fölötte az a roppant sziklaborda. Gyémánt híján magam-csinálta topázt illesztettem a készülékre, azzal fúrtam rajta lyukat. Csak akkorát, hogy a tollam szárával el is dughattam volna, ha a hegytetőn fúrok, nem a völgy fenekén. Így azonban föl kellett repülnie a dugónak, fellökte a vízszög. És most ott táncol rajta. Látja? Játéknak tetszik, pedig komoly dolog. Minden játék komoly, a melyik nem látszik komolynak. Mert ha csupán látszatra komoly, akkor csak tökéletlenkedés, vagy aljasság. Milyen komolynak látszik néha a játék egy ember lelkével! De mit gondol, lehet igazán játszani vele? A lelkeknek csak egy igazi játékuk lehet: egymással, kölcsönösen. De ha csak egyikük válik játékszerré, akkor megvan a baj. Mindenképp, mert még az is lehetséges, hogy a játékszer töri össze a játszót, s a bábu szórja ki gazdájából a fűrészport!

Lassan elfordult tőle, s az utolsó szavakat már háttal fordulva mondta neki.

- Fábián, végtelenül szeretnék néhány percig négy szemközt beszélni magával.

Lydia fölkel, hogy kifelé induljon. Fábián visszatartotta.

- Négy szemközt vagyunk; ez az írógépem.

Monika könyörgő pillantást vetett a leányra.

- Tegye meg nekem ezt a szívességet!

Lydia megcsókolta a visszatartó kezét és kiment.

Fábián a könyvesszekrényhez lépett, s még mindig háttal a vendégének, megállt előtte.

- Bocsásson meg nekem! - kérlelte Monika.

Nem kapott rá választ.

- Bocsásson meg a tévedéseimért. Mind a kettő szent forrásból fakadt. Abból az érzésből, a mely most is idehozott, a mely mindig maga után küldi a gondolataimat.

Fábián kivett egy kötetet a szekrényéből és lapozgatni kezdte.

- Mondjon egy módot, a melylyel megkövethetném, - folytatta meg-megcsukló hangon a leány. - Nincs olyan elképzelhető cselekedet, a melyre kész ne volnék, ha csak egyet int! Áldozzon föl egy pillanatnyi szeszélyének, ha akar. Boncoljon föl elevenen, ha van bennem egy ideg, egy agysejt, a melynek életműködésére kíváncsi. Tegyen velem bármit, tétessen velem bármit, csak engedje meg, hogy leróhassam borzasztó tartozásomat!

Fábián eldobta a könyvet.



- Ostoba, mint minden könyv, talán vagy huszat kivéve. Ezt a huszat ne olvassa el. Kivételes dolgokkal nem jó foglalkozni. Önáltatás a vége. Könnyen elhisszük, hogy magunk is kivételesek vagyunk. A kivételesség érzése csak addig ér valamit, míg ölbetett kezekkel hiszünk benne. Mihelyt cselekszünk, megszünik, mert ezzel az érzéssel csak fonákul lehet cselekedni. Hogy én elvitettem a dolgot, azon nincs mit csodálkozni, de hogy egy Lionardo da Vinci is el tudta véteni, az már megdöbbenő. Addig volt kivételes, a míg az Utolsó Vacsora Krisztus-fején töprengett. Évekig járt agyában egy megoldhatatlan problémával. Gyémánt kérdőjel sugárzott a homlokán, a kivételesen nagyok címere. Lemondott róla, mikor ecsethez nyúlt. Megalkotta a Krisztus-fejet és megfosztotta a világtörténelmet egy kivételes festő-lángésztől, a ki azzal a kérdőjellel a homlokán hal meg. Gondolja el, hogy az Utolsó Vacsorán máig is hiányzik az a fej! Minden tökéletes rajta, csak a Megváltó helyén tátong a fal. Mi volna akkor nekünk az a falkép? A legnagyobb emberi fantázia leggyönyörűbb tragédiája; vallomás, a melyet az egész emberiség nevében hagyott ránk örökül egy igazi kivételesség. - Nem oszlopszent az, a ki ideig-óráig ácsorog a talapzatán. Ha följutott, maradjon is ott! Ne kívánczokozzék vissza a porba, ha oka volt rá, hogy fölibe álljon. Ismertem egy ilyen csodabogarat. Hét évig meg sem moccant odafent, homlokán azzal a gyémántos nászával. Egyszer csak elfogta a cselekvés vágya és lejött a nagy vásárba, hogy elcsereberélje egyetlen kincsét, a kérdőjelét. Igen-t akart érte, s odaadta egy nem-ért.

- Bosszúálló kéz tépette le homlokáról egy tudatlannal, a ki azt hitte, jót cselekszik.

- Talán jót is cselekedett. Kiirtott egy kivételt. A szabályok mindig fülig pirulnak, mikor a kivétel a szemükbe nevet. Egyszerűvé kell tenni a lélek-tudomány grammatikáját, mennél egyszerűbbé, hogy fönn ne akadjanak rajta az utcaseprők!

- Verjen, csak verjen, Fábián, ne kímélje azt a vasvesszőt!

- Vasvesszőt? Hiszen egy szalmaszál sincs a kezemben! Ha volna, akkor még most is a végtelen óceánt lábálnám vele. De maguk elragadták tőlem. Hogy hamarabb érjek feneket, lábamra kötöttem egy kis ólomgolyót. A fiam fejből vettem ki. És mégsem értem feneket, mert ez a tengersizem kivetett a partra. Itt van; feneketlen!

És rámutatott a tintatartójára.

Monikának még a vasvessző suhogtatása után is fölragyogott az arca.

- Ha dolgozik, akkor minden egyes szó, a melyet leír, külön-külön egy-egy bocsánat nekem.

- A szó mindig bocsánat, ha kiküldjük a világba. A ki igazán nem tud megbocsátani a világnak, az hallgat. A ki beszél hozzá, az már megbékélt vele; a ki bő beszéddel ostorozza, az nagyon szereti.

- Maga nagyon szereti, Fábián, ostorozza hát!

- Nem tudom, a világot szeretem-e, vagy csak a papirost. De egyiket a kettő közül bizonyosan szeretem. Rengeteget írok mostanában. Nézze, ez csak a mai munkám!

- Előbb is írt?

- Hogyne, köteteket! Azóta szakadatlanul dolgozom.

- Mióta?

- A mióta úgy megcsúfolt a kristály: kétféleképpen is!

Monika ajkán megdermedt a szó. Meg kellett fogóznia, hogy el ne essék.

- A napokban egészen új módszerre bukkantam, - folytatta Fábián. - Régebben el sem tudtam volna képzelni, hogy az írásmesterség igazi titkára csak úgy egészen véletlenül fogok

rátalálni. Az volt a hitvallásom, hogy - gerincesek lévén, - összes alkotásainknak szintén gerinceseknek kell lenniök. A műalkotás alap gondolatát gerinchúrnak láttam, mely hosszú sor csigolyát fűz szoros egységbe és a melyből arányosan kell kiválniok a bordáknak és végtagoknak, tetejükben a fejjé növelt csigolyával: a szimbólummal. Minden emberi alkotás vázában az ember vázát követeltem meg. És akkoriban nagyszerűnek találtam ezt a gondolatot. Ma már látom, hogy anthropocentrikus kicsínyeskedés. A világegyetem másra tanít. A szimmetrikus tengelynél felsőbbrendű vonal az, mely a legszívósabb állatrend asyllumára, a csigaházra van írva. Ugyanaz a vonal, a melyet minden elszakadt protuberanciának le kellett írnia a világűrben, hogy bolygó lehessen, vagy napból szült nap. A legfelsőbbrendű vonal a csigavonal, a napegyének keletkezésének útja, s talán minden keletkezés útja. Elhajítás és fokozatosan bágyadó visszasóvárgása az elhajítottnak. Mi nem tudtunk egészen elszakadni a Naptól, mert nagyon szerettük, vagy mert ő szeretett bennünket nagyon. Üstököseitől könnyebben vett búcsút; azokról már talán nem is tud, a melyek egyenes vonallá függetlenítették tőle a pályájukat, s Isten tudja, hová szakadtak el az idegenbe. Az emberi agyvelő is nap, ha lángolnak benne a gondolatok. És onnan is csigavonal a kilökött protuberanciák természetes útja. Belőlem most olyan erővel hajítódnak ki a lángfoszlányok, hogy egyike-másika kétszer sem fordul meg körülöttem, már is kivágtat a Végtelenbe. Nem baj! A Nap is így kezdte. És én is bolygórajokkal fogom végezni. A kozmikus igazság mindenütt igazság, csak az emberi igazságok szorulnak korlátok közé.

Monikát vakította ez a fényesség s egyre jobban kezdett káprázni tőle a szeme. Élete legszebb álmát látta haldokolni, mikor ráébredt, hogy túlságosan is magasra lobognak a gondolatok abban a megpördített nap-agyvelőben. Eszébe jutott az az egyvalami, a mivel talán visszatérhetné őket az ős-kohóba. Meg is kockáztatta.

- Elhoztam a kristályt, bár legszívesebben tűzbe vettem volna.

- Miért nem tette? Lom!

Monika az íróasztalára helyezte.

- Csak oda ne! És föl ne pattantsa a tokját! Elég volt a festett kulisszákból, nem kell Róma, nem kell Athén, nem kell Babylon, nem kell Álom-Budapest! Eleget súgtam, elég bábjátékot láttam. Most másként akarom itt tudni a világot az íróasztalomon.

Monika már nem hitt, csak szeretett volna hinni abban, a mit mondott:

- Gondolja, hogy trónuson ül és szórja kincseit a világnak. A szavait, az aranyszavait!

- Teli marékka, muszájból! Ha nem szórnám, agyonnyomnának. Nincs könnyebb, mint így megajándékozni a világot. És higye el, hogy még eddig mindenki csak így ajándékozta meg. Az emberiség egész kincsháza muszáj-ajándékokkal van tele. A mit nem muszájból adtak, az nem ajándék, csak kérkedő lim-lom. Előbb-utóbb szemétre kerül. Az Idő kettőt cselekszik egyenesen a mi számunkra: megőrli a szemeteinket és patinát rak a kincseinkre. Az volna a legnagyobb emberi lélek, a ki maga tudná ezt elvégezni az Idő helyett, legalább önmagának, a lelke fenekén. Voltak már, a kik megközelítették ezt az ember-ideált, hanem azért mégis innen maradtak a célon. Nem tudtak olyan fölségesen objektívek lenni, mint az Idő. Mert az Idő nem közömbös, csak objektív. Csupa szeretet, de a szeretete egyensúlyban van abszolút igazságérzetével. Nem tévesztik meg a véges szépségek soha. A véges csak burka a végtelennek, s a mi csupa burok, az nem kell neki. Csak arra üti rá örök érvényű pecsétjét, a mi végtelen. Az egész végtelenségben az a legvégtelenebb gondolat, hogy még mindig lehet hozzáadni valamit. És az Idő szemében csak az számít valamit miközülünk, a ki hozzáteremtett még valamit a végtelenhez. Valamit, a mi embertől való, de méltó arra, hogy részévé váljék a mindenség magvának, a gondolat-egyetemnek... Lydia, leírtad?... Hol van Lydia?... Hol az írógépem?... Menjen innen, menjen, menjen, nem látja, hogy dolgozom?

És hessegette az ajtó felé.

Monika nem mozdult. Mintha megdermedt volna. Máskor oly kifejező, minden érzést visszautkrözni tudó arca olyan volt, mint a tetszhalottaké, a kik tudják, hogy ravatalon fekszenek, de nem tudják elárulni, mi megy végbe bennük. De mikor Fábián maga nyomta le a kilincset, s Lydia nevét kiáltotta, riadtan indult meg, s kitámolygott a folyosóra.

Mire Lydia visszakerült, Fábián már mélyen elmerült az írásba. Szólt hozzá, de csak egy kis acéltoll szakadatlan sercegése válaszolt neki.